A

ARNOBII
DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES LIBRI SEPTEM.

M. MINVCII FELICIS OCTAVIVS.

Romana editio posterior & emendatior.

DE LICENTIA SVPERIORVM.

ROMAE
Ex Typographia Dominici Basa
M D LXXXIII.

GREGORIO XIII.
PONT. OPT. MAX.

Fuluius Vrſinus.

BENE conſuluit Chriſtianæ Reipublicæ Deus, GREGORI Pontifex maxime, cum initio naſcentis Eccleſiæ ſuæ, alios eſſe voluit, qui ſanctiſſimam Chriſti doctrinam gentibus prædicando peruulgarent; alios, qui falſas antiquorum de dijs opiniones, ineptasq. cæremonias ſcribendo refellerent. In quo quidem ſcriptionis genere cum extiterint permulti, qui cum apud Græcos, tum apud Latinos ſumma cum laude floruerunt; inter eos vnus is, quem inpræſentia emittimus, enituiſſe, atque de Eccleſia Dei, quam antea impugnauerat, egregie meritus eſſe, ſanctorum viro-

rum teſtimonio dictus eſt Arnobius Afer. nam ſub inimiciſſimo Chriſtiani nominis Imperatore Diocletiano tuendam religionem ſuſcepit; & aduerſus gentes ſeptem libros ſententiarũ grauitate, vi verborum, doctrinæq. præſtantia inſignes pari cum pietate conſcripſit. Quadrageſimus autem agitur annus, ex quo pius hic ſcriptor è bibliotheca Sanctitatis tuæ Vaticana in lucem primum prodijt, non eo quo diu latuerat ſitu, & ſqualore deformis, ſed ab innumeris pæne ſordibus, quibus ſqualebat, doctorum virorum induſtria perpurgatus. Qui cum ingenio & eruditione, quantũ illis temporibus potuerunt, infinitas prope maculas ex eo ſcriptore ſuſtuliſſent, totũ plane corpus ſuo nitori reſtituere nequiuerunt. Itaque Romæ edito iam libro, & in manus hominũ peruulgato, aggreſſi ſunt, non Itali tantũ, qui tunc permulti & iudicij & ingenij acumine florebant; ſed Tranſalpini etiã homines Arnobium adhibita diligentiore cura perpolire. Atq. ex Italis quidem, vt reliquis nominandis ſuperſedeamus,

vnus

vnus maxime, idemq. post vulgatum exemplar primus, Ioannes Baptista Sighicellus Bononiensis, qui postea episcopus Fauentinus a PIO IV. Pontifice maximo factus est, multa sane quæ non vulgarem eruditionem, nec mediocre ingenium desiderabant, in hoc scriptore correxit, restituit, ac prope desperata sanauit. Sed dum Cinnæ Smyrnam imitatus, nũquam, vt aiunt, manum de tabula, nihilq. minus quàm de peruulgandis emendationibus cogitaret, suum interim Germani ediderunt Arnobium. In quo si pro omnibus suis in Romanos salibus & cõuicijs, eadem ipsi fide in transcribendo exemplari, eademq. in emendando religione, qua Romani vsi sunt, versati essent, maiorem sine dubio gratiam a studiosis omnibus iniissent. Nunc autẽ dum quidlibet, quod ipsi corruptũ opinantur, pro libitu suo & arbitrio addendo, tollendo, mutando, vt aliquẽ sensum eliciant, corrigere sibi fas esse putãt, tam multa in Arnobio immutarunt, vt infinitis locis ne vestigiũ quidem antiquæ lectionis sit re-

lictum. Atq. hoc loco facere nō possum, quin de quorundã hominum conquerar in emendandis libris instituto; qui obliterata prorsus in classicis auctoribus antiqua, veraq. scriptura, eius loco suã, & quidē falsam, supponere nō verentur. Quod certe in profanis scriptoribus si faciãt, stomachum quidem vnicuiq. bono mouebunt; tolerãdi tamen aliquo modo erunt: in sacris autem libris, quibus salutaris doctrina continetur, tanta aliquē esse impudentia, vt quantumuis oculatus & perspicax, sincerã audeat, genuinamq. lectionē perturbare, & pro ea corruptam, adulterinamq. substituere, id nullo modo ferri potest. Hoc incommodũ Petrus Chiaconus Hispanus, homò magni ingenij, doctrinæq. iudicio excultæ, cũ animaduertisset in Arnobio, cœpissetq. auctore summo viro Antonio Carafa Cardinale, sacrorũ veterũ scriptorũ omni ratione expoliendorũ percupido, accuratius vndiq. edita Arnobij exēplaria cōferre, eaq. docte pariter & ingeniose corrigere, institutũ opus eò deduxerat, vt multis & quidem præclaris cor-

correctionib. induſtria ſua illuſtratũ breui editurus fuiſſet Arnobiũ. Sed abſoluta fere iam, nondum autem perpolita libri emendatione, importuna morte ereptus, eidẽ, a quo totus pẽdebat, clariſſimo viro correctiones huiuſmodi, ſi ei videretur, publicandas, teſtamẽto reliquit. Nec diu cũctatus vir propenſę de litteris benemerendi volũtatis, totã hanc de Arnobio nouis emendationib. aucto, diligẽtius expoliẽdo, peruulgandoq. curã nobis iniunxit. Nos igitur, qui Sanctitatis tuæ iuſſu ſuperiore anno Theodoriti librũ aduerſus Gręcos, vt in bibliotheca tua Palatina poneretur, de nouo exſcribi curauimus, & multis locis mendoſum, mutilatũq. correximus & reſtituimus, ijdẽ fecimus nunc libenter, vt hanc quoq. perpoliendi Arnobij prouinciã ab ampliſſ. viro, beneq. de nobis merito impoſitã, quòd argumentũ eſſet ab illo Theodoriti libro non diſſimile, ſuſciperemus. In qua quidẽ ſuſtinenda prouincia, ſi doctrinam & ingenium, qui parũ, aut nihil in litteris videamus, præſtare non potuimus, diligentiam certe præſti-

timus quantam potuimus. Nam eorum quos modo nominauimus, aliorumq. doctorum hominum emendationibus, quæ in Arnobium varijs locis dispersæ circũferebantur, in vnũ collectis, diligenterq. examinatis; eas tantum ex his in textũ seriemq. recepimus, quæ & multorũ iudicio probatæ, & sine vlla controuersia veræ visæ sunt. Quæ autem non ita certæ videbantur, vt tuto admitti possent, eas suis distinctas numeris, in oris paginarum notandas curauimus, adiunctis simul si quæ erant ad coniecturas confirmandas, notæ adscriptæ. Atq. cum tanta in hoc munere obeundo fuerimus religione versati, requirent aliqui certo scio nostrã non diçam attentiorem, quæ sane adhibita est, sed seueriorem fortasse examinationem, qui nonnullas in marginibus lectiones notari permiserimns, quæ & nobis ipsis, (non enim negamus) visæ sunt plus habere speciei, quàm veritatis. His, vt par est, respondebunt ij, qui in perpendendis huiusmodi coniecturis nimiũ a nobis seuere agi cum doctorũ hominum memo-

ria

ria querebantur, aiebantq. fore, vt quæ nobis improbarentur, alijs fortasse proba rētur. quibus vt aliquo modo satisfaceremus, lectiones huiusmodi, nisi quę nimis longe ab antiqua scriptura discedere visæ sunt, in marginibus, vt dictū est, paginarum intacta prorsus auctoris scriptura, iussimus apponi. His autē omnibus adiecimus etiam de nostro nonnulla, quæ in hoc scriptore emendandi causa de nouo diligentius perlecto, sunt a nobis obiter animaduersa. Hoc etiā amplius: octauum librū male Arnobio inscriptum auctori suo restituimus, & Minucij Felicis Octauium inscripsimus. Cuius quidem inscriptionis restitutio, vt sciant docti per quē profecerint, debetur omniū honestarum artiū vindici ac patrono Gulielmo Sirleto Cardinali, qui vt est in litteris oculatissimus, vidit primus, & pro suo illustrandæ veritatis studio iamdiu indicauit recitari a Lactantio Firmiano verba quædā è Minucij Felicis Octauio, quæ haberentur in octauo Arnobij libro. Vnde coniecturā fecit vir amplissimus ex Octauij nomine

errorem

errorem fluxiſſe, & octauũ illum Arnobio inſcriptũ librum eſſe Minucij, nõ Arnobij, quẽ conſtaret ſeptem tantũ libros, non octo ſcripſiſſe. Sed hæc ſunt a nobis latius relata eo loco, in quo veterum ſcriptorum de Minucio & Arnobio teſtimonia congeſſimus. Editus igitur Arnobius, & multis elutus maculis nitidior in publicũ prodiens, ad Sanctitatem tuã, è cuius bibliotheca primum exijt, & ipſe merito tuo reuertitur, & a nobis tuo Sanctiſſimo nomini inſcriptus vt emittatur, poſtulat ratio cũ publica, tũ priuata. A quo enim die primum te ſummi Dei erga genus humanũ clementia, vt communibus malis prudentia tua proſpiceret, in auguſtiſſima iſta ſede collocauit, cũ ad reſtituendã veterẽ Chriſtianæ Reip. dignitatẽ, tuendãq. commiſſi tibi gregis ſalutem multa ſingularis tua non ſolũ viderit ſapientia, ſed cumulate etiã præſtiterit eximia liberalitas, tum illud inprimis, vt ſanctiſſimorum virorũ ſcripta, quæ vel hominum inſcitia, vel improbitate corrupta, falſas poſſent in animis imperitorũ inſerere opiniones, ea

omni

F

omni labe deleta, integra emēdatissimaq. peruulgarentur. Itaq. doctissimis viris ad id munus delectis effectū est, vt sacri quo tidie prodierint libri, partim nō antea editi, quorum doctrina salutarem afferat fructū, partim sic emendati, vt nullus in eis lateat dolus, qui legentiū animos decipere possit. Cuius generis sunt, quæ propediē tuo iussu Græce emittentur sacrosancta L X X. interpretū biblia, summa cum diligentia & labore ad fidē omniū vetustissimi, & maioribus litteris exarati codicis Vaticani examinata. Quę nitore & sinceritate ceteris editionibus tantū præstabunt, quantum expeti par est a magni nominis, venerandęq; vetustatis reliquijs doctorū hominū iudicio accurate inspectis, & scriptorum veterum testimonio confirmatis. Sed non vnam tu, aut alteram, GREGORI Pontifex Maxime, disciplinæ Christianæ renouādæ, amplificandęq. religionis inisti rationē. Nam vt omittam alia præstantissima tua & consilia & facta, quibus in pristinum splendorem rem nobis restituisti, etiam illa toto terrarum

orbe

orbe tot nationũ a te instituta collegia, & opibus liberaliter aucta, huc itẽ, non aliò spectant: vt disiectũ scilicet (qua culpa nõ liquet) diuq. errantem Christi gregem ad diuinarũ legum obseruantiam, atq. adeo ad Ecclesiæ catholicæ obedientiam reuoces, reuocatumq. tuarum clarissimarum exemplo virtutũ in officio cõtineas. Quo quidẽ nomine cum tantum tibi Christiana Resp. debeat, quantum ne cogitatione quidẽ comprehendi, ne dum verbis exprimi possit, incredibile dictu est, ob restitutam & ab imminenti iam interitu cum ipsa Græcia vindicatá Græcæ linguæ intelligentiam, erecto a te Grecorum adolescentiũ in Vrbe Seminario, quàm se tibi isto etiam nomine omnes boni debere fateantur. Vtinã vero, Pater Beatissime, quod tu facis, semperq. fecisti, vt bene de humano genere, bene de Christi Ecclesia merearis, id perquàm diu facias: liceatq. nobis tam prestanti bono, quando pro humana condicione perpetuo nõ licet, saltẽ quàm diutissime perfrui. nec enim dubitamus, quantum tibi ad huiusce lucis vsuram ac-

cesserit

ceſſerit, tantumdem nobis acceſſurum ad felicitatem, quæ cum tua potiſſimum vita nobis eſt coniuncta. Reliquum eſt, vt a Sanctitate tua ſuppliciter petamus, vt quando benignitati tuæ tribuiſti, vt nos non ſolum ſuſciperes, ſed magnis etiam beneficijs ornares, tribuas idem conſtantiæ, quæ tua virtus eſt ſingularis, vt ſuſceptos & ornatos tuearis, ac protegas: vt intelligant omnes, quàm tu pro tui potius animi magnitudine, quàm pro aliorum meritis, tuam metiri conſueueris beneficentiam.

DE ARNOBIO.

Ex Hieronymo in epist. ad Magnum.

SEptem libros aduersus gentes Arnobius edidit, totidemq. discipulus eius Lactantius.

Ex eodem in epist. ad Paulinum.

Arnobius inæqualis & nimius, & absq. operis sui partitione confusus.

Ex eodem in catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum.

Arnobius sub Diocletiano Principe Siccæ apud Africam florentissime rhetoricam docuit, scripsitq. aduersum Gentes, quæ vulgo extant, volumina.

Ex eodem de Firm. Lactantio.

Firmianus, qui & Lactantius, Arnobij discipulus.

Et in appendice Chronicorum Eusebij Pamphili.

Arnobius in Africa rhetor clarus habetur, qui cum in ciuitate Siccæ ad declamandum iuuenes erudiret, & adhuc ethnicus ad credulitatem somnijs compelleretur, neq. ab Episcopis impetraret fidem, quam semper impugnauerat, elucubrauit aduersus pristinam religionem luculentissimos libros: & tandem veluti quibusdam obsidibus impetrauit.

Ex Ioanne Trittehem abbate de Scriptoribus Ecclesiasticis.

Arnobius presbyter, philosophus & rhetor insignis, cum adhuc gentilis rhetoricam doceret, diuina miseratione vocatus, Christianum se cœpit profiteri: cumq. ad Episcopos accedens se baptizari expeteret, non credebant: veriti ne vir sæcularis tumens eloquentia, sacramentis fidei conaretur illu-

illudere: & omnino sententiam differebant. Arnobius vero cernens sibi fidem minime adhiberi, in argumentum sinceritatis suæ scripsit, & obtulit Episcopis insigne volumen

Aduersum Gentes	*Lib.*	*VIII.*
In Psalterium quoque	*Lib.*	*I.*
De Rhetorica institutione	*Lib.*	*I.*

Alia quoque multa edidit, quæ ad notitiam meam non venerunt.

Docuit in Africa rhetoricam sub Diocletiano Principe: habuitq. multos egregios & nobiles discipulos, qui viri doctissimi euaserunt. Claruit ergo circa annos Domini nostri IESV Christi CCC.

DE M. MINVCIO FELICE.

Ex Hieronymo in epistola ad Magnum.

Minucius Felix causidicus Romani fori, in libro cui titulus Octauius est, & in altero cōtra Mathematicos (si tamen inscriptio non mentitur auctorem) quid gentilium scripturarum dimisit intactum?

Ex eodem in catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum.

Minucius Felix Romæ insignis causidicus scripsit dialogum Christiani & Ethnici disputantiū, qui Octauius inscribitur. Meminit huius Minucij & Lactantius in libris suis.

Minucij huius librū esse qui falso Arnobij octauus inscribitur, constat tum ex eo, quòd Arnobius septem tantum libros, non octo edidit; tum ex hoc, quòd opusculum ipsum, dialogum esse Christiani & Ethnici disputantium, & Octauium inscriptum fuisse ab Octauio, qui in eo Christiani partes agit, legentibus facile apparet. Auctorem vero eius Romæ fuisse causidicum, illud ostendit, quod initio statim habetur. Nam negotij, & visendi mei gratia Romam contenderat, &c. & post: Sane & ad vindemiam feriæ curam iudiciariam relaxauerant. Sed illud maxime omnium id ita esse conuin-

conuincit, quòd cum Lactantius Firmianus lib. 1. c. xi. sic scribat: Minucius Felix in eo libro, qui Octauius inscribitur, sic argumentatus est: Saturnum, cum fugatus esset a filio, in Italiamq. venisset, Cæli filium dictum; quòd soleamus eos, quorum virtutem miremur, aut qui repentino aduenerint, de cælo cecidisse dicere: Terræ autem, quòd ignotis parentibus natos terræ filios nominemus, &c. hic ipse locus in hoc libello extet his verbis conceptus: Terræ enim Saturnus & Cæli filius, quòd apud Italos esset ignotis parentibus proditus: vt in hodiernum inopinato visos, cælo missos: ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus, &c. In hoc autem dialogo Minucius ipse Felix libri auctor, iudicis seu arbitri partes sustinet; Cæcilius Natalis Ethnici; Octauius, Christiani.

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES LIBER PRIMVS.

QVONIAM comperi nonnullos, qui se plurimũ sapere suis persuasionibus credunt, insanire, bacchari, & velut quiddã promptum ex oraculo dicere: postquam esse in mundo Christiana gens cœpit, terrarum orbem perijsse, multiformibus malis affectum esse genus humanum; ipsos etiam cælites derelictis curis solemnibus, quibus quondã solebant inuisere res nostras, terrarum ab regionibus exterminatos: statui pro captu ac mediocritate sermonis contraire inuidiæ, & calumniosas dissoluere criminationes: ne aut illi sibi videãtur, popularia dum verba depromũt, magnum aliquid dicere; aut, si nos talibus continuerimus a litibus, obtinuisse se causam putent, victam sui vitio, non assertorum silentio destitutam. Neq. enim negauerim validissimam esse accusationem istam, hostilibusq. condignos odijs nos esse, si apud nos esse constiterit causas, per quas suis mundus aberrauit ab legibus; [1] exterminati sumus dũ] longe, examina tanta mærorum mortalium importata sunt sæculis. Inspiciamus igitur opinionis istius mentẽ, & hoc quod dicitur, quale sit; submotisq. omnibus contentionum studijs, quibus obscurari & contegi contemplatio rerum solet, an sit istud quod dicitur verum, momentorum parium examinatione pendamus. Efficietur enim profecto rationum consequentium copulatu, vt nõ impij nos, magis sed illi ipsi reperiantur criminis istius rei, qui se numinum profitentur esse cultores, atq. inueteratis religionibus deditos. Ac primum ab his illud familiari & placida oratione perquirimus; postquam esse nomen in terris Christianæ religionis occœpit, quidnam inusitatum, quid incognitum, quid contra leges principaliter institutas, aut sensit, aut passa est rerum ipsa quæ dicitur appellaturq. natura. Numquid in cõtrarias qualitates prima illa elementa mutata sunt, ex quibus res omnes

[1] exterminatisq. numinibus. vel, exterminati sunt dij. vel, exterminatisve dijs. ĩ. lib. v. Nostra quidem nihil interest, quorũ causa cõtenditis exterminatos esse a terris deos.

nes cōſenſum eſt eſſe concretas? Numquid machinæ huius & molis, qua vniuerſi tegimur & continemur incluſi, parte eſt in aliqua relaxata aut diſſoluta conſtructio? Numquid vertigo hæc mundi primigenij motus moderamen excedens, aut tardius repere, aut præcipiti cœpit volubilitate raptari? Nūquid ab occiduis partibus attollere ſe aſtra, atq. in ortus [1] fieri] ſignorum cœpta eſt inclinatio? Numquid ipſe ſiderum ſol princeps, cuius omnia luce veſtiuntur, atq. animantur calore, exarſit, intepuit, atq. in contrarios habitus moderaminis ſoliti temperamenta corrupit? Numquid luna defiuit redintegrare ſe ipſam, atq. in veteres formas nouellarum ſemper reſtitutione traducere? Numquid frigora, nūquid calores, numquid tepores medij, inæqualium temporum confuſionibus occiderunt? Numquid longos habere dies bruma, & reuocare tardiſſimas luces nox cœpit æſtatis? Numquid ſuas animas expirauerunt venti, emortuisq. flaminibus, neq. cælū [2] coartatur] in nubila, nec [3] madidari ex] imbribus arua ſuccedunt? Commendata ſemina tellus recuſat accipere, aut frondeſcere arbores nolunt? Sapor frugibus eſculentis, [4] exuſtis] liquoribus mutatus eſt? Olearum ex bacculis cruor teter exprimitur, nec lumini ſubminiſtratur extincto? Animalia terris ſueta, atq. in aquis degentia [5] non eſuriunt, nec] concipiunt? fetus non in vteris ſumptos ſuis moribus & ſua lege cuſtodiunt? Ipſi homines denique, quos per habitabiles oras terræ ſparſit prima incipiensq. natiuitas, non matrimonia copulant nuptiarum ſolemnibus iuſtis? non dulciſſimas procreant liberorum ſtirpes? non negotia publica, non priuata, & familiares res agunt? non (vt cuiq. libitum eſt) per diuerſas artium diſciplinarumque rationes ingenia dirigunt, & [6] ſtudioſe] referunt [7] natiuitatis] vſuras? Non regnant? non imperant? quibus ſors rerum attributa [8] eſt? Talibus non] auctiores quotidie dignitatibus & poteſtatibus fiunt? iudiciorum diſceptationibus præſunt? leges interpretantur, & iura? Nonne omnia cetera, quibus vita ſuccingitur & continetur humana, ſuis omnes in gentibus patriorum celebrant inſtitutionibus morum? Cum igitur hæc ita ſint, neq. vlla irruperit nouitas, quæ tenorem perpetuum rerum diſſociata continuatione

1 ſerri

2 coactatur. J. lib. ij. Nec ex coactis & pendentib. nubilis. Virg. Et in nubē cogitur aer.
3 madidarier. vel, madidata imbribus arua ſuccreſcunt?
4 exſuctis.
5 non ſuriunt? non cōcipiunt fetus? vel, nonne ſuriūt? non. Feſtus: Ex omni manſueto pecore immundiſſimi ſunt ſues, & ardentiſſimæ libidinis: ita vt opprobriū mulierib. inde tractum ſit, enim ſubare & ſurire dicuntur. Apuleius. apolog. 1. Feminæ ſubāt, mares ſuriunt. Surire, καπρᾶν Gloſſarium.
6 ſtudioſæ
7 nauitatis
8 eſt taliū, non. vel, eſt, talibus non.

nuatione diduxerit: quid est istud, quod dicitur, inuectā esse labem terris, postquam religio Christiana intulit se mundo, & veritatis absconditæ sacramenta patefecit? Sed pestilentias, inquiunt, & siccitates, bella, frugum inopiam, locustas, mures, & grandines, resq. alias noxias, quibus negotia incursantur humana, dij nobis important iniurijs vestris atq. offensionibus exasperati. Si in rebus perspicuis, & nullam desiderantibus defensionem, non stoliditatis esset diutius immorari, ostenderem profecto replicatis prioribus sæculis, mala ista quæ dicitis, non esse incognita, non repentina: sed [1] postquam] gens 1 priusquam
nostra felicitate donari huius vocaminis meruit, irrupisse has labes, & [2] infectari] cœpisse discriminum varieta- 2 infestari
te mortalia. Si enim nos sumus in causa, & in nostri criminis meritū excogitatæ sunt hæ pestes, vnde nouit antiquitas miseriarū hæc nomina? vnde bellis significatum dedit? pestilentiam, grandines qua potuit notione signare, aut inter suas voces, quibus oratio explicabatur, assumere? Nam si nouella sunt hæc mala, & ab recentibus ducunt offensionibus causas, qui potuit fieri, vt eis rebus verba formaret, quas nec ipsa sciebat expertā se esse, neq. vllis comperisset maiorū in temporibus factitatas? Penuria, inquitis, frugum, & angustiæ frumentariæ arctius nos habent: antiqua enim & vetustissima sæcula necessitatis istius aliquando fuerunt expertia. Nonne ipsa nomina, quibus cēsentur hæc mala, testificantur & clamant nullū ab his vmquam immunem abisse mortaliū? Quod si ad credendū difficilis res esset, testimonijs agere possemus auctorum, quantæ, quotiens, & quæ gentes famem senserint horridam, & aggerata interierint vastitate. Casus frequentissimi grandinis accidunt, atq. [3] adierunt] cun- 3 adteruntvel, adurunt
cta. In litteris enim priscis comprehensum & [4] compositum] non videmus, etiam imbres saxeos totas sæpe cō- 4 positum
minuisse regiones? Difficiles pluuiæ sata faciunt emori, & sterilitatem inducunt terris. Immunis enim antiquitas malis ab his fuit, cum etiam flumina cognouerimus ingentia limis [5] inhorruisse] siccatis? Pestilentiæ conta- 5 inaruisse
gia vrunt genus humanum. Annalium scripta percurrite linguarum diuersitatibus scripta, vniuersas discetis gētes sæpenumero desolatas, & viduatas suis esse cultori-

1 accidiur
2 afflicta

bus. A locustis, a muribus, genus omne 1 occiditur] atque arroditur frugum. Historias ite per exteras, & ab istis pestibus instruemini, quotiens prior ætas 2 affecta] sit, & paupertatis ad miserias venerit. Terrarum validissimis motibus tremefactæ nutant vsq. ad periculum ciuitates. Quid? hiatibus maximis interceptas vrbes cũ gentibus, superiora tempora non viderunt, aut ab huiusmodi casibus fortunas habuere securas? Quando est humanum genus aquarum diluuijs interemptum? non ante nos? Quando mundus incensus, in fauillas & cineres dissolutus est? non ante nos? Quando vrbes amplissimæ marinis coopertæ sunt fluctibus? non ante nos? Quando cum feris bella, & prælia cum leonibus gesta sunt? non ante nos? Quando pernicies populis venenatis ab anguibus data est? nõ ante nos? Nam quod nobis obiectare consuestis bellorum frequentium causas, vastationes vrbium, Germanorũ & Scythicas irruptiones (cũ pace hoc vestra, & cum bona venia dixerim) quale sit istud quod dicitur, calumniarum libidine non videtis. Vt ante millia annorum decem, ab insula quæ perhibetur Atlantica Neptuni (sicut Plato demonstrat) magna erumperet vis hominũ, 3 vt] innumeras funditus deleret atq. extingueret nationes, nos fuimus causa? Vt inter Assyrios & Bactrianos, Nino quondam Zoroastreq. ductoribus non tantũ ferro dimicaretur & viribus, verum etiam magicis & Chaldæorum reconditis disciplinis, inuidia nostra hæc fuit? Vt Helena dijs ducibus atque impulsoribus rapta, & suis esset dirum & venturis temporibus fatum, religionis nostræ attributum est crimini? Vt ille immanis Xerxes mare terris immitteret, & gressibus maria transiret, nostri nominis effectum est iniuria? Vt ex Macedoniæ finibus vnus exortus adolescens Orientis regna, & populos captiuitate & seruitio subiugaret, nos fecimus, atq. excitauimus causas? Vt modo Romani, velut aliquod flumen torrens, cunctas submergerent atq. obruerent nationes, nos videlicet numina præcipitauimus in furorẽ? Quòd si hominum nullus est, qui quæ dudum gesta sunt, nostris audeat temporibus imputare; quemadmodum possumus miseriarum esse præsentium causæ, cum noui fiat nihil, sed sint omnia vetera, & nullis antiquitatibus inaudita?

Plato in Critia, & in Timæo.

3 &

Quam-

Quamquam ista quæ dicitis bella religionis nostræ ob inuidiam commoueri, non sit difficile comprobare post auditum Christum in mundo non tantum non aucta, verum etiam maiore ¹ de] parte furiarum compressionibus imminuta. Nam cum hominum vis tanta magisteriis eius acceperimus ac legibus, malum malo rependi non oportere; iniuriam perpeti quàm irrogare, esse præstantius; suum potius fundere quàm alieno polluere manus & conscientiam cruore: habet a Christo beneficium iamdudum orbis ingratus; per quem feritatis mollita est rabies, atque hostiles manus cohibere a sanguine cognati animantis occœpit. ² Quid] si omnes omnino, qui homines esse * non specie corporum, sed rationis intelligũt potestate, salutaribus eius pacificisq. decretis aurem vellent commodare paulisper, & non fastu & supercilio ³ luminis,] suis potius sensibus, quàm illius commonitionibus crederent, vniuersus iamdudum orbis, mitiora in opera conuersis vsibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis fœderum sanctionibus conueniret. Sed si per vos, inquiunt, nihil rebus incommodatur humanis, vnde sunt hæc mala, quibus vrgetur & premitur iamdudũ miseranda mortalitas? Sententiam me poscis huic necessariam nihil causæ. Neq. enim præsens atq. in manibus posita ⁴ disceptatio] in id sumpta est a me, vt ostenderem vel probarem, quibus vnaquæq. res causis & rationibus fieret: sed vt maledicta criminis tanti procul esse ab nobis ostenderem. Quod si præsto; si facto, & argumentis insignibus rei veritas explicatur; vnde sint hæc mala, vel ex quibus profluant fontib. principijsq. non curo. Ac ne tamen omnino quid de rebus huiusmodi sentiam, nihil videar interrogatus expromere, possum dicere: Quid enim si prima materies, quæ in rerum quattuor elementa digesta est, miseriarum omniũ causas suis continet ⁵ irritationibus] inuolutas? Quid si siderum motus certis signis, partibus, temporibus, lineis, pariunt hæc mala, & subiectis afferunt variorum discriminum necessitates? Quid si statis temporibus rerum vicissitudines fiunt, atque, vt in maritimis æstibus, modo secundæ res affluunt, modo rursus refluunt malis, reciprocantibus prospera? Quid si materiæ

1 ex

2 Quod

* se

3 tumidis, vel, nominis. vt s. lib. ij. Et in huius nominis supercilium sustulerũt. & lib. iv. Atque ad istius nominis columen vobis laudatoribus eleuati.

4 disputatio

5 in rationib.

fæx iſta, quam ſub noſtris calcamus ingreſſibus, hanc habet ſibi legem datam, vt expiret nocentiſſimos halitus, quibus corruptus aer iſte & corporibus labem ferat, & negotia infirmet humana? Quid ſi, quod proximum vero eſt, quidquid nobis videtur aduerſum, mundo ipſi nō eſt malum: omniaq. quæ fiunt noſtris commoditatibus ſtatuentes, opinionibus improbis criminamur euenta naturæ? Plato ille ſublimis apex philoſophorũ & columen, ſæua illa diluuia, & conflagrationes mundi, purgationem terrarum fiuis eſſe in commentarijs prodidit: nec vir prudens extimuit humani generis ſubuerſionem, cladē, ruinas, interitus, funera, rerum innouationē vocare: etenim iuuentutem his quandam redintegratis viribus comparari. Non pluit, inquit, cælum, & frumentorum inopia neſcio qua laboramus. Quid enim? inſeruire elementa tuis neceſſitatibus poſtulas? atque, vt viuere mollius & delicatius tu poſſis, obſequia temporum tuis debent commoditatibus ſe dare? Quid enim ſi hoc pacto nauigationis cupidiſſimus conqueratur ventos iamdiu non eſſe, & cæli conquieuiſſe flaturas: numquid ideo dicendum eſt perniciofam eſſe tranquillitatem illam mundi, quia vectoribus impediat vota? Quid? ſi ſole aliquis torrere ſe ſuetus, & acquirere corpori ſiccitatem, ratione conſimili conqueratur frequentiſſimis nubilis iucunditatem ſerenitatis ablatam: numquid ideo dicenda ſunt nubila inimica obductione pendere, quia libidini non permittitur † otioſe rutilare] ſe flammis, & cauſas potionibus præparare? Euenta hæc omnia quæ fiunt & accidunt mole ſub hac mundi, commodulis non ſunt noſtris, ſed ipſius pendēda ſunt rationibus, ordinibusq. naturæ. Nec ſi aliquid accidit, quod noſmetipſos, aut res noſtras parũ lætis ſucceſſibus fouit, continuo malum eſt, & in exitiabilis rei opinione ponendum. Pluit mundus, aut non pluit, ſibimet pluit, aut non pluit: & quod forſitan neſcias, aut vliginem nimiam ſiccitatis ardore decoquit, aut longiſſimi temporis ariditatem pluuiarum effuſionibus temperat. Peſtilentias, morbos, fames, atque alias ſuggerit malorum exitiabiles formas; vnde tibi eſt ſcire, ne quod exuberat ſic tollat, vt per ſua diſpendia modum rebus luxuriantibus figat? Tu audeas dicere, hoc & illud eſt in mundo malum

† otioſæ vſtulare

malum, cuius explicare neque originem valeas, neq. causam? & quia tuas impediat deliciarum, forsitan & libidinum voluptates, perniciosum esse atq. asperum dicas? Quid ergo? quia frigus membris tuis aduersum est, & cōgelare sanguinis tui feruorem solet, idcirco in mundo hiems esse non debet? Et quia perferre flagrantissimos soles non potes, ex anno æstas tollenda est, atq. alijs legibus alia rursus ordinanda natura? Verattrum venenum est hominibus, numquid ob hanc causam non debuit nasci? Ouilibus insidiatur lupus, numquid in culpa natura est, quòd lanitijs extulit importunissimam beluam? Morsu animam serpens tollit;[1] maledicam si] primordijs rerū, quòd tam sæua prodigia genituris spirantibus addiderunt? Superciliosa nimium res est, cum ipse sis non tuus, aliena etiam in possessione verseris, potentiorib. dare cōdicionem velle, vt id fiat quod cupias, non quod in rebus inueneris antiquis constitutionib. fixum. Quare habere si locum vestras vultis querimonias homines, prius est vt doceatis vnde, vel qui sitis; vobis ne sit genitus & fabricatus mūdus, an in eum veneritis alienis ex regionib. inquilini. Quod cum dicere non sit vestrum, neq. explicare possitis cuius rei causa sub hac cæli conuexione versemini, desistite arbitrari pertinere ad vos quidquam; cum ea quæ fiunt, non [2] pariliter] fiant, sed ad [3] sensus] summam redeant referanturq. totius. Christianorum, inquiunt, causa mala omnia adierunt, & interitus comparatur ab superis, frugibus. Rogo, cum hæc dicitis, non calumniari vos improbe, in apertis conspicitis manifestisq. mendacijs? Trecenti sunt anni ferme, minus, vel plus aliquid, ex quo cœpimus esse Christiani, & terrarum in orbe censeri: numquid omnibus his annis continua fuerunt bella, continuæ sterilitates, pax nulla in terris, nulla protinus vilitas aut abundantia rerum fuit? Hoc enim primum efficiendum est ei qui nos arguit, perpetuas & iuges calamitates fuisse has, numquam omnino respirasse mortalia, & sine vllis, vt dicitur, ferijs, multiplicium formas sustinuisse discriminum. Atqui non videmus medijs his annis, medijsq. temporibus, ex victis hostibus innumerabiles esse victorias reportatas? prolatos Imperij fines, & in potestatem redactas inauditi nominis nationes? sæpe-

[1] maledicas. vel, maledicā scilicet. vel, maledicā primordijs

[2] pariliter.

[3] census

numero maximos annonæ fuisse prouentus, vilitates atque abundantias rerum tantas, vt commercia ſtuperent vniuerſa, pretiorum auctoritate proſtrata? Quemadmodum enim res agi, & vſq. ad hoc tempus genus [1] qui duraret] mortalium, ſi non omnia quæ vſus poſceret, ſubminiſtraret fertilitas rerum? Sed fuerunt aliquādo nonnulla in neceſſitatibus tempora, [2] &] relaxata ſunt abundantiis. Rurſus contra voluntatem quædam bella adminiſtrata, [3] &] victorijs poſtmodum ſucceſſibusq. correcta. Quid ergo? dicemus iniuriarum noſtrarum deos modo memores eſſe, modo eſſe rurſus immemores? Si quo tempore fames eſt, irati eſſe dicuntur, ſequitur vt abundantiæ tempore irati & difficiles non ſint: atque ita perducitur res eo, vt vicibus ludicris & ponant & repetant iras; & in integrum [4] ſe ſemper] offenſionum [5] recordatione] reſtituant. Quamquam iſtud quod dicitur, quale ſit, explicabili non poteſt comprehenſione cognoſci. Si [6] Alamannos,] Perſas, Scythas, idcirco voluerunt deuinci, quòd habitarent & degerent in eorum gentibus Chriſtiani; quemadmodum Romanis tribuere victoriā, cum habitarent & degerent in eorum quoque gentibus Chriſtiani? Si in Aſia, Syria, idcirco mures & locuſtas efferueſcere prodigialiter voluerunt, quòd ratione conſimili habitarent in eorum gentibus Chriſtiani: in Hiſpania, Gallia, cur eodem tempore horum nihil natum eſt, cum innumeri viuerent in his quoque prouincijs Chriſtiani? Si apud Getulos, [7] tum Aquitanos] huius rei cauſa ſiccitatem ſatis, ariditatemq. miſerunt, eo anno cur meſſes ampliſſimas Mauris, Nomadibusq. tribuerunt, cū religio ſimilis his quoq. in regionibus verteretur? Si in ciuitate vna qualibet fame plurimos emori noſtri nominis auerſione fecerunt, cur ibidem annonaria caritate nō tantum corporis non noſtri, verum etiam Chriſtianos, ditiores & locupletiſsimos reddiderunt? Aut igitur cuncti nihil læti habere debuerunt, ſi malorum cauſa nos ſumus: (nationibus enim ſumus in cunctis) aut cum mixta videatis cum incommodis læta, deſinite nobis adſcribere id quod offendit res veſtras; cum nihil lætis officiamus & proſperis. Si enim ego vt male ſit facio, cur vt bene ſit non obſto? Si, vt inopia magna ſit, meum nomen in cauſa eſt;

1 quiret durare
2 at
3 at
4 ſeſe per
5 recordationē
6 Alanos,
7 & Tingitanos

est;cur nihil impedio vt sit feracitas maxima?Si,vt in bellis accipiatur vulnus,ego dicor afferre fortunā; cur duelles cum pereunt, læuum augurium non sum, nec aduersus [1] spes] bonas mali ominis obscenitate traducor? Et tamen,o magni cultores atq. antistites numinum, [2] cur] irasci populis Christianis augustissimos illos asseueratis deos: ita non aduertitis, non videtis affectus quàm turpes, quàm indecoras numinibus attribuatis insanias? Quid est enim aliud irasci, quàm insanire, quàm furere, quàm in vltionis libidinem ferri, & in alterius doloris crucem efferati pectoris alienatione bacchari? Hoc ergo dii magni norunt, perpetiuntur, & sentiunt, quod feræ, quod beluæ,quod mortiferæ continent venenato in dente natrices. Quod leuitatis in homine, quod terreno in animante culpabile est, præstans illa natura, & in perpetuæ virtutis firmitate consistens, [3] scire] asseueratur a vobis. [4] Et] quid ergo sequitur necessatio, nisi vt ex eorum luminibus scintillæ emicent, [5] flammæ æstuent,anhelum pectus spiritum] iaciat ex ore, & ex verbis ardentibus labrorum siccitas inalbescat? Quòd si verum est istud,& est exploratū & cognitum, [6] & feruescere deos] ira,& huiusmodi motus perturbatione iactari;immortales & perpetui non sunt,nec in diuinitatis alicuius [7] existimatione] ponendi. Vbi enim est vllus (sicut sapientibus videtur) affectus,ibi esse necesse est passionem: vbi passio sita est, perturbationem consentaneum est consequi: vbi perturbatio est,ibi dolor & ægritudo est: vbi dolor & ægritudo est, imminutioni & corruptioni iam locus est. quæ duo si vexant, adest vicinus interitus mors omnia finiens, & cunctis adimens sentientibus vitam. Quid, quòd isto modo non tantum illos leues & feruidos, verū (quod ab dijs conuenit procul esse dimotum) & iniquos inducitis & iniustos, & æquitatis vel modicæ nullā prorsus obtinere rationem? Quid est enim tam iniustum, quàm in alios irasci,& alios lædere? de hominibus conqueri,& innoxia dilacerare frumenta? Christianum nomen odisse,& dispendiis omnibus suos labefactare cultores? [8] At] numquid idcirco in vos etiam sæuiunt, vt intestinis vulneribus concitati, in vltionem consurgatis illorum? Ergo humana patrocinia dii quærunt? & nisi ve

stra

[1] res
[2] sicut.vel,et
[3] sentire
[4] Ec
[5] flammis æstuet anhelum pectus, spumas
[6] efferuescere
[7] æstimatione
[8] An

ſtra fuerint aſſertione protecti, idonei non ſunt ipſi, qui
propulſare ſuas valeant contumelias. Quinimmo ſi verũ
eſt ardere illos ira, permittite illis poteſtatem ſui, defen-
dant ſe ipſi; atq. in vltionem maieſtatis offenſæ inteſti-
1 expediantq. nas exerant, [1] experianturq.] virtutes. Poſſunt nos, ſi
voluerint, æſtu, poſſunt nocentiſſimo frigore, poſſunt au-
ris peſtilibus, poſſunt morborum obſcuriſſimis cauſis ene
care, conſumere, atq. ab omni penitus cœtu extermina-
2 mortali: aut. vel, mortalid: ſin alia conſilium eſt aggredi nos via, mittant re [2] mortalia. Vt] ſi malum conſilium eſt aggredi nos vi,
emittãt] aliquod [3] iudicationis] ſignum, per quod eſſe li
quidum cunctis poſſit inuitiſſimis nos eis habitare ſub
cælo. Vobis ſecundas tribuant valetudines, aduerſas no-
3 indicationis bis ac peſſimas. Opportunis imbribus veſtra irrigẽt rura;
pluuiarum quicumq. ſunt rores noſtris ab agellulis abi-
gant. Lanitia curent veſtra numeroſis fetibus multipli-
cari; ſterilitatem infauſtam noſtris pecuarijs inferant. Ex
oliuis veſtris atq. vinetis plenam faciant autumnitatem
4 vllum fundi; at ex noſtris exprimi [4] vnum] prohibeant [5] palmi-
5 palmitis tibus] rorem. Ad extremum & vltimum, in veſtro ore
præcipiant ſuam fruges retinere naturam; at vero in no-
6 oleorum. vel, oliui ſtro mel amarum fieri, [6] olearum] fluenta ranceſcere, &
7 potum ſub ipſis [7] potu] labris in acoris perfidiam vinum repen-
te mutari. Quod cum minime fieri teſtificentur res ip-
ſæ, neq. minus ad nos quidquam, neq. ad vos plurimum
redundare vitalibus ex beneficijs conſtet; libido quæ tan-
ta eſt, inimicos atque hoſtes deos eſſe contendere Chri-
ſtianis, quos in rebus triſtiſſimis atq. lætis nihil abs te vi-
deas ratione in aliqua diſcrepare? Si verum vobis permit-
titis, ac ſine vllis aſſentationibus dici: verba ſunt hæc; ver-
ba ſunt? res immo per calumnias creditæ, non cognitio-
8 veri nis alicuius teſtimonio comprobatæ. Ceterum Dij [8] ve-
ſtri,]& qui habere, qui ferre nominis huius auctoritatem
condigni ſunt, neq. iraſcuntur, neq. indignantur, neque
quod alteri noceat, inſidioſis machinationibus con-
ſtruunt. Etenim re vera eſt impium, & ſacrilegia cuncta
tranſcendens, ſapientem illam credere beatiſſimamq. na-
turam magnum aliquid putare, ſi ſe ſibi aliquis adulato-
ria humilitate ſubmittat: & ſi fuerit non factum, deſpe-
ctam ſe credere, & ab ſummi culminis decidiſſe faſtigio.
Puerile, puſillum eſt, & exile, vix & illis conueniens, quos
iamdu-

iamdudum experientia doctorum dæmonas appellat, [1] errores] nō nosse cælestia,& in hac rerum materia crassiore,condicionis suæ sorte versari. Vestra sunt hæc, vestra sunt irreligiose opinata,& irreligiosius credita. Quin immo, vt verius proloquar,haruspices has fabulas, coniectores,arioli,vates,& numquam non vani concinnauere fanatici:qui ne suæ artes intereant,ac ne stipes exiguas consultoribus excutiant iam raris, si quando vos velle rē venire in inuidiam compererunt, Negliguntur dij clamitant, [2] atq.] in templis iam raritas summa est: iacent antiquæ derisui cæremoniæ,& sacrorum quondam veterrimi ritus religionum nouarum superstitionibus [3] occiderunt.] Et merito humanum genus tot miseriarum angustijs premitur, tot laborum excruciatur ærumnis; & homines brutum genus,& quod situm sub lumine est,cæcitate ingenita nequeuntes videre,audent asseuerare furiosi,quod vos credere non erubescitis sani. Ac ne quis nos tamen diffidentia responsionis, tranquillitatis existimet deos donare muneribus, innoxias affingere his mentes, atq. ab omni perturbatione dimotas:concedamus, sicut libitum vobis est, intendere in nos iras,sanguinem illos sitire nostrum,& iamdudum nos cupere mortalium submouere de sæculis. Sed si non est molestum, non graue, si communis officij res est,non ex gratia,sed ex vero [4] disceptationis] huius disceptare momenta; audire a vobis exposcimus, quæ nam sit hæc ratio, quæ causa, propter quam in nos tantum & dij sæuiant superi,& asperati homines inardescant? Religiones,inquiunt,impias,atq. inauditos cultus terrarum in orbe tractatis. Quid o participes rationis audetis homines proloqui, quid effutire, quid promere temerariæ vocis [5] desperatione] tentatis? Deum principem,rerum cunctarum quæcumq. sunt dominum, summitatem omnium summorum obtinentem adorare,obsequio venerabili inuocare in rebus fessis, totis (vt ita dixerim) sensibus amplexari, amare, suspicere, execrabilis religio est & infausta, impietatis & sacrilegij plena,cæremonias antiquitus institutas nouitatis suæ superstitione contaminans? Hoccine est quæso audax illud facinus & immane, propter quod maximi cælites aculeos in nos intendunt irarum atq. indignationum sua-

1 & hos.vel, & Lares. vel.errones. vel, & heroas. ℨ. lib. iij. Nūc aerios rur sus deos, & heroas pronunciat appellari. Euseb. de præpar. Euangel.

2 atq.] ex Porphyr. apud Euseb. de præpar. Euangel.

3 conciderunt

4 disputationis

5 disparatione.vel, disceptatione

rum ? propter quod vos ipſi, cum libido inceſſerit ſæua, exuitis nos bonis, exterminatis patrijs ſedibus, irrogatis ſupplicia capitalia, torquetis, dilaceratis, exuritis, & ad extremũ nos feris & beluarũ laniatibus obiectatis? Quiſquis iſtud in nobis damnat, aut in aliqua ducit criminatione ponendum, is haud nomine appellandus eſt [1] hominis,] quamuis [2] ille] videatur ſibi: haud deus eſſe credendus eſt, quamuis ipſe ſe eſſe [3] ſimilem] profiteatur. [4] In vatibus profanus nos impios Dodonæus aut Iuppiter nominat:] & ipſe dicetur deus, atq. in ordine computabitur numinum, qui aut ſummo ſeruientibus Regi crimen impietatis affingit, aut ſibi torquetur maieſtatem eius, cultumq. præponi? Delius Apollo, vel Clarius, Didymæus, Phileſius, Pythius, & is habendus diuinus eſt, qui aut ſummum Imperatorem neſcit, aut ignorat a nobis quotidianis ei precibus ſupplicari? Qui ſi pectorum ſecreta neſciret, nec quid in intimis ſenſibus contineamus, agnoſceret; ſummum tamen inuocare nos Deum, & ab eo [5] quod] poſtulamus [6] orare,] vel auribus potuit ſcire, vel ipſius vocis ſono, qua vtimur in precibus, noſcitare. Nondum eſt locus vt explicemus, omnes iſtos qui nos damnant, qui ſint, vel vnde ſint; quantum poſſint, vel nouerint; cur ad Chriſti paueant mentionem; diſcipulos cur eius inimicos habeant & inuiſos. quod tamen humanum pollicentibus ſenſum vna pariter definitione figamus: Nihil ſumus aliud Chriſtiani, niſi magiſtro Chriſto ſummi Regis ac principis veneratores. Nihil, ſi conſideres, aliud inuenies in iſta religione verſari. hæc totius ſumma eſt actionis: hic propoſitus terminus diuinorum officiorum, hic finis; huic omnes ex more proſternimur, hunc collatis precibus adoramus, ab hoc iuſta & honeſta, & auditu eius condigna depoſcimus: non quo ipſe deſideret ſupplices nos eſſe, aut amet ſubſterni tot millium venerationem videre: vtilitas hæc noſtra eſt, & commodi noſtri rationem ſpectans. Nam quia proni ad culpas, & ad libidinis varios appetitus vitio ſumus infirmitatis ingenitæ, patitur ſe ſemper noſtris cogitationibus concipi: vt dum illum oramus, & mereri eius contendimus munera, accipiamus innocentiæ voluntatem, & ab omni nos labe delictorum omnium amputatione purgemus. Quid

1 nominis,
2 eſſe
3 ſimiliter. vel, millies
4 In ritib. profanos nos aut impios Dodonæus Iuppiter nominat. ſ. lib. iij. Quas veſtri theologi, quas poetæ, quas ipſi uos quoq. ignominioſis celebratis in ritibus, &c. Aduerbium, aut, videtur luxatum.
5 quo
6 ore,

dicitis ò ſacri, quid diuini interpretes [1] viri?] [2] Melioris ne ſunt cauſæ,] qui Grundules adorant Lares, [3] Aiaceos, Boetios, Libentinos;] quàm ſumus nos omnes, qui Deum colimus rerum patrem, atq. ab eo depoſcimus rebus feſſis languentibusq. tutamina? Et illi cati, ſapientes, prudentiſſimi vobis videntur, nec reprehenſionis vllius, qui Faunos, qui Fatuas, ciuitatumq. Genios, qui Pauſos reuerentur, atq. Bellonas: nos hebetes, ſtolidi, fatui, obtuſi pronuntiamur & bruti, qui dedidimus nos Deo, cuius nutu & arbitrio omne quod eſt, conſtat; & in ſententiæ ſuæ perpetuitate defixum eſt? Hanccine ſententiam promitis? hanc legem conſtituitis? hanc promulgatis, vt honoribus afficiatur ampliſſimis quiſquis veſtros adorauerit ſeruulos; crucē mereatur extremam [4] quiſquis vobis ipſis] dominis ſupplicarit? In ciuitatibus maximis, atq. in potentioribus populis ſacra publice fiunt ſcortis meritorijs quondam, atq. in vulgarem libidinē proſtitutis; nullus rumor indignationis in dijs eſt: templa felibus, ſcarabæis, & buculis ſublimibus ſunt elata faſtigijs; ſilent irriſæ numinum poteſtates, nec liuore afficiuntur vllo, quòd ſibi comparatas animantium vilium conſpiciunt ſanctitates. Nobis ſolis ſunt inimici, nobis aſperrimi dii hoſtes, quia patrem veneramur illorū, per quem, ſi ſunt, eſſe & habere ſubſtantiam ſui numinis maieſtatisq. cœperunt: a quo ipſam deitatem (vt ita dicam) [5] fortiti eſſe] ſentiunt, & in rerum numero recognoſcunt: cuius voluntate & arbitrio, & interire, & ſolui: nec ſolui poſſunt, nec interire. Nam ſi omnes concedimus vnum eſſe principem ſolum, quem nulla res alia vetuſtate temporis antecedat, poſt illum neceſſe eſt cuncta & nata eſſe, & prodita, & in ſui nominis profiluiſſe naturam. Quod ſi fixum & ratum eſt, erit nobis conſequens confiteri, & deos eſſe natiuos, & a principe rerum fonte ortus ſui originem ducere. Qui ſi ſunt natiui & geniti, & interitionibus vtiq. periculisq. vicini. At enim eſſe creduntur immortales, perpetui, & nullius vmquam participes finis. Ergo iſtud munus Dei patris & donū eſt, vt infinita meruerint ijdem eſſe per ſæcula; cum ſint labiles, ſolubilesq. natura. Atque vtinam daretur in vnius ſpeciem concionis toto orbe contracto oratione hac vti, & humani

[1] ieris?
[2] Meliori ne ſint cauſa,
[3] Aios, Locutios, Limentinos,
[4] quiſquis ipſis
[5] ſortitos eſſe ſe,

1 collocari. vel, & humani generis audientiã collocare.
2 rei, quòd.
* &.

mani in generis audientia 1 collocare.] Ergo ne impiæ religionis sumus apud vos 2 rei, & quod] caput rerum & columen venerabilibus adimus obsequijs, *(vt conuicio vtamur vestro) infausti & athei nuncupamur? Et quis magis rectius horum feret inuidiam nominũ, quàm qui alium præ hoc deum aut nouit, aut sciscitatur, aut credit? Nonne huic omnes debemus hoc ipsum primũ quòd sumus? quòd esse homines dicimur? quòd ab eo vel missi, vel 3 lapsi, cæcitate huius in corporis] continemur? Non quòd incedimus, quòd spiramus & viuimus, ab eo ad nos venit, viq. ipsa viuendi efficit nos esse, & animali agitatione motari? Non ne ab hoc effluunt causæ, per quas nostra fulcitur salus variarum munificentia voluptatum? Mundus iste in quo degitis, cuius est? aut quis eius vobis attribuit fructum, possessionemq. retinere? Quis, vt subiectas res cernere, vt contrectare, vt considerare possetis, publicum istud lumen dedit? Quis, ne fixa pigritiæ stupore torpescerent elementa vitalia, solis ignes constituit ad rerum incrementa futuros? Solem deum cum esse credatis, conditorem eius opificemq. non quæritis? Luna cum apud vos dea sit, non similiter scire curatis genitor eius & fabricator quis sit? Non ne cogitatio vos subit considerare, disquirere, in cuia possessione versemini? cuia in re sitis? cuius ista sit quam fatigatis terra? cuius aer iste, quem vitali reciprocatis spiritu? cuius abutamini fontibus? cuius liquore? quis ventorum disposuerit flamina? quis vndosas excogitauerit nubes? quis seminum frugiferas potestates rationum proprietate distinxerit? Apollo vobis pluit? Mercurius vobis pluit? Aesculapius, Hercules, aut Diana rationem imbrium tempestatumq. finxerunt? Et hoc fieri qui potest, cum in mundo profiteamini eos natos, certoq. tempore sensum arripuisse vitalem? Si enim temporis antiquitate mundus eos anteuenit, & priusquam nati sunt, iam nouerat pluuias tempestatesq. natura, nullum serius nati pluendi ius habent, neque eis inserere rationibus se possunt, quas inuenerunt hic agi, & maiore ab auctore tractari. O maxime, o summe rerum inuisibilium procreator. o ipse 4 inuisus,] & nullis vmquam comprehense naturis, dignus, dignus es vere (si modo te dignum mortali

3 lapsi hoc in corpore
4 inuise.

tali dicendum est ore) cui spirans omnis intelligensq. natura, & habere & agere numquam desinat gratias: cui tota conueniat vita genu nixo procumbere, & continuatis precibus supplicare. Prima enim tu causa es, locus rerum ac spatium, fundamentum cunctorum, quæcumq. sunt, infinitus, ingenitus, immortalis, perpetuus, solus, quem nulla deliniat forma [1] corporalis,] nulla determinat circumscriptio, qualitatis expers ac quantitatis, sine situ, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium potest significatione verborum: qui, vt intelligaris, tacendum est, atque vt per vmbram te possit errans inuestigare suspicio, nihil est omnino mutiendum. Da veniam Rex summe tuos persequẽtibus famulos: & (quod tuæ benignitatis est proprium) fugientibus ignosce tui nominis & religionis cultum. Non est mirum si ignoraris: maioris est admirationis si sciaris; nisi forte audet quisquam (hoc enim furiosæ restat insaniæ) ambigere, an sit iste Deus, an non sit: explorata fidei veritate, an rumoris cassi opinatione sit creditus. Audimus enim quosdam philosophandi studio deditos, partim vllam negare vim esse diuinam, partim an sit, quotidie quærere: alios casibus fortuitis, & concursionibus temerarijs summam rerum construere, atque diuersitatis impetu fabricari: cum quibus hoc tempore nullum nobis omnino super tali erit obstinatione certamen. Aiunt enim sana sentientes, contradicere rebus stultis stultitiæ esse maioris. Sermo cum his nobis est, qui diuinum esse consentientes genus, de maioribus dubitant, cum iidem esse plebeia atq. humiliora fateantur. Quid ergo? res tantas argumentis nitemur atq. elaborabimus obtinere? Discedat hæc longe, atq. a nobis procul, procul inquam (vt dicitur) auerruncetur amentia. [2] Ita] est enim periculosum argumentis aggredi Deum principẽ comprobare, quàm ratione huiusmodi esse illum, velle cognoscere. Nec quidquam refert, aut discrepat, vtrum ne neges illum, an asseras, atq. existere fateatis: cum in eadem culpa sit & assertio talis rei, & abnegatio refutatoris increduli. Quisquam ne est hominum, qui non, cum istius principis notione diem primæ natiuitatis intrauerit? cui non sit ingenitum, non affixum, immo ipsis pæne in genitalibus matris

1 corporis.

Pacuuius. Dij meliora, atq. amentiam auerruncassint tuã.
2 Tam

tris

tris non impressum, non insitum, esse regem ac dominũ cunctorum quæcumq. sunt, moderatorem? Ipsa deniq.
3 possent hiscere si animantia muta ³ potuissent;] si in linguarum nostrarum facilitatem solui; immo si arbores, glebæ, saxa, sensu animata vitali vocis sonitum quirent & verborum articulos integrare, ita non duce natura & magistra, non incorruptæ simplicitatis fide, & intelligerent esse Deum, & cunctorum dominum solum esse clamarent? Sed fru-
2 inquitis stra, ² inquit,] nos falso & calumnioso incessitis & appetitis crimine, tamquam eamus inficias esse Deum maiorem: cum a nobis & Iuppiter nominetur, & optimus habeatur, & maximus; cumq. illi augustissimas sedes, & Capitolia constituerimus immania. Dissimilia copulare,
3 inducta atque in vnam speciem cogere ³ inducta] confusione conamini. Nam Deus omnipotens mente vna omnium, & communi mortalitatis assensu, neq. genitus scitur, neq. nouam in lucem aliquando esse prolatus, nec ex aliquo tempore cœpisse esse, vel sæculo. Ipse est enim fons rerũ, sator sæculorũ ac temporum. Non enim ipsa per se sunt, sed ex eius perpetuitate, perpetua & infinita semper continuatione procedunt. At vero Iuppiter (vt vos fertis) & patrem habet & matrem, auos, auias, fratres: nunc nuper in vtero matris suæ formatus, absolutus mensibus &
4 irruit se consummatus decem, ignotam sibi in lucẽ sensu ⁴ irruisse] vitali. Ergo, si hæc ita sunt, Iuppiter esse deus qui potest? cum illum esse perpetuum constet, & perhibeatur alter a vobis, & dies habuisse natales, & pauefactus re noua lamentabilem extulisse vagitum? Sed sint (vt vultis) vnum, nec in aliqua vi numinis & maiestate distantes:
5 Ecquid ⁵ ecquid] ergo iniustis persequimini nos odijs? Quid, vt ominis pessimi, nostri nominis inhorrescitis mentione, si, quem Deum colitis, eum & nos? aut quid in eadem causa vobis esse contenditis familiares deos; inimicos atq. infestissimos nobis? Etenim, si vna religio est nobis vobisq. communis, cessat ira cælestium: sin nobis infesti sunt solis, manifestum est nescire & vos & illos Deum; quem Iouem non esse ipsis clarum est indignatio-
6 inquitis nibus numinum. Sed non, ⁶ inquit,] idcirco dii vobis infesti sunt, quòd omnipotentẽ colatis Deum; sed quòd hominem natum, & (quod personis infame est vilibus)

crucis

crucis supplicio interemptum,& Deum fuisse contenditis,& superesse adhuc creditis,& quotidianis supplicationibus adoratis. Si vobis iucundum est amici, edissertate qui nam sint hi dij, qui a nobis Christum coli, suam credant ad iniuriam pertinere. Ianus Ianiculi conditor, & ciuitatis Saturniæ Saturnus auctor? Fauna fatua, Fauni vxor, Bona dea quæ dicitur, sed vino melior & laudabilior poto? Indigetes illi qui flumen repunt, & in alueis Numici cum ranis & pisciculis degunt? Aesculapius,& Liber pater; Coronide ille natus, ex genitalibus matris alter fulmine præcipitatus? Mercurius vtero fusus Maiæ? & (quod est diuinius) candidi arquitenentes Diana & Apollo circumlati per fugas matris,atq. in insulis errantibus vix tuti? Dionea Venus proles, viri materfamilias Troici, atq. intestini [1] decoris] publicatrix? In Trinacriæ finibus Ceres nata, atque in floribus legendis occupata Proserpina? Thebanus, aut Tyrius Hercules; hic in finibus sepultus Hispaniæ, flāmis alter concrematus Oetæis? [2] Tunc] clari dij Castores, equos vnus domitare consuetus, alter pugillator bonus, & crudo inexsuperabilis cæstu? Tisianes,& Bucures Mauri, & ouorū progenies Dioscuri? Apis Peloponnesi proditus, & in Aegypto Serapis nuncupatus? Aethiopicis solibus Isis furua mærēs perditum filium, & membratim coniugem lancinatum? Prætcrimus & transgredimur Opis soboles regias,quas in libris auctores vestri,quæ fuerint,& quales, vobis ediscentibus prodiderunt. [3] Hinc] ergo Christum coli, & a nobis accipi & existimari pro numine vulneratis accipiunt auribus? & obliti paulo ante sortis fuerint & condicionis cuius,id quod sibi concessum est,impertiri alteri nolunt? Hæc est iustitia cælitum? hoc deorum iudicium sanctum? Non ne istud liuoris est atq. auaritiæ genus? Non obtrectatio quædā sordens, suas eminere tantummodo velle fortunas, aliorum res premi, & in contempta humilitate calcari? Natum hominem colimus. quid enim? Vos hominem nullum colitis natum? [4] Non vnum, & alium? non [5] innumeros alios? quinimmo] non omnes,quos iam templis habetis vestris,mortalium sustulistis ex numero, & cælo sideribusq. donastis? Si enim forte vos fugit sortis eos humanæ & condicionis

B fuisse

1 dedecoris
2 Tum
3 Hi
4 Num
5 innumeros? quinimmo

fuiſſe communis; replicate antiquiſſimas litteras, & eorum ſcripta percurrite,qui vetuſtati vicini,ſine vllis aſſentationibus cuncta veritate in liquida prodiderunt. Iam profectò diſcetis, quibus ſinguli patribus, quibus matribus fuerint procreati, qua [1] innati] regione, qua gente, quæ fecerint,egerint,pertulerint,actitarint,quas in rebus obeundis aduerſorum ſenſerint, ſecundantiumq. fortunas. Sin autem ſcientes vteris eſſe geſtatos, & frugibus eos victitaſſe terrenis, nihilominus tamen nati hominis obiectatis cultum: res agitis ſatis iniuſtas,vt id in nobis cõſtituatis eſſe damnabile,quod & ipſi vos factitatis:aut, quæ vobis licere permittitis,conſimiliter alijs licitum eſſe nolitis. Sed concedamus interdum, manum veſtris opinationibus dantes, vnum Chriſtum fuiſſe de nobis, mentis,animæ, corporis,fragilitatis,& cõdicionis vnius: non ne dignus a nobis eſt tantorũ ob munerum gratiam Deus dici,Deusq. ſentiri? Si enim vos Liberum, quòd vſum repererit vini;ſi, quòd panis, Cererem; ſi Aeſculapium, quòd herbarum; ſi Mineruam,quòd oleæ; ſi Triptolemum,quòd aratri; ſi deniq. Herculem, quòd feras, quòd fures,quòd multiplicium capitum ſuperauit compeſcuitq. natrices, diuorum retuliſtis in cœtum: honoribus quantis afficiendus eſt nobis, qui ab erroribus nos magnis inſinuata veritate traduxit? Qui velut cæcos paſſim,ac ſine vllo rectore gradientes,ab deruptis,ab deuijs, locis planioribus reddidit. Qui, quod frugiferum primo atq. humano generi ſalutare, Deus monſtrauit quid ſit, quis,quantus,& qualis, qui profundas eius atq. inenarrabiles altitudines (quantum noſtra quiuit mediocritas capere)& intelligere permiſit,& docuit. Qui,quo auctore,quo patre mundus iſte ſit conſtitutus & conditus, fecit benigniſſime ſciri. Qui natiuitatis eius exprompſit genus, & nullius aliquando [2] cognatione præſumptum materia]illius. Vnde ignibus ſolis genitalis feruor [3] adſcitur:] cur luna ſemper in motu:idem ne [4] quis creditur] animalibus cauſis lucem ſemper atq. obſcuritatem reſumens. Animalium origo quæ ſit:rationes quas habeant ſemina: quis ipſum finxerit hominem, quis informarit, vel ex materiæ quo genere conſtructionem ipſam [5] confirmauerit] corporum: quid ſit ſenſus,quid anima:aduolarit

[1] nati in

[2] cogitatione. vel, cognitione præſumptã materiam

[3] adſciſcitur;

[4] orbis redditur

[5] conformauerit

larit ne ad nos ſponte, an cum ipſis ſata ſit & procreata viſceribus: mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata ſit: qui ſtatus nos maneat, cum diſſolutis abierimus a membris: victuri ne nos ſimus, an memoriam nullam noſtri ſenſus & recordationis habituri. Qui arrogantiā [1] conſtringit noſtram, & elatas ſupercilio ceruices modum fecit ſuæ infirmitatis agnoſcere. Qui animantia monſtrauit informia nos eſſe, vanis opinionibus fidere, nihil comprehenſum habere, nihil ſcire, & quæ noſtros ſita ſunt ante oculos, non videre. Qui (quod omnia ſuperauit, & tranſgreſſum eſt munera) ab religionibus nos falſis religionem traduxit ad veram. Qui ab ſignis inertibus, atq. ex viliſſimo formatis luto, ad ſidera ſubleuauit & cælum; & cum domino rerū Deo ſupplicationum fecit verba, atq. orationum colloquia miſcere. Venerabar (o cæcitas) nuper ſimulacra modo ex fornacibus prompta, [2] in incudibus deos, & ex malleis] fabricatos, elephantorum oſſa, picturas, veternoſis in arboribus tænias: ſi quando conſpexeram lubricatum lapidem, & ex oliui vnguine ordinatū, tamquam ineſſet vis præſens, adulabar, affabar, & beneficia poſcebam nihil ſentiente de trunco: & eos ipſos, diuos quos eſſe mihi perſuaſeram, afficiebam contumelijs grauibus; cum eos eſſe credebam ligna, lapides, atq. oſſa, aut in huiuſmodi rerum habitare materia. Nunc doctore tanto in vias veritatis inductus, omnia iſta quæ ſint ſcio: digna de dignis ſentio, contumeliam nomini nullam facio diuino: & quid cuique debeatur, vel perſonæ, vel capiti, inconfuſis gradibus, atq. auctoritatibus tribuo. Ita ergo Chriſtus non habeatur a nobis Deus? nec, qui omnium alioquin vel maximus poteſt excogitari, diuinitatis afficiatur cultu, a quo iamdudum tanta & accepimus dona viuentes, & expectamus, dies cum venerit, ampliora? Sed patibulo affixus interijt. Quid iſtud ad cauſam? Neq. enim qualitas & deformitas mortis dicta eius immutat aut facta; aut eo minor videbitur diſciplinarum eius auctoritas, quia vinculis corporis non naturali diſſolutione digreſſus eſt, ſed vi illata deceſſit. Pythagoras Samius ſuſpicione dominationis iniuſta viuus concrematus in [3] fano] eſt: numquid ea quæ docuit, vim propriam perdiderunt,

[1] conſtrinxit

[2] incudibus deos, & malleis

Apul. apolog. 1. Negant vidiſſe ſe, qui ibi fuere, vnum ſaltē in finibus eius aut lapidem vnctum, aut ramū coronatum.

[3] Samo

deurit, quia non spiritum sponte, sed crudelitate appetitus effudit? Similiter Socrates ciuitatis suæ iudicio damnatus capitali affectus est pœna: numquid irrita facta sunt, quæ sunt ab eo de moribus, virtutibus, & officijs disputata, quia iniuria expulsus e vita est? Innumerabiles alij gloria & virtute & existimatione pollentes, acerbissimarum mortium experti sunt formas; vt Aquillius, Trebonius, Regulus: numquid idcirco post vitam iudicati sunt turpes, quia non publica lege fatorum, sed mortis asperrimo genere lacerati excruciatiq. perierunt? Nemo vmquam innocens male interemptus infamis est; nec turpitudinis alicuius commaculatur nota, qui non suo merito pœnas graues, sed cruciatoris perpetitur [1] sæuitatem.] Et tamen, o isti qui hominem nos colere morte functum ignominiosa ridetis; non ne Liberum & vos patrem membratim ab Titanis [2] dissipatum fanorum consecrationi aptatis?] Non ne Aesculapium medicaminum repertorem, post pœnas & supplicia fulminis, custodem nuncupauistis & præsidem sanitatis, valetudinis & salutis? Non ne ipsum Herculem magnū sacrificijs, hostijs, & ture [3] inuitatis] incenso, quem ipsi vos fertis viuum arsisse post pœnas, & concrematum in [4] funestibus busticetis?]. Non ne illum Atym Phrygem abscissum, & spoliatum viro, magnæ Matris in adytis, deum propitium, deum sanctum Gallorum conclamatione testamini? Non ne ipsum Romulum patrem, Senatorum manibus dilaceratum centum, & Quirinum esse Martium dicitis, & sacerdotibus, & puluinaribus honoratis, & in ædibus adoratis amplissimis, & post hæc omnia cælum ascendisse iuratis? Aut igitur ridendi & vos estis, qui homines grauissimis cruciatibus interemptos deos putatis & colitis: aut, si certa est ratio, cur id vobis faciendum putetis; & nobis permittite scire, quibus istud causis rationibusq. faciamus. Natum hominem colitis: etiam si esset id verum (locis vt in superioribus dictum est) tamen pro multis & tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis sunt, Deus dici appellariq. deberet. Cum vero Deus sit re [5] certa,] & sine [6] vllius rei dubitationis] ambiguo, inficiaturos arbitramini nos esse, quàm maxime illum a nobis coli, & præsidem nostri corporis nuncupari? Ergo ne

[1] sæuitate

[2] discerptū fanorum consecratione mactatis?

[3] indigitatis

[4] funestis. vel, funebribus

[5] vera,

[6] vllius dubitationis

ne (inquiet aliquis furens,[1] iratus &] percitus) Deus ille est Christus? Deus respondebimus, & interiorum potentiarum Deus, & quod magis infidos acerbissimis doloribus torqueat, rei maximæ causa a summo Rege ad nos missus. Postulabit forsitan insanior & furiosior factus, an se ita res habeat quemadmodum dicimus, comprobari. Nulla maior est comprobatio, quàm gestarum ab eo fides rerum, quàm virtutum nouitas, quàm omnia victa decreta, dissolutaq. fatalia, quæ populi gentesque, suo [2] generis sub limine] nullo dissentiente videre: quæ nec ipsi audent falsitatis arguere, quorum antiquas, [3] seu] patrias leges vanitatis esse plenissimas, atq. inanissimæ superstitionis ostendit. Occursurus forsitan rursus est cum alijs multis calumniosis illis & puerilibus vocibus: Magus fuit, clādestinis artibus omnia illa perfecit; Aegyptiorum ex adytis angelorum potentium nomina, & remotas furatus est disciplinas. Quid dicitis o paruuli, incomperta vobis & nescia temerariæ vocis loquacitate garrientes? Ergo ne illa quæ gesta sunt, dæmonum fuere præstigiæ, & magicarum artium ludi? Potestis aliquem nobis designare ex omnibus illis Magis, qui vmquam fuere per sæcula, consimile aliquid Christo millesima ex parte qui fecerit? qui sine vlla vi carminum, sine herbarum & graminū succis, sine vlla aliqua obseruatione sollicita sacrorum, libaminū, temporum? Non enim vrgemus & quærimus, quæ sese spondeant facere, vel in quibus generibus actuū soleat omnis illorum doctrina & experientia contineri. Quis enim hos nesciat aut imminentia studere prænoscere, quæ necessario (velint nolint) suis ordinationibus veniunt; aut mortiferam immittere quibus libuerit tabem; aut [4] familiarum] dirumpere charitates; aut sine clauibus reserare quæ clausa sunt; aut ora silentio vincire; aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare; aut vxoribus & liberis alienis (siue illi mares sint, siue feminei generis) inconcessi amoris flammas, & furiales immittere cupiditates: aut si vtile aliquid videantur audere, nō propria vi posse, sed eorum quos inuocant, potestate? Atqui constitit Christum sine vllis adminiculis rerum, sine vllius ritus obseruatione, vel lege, omnia illa quæ fecit, [5] nominis] sui possibilitate fecisse. Et quod proprium,

1 iraq.
2 geri sub lumine
3 &
4 familiarium
5 numinis

consentaneũ, dignum Deo fuerat vero, nihil nocens aut noxiũ, sed opiferum, sed salutare, sed auxiliaribus plenum

1 bonis

[1] nobis] potestatis munificæ liberalitate donasse. Quid dicitis, o iterũ? Ergo ille mortalis, aut vnus fuit e nobis, cuius imperium, cuius vocem popularibus & quotidia-

2 emissam,

nis verbis [2] missam,] valetudines, morbi, febres, atq. alia corporum cruciamenta fugiebant? Vnus fuit e nobis, cuius præsentiam, cuius visum gens illa nequibat ferre mersorum in visceribus dæmonum, conterritaq. vi noua membrorum possessione cedebat? Vnus fuit e nobis, cuius fœdæ vitiligines iussioni obtemperabant pulsæ statim, & concordiam colorum commaculatis visceribus

3 &

relinquebant? Vnus fuit e nobis, cuius [3] ex] leui tactu stabant profluuia sanguinis, & immoderatos cohibebant fluores? Vnus fuit e nobis, cuius manus intercutes veter-

4 penetrabilis euitabat
5 defluebant? ĩ. Et famuli eius hoc modo statuerunt errãtes aquas, & a pernicie corporum suos labi iussere per tramites.
6 immobilitates
7 incognitas
8 efferebant

nosæ fugiebant vndæ: [4] penetrabilis ille vitabat] liquor, & turgentia viscera salutari ariditate [5] deflabant?] Vnus fuit e nobis, qui claudos currere præcipiebat, & iam operis res erat: porrigere mancos manus, & articuli [6] mobilitates] iam [7] ingenitas] explicabant: captos membris assurgere, & iam suos [8] referebant] lectos alienis paulo ante ceruicibus lati: viduatos videre luminibus, & iam cælum diemq. cernebant nullis cum oculis procreati? Vnus, inquam, fuit e nobis, qui debilitatibus varijs morbisq. vexatos, centum, aut hoc amplius, semel vna intercessione sanabat? cuius vocem ad simplicem furibunda & insana explicabant se maria, procellarũ turbines tempestatesq. sidebant? qui per altissimos gurgites pedem fe-

9 inlotum?

rebat [9] inlutum?] calcabat ponti terga, vndis ipsis stupentibus, in famulatum subeunte natura? qui sequentiũ

* quinq.

se millia quinque, * saturauit e panibus? ac, ne esse præstigiæ incredulis illis viderentur & duris, bis senarum sportarum sinus reliquiarũ fragminibus aggerabat? Vnus fuit e nobis, qui redire in corpora iamdudũ animas præcipiebat efflatas? prodire ab aggeribus conditos? & post diem funeris tertium pollinctorum velaminibus expediri? Vnus fuit e nobis, qui, quid singuli voluerent, quid sub obscuris cogitationibus continerent, tacitorum in cordibus peruidebat? Vnus fuit e nobis, qui cum vnam emitteret vocem, ab diuersis populis, & dissona oratione

tione loquentibus, familiaribus verborum ſonis, & ſuo
cuiq. vtens exiſtimabatur eloquio ? Vnus fuit e nobis,
qui cum officia religionis [1] certæ] ſuis ſectatoribus tra- 1 certa
deret, mundum totum repente complebat; quantusque,
& qui eſſet, reuelata [2] nominis] immenſitate monſtrabat? 2 numinis
Vnus fuit e nobis, qui depoſito corpore, innumeris ſe ho-
minum prompta in luce detexit ? qui ſermonem dedit,
atq. accepit, docuit, caſtigauit, admonuit? qui, ne illi ſe fal-
ſos vanis [3] imaginationibus exiſtimarent,] ſemel, iterum, 3 imaginibus æſtimarent,
ſæpius familiari collocutione monſtrauit ? qui iuſtiſſimis
viris etiam num impollutis, ac diligentibus ſeſe, non per
vana inſomnia, ſed per puræ ſpeciem ſimplicitatis appa-
ret? cuius nomen auditum fugat noxios ſpiritus, imponit
ſilentium vatibus, haruſpices inconſultos reddit, arro-
gantium magorum fruſtrari [4] efficit] actiones, nõ horro- 4 facit
re (vt dicitis) nominis, ſed maioris licentia poteſtatis? Et
hæc quidem ſummatim expoſita, non ea ratione protuli-
mus, tamquam magnitudo facientis ſolis in his eſſet per-
ſpicienda virtutibus. Quanta ſint enim hæc, vel exilita-
tis cuius [5] reperirentur] & ludi, ſi [6] traditum] fuerit 5 reperientur
7 noſci,] ex quibus ad nos regnis, cuius [8] nominis] mini- 6 datum 7 noſſe,
ſtrator aduenerit ? Quæ quidem ab eo geſta ſunt & facti- 8 numinis
tata, non vt ſe vana oſtentatione iactaret, ſed vt homines
duri atq. increduli ſcirent non eſſe, quod ſpondebatur,
falſum : & ex operum benignitate, quid eſſet Deus verus,
iam addiſcerent ſuſpicari. Simul & illud volumus ſcire,
cum ſummatim (vt dictum eſt) enumeratio facta geſto-
rum eſt, non ea ſolum Chriſtum potuiſſe quæ fecit, ſed
conſtituta etiam exſuperaſſe fatorum. Nam ſi (vt liquet
& conſtat) debilitates, & corporum paſſiones, ſurdi, man
ci, & muti, neruorum contractio, & amiſſio luminis, fata-
libus accidunt irroganturq. decretis, & ſolus hæc Chri-
ſtus correxit, reſtituit, atq. ſanauit: ſole ipſo eſt clarius po
tentiorem illum fuiſſe quàm fata ſunt; cum ea ſoluit &
vicit, quæ perpetuis nexibus, & immobili fuerant neceſ-
ſitate deuincta. Sed fruſtra (inquit neſcio quis) tantum
arrogas Chriſto, cũ ſæpe alios ſciamus & ſcierimus deos,
& laborantibus plurimis dediſſe medicinas, & multorũ
hominum morbos, valetudinesq. curaſſe. Non inquiro,
non exigo, quis deus, aut quo tempore cui fuerit auxilia-

tus,aut quem fractum restituerit sanitati: illud solum au dire desidero, an sine vllius adiunctione materiæ, id est medicaminis alicuius, ad tactum morbos iusserit ab hominibus euolare;imperauerit, fecerit & emori valetudinum causam, & debilium corpora ad suas remeare naturas. Christus enim scitur, aut admota partibus debilitatis manu,aut vocis simplicis iussione aures apetuisse surdorum,exturbasse ab oculis cæcitates, orationem dedisse mutis, articulorum vincula relaxasse,ambulatum dedisse contractis, vitiligines, querquetas, atq. intercutes morbos,omniaq. alia valetudinum genera,quæ humana corpora sustinere, nescio quæ voluit importuna crudelitas, verbo solitus imperioq. sanare. Quid simile dii omnes, a quibus opem dicitis ægris & periclitantibus latam? Qui si quando(vt fama est) nonnullis [1] aut tribuere] medicinam; aut cibum aliquem iusserunt capi,aut qualitatis alicuius ebibi potionem,aut herbarum & graminum succos superimponi inquietantibus causis;ambulare,cessare, aut re aliqua, quæ officiat,abstinere: quod esse non magnū, nec admirationis alicuius stupore condignum, promptum est,si volueritis attendere:& medici [2] etiam] sic curant; animal humi natum, nec confisum scientiæ veritate, sed in arte suspicabili positum, & coniecturarū æstimationibus nutans. Nulla autem virtus est medicaminibus amouere quæ noceant:beneficia ista rerum, nō sunt curantium potestates:&, vt sit laudabile scire, qua quibus conueniat medicina aut arte curari, locus huius laudis non in Deo, sed in homine constitutus est. Hunc enim non est turpe rebus extrinsecus sumptis valetudinem hominis fecisse meliorem: indecorum Deo est,non ipsum per se posse, sed externarum adminiculis rerum sanitatem incolumitatemq. præstare. Et quoniam beneficia salutis datæ aliorum numinū comparatis, & Christi:quot millia vultis a nobis debilium vobis ostendi, quot tabificis affectos morbis, nullam omnino retulisse medicinam? cum per omnia supplices irent templa,cum deorum ante ora prostrati,limina ipsa conuerrerent oscu lis;cum Aesculapium ipsum datorem(vt prædicant)sanitatis,quoad illis superfuit vita, & precibus fatigarent,& inuitarent miserrimis votis. Non ne alios scimus malis suis

[1] attribuere

[2] enim

ſuis commortuos, cruciatibus alios conſenuiſſe morborum, pernicioſius alios ſeſe habere cœpiſſe, poſtquã dies noctesq. in continuis precibus, & pietatis expectatione triuerunt? Quid ergo prodeſt oſtendere vnum aut alterum fortaſſe curatos, cũ tot millibus ſubuenerit nemo, & plena ſint omnia miſerorum infeliciumq. delubra? Niſi forte dicatis, opem bonis ab dijs ferri, malorum miſerias deſpici. Atqui Chriſtus æqualiter bonis malisq. ſubuenit: nec repulſus ab hoc quiſquam eſt, qui rebus auxilium duris contra impetum poſtulabat iniuriasq. fortunæ. Hoc eſt enim proprium Dei veri, potentiæq. regalis, benignitatem ſuam negare nulli, nec reputare quis mereatur, aut minime: [1] cum naturalis infirmitas peccatorem hominem faciat, non voluntatis, ſed] iudicationis electio. Dicere porro meritis opem laborantibus ab dijs ferri, hoc eſt in medio ponere, & dubitabile quod aſſeras facere: vt & ille qui ſanus eſt factus, fortuito poſſit videri eſſe ſeruatus: & ille qui non eſt, non meriti cauſa, ſed [2] firmitate] credatur valetudinem expellere non potuiſſe diuina. Quid, quòd iſtas virtutes, quæ ſunt a nobis ſummatim, non vt rei poſcebat magnitudo, depromptæ, non tantum ipſe perfecit vi ſua, verum (quod erat ſublimius) multos alios experiri, & facere ſui nominis cum affectione permiſit? Nam cum videret futuros [3] ſuos] eſſe geſtarum ab ſe rerum, diuiniq. operis [4] arrogatores;] ne qua ſubeſſet ſuſpicio magicis ſe artibus munera illa beneficiaq. largitum, ex immenſa illa populi multitudine, quæ ſuam gratiam ſectabatur admirans, piſcatores, opifices ruſticanos, atque id genus delegit imperitorum, qui per varias gentes miſſi, cuncta illa miracula ſine vllis fucis atque adminiculis perpetrarent. Verbo ille compeſcuit verminantium membrorum cruces, & illi verbo compeſcuerunt furialium vermina paſſionum. Imperio ille vno exturbauit a corporibus dæmonas, & exanimatis ſuos reſtituit ſenſus: ſub eorum [5] portantes & illi ſe caſibus] iuſſione [6] non alia] ſanitati & conſtantiæ reddiderunt. Ille notas albicantium vitiliginum manu admota deterſit: [7] liniamenta] & hi corporum haud diſſimili conciliauere contactu. Vliginoſa ille & turgentia viſcera ſiccitatem iuſſit recuperare natiuam: & famuli eius

hoc

[1] cum peccatorem hominem faciat non voluntatis, ſed

[2] infirmitate

[3] vos

[4] abrogatores:

[5] portatos & illi ſucceſſibus

[6] nuda. ſ. Quod ab ruſticis Chriſtianis iuſſionibus factitatum eſt nudis.

[7] linimenta

hoc modo ſtatuerunt errantes aquas,& a pernicie corporum ſuos labi iuſſere per tramites. Ille vlcera oris immenſi,& recuſantia perpeti ſanitatē intra vnius verbi moram continuato frænauit a paſtu: & illi haud aliter contumaciam canceris ſæui ad ſubeundam cicatricem circumſcriptis euagationibus compulerunt. Inceſſum ille claudis dedit, viſum luminibus cæcis, interemptos reuocauit ad vitam: nec minus & hi quoq. contractionem relaxauere neruorum, luce oculos impleuere iam perdita, & ab tumulis remeare defunctos exequiarum conuerſione iuſſerunt. Neq. quidquam eſt ab illo geſtum per admirationē ſtupentibus cunctis, quod non omne donauerit faciendū paruulis illis & ruſticis, & eorum ſubiecerit poteſtati. Quid dicitis o mentes incredulæ, difficiles, duræ? Alicui ne mortalium Iuppiter ille Capitolinus huiuſmodi poteſtatem dedit? Curionem, aut Pontificem maximū, quinimmo Dialem quòd eius eſt flaminem, iſto iure donauit, non dicam vt mortuos excitaret, non vt cæcis reſtitueret lucem, non vt membrorum ſitum eneruatis redderet & diſſolutis; ſed vt [1] pullulare dubiam] papulam, aut vocis imperio, aut manus contrectatione comprimeret? Ergo illud humanum fuit, aut ex ore terrenis ſtercoribus innutrito tale potuit ius dari, talis licentia proficiſci, & non diuinum & ſacrum? aut (ſi aliquam ſuperlationem res capit) pluſquam diuinum & ſacrum? Nam ſi facias ipſe quod poſſis, & quod tuis ſit viribus potentatuiq. conueniens, admiratio non habet quod exclamet: id enim quod potueris, feceris, & quod præſtare debuerit vis tua, vt [2] poteris] eſſet vna, & ipſius qui operaretur, qualitas: tranſcribere poſſe in hominem ius tuum, & quod facere ſolus poſſis, fragiliſſimæ rei donare, & participare faciendum, ſupra omnia ſitæ eſt poteſtatis, continentisq. ſub ſeſe eſt rerum omnium cauſas, & rationum, facultatumq. naturas. Age nunc veniat quis ſuper igneam zonam magus interiore ab orbe Zoroaſtres, Hermippo vt aſſentiamur auctori. Bactrianus & ille conueniat, cuius Cteſias res geſtas hiſtoriarum exponit in primo. Armenius [3] Zoſtriani] nepos, & familiaris Pamphilus Cyri, Apollonius, Damigero, & Dardanus, Velus, Iulianus, & Bæbulus, & ſi quis eſt alius qui principatum & nomen

[1] puſtulam, reduuiam,
[2] operis
[3] Hoſtanis

& nomen fertur in talibus habuisse præstigijs: permittant vni ex populo in officium sermonis dandi ora coarticulare mutorum, surdorum auriculas reserare, sine luminibus procreatis oculorum redintegrare naturas, & in frigentia olim membra, sensus animasq. reducere. Aut, si ardua res ista est, neq. alijs permittere talium possunt operum potestates, ipsi faciant, & cum suis ritibus faciant. quidquid malefici graminis nutricant terrarum sinus, quidquid virium continet fremor ille verborum, atq. adiunctæ carminum necessitates, non inuidemus, adiiciant; non interdicimus, colligant. Experiri libet & recognoscere, an cum suis efficere diis possint, quod ab rusticis Christianis, iussionibus factitatum est nudis. Desistite o nescij in maledicta conuertere res tantas, nihil ei nocitura qui fecit, periculum allatura sed vobis: periculum, inquam, non paruulum, sed in rebus eximijs, sed in præcipuis constitutum. Siquidem res anima pretiosa est, nec ipso se homini quidquam potest carius inueniri. Nihil (vt remini) magicum, nihil humanum, præstigiosum, aut subdolum, nihil fraudis, delicti in Christo. derideatis licet ex more, atq. in lasciuiam dissoluamini cachinnorũ; Deus ille sublimis fuit, Deus radice ab intima, Deus ab incognitis regnis, & ab omnium principe Deus sospitator est missus: quem neq. sol ipse, neq. vlla (si sentiunt) sidera, non rectores, non principes mundi, non deniq. dii magni, aut, qui fingentes se deos genus omne mortaliũ territant, vnde aut qui fuerit, potuerũt noscere vel suspicari: & merito, exutus a corpore quod in exigua sui circumferebat parte, postquã videri se passus est, cuius esset aut magnitudinis [1] scire;] nouitate rerum exterrita, vniuersa mundi sunt elementa turbata; tellus mota contremuit, mare funditus refusum est, aer globis inuolutus est tenebrarum, igneus orbis solis tepefacto ardore deriguit. Quid enim restabat vt fieret, postquam Deus est cognitus is, qui esse iamdudum vnus iudicabatur e nobis? Sed non creditis gesta hæc. Sed qui ea conspicati sunt fieri, & sub oculis suis viderunt agi, testes optimi, certissimiq. auctores, & crediderunt hæc ipsi, & credenda posteris nobis haud exilibus cum approbationibus tradiderunt. Qui nam isti sint fortasse quæritis. Gentes, populi,

[1] fieri.

nationes, & incredulum illud genus humanum: quod
nisi aperta res esset, & luce ipsa (quemadmodum dicitur)
clarior, numquã rebus huiusmodi credulitatis suæ com-
1 An — modarent assensum. [1] At] numquid dicemus illius tem-
poris homines vsq. adeo fuisse vanos, mendaces, stoli-
dos, brutos, vt quæ numquam viderant, vidisse se finge-
rent? & quæ facta omnino non erant, falsis proderent
2 aut — testimoniis, [2] vt] puerili assertione firmarent? cumq. pos
sent vobiscum & vnanimiter viuere, & inoffensas ducere
coniunctiones; gratuita susciperent odia, & execrabili
3 omine? — haberentur in [3] nomine?] Quòd si falsa (vt dicitis) hi-
storia illa rerum est, vnde tam breui tempore totus mun
dus ista religione completus est? aut in vnam coire qui
potuerunt mentem gentes regionibus disiunctæ; ventis,
4 cæli — [4] cælo,] conuexionibusq. dimotæ? Asseuerationibus il-
lectæ sunt nudis, inductæ in spes cassas, & in pericula ca-
5 disparatione — pitis immittere se sponte temeraria [5] desperatione] volue
runt: cum nihil tale vidissent, quod eas in hos cultus no-
uitatis suæ posset excitare miraculo. Immo quia hæc om
nia & ab ipso cernebant geri, & ab eius præconibus, qui
6 munera dis, hominibusque. vel, munera nudis animis, ominibusque. vel, munera pijs animis, ominibusq. — per orbem totum missi beneficia patris, & [6] munerandis
animis, hominibusq.] portabant; veritatis ipsius vi victæ
& dederũt se Deo, nec in magnis posuere dispẽdiis mem
bra vobis proiicere, & viscera sua lanianda præbere. Sed
conscriptores nostri mendaciter ista prompserunt, extu-
lere in immensum exigua gesta, & angustas res satis am-
bitioso dilatauere præconio. Atqui vtinam cuncta referri
ri in scripta potuissent, vel quæ ab ipso gesta sunt, vel quæ
ab eius præconibus pari iure & potentia terminata: ma-
gis vos incredulos faceret vis tanta virtutum: aut appre-
hendere locum fortasse possetis, quo videretur esse simil-
limum veri, & incrementa rebus apposita, & inditas scri-
ptis & commentariis falsitates. Sed neq. omnia conscri-
bi, aut in aures omnium peruenire potuerunt, gesta gen-
tibus in ignotis, & vsum nescientibus litterarũ: aut (siqua
sunt litteris, conscriptionibusq. mandata) maleuolentia
dæmonum, quorum cura & studium est hanc intercipere
veritatem, & consimilium his hominum interpolata
* quædam — quædam, * & addita, partim mutata, atq. detracta, ver-
7 id credentiũ tardarent — bis, syllabis, litteris; vt [7] & prudentium tardaret] fidem,
& ge-

& gestorum [1] corrumperet] auctoritatem. Sed numquã fuerit, his bene vt Christus qui fuerit, litterarum testimonijs colligatur: cuius in id solum dimissa sunt causa, vt si esse constiterit ea vera quæ dicimus, confessione omniũ Deus fuisse monstretur. Non creditis scriptis nostris, & nos vestris non credimus scriptis. Falsa de Christo [2] compingimus,] & vos de diis vestris inania & falsa iactatis. Neq. enim cælo deus aliquis lapsus est, aut suis res vestras commentatus est manibus; aut ratione consimili nostris rebus & religionibus derogauit. Ab hominibus hæc scripta, & illa sunt ab hominibus scripta, mortalibus edisserta sermonibus; & quidquid dicere de nostris [3] conscriptoribus] intenderitis, & de vestris hæc dicta paribus sumite atq. habetote momentis. Vultis vera esse quæ in vestris comprehensa sunt scriptis; & quæ in nostris consignata sunt litteris, confiteamini necesse est esse vera. Falsitatis arguitis res nostras, & nos vestras arguimus falsitatis. Sed antiquiora (inquitis) nostra sunt, ac per hoc fidei & veritatis plenissima. quasi vero errorum non antiquitas plenissima mater sit, & nõ ipsa pepererit res eas, quæ turpissimas dijs notas ignominiosis concinnauerũt in fabulis. Ante millia enim annorum decem non potuerunt falsa & audiri & credi? aut non simillimum veri est, fidem vicinis & finitimis, quàm spatiorum inesse longinquitate distantibus? Testibus enim hæc, illa opinionibus asseruntur; & procliuius multo est, minus esse in recentibus fictionis, quàm in antiqua obscuritate submotis. Sed ab indoctis hominibus & rudibus scripta sunt, & idcirco non sunt facili auditione credenda. Vide ne magis hæc fortior causa sit, cur illa sint nullis coinquinata mendacijs, mente simplici prodita, & ignara lenocinijs ampliare. Triuialis & sordidus sermo est. Numquam enim veritas sectata est fucũ; nec quod exploratũ & certum est, circumduci se patitur orationis per ambitũ longiorem. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaq. illa ornamenta, quibus fides quæritur [4] assertionis,] suspicantes adiuuant, non veritatis liniamenta demonstrant. Ceterum qui scit quid sit illud quod dicitur; nec definit, nec colligit, neq. alia sectatur artificia verborum, quibus capi consueti sunt audientes; & ad consensum rei circumscri-

[1] corrumperent

[2] confingimus,

[3] conscriptionibus

[4] assertioni,

scriptionis necessitate traduci. Barbarismis, solœcismis,
1 inquitis, obsitæ sunt, [1] inquit,] res [2] nostræ,] & vitiorum defor-
2 vestræ, mitate pollutæ. Puerilis sane, atq. angusti pectoris repre-
3 admittimus hensio, quam si [3] admitteremus] vt vera sit, abiiciamus ex vsibus nostris quorumdã fructuum genera, quòd cum spinis nascuntur, & purgamentis alijs, quæ nec alere nos possunt; nec tamen impediunt perfrui nos eo quod principaliter antecedit, & saluberrimum nobis voluit esse natura. Quid enim officit, o quæso, aut quam præstat intel-
4 læue. vel, lene lectui tarditatem, vtrum ne quid [4] graue,] an hirsuta cũ asperitate promatur? inflectatur quod acui, an acuatur quod oportebat inflecti? aut qui minus id quod dicitur, verum est, si in numero peccetur, aut casu, præpositione, participio, coniunctione? Pompa ista sermonis, & oratio missa per regulas concionibus, litibus, foro, iudicijsq. ser-
5 detur uetur, [5] deturq.] illis immo, qui voluptatum [6] delinia-
6 delinimenta menta] quærentes, [7] omnes vnum] studium verborum in
7 omne suum lumina contulerunt. Cum de rebus agitur ab ostentatione submotis, quid dicatur spectandum est, non quali cum amœnitate dicatur; nec quid aures cõmulceat, sed quas afferat audientibus vtilitates: maxime cum sciamus etiã quosdam sapientiæ deditos, non tantum abiecisse sermonis cultum, verum etiam cum possent ornatius atq. vberius eloqui, triuialem studio humilitatem secutos, ne corrumperent scilicet grauitatis rigorem, & sophistica se potius ostentatione iactarent. Enimuero dissoluti est pectoris in rebus serijs quærere voluptatem; & cum tibi sit ratio cum male se habentibus atq. ægris, sonos auribus infundere dulciores, non medicinam vulneribus admouere. Quamquam (si verum spectes) nullus sermo natura est integer; vitiosus similiter nullus. Quæ nã est enim ratio naturalis, aut in mundi cõstitutionibus lex scripta, vt hic paries dicatur, & hæc sella, cum neq. sexus habeât fœmininis generibus, masculinisq. discretos; neq. quisquam docere doctissimus me possit ipsum hic, & hæc, quid sint, aut cur ex his vnum, sexum virilem designet, fe-
8 applicetur? mininis generibus id quod sequitur, [8] applicet?] Humana ista sunt placita, & ad usum sermonis faciendi non sane omnibus necessaria. nam & hæc paries forsitan, & hic sella dici sine vlla reprehensione potuisset, si ab initio sic dici placuisset,

placuisset, & a sequentibus sæculis communi esset in sermocinatione seruatum. Et tamen, o isti qui pollutas res nostras vitiorum criminamini*, stribiligines & vos istas libris illis in maximis atq. admirabilibus non habetis? Nonne [1] aliud] hæc vteria, [2] aliud] dicitis hos vtres? cœlus & cælum? nō item[3] filus, & filum?] nōn itē crocus, & crocum? nō item fretus, & fretū? non item apud vos est positū hoc pane, & hic panis? hic sanguis, hoc sanguen? candelabrum & iugulū ratione eadem, iugulus & candelaber? Nam si singula nomina non possunt genera plura habere quàm singula, neq. eadem possunt huius esse generis & illius (genus enim transire genus in alterum non potest;) tam peccat qui genera masculina femininis pronuntiat legibus, quàm ab eo peccatur qui articulos masculinos femininis generibus anteponit. Atqui vos conspicimus & res masculinas*, & femineas masculine, & quas esse dicitis neutras, & illo & hoc modo sine vlla discretione depromere. Aut igitur nulla est culpa indifferenter his vti, & frustra nos dicitis solœcismorum obscenitate deformes: aut si certum est singula quibus debeāt rationibus explicari, in similibus vitijs vos quoq. versamini: quamuis [4] Epicandeos] omnes, Cæsellios, Verrios, Scauros teneatis, & Nisos. Sed si Deus (inquiūt) fuit Christus, cur forma est in hominis visus? & cur more est interemptus humano? An aliter potuit inuisibilis illa vis, & habens nullam substantiam corporalem, inferre & commodare se mundo, conciliis interesse mortalium, quàm vt aliquod tegmen materiæ solidioris assumeret, quod oculorum [5] susciperet] iniectum, & vbi se figere [6] ineptissimæ] posset contemplationis obtutus? (Quis [7] est enim] mortalium [8] qui quæreret] eum videre, quis cernere, si talem voluisset inferre se terris, qualis ei primigenia natura est, & qualem se ipse in sua esse [9] noluit] vel qualitate, vel numine? Assumpsit igitur hominis formam, & sub nostri generis similitudine potentiam suam clausit, vt & videri posset & conspici, verba faceret & doceret, atq. omnes exequeretur res eas, propter quas in mundū venerat faciendas, summi Regis imperio & dispositione [10] seruatus. Quid enim? dicite,] Rex summus ea quæ in mundo facienda esse decreuerat, sine homine simulato non

* deformitate,
1 alius
2 alius
3 hilus, & hilū? Antiqui F pro aspiratione vtebātur, ut in fœdus, pro hœdus, & Felena, pro Helena.
* feminine,
4 Epicadios. Suet. de clar. Grammat.
5 sustineret
6 inertissimæ
7 etenim
8 quiret
9 uoluit. vel, nouit
10 seruatis. Quid enim dicis,

non quibat efficere? Si oporteret ita fieri quemadmodum
1 fua — dicitis,[1] ista] fortasse fecisset; quia non oportuit, aliter fe-
2 latenter, — cit. Quare isto voluit, & illo genere noluit,[2] latenter,] in
3 ulli — uolutæ, & vix [3] vllis] comprehensibiles causæ, quas acci-
pere fortasse potuisses, si non esses iamdudum ad non ac-
cipiendum paratus: & prius te formares ad non creden-
4 fit — di frontem, quàm tibi [4] esset] expositum id quod [5] non
5 nosse 6 conquiritis. — esse,] atq. audire [6] conquireres.] Sed more est hominis
interemptus. Non ipse. neq. enim cadere diuinas in res
potest mortis occasus, nec interitionis dissolutione dila-
bi id quod est vnum & simplex, nec vllarum partiũ con-
gregatione compactum. Quis est ergo visus in patibulo
pendere, quis mortuus est? Homo quem induerat, & se-
7 dictu — cum ipse portabat. Incredibile [7] dictum] est, & cæcis
8 sed — obscuritatibus inuolutum. Si velis non cæcum est, [8] &]
similitudini proxime constitutum. Si quo tempore Sibyl
la præsaga, oracula illa depromens fundebat, vi (vt dici-
tis) Apollinis plena, ab impijs esset cæsa atq. interempta
latronibus, numquid Apollo diceretur in ea esse occisus?
9 Si uates Hele- — [9] Si vates, si Helenus Marcius,] aliiq. similiter vates ha-
nus, si Marcius, — riolantes essent vita & luce priuati, numquid aliquis di-
10 deos — ceret lege [10] eos] humanitatis extinctos, qui illorum per
ora loquentes, vias rerũ postulantibus explicabant? Mors
11 assumpti ho- — illa quam dicitis, [11] assumptio hominis fuit, non ipsius
minis fuit, ipsi-
us gestaminis. — gestaminis,] nõ gestantis: quam nec ipsam perpeti [12] suc
12 succubuis- — cubuisse vis tanta, si] non agenda res esset, & inexplica-
set, tanta si — bilis ratio [13] fatis] clausis patefacienda mysterijs. Quæ
13 fati — sunt ista (inquies) clausa atq. obscura mysteria? Quæ nul
li nec homines scire, nec ipsi qui appellantur dij mun-
di, parte queunt aliqua suspicionis atq. opinationis attin
gere, nisi quos ipse dignatus est cognitionis tantæ imper-
tire muneribus, & in abditos recessus thesauri interioris
14 Quid — inducere. [14] Vides] enim, si nollet inferri sibi a quoquam
15 fuisset — manus, summa illi [15] fuisse] contentione nitendum, vt
hostes ab se suos, vel potestate vniuersa prohiberet? Qui
16 liberet, — cæcis restituerat lumina, is efficere si [16] deberet,] non po
terat cæcos? Qui debilibus integritatem, is debiles red-
dere difficultati habuit, aut labori? Qui claudos præci-
17 colligare — piebat incedere, is motus [17] caligare] membrorum, ner-
uorum duritia nesciebat? Qui extrahebat a tumulis mor

tuos,

tuos, huic arduum fuerat, letum cui vellet indicere? Sed quia fieri ratio, ea quæ fuerant destinata, poscebat; & hic in ipso mundo, nec modo quàm gestum est alio; inæstimabilis illa atq. incredibilis lenitas, iniurias in se hominum puerilibus pro ineptijs ducens, manus in se porrigi ab immanibus passa est [1] durissimisq.] latronibus, [1] dirissimisq.
[2] hæc reputandum] putauit, quid illorum designasset [2] nec imputandum
audacia, dummodo suis ostenderet quid ab sese expectare deberent. Cum enim de animatum periculis multa, [3] mala de illarum contra] insinuator, magister, atq. [3] multa de illarum natura
auctor ad officiorum conuenientium fines, [4] suas] leges, & constituta direxit; [4] vias.
non superbiæ fastum comminuit? non libidinum extinxit flammas? non hiatum compressit auiditatis? non tela extorsit e manibus, atq. omnia seminaria totius vitiositatis abscidit? Ipse deniq. non lenis, non placidus, non accessu facilis, non familiaris affatu, non humanas miserias indolescens, omnes omnino crucibus & corporalibus affectos malis vnica illa benignitate miseratus, reddidit & restituit sanitati? Quid ergo vos subigit, quid hortatur maledicere, conuiciari, inexpiabiles cum eo conserere simultates, quem redarguere, quẽ tenere nemo hominũ possit vllius facinoris in reatu? Tyrannos ac reges vestros, qui postposito deorum metu donaria spoliant populanturq. templorum, qui proscriptionibus & [5] suis] cædibus nudant nobilitatibus ciuitates, [5] sæuis
qui matronarum pudorem ac virginum vi subruunt atq. eripiunt licentiosa, appellatis indigetes atq. diuos; & quos odijs acrioribus cõueniebat a vobis carpi, puluinaribus, aris, templis, atq. alio mactatis cultu, ludorum & celebritate natalium: necnon & illos omnes, qui conscriptione voluminum multiformi maledictis mordacibus carpunt publicos mores; qui luxurias, ac [6] vitas vestras] [6] uitia uestra
secant, vrunt, dilacerant; qui [7] in] temporis posteris notas [7] sui
scriptorũ perpetuitate prolatant; qui matrimonia persuadent habenda esse communia, qui cum pueris cubitant formosis, lasciuientibus, nudis; qui pecudes [8] suos] esse; [8] uos
qui fugitiuos, qui exules, qui vilissimæ seruos notæ, furiosos prædicant & insanos; admirantes, plaudentes ad cæli sustollitis sidera, bibliothecarũ reponitis in arcanis, quadrigis & statuis muneramini, & quantum est in vobis,

velut quadam æternitate donatis immortalium testificatione titulorum: solum Christum 1 compellare, dilacerare potestis. Si Deum vultis;] immo solum, si liceat, beluarum agrestium ritu cruentis oribus mandere, comminutis cum ossibus transuorare: quod nam (quæso) ob meritum, dicite, cuius ob peccati culpã, quid ab eo commissum est quod tenorem inflecteret recti, & in odia vos aspera furialibus stimulis concitaret? Quia animarum vestrarum custodem se missum solo indicauit ab rege? quia vobis immortalitatem ferre, quam vos habere confiditis humanis paucorum asseuerationibus suasit? Quòd si esset apud vos certũ falsa illum dicere, spes etiam vanissimas polliceri, nec sic video fuisse causam, cur eum deberetis odisse, cur hostili animaduersione damnare: immo, si animus vobis clemens fuisset & mitis, vel propter id solum eum deberetis amplecti, quòd optabilia vobis sponderet & prospera, quòd bonarum esset nuntius rerum, quòd ea prædicaret quæ nullius animum læderent; securioris quinimmo expectationis impleret: * in cunctos & lumen 2 prætenderit] vitæ, & periculũ ignorationis 3 amouerit.] Qui si dignus non esset, cui auscultare deberetis & credere; vel hoc ipso fuerat non aspernandus a vobis, quòd salutaria vobis ostenderet, quòd vias vobis ad cælum, & vota immortalitatis optaret. At enim odio dignus est, quòd ex orbe religiones expulit, quòd ad deorum cultum prohibuit accedi. Ergo ne ille religionis extinctor, & impietatis auctor arguitur, qui veram in orbe religionem induxit? qui hominibus cæcis, & re vera in impietate degentibus, pietatis aperuit ianuas, & cui se submitterent, indicauit? An vlla est religio verior, officiosior, potentior, iustior, quàm Deum principem nosse, scire Deo principi supplicare, qui bonorum omnium solus caput & fons est, perpetuarũ pariter fundator & conditor rerum, a quo omnia terrena, cunctaq. cælestia animantur, motu irriganturq. vitali; & qui si non esset, nulla profecto res esset, quæ aliquod nomen, substantiamq. portaret? Nisi forte dubitatis an sit iste, de quo loquimur, Imperator: & magis esse Apollinem creditis, Dianam, Mercurium, Martem. Da verum iudicium; & hæc omnia circumspiciens quæ videmus, magis an sint dij ceteri dubi-

1 cõuellere, dilacerare, si possitis, vultis. vel, conuellere, dilacerare, possitis si Deum, vultis;

2 prætenderet

3 amoueret.

ri dubitabit,quàm in Deo cunctabitur,quem esse omnes naturaliter scimus:siue cum exclamamus o Deus,siue cũ illum testem Deum constituimus improborum, & quasi nos cernat,faciem subleuamus ad cælum.Sed minoribus supplicare dijs homines vetuit. Dii enim minores, qui sint,aut vbi sint,scitis? perstrinxit vos aliquando suspicio, illorum aut mentio, vt merito feratis indigne abrogatos his cultus, & honoris impertitione viduatos? Quòd si non mentis elatio,& typhus qui appellatur a Græcis,obstaret, atq. officeret vobis, iamdudum scire potuissetis, quid, aut quare prohibuerit fieri, intra fines quos stare religionem voluerit veram, quantum vobis periculum nasceretur ex eo quod putaretis obsequio, vel ex quibus malis emergeretis,si insidioso renuntiaretis errori. Verũ hæc omnia illustrius commemorabuntur & planius, cũ vlterius prorsus fuerimus euecti. Monstrabimus enim Christum non impietatem docuisse nationes, sed ab latronibus pessimis miserorũ hominum imprudentiã vindicasse.Non credimus,inquitis,vera esse quæ dicit.Quid enim? quæ vos negatis vera esse, apud vos liquent, cum imminentia,& nondum [1] passa] nullis possint rationibus refutari? Sed & ipse quæ pollicetur non probat. Ita est. nulla enim(vt dixi) futurorum potest existere comprobatio. Cum ergo hæc sit condicio futurorum, vt teneri & comprehendi nullius possint anticipationis attactu; non ne purior ratio est, & ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus, id potius credere quod aliquas spes ferat,quàm omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est,*quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum (id est salutis amissio) si cum tempus aduenerit, aperiatur hoc fuisse mendacium.Quid dicitis o nescii,etiam fletu & miseratione dignissimi? Ita non extimescitis, ne forte hæc vera sint,quæ sunt despectui vobis,& præbent materiam risus? nec saltem vobiscum sub obscuris cogitationibus voluitis,ne quod hoc die credere obstinata renuitis peruersitate,redarguat serum tempus, & irreuocabilis pænitentia castiget? Non ne vel hæc saltem fidem vobis faciunt argumenta credendi,quòd iam per omnes terras in tam breui tempore & paruo, immensi nominis huius sacra-

[1] cassa.]. Periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum.

* si

menta diffusa sunt? quòd nulla iam natio est tam barbari
1 ad mores moris,& mansuetudinē nesciens, quæ non eius [1] amore]
versa mollierit asperitatem suam, & in placidos sensus
assumpta tranquillitate migrauerit? quòd tam magnis ingenijs
præditi oratores,grammatici,rhetores,consulti iuris,ac
medici,philosophiæ etiam secreta rimantes, magisteria
hæc expetunt, spretis quibus paulo ante fidebant?
2 quòd ex dominis esse serui, 3 omnibus statuerint, malint solui
[2] quòd ab dominis se serui,] cruciatibus affici [3] quibus
statuerint,malunt,solui] coniuges matrimonijs,exheredari
a parentibus liberi,quàm fidem rumpere Christianam,&
salutaris militiæ sacramēta deponere ? quòd cum
genera pœnarum tanta sint a vobis proposita religionis
huius sequentibus leges, augeatur res magis, & contra
omnes minas atq.interdicta formidinum,animosius populus
obnitatur, & ad credendi studium prohibitionis
ipsius stimulis excitetur ? An numquid hæc fieri passim
& inaniter creditis,fortuitis incursibus assumi has mentes?
Ita ne istud non diuinum & sacrum est,aut sine Deo,
4 carnificis
eorum tantas animorum fieri conuersiones,vt cum [4] carnifices]
vnci,alijq. innumeri cruciatus(quemadmodum
5 impendant
6 veluti
* nectare ebrij cuncta contemnant?
7 pronum. vel, paratum.
diximus) [5] impendeant] credituris, [6] velut a] quadam
dulcedine , atq.. ✱ O ingratum & impium sæculum, o
in priuatam perniciem incredibili pectoris obstinatione
[7] priuatum.]Si aliquis ad vos medicus ex submotis venisset
& numquam vobis regionibus cognitis, medicamen
pollicens tale,quod a vestris corporibus omnia omnino
prohiberet morborum & valetudinum genera ; non certatim
blandicijs omnibus atq. honoribus fotum familiaria
susciperetis in mœnia ? non illud medicaminis genus
optaretis esse certissimum, non verum, quod immunes
vos fore ab tam innumeris vexationibus corporum
vsque ad vltimos fines sponderet ætatis?& licet ambigua
res esset, committeretis vos tamen, nec potionem incognitā
dubitaretis haurire spe salutis proposita, atq. amore
incolumitatis incensi . Eluxit, atq. apparuit Christus
rei maximæ nuntiator,auspicium faustū portans, & præconium
salutare credentibus. Quæ nam est ista crudelitas,
inhumanitasq. tanta,quinimmo (vt verius loquar)
fastidiosum supercilium,nuntiatorem muneris & portitorem
tanti,non tantum verborū maledictionibus scindere,

dere, verumetiam bello graui, atque omnibus persequi telorum effusionibus & ruinis? Non placent ea quæ dicit,& cum offensionibus audiuntur a vobis, pro ludicris ea vaticinationibus cōportate. stolidissimas res loquitur, & fatua dona promittit; ridete vt sapientes vos viri,& in suis erroribus fatuitatem relinquite volutari. Quæ nam est hæc feritas (vt repetamus quæ dicta sunt sæpius) quæ libido tam carnifex, inexpiabile bellum indicere nihil de te merito? dilacerare, si detur, eum velle per viscera, qui non modo nullum intulerit malum [1] nulli,] sed æqualiter benignus [2] hostibus diceret,] quidnā his salutis Deo portaretur a principe, quid esset facto opus, vt interitum fugerent, & immortalitatem consequerentur ignotam? Cumq. nouitas rerum, & inaudita promissio audientiū turbarent mentes,& credulitatem facerent hæsitare; virtutum omnium dominus, atq. ipsius mortis extinctor, hominem suum permisit interfici, vt ex rebus consequentibus scirent in tuto esse spes suas, quas iamdudum acceperant de animarum salute, nec periculum mortis alia se posse ratione vitare.

1 vlli,
2 omnibus, docueric

Arnobij aduersus gentes libri primi finis.

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES LIBER SECVNDVS.

HOC in loco tribui si vlla facultas posset, vellem cum his omnibus, quibus nomen inuisum est Christi, ab instituta principaliter defensione diuerticulo paulisper facto, talia verba miscere: Si nullam esse ducitis contumeliam respondere aliquid interrogatos, edissertate nobis, & dicite, quid rei, quid causæ est, quòd tam grauibus insectamini Christum bellis: vel quas eius continetis offensas, vt ad eius nominis mentionem rabidorum pectorum efferuescatis ardoribus. Numquid regiam sibi vindicans potestatem, terrarum orbem cunctum legionibus infestissimis occupauit, & pacatas ab exordio nationes alias deleuit ac sustulit, alias sibi parere ceruicibus compulit subiugatis? Numquid ardoribus auaritiæ flagrans, vniuersas opes illas, quibus se genus humanum studiose contendit impleri, [1] possessionis] suæ mancipio vindicauit? Numquid libidinum cupiditatibus gestiens, pudicitiæ repagula vi fregit, aut alienis furtim insidiatus est matrimonijs? Numquid arrogantiæ supercilio tumidus, iniurias & contumelias passim sine [2] vllius personæ] discriminibus irrogauit: vt non omnium virtutum amore correpti, [3] cognitas] accipiant rationes, atq. mundi omnibus rebus [4] proponant] amicitias Christi? Nisi forte obtusi & fatui videtur hi vobis, qui per orbem iam totum conspirant & coeunt in istius credulitatis assensum. Quid ergo? Vos soli [5] sapientiæ conditi atq. intelligentiæ vi mera nescio quid aliud videtis & profundum?] soli esse nugas intelligitis hæc omnia, soli verba & pueriles ineptias, ea quæ nobis promittimus principali ab Rege ventura? Vnde, quæso, est vobis tantum sapientiæ traditum? vnde acuminis & viuacitatis tantum? vel ex quibus scientiæ disciplinis tantũ cordis assumere, diuinationis tantum potuistis haurire? Quia per casus & tempora declinare verba scitis & nomina,

1 possessioni

2 vllis personarum

3 incognitas

4 præponant

5 sapiẽtiæ atq. intelligẽtiæ vi mera nescio quid abditum videtis & conditum?

mina, quia voces barbaras, solœcismosq. vitare; quia numerosum, & instructum, compositumq. sermonem, aut ipsi vos nostis efferre, aut incomptus cum fuerit, scire; quia Fornicem Lucilianum, & Marsyam Pomponii obsignatum memoria continetis; quia quæ sint in litibus constitutiones, quot causarum genera, quot dictionum species, oppositum a contrario quibus rationibus distinguatur; idcirco vos arbitramini scire quid sit falsum, quid verum, quid fieri possit, aut non possit, quæ imorum sum morũq. natura sit? Numquã ne illud vulgatũ perstrinxit aures vestras, sapientiã hominis stultitiam esse apud Deũ? Primũ [1] & quæ ipsi penitus perspicitis, vos ipsos, siquando de rebus disceptatis obscuris, & naturalia pergitis reserare secreta, & ipsa quæ dicitis, quæ asseueratis, quæ capitali plerumque contentione defenditis, nescire vos, & vnumquemque suspiciones suas [2] probatis & comprehensis] pertinaci obluctatione tutari. Quid enim, si verũ perspiciamus, etiam si omnia sæcula in rerum inuestigatione ponantur, scire per nos possumus, quos ita cæcos & superbos nescio quæ res protulit, & concinnauit inuidia, vt cum nihil sciamus omnino, fallamus nos tamen, & in opinionem scientiæ sub inflati pectoris tumore tollamur? Vt enim diuina prætercam, & naturali obscuritate res mersas, potest quisquam explicare mortalium id quod Socrates ille cõprehendere nequit in Phædone? Homo quid sit, aut vnde sit, anceps, varius, mobilis, pellax, multiplex, multiformis, in quos vsus prolatus sit, cuius sit excogitatus ingenio, quid in mundo faciat, cur malorum tanta experiatur examina? vtrum ne illum tellus vliginis alicuius conuersa putore, tamquam vermes animauerit, tamquã mures? an fictoris alicuius & fabricatoris manu liniamenta hæc corporis atq. oris [3] acceperint] formam? Potest inquam scire, in medio hæc posita, atque in sensibus constituta communibus, quibus causis mergamur in somnos, quibus euigilemus, quibus modis fiãt insomnia, quibus visa, immo (quod ambigit in Theæteto Plato) vigilemus aliquando, an ipsum vigilare quod dicitur, somni sit perpetui portio? & quid agere videamur, insomnium cum videre nos dicimus? radiorum & luminis intentione videamus, an rerum imagines aduolent,

1 ecquid. vel. æque

2 probatas & comprehensas. vel, pro ueris & comprehensis

3 acceperit

& noſtris in pupulis fidant? vtrum ſapor in rebus ſit,an palati contagionibus fiat? quibus ex cauſis pili nigrorem ingenitum ponant, neq. omnes pariter, ſed paulatim adijciendo caneſcant? quid ſit quòd humores vniuerſi vnum corpus efficiant mixtione, ſolum oleum reſpuat immerſionem in ſe pati, ſed in ſuam naturam impenetrabile ſemper perſpicue colligatur? Ipſe deniq. animus, qui immortalis a vobis & deus eſſe narratur,cur in ægris æger ſit, in infantibus ſtolidus, in ſenectute defeſſus? delira & fatua & inſana, quorum infirmitas & inſcientia miſerabilis hoc magis eſt, quòd cum fieri poſſit vt veri aliquid aliquando dicamus, & hoc ipſum nobis incertũ ſit,an veri aliquid dixerimus. Et quoniam ridere noſtram fidem conſueſtis,atq. ipſam credulitatem facetijs iocularibus lancinare,dicite o feſtiui, & meraco ſapientiæ tincti & ſaturi potu, eſt ne operis in vita negotioſum aliquod atq. actuoſum genus, quod non fide præeunte [1] ſuſcipiant,ſumant, atq. aggrediantur?] An terris peregrinamini,nauigatis,non domũ vos credentes peractis negotiationibus remeaturos? Terram ferro ſcinditis, atq. oppletis ſeminum varietate, non credentes vos frugem percepturos eſſe vicibus temporarijs? Coniugalia copulatis conſortia,non futura eſſe credentes caſta,& officioſi fœderis in maritos? Liberorum ſuſcipitis prolem,non incolumem credentes fore, & per gradus ætatis venturam ſenectutis ad metas? Aegritudines corporum medicorum committitis manibus,non credentes morbos poſſe mitigata aſperitate leniri? Bella cum hoſtibus geritis, non victoriam vos credentes præliorum ſucceſſionibus relaturos? Veneramini deos & colitis, non credentes illos eſſe,& propitias aures veſtris ſupplicationibus [2] accõmodare?] Quid? illa de rebus ab humana cognitione ſepoſitis,quæ conſcribitis ipſi,quæ lectitatis, oculata vidiſtis inſpectione,& manibus tractata tenuiſtis? Non ne veſtrum quicumq. eſt, huic vel illi credit auctori? non quod ſibi perſuaſerit quis verũ dici ab altero, velut quadam fidei adſtipulatione tutatur? qui cunctorum originem eſſe dicit ignem,aut aquam,non Thaleti, aut Heraclito credit? qui cauſam in numeris ponit, non Pythagoræ Samio,non Architæ? qui animam diuidit,& incor

[1] ſuſcipiamus, ſumamus, atq. aggrediamur?

[2] commodare?

porales constituit formas, non Platoni Socratico? qui
quintum elementum principalibus applicat causis, non
Aristoteli Peripateticorum patri? [1] qui ignem minatur [1] qui igne minatur mundū, venerit
mundo,&, venerit] cum tempus, arsurum, non Panæ-
tio, Chrysippo, Zenoni? qui indiuiduis corporibus mun
dos semper fabricatur & destruit, non Epicuro, Democri
to, Metrodoro? qui nihil ab homine comprehendi, atq.
omnia cæcis obscuritatibus inuoluta, non Arcesilao, Car
neadi? non alicui deniq. academiæ veteris, recentiorisq.
cultori? Ipsi deniq. principes, & prædictarum patres
[2] sententiarum,] non ne [3] apud] ea, quæ dicunt, suis cre- [2] sectarum,
dita suspicionibus dicunt? Vidit enim Heraclitus res [3] ipsa
ignium conuersionibus fieri? concretione aquarum Tha-
les? Pythagoras [4] numero scire?] incorporales formas Pla [4] numeros scire vel, numeros
to? indiuiduorum Democritus concursiones, [5] aut illi] coire vel, nume
qui autumant nihil posse omnino comprehendi, an sit ros scit?
verum quod dicunt, sciunt? aut ipsum quod definiunt, [5] quiuit?
veritatis esse intelligunt pronuntiatum? Cum igitur com
perti nihil habeatis & cogniti, omniaq. illa quæ scribitis,
& librorum comprehenditis millibus, credulitate asseue-
retis duce: quænam hæc est iudicatio tam iniusta, vt no-
stram derideatis fidem, quam vos habere conspicitis no-
stra [6] in] credulitate communem? Sed sapientibus vos [6] cum
viris, omnibusq. instructis disciplinarum generibus cre-
ditis, nempe illis qui nihil sciscunt, nec pronuntiant
vnum: qui pro suis sententijs bella cum aduersantibus
conserunt, & peruicacia semper digladiantur hostili: qui,
[7] cum] alter alterius labefactant, destruunt, conuelluntq. [7] dum
decreta, cuncta incerta fecerunt, nec posse aliquid sciri ex
ipsa dissensione monstrarunt. Sed [8] efficiant] hæc, nihilq. [8] facessant. vel, officiāt hæc ni
impediant,] plurimū quo minus eis credere atq. auscul- hil, impediant,
tare debeatis, & quid est quod in hac parte aut vos plu-
rimum habeatis, aut nos minus? Vos [9] Platoni,] vos [9] Plotino,
[10] Crotonio,] vos Numenio, vel cui libuerit creditis; nos [10] Cronio. Por
credimus & acquiescimus Christo. Iniquitas hæc quan- phyrius lib iij. cōtra Christia-
ta est, vt, cum [11] vtrisq. auctoribus tempus,] sitq. nobis nos apud Euse-
& vobis vnum & socium credere; vobis velitis dari quòd biū lib. vi. hist.
ita ab illis dicatur; accipere nos ea quæ proferuntur a eccle. cap. xiij. de Origene sic
Christo, audire & spectare nolitis? Atqui si causas cau- scripsit: Συνῆν-
sis, partes partibus voluerimus æquare; magis nos val- τε γὰρ ἀεὶ τῷ
mus Πλάτωνι, τοῖς

mus oſtendere quid in Chriſto fuerimus ſecuti,quàm in philoſophis quid vos. Ac nos quidem in illo ſecuti hæc ſumus: opera illa magnifica, potentiſſimasq. virtutes, quas varijs edidit exhibuitq. miraculis, quibus quiuis poſſet ad neceſſitatem credulitatis adduci, & iudicare fideliter non eſſe quæ fierent hominis,ſed diuinæ alicuius atq. incognitæ poteſtatis: vos in philoſophis virtutes ſecuti quas eſtis,vt magis vos illis quàm nos Chriſto oportuerit credere? Quiſquam ne illorum aliquando verbo vno potuit, aut vnius imperij iuſſione, non dicam maris inſanias,aut tempeſtatum furores prohibere, compeſcere; non cæcis reſtituere lumina,aut ſine luminibus natis dare; non ad vitam reuocare defunctos,non annoſas diſſoluere paſſiones: ſed quod leuiſſimum multo eſt,furunculum,ſcabiem, aut inhærentem ſpinulam callo vna interdictione ſanare? Non quo illos negemus aut morum integritate laudabiles, aut non omni genere ſtudiorum & diſciplinarum peritos: nam & verbis eos luculentiſſimis ſcimus loqui, & compoſitionibus fluere læuigatis; concludere acutiſſime ſyllogiſmos, ordinare ſequaciter inductiones,ſuas reddere definitionibus formulas,partiri,diuidere; multa dicere de numerorũ generibus, multa de muſicis; geometricas res etiã ſuis ſcitis & [1] perceptionibus] explicare.Sed quid iſtud ad cauſam? numquid enthymemata, ſyllogiſmi,resq. aliæ ſimiles ſcire illos veritatem ſpondent: aut ea re digni ſunt, quibus neceſſario debeat rebus de obſcuriſſimis credi? Perſonarum contentio non eſt eloquentiæ viribus,ſed geſtorum operum virtute pendenda. Ille non eſt dicendus auctor bonus, qui ſermonem candidule prompſit; ſed qui, quod pollicetur, diuinorum operum proſequitur ſponſione. Argumenta vos nobis, & ſuſpicionũ argutias [2] proferatis,] quibus ipſe ſi Chriſtus (cum pace hoc eius & cum venia dixerim) populorũ in conuentibus vteretur, quis acquieſceret, quis audiret, quis eum [3] promitteret] aperte aliquid [4] iudicare?] aut quis caſſa & nuda iactantẽ, quamuis eſſet imprudens, & facilitatis [5] ſolidæ,]ſequeretur? Virtutes ſub oculis poſitæ, & inaudita illa vis rerum,vel quæ ab ipſo fiebat palam, vel ab eius præconibus celebrabatur in orbe toto; ea ſubdidit appetitionum flammas

τε νουμηνίου καὶ κρονίου, ἀπολλοφάνους τε καὶ λογγίνου καὶ μοδεράτου, νικομάχου τε, καὶ τῶν ἐν τοῖς πυθαγορείοις ἐλλογίμων ἀνδρῶν ὡμίλει συγγράμμασιν. Sed apud Porphyriũ πλωτίνω, pro πλάτωνι legendũ uidetur ex loco ſimili in vita Plotini. pro Cronio, poteſt etiã legi, Cornuto; cuius meminit Hieronymus in epiſt. 84. ad Magnũ. ſed magis placet, Cronio. in utriq. auctoribus ſtemus,

1 præceptionibus

2 proferretis,

3 permitteret. uel, promittere

4 iudicaret? uel, indicaret?

5 ſtolidæ.

mas,& ad vnius credulitatis aſſenſum mēte vna concurrere gentes & populos fecit,& moribus diſſimillimas nationes. Enumerari enim poſſunt,atq. in vſum computationis venire,ea quæ in India geſta ſunt,apud Seras, Perſas,& Medos;in Arabia,Aegypto,in Aſia,Syria, apud Galatas,Parthos,Phrygas; in Achaia, Macedonia, Epiro; in inſulis & prouincijs omnibus,quas ſol oriens atq. occidens luſtrat: ipſam deniq. apud dominam Romam, in qua cum homines ſint Numæ regis artibus, atq. antiquis ſuperſtitionibus occupati,nō diſtulerunt tamen res patrias linquere,& veritati coaleſcere Chriſtianæ. Viderant enim curſum Simonis magi,& quadrigas igneas Petri ore difflatas, & nominato Chriſto euanuiſſe. Viderant,inquam, fidentem dijs falſis, & ab eiſdem metuentibus proditum,pondere præcipitatum ſuo, cruribus iacuiſſe præfractis: poſt deinde perlatum † Brundam, cruciatibus & pudore defeſſum, ex altiſſimi culminis ſe rurſum præcipitaſſe faſtigio. Quæ omnia vos geſta neq. ſcitis,neq. ſcire voluiſtis, neq. vmquā vobis neceſſaria iudicaſtis:ac dum veſtris fiditis cordibus, & quod typhus eſt, ſapientiā vocatis, dediſtis circumſcriptoribus locum(illis inquam noxijs, quorum nomen intereſt obſoleſieri Chriſtianum)ſuperfundendi caligines,atq.obſcurandi res tantas,eripiendæ vobis fidei, ſubiciendiq. contemptus: vt, quia ſibi præſentiunt finem pro meritis imminere, vobis quoque immitterent cauſam, per quam periculum adire poſſetis,& viduari benignitate diuina. Interea tamen, o iſti qui admiramini, qui ſtupetis doctorum & philoſophiæ ſcita, non iniuſtiſſimum ducitis inequitare,illudere tamquam ſtulta nobis & bruta dicentibus,cum vel ea,vel talia reperiamini & vos dicere,quæ a nobis dici pronuntiariq. ridetis? Nec mihi cum his ſermo eſt,qui per varia ſectarum diuerticula diſſipati,has atq.illas partes,opinionum diuerſitate fecerunt. Vos, vos appello, qui Mercurium,qui Platonem, Pythagoramq. ſectamini; voſq. ceteros,qui eſtis vnius mentis,& per eaſdem vias placitorum inceditis vnitate. Audetis ridere nos,qui patrem rerum ac Deum veneramur & colimus, quòdq. illi dedamus & permittamus ſpes noſtras? Quid? Plato veſter in Theæteto (vt eum potiſſimum nominem)non ne animo

† Feſtus. Brundiſinni quidā poetæ breuitatis cauſa Brundam dixerunt.

fugere

fugere suadet e terris, & circa illum semper (quantum fieri pote est) cogitatione ac mente versari? Audetis ridere nos, quòd mortuorum dicamus resurrectionem futuram, quam quidem nos dicere confitemur; sed a vobis aliter quàm sentiamus, audiri? Quid in Politico idem Plato? non ne cum mundus occeperit ab occiduis partibus exoriri, & in cardinem vergere qui orientis est solis, rursus erupturos homines telluris e gremio scribit senes, canos, decrepitos, & cum anni cœperint accedere longiores, per eosdem gradus, quibus hodie crescitur, ad incunabula infantiæ [1] desituros?] Audetis ridere nos, quòd animarum nostrarum prouideamus saluti, id est, ipsi nobis? Quid enim sumus homines, nisi animæ corporibus clausæ? Vos enim non omnes pro illarum geritis incolumitatibus curas? non quòd vitijs omnibus & cupiditatibus [2] abstineatis,] metus ille vos habet, ne, velut trabalibus clauis affixi, corporibus hæreatis? Quid illi sibi volunt secretarum artium ritus, quibus affamini nescio quas potestates, vt sint vobis placidæ, neq. ad sedes remeantibus patrias obstacula impeditionis opponant? Audetis ridere nos cum gehennas dicimus, & inextinguibiles quosdam ignes, in quos animas deijci ab earum hostibus inimicisq. cognouimus? Quid? Plato idem vester in eo volumine quod de animæ immortalitate composuit, non Acherontem, non Stygem, non Cocytum fluuios, & Pyriphlegetontem nominat, in quibus animas asseuerat volui, mergi, exuri? Et homo prudentiæ non prauæ, & examinis iudicijq. perpensi, rem inenodabilem suscipit, vt cum animas dicat immortales, perpetuas, & corporali soliditate priuatas, puniri eas dicat tamen, & [3] doloribus afficiat sensum.] Quis autem hominum non videt quod sit immortale, quod simplex, nullũ posse dolorem admittere: quod autem sentiat dolorem, immortalitatem habere non posse? Nec tamen eius auctoritas plurimum a veritate declinat. Quamuis enim vir lenis & beneuolæ voluntatis, inhumanum esse crediderit capitali animas sententia condemnari: non est tamen absone suspicatus iaci eas in flumina torrẽtia flammarum globis, & cœnosis voraginibus tetra. Iaciuntur enim, & ad nihilum redactæ interitionis perpetua frustratione

1 redituros?
2 abstinetis
3 doloris afficiat sensu.

ſtratione vaneſcunt. Sunt enim mediæ qualitatis (ſicut Chriſto auctore compertum eſt) & interire quæ poſſint, Deum ſi ignorauerint vitæ, & ab exitio liberari, ſi ad eius 1 ſemina.] atq. indulgentias applicarint.& vt quod igno- 1 ſe miſericordiam
tum eſt pateat, hæc eſt hominis mors vera, hæc nihil reſiduum faciens. Nam illa quæ ſub oculis cernitur, animarum eſt a corporibus diiugatio, non finis abolitionis extremus. Hæc inquam eſt hominis mors vera, cum ani- 2 per longiſſimi tẽporis circuitũ cõſumuntur igni fero,
mæ neſcientes Deum 2 perlongiſſimi temporis cruciatu conſumuntur ignifero,] in quem illas iaciunt quidam crudeliter ſæui, & ante Chriſtum incogniti, & ab ſolo ſciente detecti. Quare nihil eſt quod nos fallat, nihil quod nobis polliceatur ſpes caſſas, quod a 3 nobis qui- 3 bonis quidẽ
buſdam] dicitur viris, & immoderata 4 ſibi] opinione 4 ſui
ſublatis, animas immortales eſſe, Deo rerum principi, gradu proximas dignitatis, genitore illo ac patre prolatas, diuinas, ſapientes, doctas, neq. vlla corporis attrectatione contiguas: quod quia verum & certum eſt, & a perfecto ſumus inemendabili perfectione prolati; inculpabiles, & ideo irreprehenſibiles viuimus, boni, iuſti, & recti, vitioſitatis nullius rei; nulla cupiditas nos vincit, nulla libido dehoneſtat, virtutum omnium ſeruamus atq. integramus tenorem. Et quia vno ex fonte omnium noſtrum defluunt animæ, idcirco vnum conueniensq. ſentimus: non moribus, non opinionibus diſcrepamus. Deum omnes nouimus, nec quot in orbe ſunt homines, ſunt ſententiæ totidem, neq. infinita varietate diſcretæ. Ac dum ad corpora labimur & properamus humana, ex mundanis circulis ſequuntur nos cauſæ, quibus mali ſimus & peſſimi, cupiditatibus atq. iracundia ferueamus, exerceamus in flagitijs vitam, & in libidinem publica venalium corporum proſtitutiones damnemur. 5 Et] quemad- 5 Sed
modum ſe poſſunt incorporalibus corpora 6 coniungere:] aut a Deo principe res factæ, ab 7 infirmioribus] cau- 6 iungere; 7 infimiorib.
ſis ad vitiorum dehoneſtamenta traduci? Vultis homines 8 inſtitutum] ſuperciliumq. deponere, qui Deum 8 faſti typhũ. uel, faſtum, typhum. uel, o iſti typhum,
vobis adſciſcitis patrem, & cum eo contenditis immortalitatem habere vos vnam; vultis quærere, perueſtigare, rimari, quid ſitis vos ipſi, cuius ſitis, cenſeamini quo patre, quid in mundo faciatis, qua nam ratione naſcamini-

quo,

1 fastu quo pacto prosiliatis ad vitam?vultis [1] fauore] deposito cogitationibus tacitis peruidere animantia nos esse, aut
2 ceteris,aut consimilia [2] cetera, vt] non plurima differitate distantia? Quid est enim quod nos ab eorum indicet similitudine discrepare ?vel quæ in nobis eminentia tanta est, vt animantium numero dedignemur adscribi ? Ex ossibus illis fundata sunt corpora, & neruorum colligatione deuincta:& nobis comparili ratione ex ossibus fundata sunt corpora,& neruorum colligatione deuincta. Auras acci-
3 reciprocas piunt naribus,& per anhelitum [3] reciprocatas] reddunt:
4 spiritum similiter & nos [4] spiritu consimiliter] ducimus ,& respiramus cõmeatibus crebris . Femininis generibus masculinisq. distincta sunt: in totidem & nos sexus nostro sumus ab auctore formati. Edunt per vteros fetus, & corporalibus concilijs procreant : & nos corporum coniugationibus nascimur,& ex aluis fundimur atq. emittimur matrum. Cibo sustentantur & potu , & superfluas fœditates inferioribus egerunt abiciuntq. posticis : & nos cibo sustentamur & potu,& quod natura iam respuit, per eosdem ef fundimus tramites. Cura illis est omnibus famem prohibere mortiferã,& necessario inuigilare pro victu: quid aliud nos tantis agimus in occupationibus vitæ,nisi vt ea quæramus , quibus famis periculum deuitetur, & infelix sollicitudo ponatur ? Morbos illa & inedias sentiunt ,& ad vltimum senectute soluuntur. quid enim?nos immunes malis ab his sumus,& nõ eadem ratione morborum incommoditatibus frangimur , & senectutis destruimur tabe ? Quòd si & illud est verum quod in mysterijs secretioribus dicitur,in pecudes atq. alias beluas ire animas
5 exutæ. uel, submotæ. uel, humanis rebus exemptæ improborum, postquam sunt humanis corporibus [5] sumptæ:] manifestius comprobatur vicinos nos esse, neq. interuallis longioribus disparatos . siquidẽ res eadem nobis & illis est vna , per quam esse animantia dicimur , & motum agitare vitalem. Sed rationales nos sumus,& intelligentia vincimus genus omne mutorum . Crederem istud verissime dici,si cum ratione & consilio cuncti homines viuerent,seruarent officiorum tenorem , abstine-
6 obirent, rent ab illicitis, & si negotia turpia non [6] adirent,] neq.
7 prauitate quisquam [7] paruitate] consilij , atq. ignorantiæ cæcitate contraria sibimet atq. inimica deposceret. Vellem tamen

scire

ſcire quæ nam ſit hæc ratio, per quã ſumus potiores animaliũ generibus cunctis. quia nobis domicilia fecimus, quibus poſſimus hiemalia frigora, & æſtatis flagrantias euitare? Quid? animantia cetera huius rei prouidentiam non habent? non ne alia cernimus opportuniſſimis ſedibus nidulorum ſibi cõſtruere manſiones: alia ſaxis * & rupibus tegere & communire ſuſpenſis? excauare aliq̃ telluris ſola, & in foſſilibus foueis tutamina ſibimet & cubilia præparare? Quòd ſi miniſtras manus illis etiã donare parens natura voluiſſet, dubitabile non foret, quin & ipſa conſtruerent mœnium alta faſtigia, & artificioſa excuderent [1] nouitate. Tamen] in his ipſis, quæ roſtris atq. vnguibus faciunt, multa ineſſe conſpicimus rationis & ſapientiæ ſimulachra; quæ homines imitari nulla meditatione [2] poſſumus,] quamuis ſint nobis opifices manus, atq. [3] omni genere] perfectionis artifices. Veſtem illa non norunt, ſellas, naues, atq. aratra compingere; nec deniq. ſupellectilẽ ceteram, quam familiaris vſus expoſcit. Non ſunt iſta ſcientiæ munera, ſed pauperrimæ neceſſitatis inuenta. Neq. cum animis artes cæli ex penetralibus ceciderunt, ſed exquiſitæ & natæ ſunt in terris hic omnes, & cum proceſſu temporum paulatim meditatione conflatæ. Quòd ſi haberent ſcientias animæ, quas genus & habere diuinum atq. immortale condignũ eſt; ab initio homines cuncti omnia ſcirent, nec ſæculũ eſſet vllum quod artis eſſet ignarũ alicuius, aut rerũ experientia non [4] paratũ.] Nunc vero inops vita, & multarum indigens rerũ, fortuita cõſpiciens quædã commodule prouenire, dum imitatur, experitur, & tentat, dum labitur, reformat, immutat ex aſſidua reprehenſione, paruas & concinnauit ſcientiolas artiũ, & ad vnum exitũ temporibus plurimis [5] commendatas] perduxit. Quòd ſi homines penitus aut ipſos ſe noſſent, aut intellectũ Dei ſuſpicionis alicuius acciperent aura, numquam ſibi adſciſcerent diuinam immortalemq. naturam; nec exiſtimarent quiddam magnificum ſe noſſe, quia ſibi craticulas, trullas, [6] ceteraq.] fecerunt; quia ſubuculas, ſuppara, lenas, lacernulas, trabeas, cultros, loricas, & gladios; quia raſtra, ſecuriculas, vomerem. numquam inquam crederent typho & arrogantia ſubleuati, prima eſſe ſe numina, & æqualia principis

* ſe
1 nauitate. Et tamen
2 poſſimus,
3 omnigenæ
4 peritum.
5 commentata
6 craterasq.

principis summitati, quia grammaticam, musicam, ora-
1 reppererant, toriam ¹ pepererant,] & geometricas formulas; in qui-
bus artificijs quidnam insit admirabile non videmus, vt
ex eorum inuentione credatur esse animas potiores & so
* & le & sideribus cunctis, *hunc totum, cuius membra sunt
hæc, mundum & dignitate & substantia præterire. Quid
enim aliud se spondent vel insinuare posse, vel tradere,
quàm vt regulas nominum, differentiasq. noscamus? vt
2 sonis, interualla in vocum ² sonos,] vt loquamur suadenter in
litibus? vt terrarum continentias metiamur? Quæ si se-
3 aut cum animæ diuinis ex regionibus attulissent, ³ &] esset
necessarium scire, omnes ea iamdudum in omni orbe
tractarent; neq. vllum hominum reperiretur genus, quod
non esset his omnibus æqualiter atq. vniformiter erudi-
tum. Nunc vero in mundo quotus quisq. est musicus,
dialecticus, & geometres; quotus orator, poeta, gramma-
ticus? Ex quo apparet (vt sæpius dictum est) inuenta hæc
4 diuinitus esse locorum necessitate, ac temporum; neq. ⁴ diuinas]
eruditas aduolauisse huc animas; quòd neq. omnes do-
5 possint, cum ctæ sint, neque discere omnes ⁵ possunt, vt] sint in his plu
6 edifcendi rimæ acuminis obtusioris & tardi, & ad ⁶ discendi] stu-
7 Quòd si dium plagarum coercitione cogantur? ⁷ Quòd & si] ea
quæ discimus, reminiscentias esse constaret (vt antiquis
opinionibus scitum est) conueniebat nos omnes ab vna
veritate venientes vnum nosse, vnumq. reminisci; nó ha
bere diuersas, non plurimas, diffidentesq. sententias.
Nunc vero cum singuli aliud atq. aliud asseramus, mani-
festum & promptum est, nihil nos attulisse de cælo, sed
8 natos discere, hic ⁸ nata addiscere,] & suspicionibus coalita vindicare.
Et vt vobis clarius manifestiusq. monstremus cuius sit
pretij homo, quem simillimum creditis potentiæ supe-
rioris existere, concipite animis hanc imaginem vestris,
& quod fieri (si aggrediamur) potest, tamquam si simus
aggressi, similitudinis assumptione teneamus. Sit igitur
nobis tellure in effossa locus habitabilis formam cubilis
efficiens, tecto & parietibus clausus; non algidus frigo-
9 nimij. uel, feruens nimio calore re, non feruoris ⁹ nimium in] calore; sed ita temperatus
& medius, vt nec frigoris * sensum, nec ardorem vali-
* hiemalis dum perpetiatur æstatis. In hunc sonus omnino nullius
incidat vocis, non auis, non bestiæ, non tempestatis, non
hominis

hominis,non deniq. fragoris alicuius, aut concrepantis terribiliter cæli. Excogitemus deinde quemadmodum lumen accipiat, non ex illato igni, neq. ex sole conspecto, sed [1] notum] aliquid fiat,quod imaginem luminis caligine interposita mentiatur: ianua non vna sit,nec sit introitus rectus; * adeatur inflexionibus flexuosis; nec recludatur aliquando, nisi cum necessaria ratio postularit. Nunc quoniam imagini præparauimus sedem, accipiamus deinceps, mox aliquē natum in loci illius hospitiū, quod habeat rem nullam,& sit inane ac vacuum: Platonica licet,aut Pythagorea progenie, aut horum alicuius, qui acuminis perhibentur fuisse diuini, aut ex deum responsis sapientissimi nuncupati. Quod cū actum fuerit, nutriri vt debeat sequitur, & alimonijs conuenientibus educari. Adhibeamus igitur & nutricem, quæ semper ad eum nuda, semper silens accedat, verbum nullū faciens, nec in [2] sermone alicuius] ora & labra diducat: sed cum mammas dederit, & consequentia supplerit officia,datū quieti linquat, & ante fores clausas dies noctesq. continuet. poscit enim plerumq. res, nutricias adesse curas,& obseruare temporarios motus. At vero cum cœperit solidioribus cibis infans debere fulciri, nutrice inferātur ab eadem, veste(vt diximus) posita,& tenore reticentiæ seruato. Ipse autem qui infertur cibus, sit vnus atq. idem semper; nihil materia differens, nec per varios redintegratus sapores: sed aut sit ille de milio,aut sit panis ex farre,aut (vt sæcula imitemur antiqua) ex cinere caldo glandes, aut ex ramis agrestibus baccula. Potio autem vini sit prorsus incognita, nec sedandæ aliud admoueatur siti, quàm liquor purus e fontibus caldore ignis intactus; & (si fieri potis est) manibus [3] subministratum] cauis.[4] Fiet] enim familiaris e more consuetudo in naturam versa,nec appetitio [5] corrigetur] vlterius,esse amplius nesciens quod petatur. Quorsum igitur hæc spectant? Vt, quoniam creditum est animas diuinas [6] a Deo] immortales esse,& ad hominum corpora disciplinis cum omnibus aduolare,experiamur ex isto quem hoc genere voluimus educari,capiat ne res fidem, an sit leuiter credita, & frustrabili expectatione præsumpta. Procedat igitur nobis solitudine in operta nutritus, quot vultis annos agens,

D vultis

[1] nouum. vel, nothum

* sed

[2] sermones aliquos

[3] subministratus

[4] Fit

[5] cogetur. vel, porrigetur

[6] atq. adeo

vultis vicenarius? vultis tricenarius? immo cum annos fuerit quadraginta permensus, mortalium concilijs inferatur: & si verum est illum principalis esse substantiæ portione [1] iam læta,] ex fontibus vitæ deriuatum hic agere, antequam notitiam rei sumat alicuius, aut sermone imbuatur humano, det responsum rogatus, quisnam sit ipse, aut quo patre, quibus sit in regionibus editus, quo pacto, aut qua nam ratione nutritus, quid operis aut negotij celebrans anteacti temporis decurrerit æuitatem. Ita ille non omni pecore, ligno, saxo, obtusior atq. hebetior stabit? non missus in res nouas, & numquam sibi ante cognitas, ipsum sese esse ante omnia nesciturus? Poterit ne (si quæras) sol quid sit ostendere, terra, maria, sidera, nubes, nebula, pluuiæ, tonitrua, nix, grando? Poterit arbores scire quid sint, herbæ aut gramina, taurus, equus, aut aries, camelus, elephantus, aut miluus? Esurienti si dederis vuam, mustacium, cepe, carduum, cucumerem, ficum, sciet posse sedari omnibus ex his famem? aut quo genere singula esse [2] debeant?] Et sibi ignem si plurimum feceris, aut venenatas circumposueris bestias, nonne ibit per medias flammas, viperas solifugas, esse noxias nesciens, & timere ipsum quid sit ignorans? Iam vero si vestem, si supellectilē ponas in medio tam vrbanā, quàm rusticam, erit ne idē vt possit discriminare cui negotio res quæq. conueniat? cuius muneris accōmodata sint vsui? indicet in quos habitus vestis stragula facta sit, mitra, strophium, fascia, puluinus, mucciniū, lena, [3] vtica,] mantele, mastruca, soccus, solea, calceus? Quid si adijcias [4] rota] quid sit, aut tribula, vannus, dolium, cupa, trapetum, vomis, aut cribrū, mola, buris, aut sarculū? Quid arquata si sellula, acus, strigil, [5] colubrum,] filiquastrum, trulla, [6] lancicula,] candelabrum, [7] scophæ,] scyphus, saccus? Quid si cithara, tibia, argentum, æs, codex, radius, liber? Quid instrumenta si cetera, quibus vita succingitur & continetur humana? Ita (vt diximus) ille non bouis ritu, aut asini, porci, aut si vllū est animal tardius, conspiciet [8] hæc quidem formaturas varias res spectans, &] quæ sint singula nesciens, & quam in causam possideantur ignorans; non ne vocem si fuerit necessitate aliqua coactus emittere, vt solemne est mutis, inarticulatum nescio quid ore hiante clamabit?

1. libata. vel, portionem, &

2 debeat?

3 tunica,

4 traha. Virg. Geor. lib. 1.

5 polubrum,
6 lenticula,
7 copæ. vel, scopæ.

8 equidem formatura. vel, conspiciet hæc quidē, formaturas varias respectans, sed

bit? Quid in Menone o Plato, quædam rationibus numeri admota ex puerculo ſciſcitaris, & ex eius niteris reſponſionibus comprobare, quæ diſcamus nõ diſcere, ſed in eorum memoriam quæ antiquitus nouerimus, redire? Qui ſi tibi vere reſpondet, (non enim nos conuenit fidem rebus [1] adiudicare] quas dicis) non rerum ſcientia, ſed intelligentia ducitur: & ex eo quòd aliquos numeros quotidianis habet ex vſibus notos, fit vt ſequatur rogatus, & ipſa illum ſemper multiplicationis adducat acceſſio. Quòd ſi vere confidis immortales huc animas, & plenas ſcientiæ peruolare, adoleſcentulum iſtum rogare definito, quem eſſe conſpicis [2] ignarum] rerum, & [3] humanitatis eſſe in] finibus conſtitutum. quadragenarium iſtum ad te voca, & ex eo percontare, nõ abſtruſum aliquid, non inuolutum, non de triangulis, non de quadratis, quid ſit [4] Dibus, aut Dynamus,] ſeſquioctauus, aut ſeſquitertius [5] vltimus;] ſed (quod in medio ſitum eſt) bis bina, bis terna, quam efficiant ſummulam quærito. Volumus videre, volumus ſcire, quid rogatus reſpondeat; an inquiſitam expediat quæſtionem. Ita ille ſenſurus eſt (quamuis ei pateant aures) an aliquid dicas, an aliquid quæras, an ab ſe reſponderi aliquid poſtules: & non ſtipes vt aliquis, aut Marpeſia (vt dictum eſt) rupes ſtabit elinguis & mutus; hoc ipſum ignorans & neſciens, ſecum potius, an cum altero colloquaris; cum altero ſermocineris, an ſecum; oratio ſit iſta quam promis, an ſonitus vocis nihil rerum ſignificans, ſed inani continuatione pertractus? Quid dicitis o viri pluſquam ſatis eſt vobis ex aliena generoſitate tribuentes? [6] Hæc inteſtamina] docta illa, quam dicitis, immortalis, perfecta, diuina, poſt Deum principem rerum, & poſt mentes geminas locum obtinens quartum, & affluens ex crateribus viuis? Hic eſt ille pretioſus, & rationibus homo auguſtiſſimis præditus, mũdus minor qui dicitur, & totius in ſpeciem [7] ſimilitudinis] fabricatus atq. formatus: nullo melior (vt apparuit) pecore, obtuſior ligno, ſaxo; qui neſciat homines, & in mutis ſemper ſolitudinibus degat, demoretur iners, [8] valeat in aere,] quamuis annis viuat innumeris, & numquã nodis corporeis eximatur. Sed cum ſcholas attigerit, & magiſtrorum fuerit inſtitutionibus erudi-

1 abiudicare

2 gnarum

3 humanitatis in

4 cubus, aut pyramis. Apul. de dogmate Platonis: Aequipedũ vero trigonũ efficere ex ſe quadratũ: quadratum vero cubũ, quæ terra ſit propria; quapropter mobilẽ pyramidis formam igni dedit, &c.

5 numerus;

6 Hæc enim eſt anima

7 ſimilitudinemq.

8 veluti puer,

tus, efficitur prudẽs, doctus, & quam nuper habuerat, imperitiam ponit. Et asellus & bos æque, vsu atq. assiduitate cogente, discit arare ac molere; equus iugum subire, & agnoscere in curriculo flexiones; camelus sese submittere, siue cum sumit onera, siue cum ponit; columba
1 reuolare 2 ædes; manu missa [1] reuocare] ad dominicas [2] sedes;] canis cum inuenerit prædam, cohibere & continere latratum;
3 integra, 4 exprimere. verba psittacus [3] & integrare,] & nomina prorsus [4] expromere.] Sed ego cum audio nescio quid præstans ani-
5 scienq. mam dici, Deo vicinum & proximum, [5] sciẽte] huc om-
6 sedibus nia superioribus aduentare de [6] sæculis;] nolo illam discere, sed docere; nec ex docta, vt dicitur, elementariam fieri; sed retinentem res suas, corporibus semet circumligare terrenis. nisi enim sese habuerit res ita, discerni qui poterit vtrum ne illud quod audit, reminiscatur, an
* fit discat? cum multo facilius * credere, discere illam quod
7 ex nesciat, quàm oblitam quod paulo ante sciebat; [7] &] op-
8 amittere scientiam positu corporis [8] amittit repetentiam] priorum. Et vbi
9 incorporalẽ animas est illud quod dicitur, [9] incorporalis anima] substantiam non habere? Quod enim nullius est corporis, oppositio-
10 videri ne alterius non impeditur, nec potest aliquid [10] suaderi] perdere id quod non potest tactum rei oppositæ sustine-
11 incorporeus re. Vt enim numerus [11] in corporibus] constitutus, quamuis mille corporibus obruatur, intactus & inuiolabilis constat; ita necesse est animas, si sunt (vt perhibetur) incorporeæ, obliuionem priorum nullam pati; quamuis
12 vinctiones. eas solidissimæ corporum circumligauerint [12] iunctiones.] Quid, quòd eadem ratio non tantum incorporeas indicat eas non esse, verum etiam priuat immortalitate has omni, & ad fines applicat, quibus vita cõsueta est terminari? Quidquid enim causa ingruente nonnulla, ita mutatur & vertitur, vt integritatem suam retinere non possit; id necesse est iudicari natura esse passiuum. Quod autem est promptum atq. expositum passioni, corruptibile esse ipsa passibilitate interueniente denuntiatur. Ergo si & animæ perdunt omne quod nouerant corporalibus vinculis occupatæ, patiantur necesse est aliquid, quod eas efficiat obliuionis induere cæcitatem. Neq. enim nihil omnino perpessæ, aut integritatem conseruantes suã, possunt rerum scientiam ponere, aut in alios habitus sine

sui

fui mutabilitate transire. Atqui nos arbitramur quod est vnum, quod immortale, quod simplex, quacumq. in re fuerit, necessario semper suã retinere naturã, nec debere, aut posse aliquid perpeti, si modo esse perpetuum cogitat, & in finibus propriæ immortalitatis hærere. Omnis enim passio, leti atq. interitus ianua est, ad mortẽ ducens via, & ineuitabilem rebus afferens functionẽ: quam si sentiunt animæ, & tactui eius atq. incursionibus cedunt; vsu illis est vita, nõ mancipio tradita; quamuis aliter quidam inferant, & rei tantæ fidem suis in argumentationibus ponant. Ac ne tamen instructi non [1] plenius abeamus, ne videamur] a vobis, quemadmodum dicitis, animas cum terrenis fuerint corporibus inuolutæ, priorum reminiscentiam non habere; cum in ipsis corporibus positæ, & prope insensibiles [2] eorum commixtione perfectæ] pertinaciter & fideliter teneant ea quæ ante annos plures (si velis dicere vel octoginta, vel hoc amplius) vel fecerunt, vel passæ sunt, vel loquutæ sunt, vel audierunt? Si enim obstaculo perficitur corporis ne meminerint eorum quæ iamdudum & ante hominem sciebant; magis est vt ea debeant obliuisci quæ conclusæ in corporibus factitarunt, quàm quæ foris positæ * nondum hominibus coniugatæ. Quod enim rebus ingressis priorum repetentiam detrahit, & intra se gesta irrecordabili debet obliteratione deperdere. Vna enim causa res [3] duas] efficere, ac sibi contrarias non potest, vt aliorum memorias sopiat, alia patiatur actoris in recordationem venire. Quòd si animæ (quas vocaris) membrorum impediuntur obstaculo quominus artes suas antiquas reminiscantur: in corporibus ipsis quemadmodum constitutæ meminerunt & sciunt animas se esse, & corporalem substantiam non habere, immortalitatis condicione mactatas? quem teneant in rebus gradũ, quo sint ordine a Deo patre discretæ, ad infima hæc mundi qua nam ratione peruenerint; quas ex quibus circulis qualitates, dum in hæc loca labũtur attraxerint? Quemadmodũ (inquam) sciunt doctissimas se fuisse, & obstructione corporum amisisse quæ nouerant? Et hoc ipsum enim nescire debuerant, si aliquid eis labis corporalis inuexisset adiunctio. nam scire quid fueris, & quid hodie non sis, non est signum memoriæ

[1] plenius abeamus, audire aueamus. vel, plenius abijsse videamur

[2] cõmixtione eorum effectæ

* &

[3] diuersas

moriæ perditæ, sed comprobatio indiciumq. seruatæ. Quæ cum ita se habeant, definite, quæso, definire res paruas, atq. exigui nominis immanibus pretijs æstimare: definite hominem [1] protelari cum sit classicus, & caput censeatur,] adscribere ordinibus primis, cum sit inops, pauper lare, & tugurij pauperis, nec [2] patriæ] claritatis vmquam meritus nuncupari. cum enim vos oporteret, viros recti atq. integritatis auctores, typhum & atrogantiam frangere, quorũ [3] malis] cuncti extollimur, & [4] inanium] distendimur vanitate; non tantum accidere [5] mala ista censeris,] verum (quod grauius multo est) addidistis causas, quibus & vitia crescerent, & inemendabilis nequitia permaneret. Quis est enim hominum, quamuis ille sit indolis [6] infamiam] semper atq. ignominiosa fugientis, qui cum dici audiat viris ab sapientibus maxime, immortales animas esse, nec fatorum esse obnoxias legibus, non in omnia flagitia præceps se ruat, non intrepidus res obeat atq. aggrediatur illicitas? non deniq. omnia suis cupiditatibus largiatur, quę libido impotens iusserit, impunitatis præterea etiam libertate munita? Quid enim prohibebit, quominus hæc faciat? metus [7] supernæ] potestatis, iudiciumq. diuinum? Et qui poterit territari formidinis alicuius horrore, cui fuerit persuasum tam se esse immortalem, quàm ipsum Deum primum? nec ab eo iudicari quidquam de se posse, cum sit vna immortalitas in vtroque, nec alterius altera condicionis possit æqualitate vexari? Sed memoratæ apud inferos pœnæ, & suppliciorum generibus multiformes. Ecquis erit tam brutus, & rerum consequentias nesciens, qui animis incorruptibilibus credat aut tenebras tartareas posse aliquid nocere, aut igneos fluuios, aut cœnosis gurgitibus paludes, aut rotarũ volubilium circumactus? Quod enim contiguum non est, & ab legibus dissolutionis amotum est, licet omnibus ambiatur flammis torrentium fluminum, voluatur in cœno, saxorũ imminentium casibus, & immanium montium operiatur ruinis, illibatum necesse est permaneat & intactum, neq. vllum sensum mortiferæ passionis [8] assumere.] Quid, quòd ista persuasio non tantum est incitatrix ad vitia libertate ex ipsa peccandi, verum etiam philosophiæ ipsius causam tollit,

1 proletarius cũ sit classicis, & capite cũ censeatur. vel, proletariũ vt classicũ, & capite qui censeatur,
2 patriciæ
3 alis
4 inani
5 alas istas noluistis,
6 infamia
7 superæ
8 assumat

tollit,& inaniter eam suscipi superuacanei operis difficultate declarat. Nam si verum est animas nullius esse participes finis,& cum omnibus sæculis æuorum perpetuitate procedere; quid periculi res habet, contemptis prætermissisq. virtutibus,quibus est contractior atq. horridior vita, voluptatibus se dare,ac per omnia libidinum genera effrænatum spargere immensæ cupiditatis ardorem? Ne delicijs marceat, & corrumpatur mollitudine vitiorum?Et qua poterit ratione corrumpi id quod immortale,quod semper est,& nulli obnoxium passioni?Ne sordescat & polluatur actionum turpiũ fœditate? Et qui poterit pollui,corporalem quod substantiam non habet? aut vbi sedẽ contaminatio ponere, vbi spatiũ nullum est in quo nota se possit ipsius contaminationis [1] affigere?] 1 affingere?
Rursus vero si animæ leti adeunt ianuas (Epicuri vt sententia definitur) nec sic causa est competens cur experi philosophia debeat;etiam si verũ [2] est] purgari [3] has] animas,atq. ab omni puras vitiositate præstari. Nam si communiter obeũt,& in ipsis corporibus sensus [4] eis] deperit extinguiturq. vitalis;non tantum est erroris maximi, verũ stolidæ cæcitatis frænare ingenitos appetitus, cohibere in angustijs vitã,nihil indulgere naturæ, non quod cupidines iusserint atq. instigauerint facere,cum nulla te præmia tanti laboris expectẽt cum dies mortis aduenerit, & corporalibus fueris vinculis exsolutus. Medietas ergo quædã,& animarũ anceps ambiguaq. natura, locum philosophiæ peperit,& causam cur appeteretur inuenit:dum periculũ scilicet ex malis iste formidat admissis,alter concipit spes bonas,si nihil sceleris faciat, & cum officio vitam iustitiaq. traducat. Inde est quòd inter doctos viros, & ingeniorum excellentia præditos,de animarũ qualitate certamen est; & eas alij dicunt mortali esse natura, nec diuinam posse substantiam sustinere: alij vero perpetuas, nec in natura posse degenerare mortali. [5] Quid] istud vt fiat, medietatis efficitur lege: quòd & illis argumenta sunt præsto, quibus eas passiuas atq. interibiles inuenitur:& his contra non desunt,quibus esse diuinas immortalesq. monstratur. Hæc cum ita se habeant, & cum ab summo traditum teneamus auctore, non esse animas longe ab hiatibus mortis & faucibus constitutas; posse

2 sit
3 hac
4 cum
5 Quod

tamen longæuas summi principis munere ac beneficio fieri, si modo illũ teneant ac meditentur agnoscere (eius enim cognitio fermentum quoddam est vitæ, ac rei dissociabilis glutinum) tum deinde feritate atq. inhumanitate depositis, resumant ingenia mitiora, vt ad illud quod dabitur, esse possint paratæ: quid est quòd a vobis tamquam bruti & stolidi iudicemur, si propter hos metus liberatori [1] dedidimus & mancipauimus] nos Deo? Aduersus ictus noxios, & venenatos colubrarum morsus remedia sæpe cõquirimus, & protegimus nos laminis, Psyllis, Marsis vendentibus, alijsq. institoribus, atq. planis: ac ne nobis frigora, solesq. incommodent rapidi, munimenta domorum ac vestium solicitæ præparamus diligentia cautio●. Mortis nobis cum proponatur metus, id est animarum interitus, [2] quid non ex commodi] facimus sensu, quo amamus nos omnes? [3] Quòd] eum qui nobis spondet tali à periculo liberaturum, retinemus, amplectimur, animisq. ipsis nostris (si modo iusta est vicissitudo) præponimus. Vos vestrarum animarum salutem in ipsis vobis reponitis, fieriq. vos deos vestro fiditis intestinoq. conatu: at vero nos nobis nihil de nostra infirmitate promittimus, naturam intuentes nostram virium esse nullarum, & ab suis affectibus in omni rerum contentione superari. Vos cum primum soluti membrorum abieritis [4] senodes,] alas vobis affuturas putatis, quibus ad cælum pergere, atq. ad sidera volare possitis: nos tantam reformidamus audaciam, nec in nostra ducimus esse positum potestate res superas petere, cum & hoc ipsum habeamus incertum, an vitam accipere mereamur, & ab lege mortalitatis abduci. Vos in aulam dominicam tamquam in propriam sedem remeaturos vos sponte, nullo prohibente præsumitis: at vero nos istud, rerum fine domino fieri neq. speramus posse, neq. vlli hominum tantum potestatis attribui licentiæq. censemus. Cum igitur hæc ita sint, quæ nam iniustitia tanta est, vt fatui vobis credulitate in ista videamur, cum vos & similia credere, & in eadem videamus expectatione versari? Si irrisione existimamur digni quòd spem nobis huiusmodi pollicemur; & vos eadem expectat irrisio, qui spem vobis immortalitatis adsciscitis. Si tenetis aliquam sequiminiq. ratio-

[1] dedimus & mancipamus

[2] quin ex communi

[3] Quin. vel, Quid?

[4] e nodis.

rationem, & nobis aliquam portionem ex ista ratione concedite. Si nobis hæc gaudia, hoc est, viam fugiendæ mortis Plato in Phædone promisisset, aliusve ex hoc choro, posset qui eam præstare, atq. ad finem pollicitationis adducere; consentaneũ fuerat eius suscipere nos cultus, a quo tantum doni expectaremus & muneris. Nunc cum eam Christus non tantum promiserit, verum etiam virtutibus tãtis manifestauerit posse [1] compleri:] quid alienum facimus, aut stultitiæ crimen quibus rationibus sustinemus, si eius nomini maiestatiq. substernimur, a quo speramus vtrumque, & mortem cruciabilem fugere, & [2] vitam] æternitate donari? Sed si [3] animæ (inquiunt) mortalis qualitatis] sunt mediæ, immortales quemadmodum fieri medijs ex qualitatibus possunt? Si nos istud nescire dicamus, ac tantummodo auditum ex potentiore credidisse, vbi nostra videbitur credulitas lapsa? si omnipotenti credidimus regi nihil esse difficile, nihil arduũ: si quod impossibile nobis est factu, illi possibile, atq. admodũ executioni paratũ? Est enim quod obsta re eius voluntatibus possit, aut quod esse voluerit nõ necessario sequatur vt fiat? An nũquid nostris ex diuisionibus colligemus, quid aut fieri possit, aut nõ possit: nec rationes considerabimus nostras tam esse mortales, quàm sumus nos ipsi, & nullius apud principem nominis? Et tamen, o isti qui mediæ qualitatis animas esse non creditis, & in medio limite vitæ atq. interitus contineri; non ne omnes omnino, quos esse opinatio suspicatur, dij, angeli, dæmones, aut nomine quocumq. sunt alio, qualitatis & ipsi sunt mediæ, & in ambiguæ sortis condicione [4] nutabiles?] Nam si omnes concedimus vnũ esse rerum patrem, immortalem, atq. ingenitum, solum, nihilq. omnino ante illum, quod alicuius vocaminis fuerit, inuenitur: sequitur vt hi omnes quos opinatio credidit deos esse mortalium, aut ab eo sint geniti, aut eo iubente prolati [5] sint? Prolati,] & geniti; & ordinis sunt posterioris, & temporis: si ordinis posterioris, & temporis; ortus necesse est habeant, & exordia natiuitatis, & vitæ: quod autem habet introitum, & vitæ incipientis exordium, necessario sequitur vt habere debeat & occasum. Sed immortales perhibentur dij esse. Non ergo

[1] conferre:
[2] vitæ
[3] animæ (inquiunt) qualitatis
[4] mutabiles
[5] Si prolati,

ergo natura,sed voluntate Dei patris,ac munere. Quo igitur pacto immortalitatem largitus est donum [1] Dei certam] prolatis,& animas hoc pacto dignabitur immortalitate donare,quamuis eas mors sæua posse videatur extinguere,& ad nihilum redactas irremeabili abolitione delere. Plato ille diuinus multa de Deo digna, nec communia sentiens multitudini,in eo sermone ac libro, cui nomen Timæus inscribitur, deos dicit & mundum corruptibili esse natura,neq. esse omnino dissolutionis expertes,sed voluntate Dei regis ac principis vinctione in perpetua contineri. Quod enim recte sit vinctum, & nodis perfectissimis colligatum, Dei bonitate seruari; [2] neq. vllo abolitionis] ab eo qui vinxit,& dissolui(si res poscat) & salutari [3] iussione]. donari. Ergo si res est ita, nec aliud conuenit vel existimare, vel credere; quid animas admiramini mediæ dici qualitatis a nobis, cum numinibus ipsis dicat Plato medias esse naturas, sed in continuam & inocciduã vitam principali beneuolentia subrogari? Si enim forte nescitis,& antea vobis incognitum propter rei nouitatem fuit, accipite sero, ac discite ab eo qui nouit & protulit in medium Christo, non esse animas Regis maximi filias, nec ab eo quemadmodum dicitur, generatas cœpisse se nosse, atq. in sui nominis [4] esse sententia] prædicari, sed alterum quempiam genitorẽ his esse,dignitatis & potentiæ gradibus satis plurimis ab Imperatore desiunctum;eius tamen ex aula, & eminentium nobilem sublimitate natalium. Quòd si esset, vt fama est, dominicæ prolis & potestatis,animæ generatio principalis;nihil eis ad perfectionem defuisset virtute perfectissima procreatis: vnum omnes intellectum [5] habuissent,] vnumq. consensum, aulam semper incolerẽt regiam;nec prætermissis beatitudinis sedibus, in quibus augustissimas nouerant retinebantq. doctrinas,imprudenter appeterent terrena hæc loca,tenebrosis vt corporibus inolutæ,inter pituitas & sanguinem degerent; inter stercoris hos vtres, & saccati obscenissimas serias. Sed habitari oportuit & has partes, & idcirco huc animas tamquam in colonias aliquas Deus omnipotens misit. Et quid homines prosunt mundo, aut ob rei cuius sunt necessarij causam, vt non frustra debuisse credantur parte in hac agere,

[1] deis ex se.vel. deis certam

[2] nexusq. abolitione.vel,neq. vllo ab al.o,niti

[3] missione

[4] essentia

[5] hausissent,

agere,& terreni esse corporis inquilini? Ad consummandam molis huius integritatem, partem aliquam conferunt:& nisi fuerint additi, imperfecta & clauda est vniuersitatis hæc summa. Quid? ergo si homines non sint, ab officijs suis cessabit mundus? vicissitudines suas non peragent sidera? æstates,atq. hiemes non erunt? ventorum flamina conticescent? nec ex coactis & pendẽtibus nubilis ad terram decident imbres ariditatibus temperamenta laturi? Atqui necesse est cuncta suos ire per cursus, nec ab ordinis nati continuatione discedere, etiã si nomen in mundo nullum hominis audiatur, orbisq. iste terrarũ solitudinis vacuæ silentio conticescat. Quẽadmodum ergo iactatur habitatorem debuisse regionibus his addi, cum ab homine liqueat nihil ad [1] mundi perfectionem] redire, omniaq. eius studia commoditatem semper spectare priuatam,nec a finibus propriæ vtilitatis abscedere? Quid enim prodest mundo (vt ab rebus incipiam serijs) maximos reges hic esse? quid tyrannos? quid dominos? quid innumeras alias atq. amplissimas potestates? Quid rei militaris experientissimos duces capiendarum vrbium peritos, in equestribus prælijs aut in pedestri pugna immobiles atq. inuictissimos milites? Quid [2] oratores,] grammaticos, poetas? quid scriptores, dialecticos, musicos? quid pantomimos, quid mimulos, histriones, cantores, tuba, tibia, calamoq. flantes? Quid cursores, quid pugiles, quadrigarios, desultores, grallatores, funambulos, præstigiatores? Quid bigarios, salinatores, volones, vnguentarios, aurifices, aucupes, vannorum, sirpiarumq. vinctores? Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchristarios, muliones, lenones, lanios, meretrices? Quid institorum alia genera? Quid professorum, & artium, quibus enumerandis omnis ætas angusta est, rationibus [3] conferre] & constitutionibus mundi, vt sine hominibus condi non potuisse credatur, nec obtenturus integritatem sui,nisi ei [4] contentio] animalis miseri & superuacui iungeretur? Nisi forte Rex mundi ([5] quem] temeritatis est maximæ humano ex ore depromere) idcirco ex se genitas huc animas misit, vt quæ fuerant apud se deæ,corporei tactus, & [6] temerariæ] circumscriptionis expertes, humanæ

[1] mundi perfectionis

[2] rhetores,

[3] confert. vel conferunt

[4] completio

[5] quod

[6] terrenæ

humana immergerētur in ſemina, feminarum ex genitalibus proſilirent, ineptiſſimos ederent continuarentq. vagitus, exſugerent fellitantes mammas, proluuie linerent & madidarent ſe ſua; & vt ad ſilentiū, pauidi, nutricis motibus & crepitaculis adducerentur auditis. Idcirco animas miſit, vt quæ fuerant ſimplices, & bonitatis nuper innoxiæ, ſimulare in hominibus diſcerent, diſſimulare, mentiri, circumſcribere, fallere, adulatoria humilitate captare, mente aliud voluere, aliud in facie polliceri; illaqueare, decipere dolis atq. inſidijs neſcios, per innumeras artes malitiarum venena conquirere, & ad vſum temporis [1] pellaciæ] mobilitate formare? Idcirco animas miſit, vt in pacata & placida tranquillitate degētes, aſſumerent ex corporibus cauſas, quibus feræ fierent & immanes, ſimultates atq. inimicitias gerērent, confererent inter ſe bella, expugnarent atq. euerterent ciuitates; ſeruitutis opprimerent & manciparent ſe iugo, & ad vltimū fierent alterius altera poteſtatis, natalium condicione mutata? Idcirco animas miſit, vt immemores veritatis effectæ, & quid nam eſſet Deus oblitæ, ſimulachris inertibus ſupplicarent, ligna, æra, & lapides, diuina alloquerentur vt numina, auxilia [2] poſcerentur] cæſorum animantium cruore, nullam ſui facerent mentionem: quinimmo ex his aliæ [3] vt] dubitarent ſe eſſe, aut vllum eſſe penitus abnegarent? Idcirco animas miſit, vt quæ in ſedibus proprijs mente fuerant vna, intellectu & ſciētia paribus, poſtquam formas induere mortales, opinionum diſcriminibus diſſiderent, aliud alijs iuſtum, aliud vtile videretur & rectum; de appetendis rebus, fugiendisq. certarēt, malorum ac bonorum alios aliæ conſtituerent fines; veritatem cupientibus [4] noſcere] rerum opponeretur obſcuritas, & velut oculorum luminibus viduæ, nihil certum viderent, & per ancipites ſemitas ſuſpicionum inducerentur errore? Idcirco animas miſit, vt cum animantia cetera ſponte [5] nata] alerentur, & nulla ſatione [6] prolata,] neq. domorum aut veſtium tutamina ſibi aut velamenta conquirerent, miſerabilis iſtis neceſſitas adderetur, vt cum impendijs maximis, perpetuisq. ſudoribus domos ſibi conſtruerent, membrorū conficerent tegmina, ſupellectilem variam diurnorum contraherent ege-

ſtate,

1 pellaci
2 poſcerent
3 aut
4 noſſe
5 natis
6 prolatis,

ſtate, imbecillitatis auxilia animalibus mutuarentur a mutis, vim facerent terris, vt nõ ſua ſufficerent gramina, ſed imperatas extollerent fruges;& cum ſanguinem totũ in ſubigenda tellure fudiſſent, robigine,grandine,ſiccitate,ſpem laboris amitterent;& ad vltimum vi famis humanis cadaueribus incubarent, & ab hominũ formis tabifica macie diſſociarentur abiunctæ?Idcirco animas miſit, vt quæ ſecum commorantes poſſeſſionis alicuius nullum vmquã habuiſſent amorem, auariſſimæ hic fierent, & in habendi ſtudium inexſaturabili pectoris ardeſcerent appetitu; effoderent altos montes, & viſcera ignota terrarum in materias verterent alieni nominis,atq. vſus: penetrarent abditas diſcrimine cum capitis nationes,& tranſlatis mercibus caritatem ſemper,vilitatemq. captarent: exercerent auidum atq. iniuſtiſſimum fœnus, & miſerorum e ſanguine,ſupputãdi ſe angerent inſania: millibus poſſeſſionum ſemper producerent fines; & quamuis prouincias totas rus facerent vnum, pro arbore vna, pro ſulco,forum litibus tererent;cum amicis & fratribus inexpiabiles ſuſciperent ſimultates? Idcirco animas miſit,vt quæ dudum fuerant mites,& feritatis affectibus neſciæ commoueri, macella ſibi, & amphitheatra [1] conſti- — 1 conſtruerent,
tuerent,] loca ſanguinis,& publicæ impietatis:ex quibus in altero mandi homines cernerent, & beſtiarum laniatibus diſſipari; interficere ſe alios nullius ob meriti cauſam,ſed in gratam voluptatem conſeſſorum;ipſoſq. illos dies,quibus tantum committeretur nefas,in gaudijs communibus ducerent, & feſta hilaritate ſacrarent: [2] ac] in — 2 at
altero vero animalium miſerorum diſcerperent viſcera; alias [3] alia] raperent (vt canibus mos eſt & vulturibus) — 3 alij
portiones, ſubigerent dentibus, & crudeliſſimo ventri darent, & in tam ſæuis atque horridis [4] oribus] ſortem — 4 moribus
ſuam flerent, quas ab talibus menſis paupertatis anguſtiæ vindicarent: pro beatis ac felicibus [5] viuerent,] — 5 ducerent,
quarum ora & [6] faciem] tam crudeles polluerent appa- — 6 fauces
ratus? Idcirco animas miſit, vt diuini ponderis & grauitatis oblitæ,gemmas,lapillos,margaritas,caſtitatis diſpendio compararent, conſpiciendis quærerent corporibus fucos,innecterent [7] his] colla,laminas pertunderent au- — 7 catenis
rium,imminuerent frõtes limbis,fuligine oculos obumbrarent,

brarent, nec [1] in] formis erubescerent masculorum calamistris vibrare cæsariem, cutem corporis læuigare, incedere poplitibus nudis, omniq. alio cultu vigorem virilitatis [2] & exponere,] & in habitum feminarum, deliciasq. mollire? Idcirco animas misit, vt viarum aliæ infestarent meatus, aliæ circumscriberent nescios, testamenta supponerent falsa, venenatas conficerent potiones, domos vt effringerent noctibus, sollicitarent, [3] abigerent,] præuaricarentur, & proderent, saporum fastidia vt excuterent palato, vt in coquendis [4] alitibus] pinguitudinem nossent retinere labentem, vt spirulas, & botulos facerent, isicia, castellamenta lucanica, suminatam cum his carnem, & glaciali condicione tuceta? Idcirco animas misit, vt res sancti atq. augustissimi nominis symphonicas agerent, & fistulatorias hic artes, vt inflandis bucculas distenderent tibijs, cantionibus vt præirent obscenis [5] numerositer,] & [6] scabellorum] concrepationibus sonoris, quibus animarum alia lasciuiens multitudo incompositos corporum dissolueretur in motus, saltitaret, & cantaret, orbes saltatorios verteret, & ad vltimum clunibus & coxendicibus subleuatis lumborum crispitudine fluctuaret? Idcirco animas misit, vt in maribus exoleti, in feminis fierent meretrices, sambucistriæ, psaltriæ, venalia vt [7] prosternerent] corpora, [8] virilitatē] sui populo publicarent, in lupanaribus promptæ, in fornicibus [9] obuictæ,] nihil pati renuentes, [10] adoris] sacri comparatæ? Quid dicitis, o soboles, ac primi progenies numinis? Ergo ne sapientes illæ, atq. ex causis principalibus proditæ, genera hæc animæ turpitudinum, criminum, malitiarumq. nouerunt, atq. vt exercerent, vt gererent, vt perceleb rarēt hæc mala, habitare iussæ sunt has partes, & humani corporis circumiectione vestiri? Et mortalium quisquam est rationis alicuius accipiens sensum, qui ordinatum existimet mundū per has esse, ac non potius sedem ac domicilium constitutum, in quo omne quotidie perpetraretur nefas, maleficia cuncta conficerent, insidiæ, fraudes, doli, auaritia, rapinæ, vis, scelus, audacia, obscenitas, turpitudo, flagitium, mala omnia cetera, quæ in orbe homines toto mente noxia pariunt, & labem machinantur in mutuam? Sed sua (inquitis) voluntate, non regis iussione venerunt.

1 I). Formis autē est, feruentibus. nā veterib. Formus, Calidus, & Formucapes, quæ postea Forcipes, quòd forma, idest, calida caperent. πυράγραι. Plin. lib. 2. cap. 78. Barba & capillo vibrato. Virg. 12. Aen. — fœdare in puluere crines Vibratos calido ferro, myrrhaq. madentes.

2 deponere. vel, & ponere,

3 ambirent,

4 altilibus

5 numeros,

6 scabillorum

7 prostituerent

8 vilitatem

9 obuiæ,

10 adori. vel, ad oris stuprū paratæ?

venerunt. At vbi pater omnipotens fuit, vbi regiæ sublimitatis auctoritas, vt eas prohiberet [1] abscondere;] nec in præcipites labi permitteret voluptates? Si enim degeneres futuras locorum immutationibus sciebat (scire autem debuerat causarum vt omnium constitutor) aut extrinsecus aliquid accessurum his esse, quod eas faceret obliuisci suæ dignitatis & decoris; millies, vt ignoscat orauerim: vniuersorum non alius quàm ipse est causa; siquidem perpessus est euagandi eas habere ius liberum, quas retenturas non esse integritatis suæ habitum præuidebat: atq. ita perficitur, vt nihil intersit omnino, voluntarie venerint, an illius obtemperauerint iussioni: cum non prohibendo quod oportuerat prohiberi, cessatione crimen fecerit proprium, & retentionis dissimulatione permiserit prius. Sed procul hæc abeat sceleratæ opinionis immanitas, vt Deus credatur omnipotens, magnarũ & inuisibilium rerum sator & conditor, procreator, tam mobiles animas genuisse, grauitatis ac ponderis constantiæq. nullius; in vitia labiles, in peccatorũ genera vniuersa decliues: cumq. eas tales atq. huiusmodi sciret, in corpora ire [2] iussisset,] quorum indutæ [3] carceribus, sub procellis agerent] tempestatibusq. quotidie fortunæ, & modo turpia facerent, modo paterentur obscena; naufragijs, ruinis, incendiorum conflagrationibus vt perirent. Pauperies alias, alias vt mendicitas premeret, [4] infernarum] [5] paterent vt] aliæ laniatus [6] muscularum,] aliæ vt interirent veneno, claudæ vt incederent aliæ, vt aliæ lumen amitterent; vt articulis sederent aliæ colligatis, morbis deniq. obiectarentur vt cunctis, quos infelix & miseranda mortalitas diuersarum sustinet dilaceratione pœnarũ: tum deinde oblitæ vnius esse se fontis, vnius genitoris & capitis, germanitatis couellerent atq. abrumperent iura; vrbes suas euerterent, popularentur hostiliter terras, seruos de liberis facerent, insultarent virginibus, & matrimonijs alienis, odissent inuicem sese, aliorum gaudijs & felicitatibus inuiderent: tum deinde se omnes maledicorent, carperent, & sæuorum dentium mordacitate laniarent. Sed procul hæc abeat (vt eadẽ rursus frequentiusq. dicamus) tam immanis & scelerata persuasio, vt ille salus rerum Deus, omnium virtutum caput, benignitatis & columen;

1 abscedere.

2 iussisse,
3 carceribus, procellis agerentur

4 ferarum. vel, internorum
5 paterentur
6 musculorum. vel, viscerum,

& columen;atq. (vt eum laudibus extollamus humanis) ſapientiſſimus, iuſtus,perfecta omnia faciens, & integritatis ſuæ conſeruantia mēſiones, aut aliquid fecerit claudum, & quod eminus eſſet a recto, aut vlli rei fuerit miſeriarū aut diſcriminum cauſa,aut ipſos actus quibus vita tranſigitur & celebratur humana, ordinauerit,iuſſerit, & a ſua fluere conſtitutione præceperit. Minora hæc illo ſunt,& magnitudinis eius deſtruentia ꝑteſtatē,tātumq. eſt longe vt iſtarū auctor rerum eſſe credatur, vt in ſacrilegæ crimen impietatis incurrat quiſquis ab eo conceperit hominem eſſe prognatum, rem infelicē & miſeram, qui eſſe ſe doleat,qui condicionem ſuam deteſtetur & lugeat; qui nulla alia de cauſa ſeſe intelligat procreatum, quàm ne materiam nō haberent per quam diffunderent ſe mala,& eſſent miſeri ſemper; quorum cruciatibus paſceretur neſcio quæ latens,& humanitati aduerſa crudelitas.Sed ſi parens,[1] etiam] genitor animarum (inquitis) Deus non eſt,quo auctore progenitæ, & qua ſunt ratione prolatæ? Si infucata vultis audire, nec ab aliqua vocis oſtentatione deducta;item confitemur nos iſtud ignorare,neſcire,ſcientiamq. tantæ rei non tantum noſtram ducimus infirmitatē fragilitatemq. tranſire,verum etiā poteſtatum, quæ in mundo ſunt, omnium, & quæ numina ſe eſſe opinionibus vſurpauere mortalium. Sed quia Dei negamus, cuius ſint debemus oſtendere? Nihil iſtud neceſſario ſequitur. nō enim ſi negemus muſcas, ſcarabeos & cimices, nitedulas, curculiones,& tineas omnipotentis eſſe opus regis; ſequaciter poſtulandum a nobis eſt,vt quis ea fecerit, inſtitueritq. dicamus. poſſimus enim nulla cum reprehenſione neſcire, quis & illis originem dederit, & obtinere nō eſſe Deo a ſuperiore prolata tam ſuperuacua,tam vana,tam ad nullas pertinentia rationes; quinimmo aliquando & noxia, & neceſſarias importantia læſiones. Conſimiliter hic quoq. cum animas renuamus Dei eſſe principis prolem,non continuo ſequitur vt explicare debeamus quo nam parente ſint editæ,& cauſis cuiuſmodi procreatæ. Quis enim nos prohibet,aut vnde enatæ ſint,prodierintq. neſcire,aut eas non eſſe Dei progeniem ſcire? Qua nam (inquitis) ratione, qua via? Quia omni vero veriſſimum eſt,certoq. certiſſimū,nihil rerum

à principe

1 & vel, & iam

a principe (ſicut ſæpius dictum eſt) agi, fieri, ſtatui, niſi quod oporteat & conueniat fieri, niſi quod ſit plenum & integrum, & in ſuæ integritatis perfectione finitum. Porro autem conſpicimus homines, id eſt, animas ipſas (quid enim ſunt homines, niſi animæ corporibus illigatæ?) [1] ſæuitate] innumerabili vitiorum ipſos ſe indicare non eſſe patricij generis, ſed ex mediocribus familijs procreatos. Namq. alios videmus immites, facinoroſos, audaces, temerarios, præcipites, cæcos, fictos, diſſimulatores, mendaces, ſuperbos, arrogantes, auaros, cupidos, libidinoſos, inconſtantes, inualidos, & ſua ipſos decreta conſeruare nequeuntes: quod vtiq. non eſſent, ſi generoſitas eos aſſereret principalis, & ab rerum capite deſcendentium ducerent honeſtamenta natalium. Sed & boni (dicetis) ſunt in rebus humanis viri, ſapientes, iuſti, inculpatis atq. emendatiſſimis moribus. nullam referimus quæſtionem an vlli aliquando fuerint tales, in quibus omnino nihil iſta ipſa quæ dicitur, deſideraretur integritas. Sint licet perhoneſti, fuerintq. laudabiles, tenuerint apicem perfectionis ſummum, nec in aliquo lapſu eorum aliquando claudicauerit vita: ſed audire depoſcimus quot ſint, aut fuerint numero, vt ex multitudinis magnitudine metiamur, an oppoſitio iuſta ſit facta, an æqualitatis compenſatione librata. Vnus, duo, tres, quattuor, decem, viginti, centum, certo numero definiti, & nominũ forſitan comprehenſionibus terminati. at genus humanum non ex bonis pauculis, ſed ex ceteris omnibus æſtimari conuenit & [2] ponderari.] In toto enim pars eſt, non totum in parte: & vniuerſitas debet attrahere portiones, non portionibus vniuerſitas applicari. Quid enim ſi hominem dicas captum membris omnibus, & eiulantem cruciatibus aſperis, idcirco eſſe ſanum, quòd vnius vnguiculi nullum perpetiatur dolorem? aut eſſe auream terram, quòd in verrucula collis vnius inſint exiguæ miculæ, quibus naſcitur colliquefactis aurum, & [3] admiratio congregatione] conquiritur? Qualitatem [4] materiæ] vniuerſitas elementi probat, non puluiſculi flabiles: nec mare continuo dulce eſt, ſi mitioris aquæ guttas alicuius adieceris atq. immiſeris numeri. conſumitur enim minuties iſta * immenſo: nec modo non parui, ſed eſſe nullius exi-

1 ſæuitate

2 penderi.

3 adunatione

4 terræ

* in

E ſtiman-

ſtimandum eſt nominis,quod per omnia diffuſum perit, & in magni corporis intercipitur vaſtitate. Vos humano in genere bonos eſſe dicatis viros,qui, vt eſſe credantur, comparatio forſitan efficiat peſſimorum? Qui nam iſti ſunt? dicite. Philoſophi credo,qui ſe eſſe ſolos ſapientiſ-
1 vi ſimos autumant,& [1] in] huius nominis ſuperciliũ ſuſtulerunt:nempe illi,qui cum ſuis quotidie cupiditatibus pugnant,& affectus ex animis inſitos proturbare, pellere,
2 pertinaci [2] pertinaciũ] moliuntur obluctatione virtutum:qui ne in vitia proritari facultatis poſſint alicuius inſtinctu, patrimonia & diuitias fugiunt, ne cauſas ſibi afferant lapſus: quod cum faciunt & curant,apertiſſime animas eſſe indicant labiles,& infirmitate ad vitia procliues.Noſtra autem ſententia,quod bonum natura eſt,neq. emen-
3 corrigi dari neq. [3] corripi] ſe poſcit: immo ipſum debet quid ſit malum neſcire,ſi generis forma cuiuſq. in ſua cogitat integritate perſtare.neq. enim contrarium inſitum eſſe con
* in trario pote eſt,aut * impari paritas,aut dulcedo in amaritudine contineri. Qui ergo luctatur animorum ingenitas corrigere prauitates, is apertiſſime monſtrat imperfectum ſe eſſe; quamuis omni conatu & peruicacia contendat. Sed riſui vobis eſt noſtra reſponſio,quòd cum regias ſoboles eſſe animas abnegemus, non referamus contra,ex quibus ſint cauſis atq. originibus procreatæ. Quod
4 autem eſt [4] enim] criminis genus,aut rei eſſe alicuius ignarum, aut ipſum quod neſcias, ſine aliqua profiteri diſſimulatione neſcire? Aut vter magis videtur irriſione eſſe digniſſimus vobis, qui ſibi ſcientiam nullam tenebroſæ rei alicuius aſſumit, an ille qui retur ſeſe apertiſſime ſcire id quod humanam tranſiliat notionem, & quod ſit cæcis obſcuritatibus inuolutum? Si penitus ſpectetur rei cuiuſq. natura,in ſimili & vos eſtis,quã in nobis reprehenditis,cauſa. Non enim, quia dicitis ab ipſo animas rege deſcendere,ac ſuccedere in hominum formas, exploratũ aliquid dicitis,& in luce poſitum manifeſtiſſimæ veritatis. Conijcitis enim,non ſcitis; ſuſpicamini, non tenetis. Nam ſi ſcire eſt,illud quod ipſe tu videris aut cognoueris,animo continere; nihil eorum quæ aſſeritis, poteſtis vos dicere aliquando vidiſſe; id eſt, animas ſede ab ſupera & regione deſcendere. Suſpicione ergo vtimini,

non cognitionis expressæ fide. Quid est autem suspicio, nisi opinatio rerum incerta, & in nil expositum iaculatio mentis illata? Ergo qui suspicatur, non tenet, nec in lumine positus cognitionis incedit. Quod si verum & fixum est apud rectos & sapientissimos iudices; & ista vestra, qua fiditis, pro ignoratione est habenda suspicio. Ac ne tamen vobis tantummodo censeatis coniecturis vti ac suspicionibus licere; & nos idem possumus, quoniam commune est quod interrogatis expromere. Vnde (inquitis) homines, & ipsorum hominum quid, aut vnde sunt animæ? Vnde sunt elephanti, tauri, cerui, muli, asini? Vnde leones, equi, canes, lupi, pantheræ? eorumq. [1] qui] viuunt, quid aut vnde sunt animæ? Neq. enim fidem res habet, vt Platonico ex illo cratere, quem cõficit miscetq. Timæus, aut horum animæ venerint, aut locusta, mus, sorex, blatta, rana, centipeda, animata esse [2] credantur, & viuere quidem] ex elementis ipsis causa est illis atq. origo nascendi. Si ad animalia gignenda quæ in singulis his degunt, insunt abditæ atq. obscurissimæ rationes: nam & videmus alios ex sapientibus dicere tellurem esse [3] hominem] matrem, aquam * tum alios aerem, spiritum his alios iungere, solem vero nonnullos esse horum opificẽ, & ex ignibus eius vitali agitatione motari. Quid si & hæc non sunt? & est aliqua res alia, alia causa, alia ratio, potestas, alia deniq. inauditi nobis atq. incogniti nominis gens, quæ hominem finxerit, & rerum constitutionibus applicarit? non ne fieri pote est, vt exorti homines ita sint, nec ad [4] Deum] primum natiuitatis eorum referatur auctoritas? Quid enim putamus habuisse rationis Platonem illum magnum pie sanctéq. sapientem, cum hominis fictionem Deo remouit a maximo, & ad minores nescio quos transtulit: cumq. eiusdẽ [5] voluit] sinceritatis esse mixturas humani [6] animas] generis, cuius animam fecerat vniuersitatis istius; quàm quòd hominis fabricam indignam esse rebatur Deo; nec rei flaccidæ fictionem, magnitudini eius & eminentiæ cõuenire? Ergo cum hæc ita sint, non absone, neq. inaniter credimus mediæ qualitatis esse animas hominũ, vtpote ab rebus non principalibus editas, iuri subiectas mortis, paruarũ & labilium virium perpetuitate donari; spem muneris tanti

[1] quæ
[2] credantur & viuere, quia
[3] hominũ, vel omnium
* alios.
[4] eum
[5] noluit
[6] animarum

1 conferimus. dominum ad principem [1] conferant,] cui soli potestas est talia corruptione exclusa largiri. Sed stulte istud credimus. Quid ad vos [2] ineptissimæ fatuæ,] vbi vobis nocemus, vel quam vobis facimus aut irrogamus iniuriam, si omnipotentem confidimus Deum habiturum esse rationem nostri, cum abire a corporibus cœperimus, & ab Orci faucibus (quemadmodum dicitur) vindicari? Ergo ne (inquiet aliquis) sine Dei voluntate quidquam pote est fieri? Considerandum est nobis sollicite, & cura inspiciendum non parua, ne, dum honorare nos Dominũ tali interrogatione censemus, in contrarium labamur nefas, maiestatis eius eminentiã destruentes. Qua ratione? qua causa? Quoniam si cuncta eius voluntate conficiuntur, nec citra eius nutum quidquam potest in rebus vel prouenire, vel cadere, necessario sequitur * mala etiã cuncta voluntate eius intelligantur enasci. Sin autem dicere voluerimus contra, pessimorum ab eo reijcientes causas, mali esse conscium generatoremq. nullius, incipient videri, aut eo inuito res pessimæ fieri, aut (quod sit immane dixisse) nesciente, ignaro, ac [3] nescio.] Rursus autẽ si dicere nulla esse voluerimus mala, sicut esse nonnullis opinatum & placitum reperimus; reclamabunt cunctæ gentes, vniuersæq. nationes, cruciatus nobis ostentantes suos, & discriminum species multiformes, quibus cuncta per sæcula genus vritur & laceratur humanum. Tum deinde a nobis exquirent, cur mala si nulla sunt, ab operibus vos certis, & [4] fauoribus] abstinetis? Cur non omnia facitis, quæ impatiens iusserit atq. imperauerit libido? Cur in noxios deniq. terribilibus pœnas constituitis legibus? Nam stoliditas inueniri quæ [5] inanior] potest, quàm mala esse nulla contendere, & tamquam malos perdere & condemnare peccantes? Quæ cũ esse consenserimus victi, & vniuersa his scatere nominaliter annuerimus humana, consequetur vt rogitent, Cur ergo hæc mala Deus omnipotens non aufert, sed esse perpetitur, & cum omnibus sæculis pertinaci continuatione procedere? Si intellectus nobis adfuerit Dei regis ac principis, nec per impias vagari suspicionum voluerimus insanias, respondeamus necesse est, nescire nos ista; nec quæ nullis possent facultatibus comprehendi, expe-

uisse

Marginal notes:
1 conferimus.
2 ineptissimi fatui? vel, ineptissimus & fatui.
* vt
3 inscio.
4 facinoribus
5 maior

tiſſe aliquādo,aut ſtuduiſſe cognoſcere, melius ducentes, quinimmo potius, * inſcientiæ finibus atq. ignorantiæ permanere,quàm ſine Deo dicere nihil fieri per voluntatem, vt ſimul intelligatur & malis eum cauſas dare,& miſeriarū eſſe innumerabilium conditorē. Mala ergo (dicetis) vnde ſunt hæc omnia? Ex elementis,inquiunt, & ex eorum inæquabilitate,ſapientes:quod fieri qui poſſit, vt quæ ſenſum & iudicium non habent,malitioſa eſſe perhibeantur & noxia,aut non ille ſit potius malitioſus & noxius,qui res peſſimas & nocentiſſimas futuras in alicuius operis aſſumpſit effectū, eorum eſt qui aſſerunt, peruidere. Quid ergo nos? vnde? Reſponſionis neceſſitas nulla eſt.ſiue enim poſſumus dicere,ſiue minus valemus, nec poſſumus, vtrumq. apud nos paruum eſt: nec in magnis ponderibus duximus vel ignorare iſtud, vel ſcire, vnum ſolum poſuiſſe contenti; nihil a Deo principe quod ſit nocens atq. exitiabile proficiſci. hoc tenemus,hoc nouimus, in hac vna conſiſtimus cognitionis & ſcientiæ veritate, nihil ab eo fieri, niſi quod ſit omnibus ſalutare, quod dulce, quod amoris & gaudij, lætitiæq. pleniſſimum;quod infinitas habeat atq. incorruptibiles voluptates, quod ſibi quiſq. contingere votis omnibus expetat,foriſq. ab his eſſe exitiabile ac mortiferum ducat. Cetera quæcumq. ſunt alia, quæ in quæſtionibus aſſolent controuerſijsq. verſari, quibus genitoribus orta ſint, vel quibus auctoribus fiant, neq. noſſe contendimus, neq. inquirere aut veſtigare curamus: ſuis omnia relinquimus cauſis, nec ad id quod expetimus, eſſe nobis adiuncta atq. applicata iudicamus. Quid eſt enim quod humana ingenia labefactare ſtudio contradictionis non audeant, quamuis illud quod infirmare moliuntur, ſit purum & liquidum, & veritatis obſignatione munitum? Aut quid rurſus aſſerere veriſimilibus argumentis non queunt, quamuis ſit apertiſſime falſum, quamuis euidens manifeſtumq. mendacium? Cum enim ſibi perſuaſerit quis eſſe aliquid, aut non eſſe, amat quod opinatur aſſerere, & acumine alios anteire: maxime ſi agatur res ſubmota & abdita,& caligine inuoluta naturæ. Mundum quidam ex ſapientibus exiſtimant neq. eſſe natum, neq. vllo eſſe in tempore periturū: immortalē nonnulli,

* in

quamuis eum conſcribant eſſe natum & genitum. tertijs vero collibitum dicere eſt, & eſſe natum & genitum, & ordinaria neceſſitate periturum. Et cum ex iſtis opinionibus trinis vnam eſſe neceſſe ſit veram, cunctis tamen argumenta non deſunt, quibus & ſua decreta confirment, & aliorum [1] ſubrumpant] & labefaciant ſcita. Eumdē hunc alij elementis ex quattuor tradunt & pronuntiant ſtare; ex geminis alij; ex ſingulis tertij: ſunt qui ex his nullis, ſed indiuidua corpora eius eſſe materiem & primam originem dicant. Cumq. ex his vera ſit vna ſententia, aut nulla ex his, certa ſimiliter hic quoq. argumenta omnibus præſto ſunt; quibus & ea quæ dicunt, vera eſſe conſtituant, & redarguant poſitas in aliorum ſententijs falſitates. Sic & deos nonnulli eſſe abnegant: prorſus dubitare ſē alij an ſint vſpiam dicunt: alij vero exiſtere, neq. humana curare: immo alij perhibent & rebus intereſſe mortalium, & terrenas adminiſtrare rationes. Cum ergo hæc ita ſint, neq. aliter fiat, quin ſit vnum ex omnibus verū; pugnant tamen argumentis omnes, neq. ſingulis deeſt id quod probabiliter dicant, ſiue cum ſuas res aſſerunt, ſiue cum alienis opinionibus contradicunt. Non alia, neq. abſimili ratione de animarum ab his condicione diſſeritur. Hic enim eas retur & eſſe perpetuas, & ſupereſſe mortalium functioni. ſupereſſe ille non credit, ſed cum ipſis corporibus interire. alterius vero ſententia eſt, nihil eas continuo perpeti, ſed poſt hominem poſitū aliquid eis ad vitam dari; mortalitatis deinde in iura ſuccedere. Et cum omnia nequeant veri eſſe conſortia, ita tamen fortibus & validiſſimis probationibus omnes agūt, vt reperire non poſſis quid nā tibi videatur falſum; quamuis ex omni parte diuerſa dici aſpicias, & rerum contrarietatibus [2] diſſonare.] Quod vtiq. non fieret, ſi certū aliquid tenere curioſitas poſſet humana, vel quod videretur inuentum, aliorum omnium comprobaretur aſſenſu. Inaniſſima igitur res eſt, & ſuperuacui operis, tamquam ſcias aliquid promere; aut velle ſcire contendere: quod & ſi ſit verum, poſſe [3] videas deſtrui;] aut acceptare pro vero id quod forſitan non ſit, & ex more hallucinantiū proferatur. Et merito res ita eſt. non enim diuina diuinis, ſed rationibus pendimus & [4] commetamur] humanis; atq.

[1] ſubruant

[2] diſſona.

[3] id æſtuare;

[4] commentamur

nis;atque,vt fieri metuisse quid remur, ita esse oportere contendimus. Quid ergo?Nos soli ignoramus,nescimus quis nam sit animarum conditor, quis nam constitutor? quæ causa hominem finxerit? mala vnde proruperint? vel cur ea rex summus & esse patiatur & confici, neq. a rebus propellat humanis? Vos enim horum quidquam exploratum habetis & cognitum? Si suspicionum exponere volueritis audaciam, potestis explicare ac promere, mundus iste qui nos [1] habet, vtrum ne] sit genitus, an tempore in aliquo constitutus? Si constitutus & factus est,quo nam operis genere,aut rei cuius ob causam? Potestis inducere atq.expedire rationem,cur non fixus atq. immobilis maneat, sed orbe toto semper circumferatur in motu? sua ipse sponte & voluntate [2] circumagat,] an virtutis alicuius impulsionibus torqueatur? locus ipse ac spatium,in quo situs est ac volutatur, quid sit? infinitus, [3] finitus,inanis, an] solidus axis eum sustineat extremis cardinibus nitens; an ipse se potius vi propria suffe- rat, & spiritu interiore suspendat? Potestis interrogati planum facere,scientissimeq. monstrare, quid niuem in plumeas subaperiat crustulas? quid nam fuerit rationis & causæ,vt non ab occiduis partibus dies primus exurgeret, & lucem in oriente finiret? quemadmodum sol ipse vno eodemq. contactu tam varias res efficiat, quinimmo contrarias? quid sit luna, quid stellæ? cur vna specie aut illa non maneat, aut per omne mundi corpus frustilla hæc ignea [4] conuenerint? atq.oportuerit figura] alia ex his parua,ampliora & maiora sint alia; obtusi hæc luminis, acutioris illa & fulgidæ claritatis? Si præsto est quod libuerit scire, & in aperto rerum est scientia constituta,edissertate & dicite quibus modis fiant & rationibus pluuiæ? vt in superis partibus,atq. in aeris hoc medio suspensa aqua teneatur,natura res labilis,&ad fluorem sem per decursionemq. tam prona? Edissertate, inquam, & dicite quid sit quod grandinem torqueat,quod guttatim faciat pluuiam labi, quod imbres ac niues [5] plumeas, & Eoli ora dilatarit ventus, vnde] oriatur, & quid sit; cur temporum vicissitudines institutæ,cum statui vnum posset,& vna esse species cæli;nihil vt rerum desideraret integritas?Quæ est causa, quæ ratio, vt maria salsa sint, aut

[1] ambit, vtrumne non

[2] circumagatur.

[3] an finitus; inanis, an

[4] conuenerit, atq. oportuerit figi? cur

[5] in plumulas & foliola dilatarit; ventus vnde

e ceterarum aquarum

° terrarum] hæ dulces, aliæ sint amaræ, vel frigidæ? quo ex materiæ genere humanorum corporum concreta & stabilita sunt viscera? vnde ossa solidata; quid intestina, quid venas fistulatas & commeabiles fecerit? cur cum esset vtilius oculis nos illuminare compluribus ad periculum cæcitatis, duorum sumus angustijs applicati? Beluarum & anguium tam infinita atq. innumerabilia genera, cuius rei sunt causa vel informata, vel prodita? quid in mundo faciunt bubones, immusſuli, buteones? quid alites & volucres ceteræ? quid formicarum & vermium genera, in varias labes perniciesq. nascentia? quid pulices, quid impudentes muscæ, araneæ, sorices, mures, sanguisugæ, tippulæ? quid spinæ, quid sentes; quid auenæ, quid lolium? quid herbarum, aut fruticum, aut ² adolentia] naribus, aut tristia in odoribus semina? immo, si aliquid ³ scire, comprehendi aut] aliquid posse censetis, quid sit triticum dicite; far, hordeum, milium, cicer, faba, lenticula, inula, cuminũ, porri, vlpicum, cepe? Non enim si fructui vobis sunt, & ciborum medijs in generibus constituta, expeditum aut promptum est, quid sint singula, scire; cur talibus figurata sint formis, fuerit necessitas aliqua, vt nõ alios sapores, alios odores, alios colores, quàm quos habent singulæ res, habere debuerint, an & alios potuerint sumere? Ipsa deinde hæc quid sint, sapor dico, ⁴ id est sapor, & cetera qualitatũ] distantias, quibus ex rationibus ducant? Ex elementis (inquitis) & ex principalibus originibus rerũ. Amara sunt enim elementa, vel dulcia: odoris sunt alicuius, colorisve, vt ex eorum concretione credamus partitas esse in nascentibus qualitates, quibus aut suauitas nascitur, aut sensibus offensio comparatur? Cum igitur & vos ipsos tantarum ac tot rerum fugiant origines, fugiant causæ, fugiant rationes, neq. dicere, neq. explanare possitis quid ⁵ fit factum, aut] quare, aut cur oportuerit non esse; verecundiam conuellitis & dilaceratis nostram, qui, quæ nequeunt sciri, nescire nos confitemur; neq. ea conquirere aut inuestigare curamus, quæ comprehendi liquidissimum est non posse, quamuis mille per corda suspicio se porrigat atq. intendat humana. Et ideo Christus licet vobis inuitis Deus; Deus, inquam, Christus (hoc enim sæpe dicendum est, vt infidelium

2 redolentia

3 sciri, comprehendive

4 odor & color, & qualitatum

5 fit, aut

lium diffiliat & dirumpatur auditus) Dei principis iussione loquens sub hominis forma, cum mortalium sciret cæcam esse naturam, neq. vllam posse comprehendere veritatem, positarum nec ante oculos rerum pro comperto habere & cognito, quidquid sibi esse suasisset, & prorsus suspicionibus hæsitare, litigiosas ferere atq. intendere quæstiones; omnia ista nos linquere & posthabere præcepit; neq. in res eas, quæ sint a nostra procul cognitione dimotæ, infructuosas immittere cogitationes: sed quantum fieri pote est, ad Dominum rerum tota mente atq. animo proficisci, sustolli ab his locis, atq. in eum traducere suspensas pectoris conuersiones, memoriam eius habere perpetuam; & licet nulla possit imaginatione formari, auras tamen nescio quas eius sibi contemplationis affingere. Rebus enim ex omnibus, quas augustæ continet diuinitatis obscuritas, solum esse indubitabilem, solum verum, & de quo nullus ambigere, nisi amens possit, & desperationis insanæ, quem satis sit scire, vt nihil aliud noueris; sisq. veram & maximam scientiam consequutus, in Deo rerum capite, & cognitione defixus. Quid est (inquit) vobis inuestigare, conquirere, quis nam hominem fecerit? animarum origo quæ sit? quis malorum excogitauerit causas? orbe sit sol amplior, an pedis vnius latitudine metiatur? alieno ex lumine, an proprijs luceat fulgoribus luna? quæ neq. scire compendium, neq. ignorare detrimentum est vllum. Remittite hæc Deo, atq. ipsum scire concedite, quid, quare, aut vnde sit, debuerit esse, aut non esse: [1] supernatum] sit aliquid, an ortus primigenios habeat: aboleri conueniat, an reseruari: exuri, dissolui; an repetita integritate renouari. Vestris non est rationibus liberum implicare vos talibus, & tam remotas inutiliter curare res. Vestra in ancipiti sita est [2] salus animarum vestrarum, &] nisi vos applicatis Dei principis notioni, a corporalibus vinculis exsolutos expectat mors sæua, non repentinam afferens extinctionem, sed per tractum temporis cruciabilis pœnæ acerbitate consumens. Neq. illud obrepat, aut spe vobis aeria blandiatur, quod a [3] scholis] nonnullis, & plurimum sibi arrogantibus dicitur: Deo esse se gnatos, nec fati obnoxios legibus: si vitam restrictius egerint, aulam sibi eius patere, ac

[1] semper nat.
[2] salus, &
[3] sciolis

te,ac post hominis functionem,prohibente se nullo tamquam in sedem referri patriam : neque,quod Magi spondent, commendaticias habere se preces, quibus emollitæ nescio quæ potestates vias faciles præbeant ad cælum contendentibus subuolare : neque, quod Etruria libris in Acheronticis pollicetur,certorum animalium sanguine numinibus certis dato diuinas animas fieri,& ab legibus mortalitatis educi. Blandimenta hæc cassa sunt, & inanium fomenta votorum. Seruare animas alius nisi Deus omnipotens non potest: nec præterea quisquam est,qui longæuas facere [1] perpetuitatis] possit,& spiritum subrogare,nisi qui immortalis & perpetuus solus est, & nullius temporis circumscriptione finitus. Cum enim dij omnes, vel quicumq. sunt veri, vel qui esse rumore atq. opinione dicuntur, immortales & perpetui voluntate eius sint, & beneficij munere; qui fieri pote est, vt [2] alij] præstare [3] vel] quod ipsi sunt,valeant,cum alienum id habeant, & maioris potentiæ commodatum? Cædat licet hostias quantaslibet Etruria; humana sibi omnia sapientes [4] negent;] Magi cunctas emolliant & commulceant potestates:nisi a Domino rerum datum fuerit animis id quod ratio postulat,idq. permandatum, multum postea pænitebit fuisse irrisui, cum ad sensum cœperit interitionis accedi.Sed si (inquiunt) Christus in hoc missus a Deo est, vt infelices animas ab interitionis exitio liberaret, quid sæcula commeruerunt priora, quæ ante ipsius aduentum mortalitatis condicione consumpta sunt? Potestis enim scire, quid sit cum eis animis actum priscorum veterrimorumq. mortalium ? subuentum & his an sit ratione aliqua, consultum, atq. prouisum ? Potestis, inquam, scire id quod Christo potuit docente cognosci, infinita, an finita sæcula sint, ex quo in terris esse genus hominum cœpit: quando primum animæ corporibus illigatæ,quis auctor [5] iunctionis] istius, quinimmo ipsius quis nam hominis fabricator? quo priorum abscesserint animæ, quibus in mundi partibus, aut regionibus fuerint,corruptibiles,an contra ? potuerint ne accedere ad periculum moriendi, nisi tempore necessario conseruator occurrisset Christus ? [6] Exponite] has curas, & incognitas vobis relinquite quæstiones. miseratio etenim illis

[1] perpetuitates. vel, lõgæuæ eas facere perpetuitatis
[2] alijs
[3] id
[4] arrogent.
[5] vinctionis
[6] Deponite

illis impertita est regia,& æqualiter per omnes diuina beneficia cucurrerunt; conseruatæ sunt, liberatæ sunt, & mortalitatis sortem condicionemq. posuerunt. Quo genere, quæ, quando? Si arrogantia, si typhus, si elatio abesset a vobis, iamdudûm hoc scire [1] potuistis] auctore. Sed si generis Christus humani (inquitis) conseruator aduenit, [2] quos omnino nos] omnes æquali munificentia liberat, non æqualiter liberat, [3] quia] æqualiter omnes [4] vocat, haud] ab indulgentia principali quemquam repellit, aut respuit, qui sublimibus, infimis, seruis, feminis, pueris, vniformiter potestatem veniendi ad se facit? Pater (inquit) omnibus fons vitæ, neq. ab iure potandi quisquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi fastidium tantum est, vt oblati respuas beneficium muneris, quinimmo si tantum sapientia præuales, vt ea quæ offeruntur a Christo, ludû atq. ineptias nomines: quid inuitans [5] expectat,] cuius solæ sunt hæ partes, vt sub tui iuris arbitrio fructum suæ benignitatis exponat? Sortem vitæ eligendi nulli est (inquit Plato) Deus causa, neq. alterius voluntas adscribi potest cuiquam recte, cû voluntatis libertas in ipsius sit posita potestate, qui voluit. An numquid orandus es, vt beneficium salutis ab Deo digneris accipere, & tibi asper nanti, fugientiq. longissime, infundenda in gremium est diuinæ beneuolentiæ gratia? Vis sumere quod offertur, atq. in tuos vsus conuertere; consulueris tu tibi: aspernaris, contemnis, & despicis, [6] tibi muneris commoditatem probaueris.] nulli Deus infert necessitatem, imperiosa formidine nullum terret. Neq. enim necessaria nostra illi salus est, vt compendij aliquid, dispendijve patiatur, si aut Deus nos fecerit, aut ad nihilû redigi corruptionis dissolutione permiserit. Immo (inquitis) si Deus est potens, misericors, conseruator, conuertat nobis mentes, & inuitos faciat suis pollicitationibus credere. Vis ergo est ista, non gratia, nec Dei liberalitas principis, sed ad vincendi studiû puerilis atq. inanis contentio. Quid est enim tam iniustum, quàm repugnâtibus, quàm inuitis extorquere in contrarium voluntates, inculcare quod nolint, & quod refugiât animis? prius nocere, quàm prosis? & priore detracto, in alienum habitum sententiamq. traducere? Tu qui te verti, & vim desideras perpeti, vt id quod

[1] potuissetis
[2] quur omnino non
[3] qui
[4] vocat? aut
[5] peccat,
[6] te muneris commoditate priuaueris.

quod nolis efficias, atq. arripias coactus; cur respuis assumere uoluntate id quod versus desideras atq. immutatus efficere? [1] Nolo] (inquit) & voluntatẽ non habeo. Quid ergo criminaris Deum, tamquã tibi desit? Opem desideras tibi ferre, cuius dona & munera non tantũ asperneris & fugias, verum [2] in alia] verba cognomines, & iocularibus facetijs prosequaris? Christianus ergo ni fuero, spem salutis habere non potero? Ita est, vt ipse proponis. Partes enim salutis dandæ, conferendiq. [3] animi,] quod tribui conuenit, necessariumq. est applicari, solus a Deo patre iniunctum habet & traditum, ita se habentibus semotis atq. interioribus causis. Vt enim dij certi, certas apud vos habent tutelas, licentias, potestates, neq. eorum ab aliquo id quod eius non sit potestatis ac licentiæ postulatis: ita vnius pontificis Christi, est dare animis salutem, & spiritum perpetuitatis apponere. Si enim patrem creditis Liberum dare posse vindemiam, medicinã non posse: si Cererem fruges, si Aesculapium sanitatẽ, si Neptunum aliud, aliud posse Iunonem, Fortunam, Mercurium, Vulcanum, rerum esse singulos certarum ac singularum datores: & hoc necesse a nobis est vt debeatis accipere, a nullo animas posse vim vitæ atq. incolumitatis accipere, nisi ab eo, quem rex summus huic muneri officioq. præfecit. hanc omnipotens Imperator esse voluit salutis viam: hanc vitæ, vt ita dixerim, ianuam. Per hunc solum est ingressus ad lucem, neq. aliàs datum est vel irrepere, vel inuadere ceteris omnibus clausis, atq. inexpugnabili arce munitis. Licet ergo tu purus, & ab omni fueris vitiorum contaminatione purgatus, conciliaueris illas atq. inflexeris potestates, * ad cælum redeunti vias cludant, atq. obsepiant transitum, ad immortalitatis accedere nullis poteris contentionibus præmium, nisi, quod ipsam immortalitatem facit Christo attribuente, perceperis, & veram fueris admissus ad vitã. Nam quod nobis obiectare consuestis, nouellam esse religionem nostram, & ante dies natam propemodum paucos, neq. uos potuisse antiquã & patriam linquere, & in barbaros ritus peregrinosq. traduci: ratione istud intenditur nulla. Quid enim si hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis atq. antiquissimis sæculis, quòd inuentis

frugibus

Marginal notes: [1] Volo; [2] inania; [3] animis. vel, animo; * ne

frugibus glandes spreuerint, & repudiauerint arbuta, quod corticibus cōtegi, & amiciri desierint pellibus, postquam vestis excogitata est textilis, vsu & commoditate succinctior? aut quòd structis domibus, & lautioribus succeßibus institutis, non antiquas adamauerint casulas, nec sub rupibus & cauernis praeoptauerint vt beluae permanere? Commune est omnibus, & ab ipsis paene incunabulis traditum, bona malis anteferre, inutilibus vtilia praeponere, & quod esse [1] constituerit] pretiosius, laetius id consectari & petere; in eoq. defigere spem salutis, & salutarium commodorum. Itaq. cum nobis intendetis auersionem [2] ex] religione priorum, causam conuenit vt inspiciatis, non factum: nec quid reliquerimus, opponere, sed secuti quid [3] sumus,] potißimū contueri. Nam si mutare sententiam culpa est vlla vel crimen, & a veteribus institutis in alias res nouas voluntatesq. migrare; criminatio ista & vos spectat, qui toties vitam consuetudinemq. mutastis; qui in mores alios, atq. alios ritus priorum condemnatione transistis. Numquid enim quinq. in classes habetis populum distributū, vestri olim vt habuere maiores? Numquid magistratus per populū creatis? † militaria, vrbana, communia quae sint comitia, scitis? seruatis de caelo, aut otiosas facitis obnuntiationibus actiones? cum paratis bella, signum monstratis ex arce, aut fetialia iura tractatis? per clarigationem repetitis res raptas? aut Martium discrimen obeuntes [4] spem praelij sumitis,] & † ex acuminibus auspicatis? in potestatibus obeundis leges conseruatis Annarias? in donis, in muneribus Cincias? in cohibendis Censorias sumptibus? in penetralibus [5] Vestae ignis perpetuos] fouetis focos? sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulacris deorum? cum in matrimonia conuenitis, toga sternitis lectulos, & maritorum Genios aduocatis? nubentiū crinem caelibari hasta mulcetis? puellarum togulas fortunam defertis ad virginalem? matresfamilias vestrae in atrijs operantur domorum, industrias testificantes suas? potionibus abstinent vini? affinibus & propinquis osculari eas ius est, vt sobrias comprobent atq. abstemias se esse? In Albano antiquitus monte nullos alios licebat, quàm niuei tauros immolare candoris: non ne istum morem

[1] constiterit

[2] à

[3] simus.

† Liuius lib. iij. Icilius vbi audiuit Tribunos Mil. in Auentino creatos, ne comitiorū militariū praerogatiua vrbana comitia ijsdem Trib. pl. creādis sequerētur; peritus rerū. &c. & lib. iv. Sed ne in Trib. Mil. creandis (quae communia essent comitia patrū ac plebis) aut sui, aut suorum meminisset, &c.

[4] spem praesumitis. Virg. x. Aen. — & spe praesumite bellum.

† Ex acuminib. auspicari. Cicero lib. ij. de Diuinatione.

[5] Vestae perpetuos

morem religionemq. mutastis, atq. vt rufulos liceret dari Senatus constitutum sanctione? Cum, Romulo, Pompilioq. regnantibus, percocta plane, ac madida concremarentur dijs exta; non ne rege sub [1] Tullo] semicruda cœpistis, & leuiter animata porricere, prisca obseruatione contempta? Ante aduentum in Italiam Herculis, cum ex Apollinis monitu patri Diti, ac Saturno humanis capitibus supplicaretur; & hunc similiter morem, non fraude callidula, & nominũ ambiguitate mutastis? Cum igitur & vos ipsi modo illos mores, modo [2] alias] leges fueritis sequuti, multaq. vel erroribus cognitis, vel animaduersione meliorum sint a vobis repudiata; quid est a nobis factum contra sensum iudiciumq. commune, si maiora & certiora delegimus, nec sumus nos passi falsorum religionibus attineri? Sed nouellum nomen est nostrum, & ante dies paucos religio est nata quam sequimur. Vt interim concedam id quod nobis obijcitur intentionis esse [3] non falsæ. Quid est enim in] negotijs hominum, quod vel [4] opere corporis &] manibus fiat, vel solius animi disciplina & cognitione teneatur, quod non ex aliquo cœperit tempore, & in vsum exierit experientiamq. mortalium? Philosophia, Musica, ceteræq. omnes artes, quibus vita est [5] & culta] & expolita communis, cum hominibus natæ sunt, & non potius nuper, quinimmo pæne paulo ante, agitari, intelligi, celebrariq. cœperunt? Antequam Tages Tuscus oras contingeret luminis, quisquã hominum sciebat, aut esse noscendum, condiscendumq. curabat in fulminum casibus, aut ęxtorum quid significaretur in venis? Quando siderum motus, aut ratio cœpta est genethliaca sciri? non post Theutatem Aegyptium, aut post Atlantem (vt quidam ferunt) gestatorem, baiulum, tibicinẽ illum ac destinam cæli? Sed quid ego hæc parua? ipsi dij immortales, quorum modo aditis templa, & numina suppliciter adoratis (sicut vestris litteris atq. opinionibus traditur) non esse, non sciri, ab temporibus cœperunt certis, & impositis nominum appellationibus nuncupari? Nam si verum est, ex Saturno atq. eius vxore Iouem suis cum fratribus procreatum; ante nuptias & partus Opis nusquam fuerat Iuppiter, Iuppiter tam supremus, quàm Stygius, nusquam sali dominus, nusquam

Iuno,

[1] Tullio

[2] illas

[3] nõ falsæ, quid est in

[4] opere &. Cicero: Nihil est opere, & manufactum.

[5] exculta

Cicero lib. 2. de Diuinat. & Censorinus de die Natali, cap. 9.

Iuno, quinimmo alius nullus, genitoribus duobus exceptis, cæli habitabat in sedibus: sed ex eorum concubitu concepti & nati sunt, & spiritum hausere vitalem. Certo ergo a tempore deus esse Iuppiter cœpit, certo cultus & sacrificia commereri, certo fratribus in potestatibus anteponi. Rursus vero si Liber, Venus, Diana, Mercurius, Apollo, Hercules, Musæ, Tyndaridæ Castores, ignipotensq. Vulcanus, Ioue patre sunt proditi, & [1] genitore] [1] genito
Saturno [2] procreati,] antequam Memoria, quàm [3] Alcme- [2] creati,
na,] Maia, Iuno, Latona, Leda, Dione, tum & Semele [3] Camena,
Diespitris factæ sunt compressionibus fetæ, nusquam & hi gentium, nec in aliqua parte rerum fuere naturæ, sed ex conuentu Iouis inseminati & nati sunt, & aliquem sensum sui habere cœperunt. Ergo & hi quoq. tempore esse cœperunt certo, & in numero numinum sacrorum ad cæremonias inuocari: quod ipsum similiter dicere translatum in Mineruam licebit. Si enim Iouis (vt asseueratis) ex cerebro sine vllius seminis emicuit iactu; antequam est Diespiter genitus, & in vtero matris [4] corpore] formā [4] corporeæ
circumscriptionis accepit, certum est vtiq. Mineruā non fuisse, neq. rerum in numero, aut vlla esse in substantia computatam: sed ex capite Iouis enata est, & esse res cœpit [5] nonnulla] in essentia constituta. Habet ergo primi- [5] non vlla, vel, nulla
genios ortus, & a certo cœpta est tempore dea dici, sacris in ædibus statui, & inuiolabili religione sanciri. Quod cum ita se habeat, cum de nouitate loquimini religionum nostrarum, vestræ vobis in mentem non veniunt, nec curatis inspicere quando sint exorti dij vestri, quas origines habeant, quas causas, vel ex quibus proruperint, emicuerintq. radicibus. Cuius est autem pudoris, quinimmo inuerecundiæ cuius, quod agere te videas, in eo alterum reprehendere, maledicti & criminis loco dare ea quæ in te possint reciprocata vicissitudine retorqueri? Sed quod agimus nos nouum est, quod autem vos priscum est, & nimiæ vetustatis. Et quid istud aut vos iuuat, aut nostram causam rationemq. contristat? Noua res est quam gerimus: quandoq. & ipsa vetus fiet. vetus quam vos agitis: sed temporibus quibus cœpit, noua fuit ac repentina. Religionis autem auctoritas non est tempore æstimanda, sed numine: nec colere qua die, sed

[1] qui

[1] quid
[2] trecentos. 3. Trecenti sunt anni ferme, &c.
[3] (inquitis)

[1] qui] cœperis, conuenit intueri. Ante [2] quadringentos] annos religio [3] (inquit) vestra non fuit: & dij vestri non fuerunt ante millia annorum duo. Quibus istud rationibus colligi, aut quibus supputationibus potest? Non difficilibus, non obscuris, sed quas possit videre qui volet, & contrectare (quemadmodum dicitur) manibus. Quis Iouē cum fratribus genuit? genitalibus Opis adiunctus Saturnus (vt vos fertis) Cœlo atq. Hecate procreatus. Quis Picum Fauni patrem, atq. auum Latini? Saturnus, vt ijdem vos vestris scriptis atq. auctoribus traditis. Ergo si hæc ita sunt, sequitur vt Picus & Iuppiter germanitatis sibi sociati sint iure; vtpote vno ex sanguine, vnoq. ex semine procreati. Consentaneum est ita esse quod dicitur. Ab Ioue & Pico, quot sunt generis vsq. ad Latinum gradus? trini; vt indicat series. Vultis Faunus, Latinus, & Picus, annis vixerint vicenis atq. centenis? (vltra enim negatur posse hominis vita produci.) æstimatio iusta, & liquida est. Trecenti ergo sunt pleni, & sexaginta post hos anni: res ita est, vt indicat supputatio. Cuius socer Latinus fuit? [4] Aeneæ: genitoris Latinus cuius? Albani oppidi] conditoris. Quot apud Albam regnatum est annis? Quadringentis, & prope bis denis. Aetatis vrbs Roma cuius esse in annalibus indicatur? Annos ducit quinquaginta & mille, aut non multum ab his minus. Ergo ab Ioue, qui frater est Pici, quiq. pater est minorum, & reliquorum deorum, anni ad hæc tempora prope millia duo sunt, [5] haud] pleni, vt largiamur ætati. Quod cum redargui non possit, non tantum recens nata religio ostenditur, quā obitis; sed infantes & patuulos esse ipsos adhuc deos, quibus tauros atq. alias hostias cum periculo corruptionis [6] suggeritis:] quos oportebat adhuc mammis atq. stillato lacte nutriri. At religiones vestræ multis annis præcedunt nostram, & eo sunt veriores, quòd vetustatis auctoritate munitæ sunt. Et quid eas prodest annis quamplurimis anteire, cum a certo cœperint tempore? aut spatij cuius sunt millia annorum duo, sæculorum tantis comparata cum millibus? Ac tamen ne causam tam [7] longam] prodere dissimulatione videamur, nisi molestū est, dicite: omnipotens & primus Deus nouella vobis videtur res esse, & qui eum venerantes

[4] Aeneæ: genitor is cuius? Albani Albæ oppidi. vel, Aeneæ, genitoris Ascanij Albani oppidi
[5] aut
[6] oggeritis:
[7] longa. vel, bonam

venerantes colunt, inauditas, incognitas, repentinas agitare atq. inducere religiones? Est ne illo antiquius quidquam, aut quod eum præcedat re, tempore, nomine, potest aliquid inueniri? Non ne solus ingenitus, immortalis, & perpetuus solus est? Quis caput, aut fons rerum est? non ipse? Cui debet æternitas hoc ipsum, quod nuncupatur æternitas? non ipsi? Infinita vt prodeant sæcula, non ex eius perpetuitate perficitur? Indubitabile istud, & verum. non ergo quod [1] sequitur] nouum est. Sed nos sero addidicimus quid nam sequi [2] oporteat, colere; aut vbi nam conuenire, & spem] salutis affigere, & salutaria subsidia collocare. Nondum enim affulserat, qui viam monstraret errantibus; & caligine in altissima constitutis cognitionis lumen immitteret, & ignorationis discuteret cæcitatē. Sed causa in huiusmodi vertitur [3] sola?] Quid? vos Aegyptiaca numina, quibus Serapis atq. Isis est nomen, non post Pisonem & Gabinium Consules in numerum vestrorum retulistis deorum? Quid? Phrygiam matrē, cuius esse conditor [4] iudicatur] vel Midas vel Dardanus, non, cum Annibal Pœnus res Italicas raperet, & terrarum exposceret principatum, & nosse & scire cœpistis, & memorabili religione sancire? Sacra Cereris matris non quòd vobis incognita essent adscita paulo ante, obtentum est vt Græca dicantur, nouitatem ipsam testificante cognomine? Non doctorum in litteris continetur, Apollinis nomen, Pompiliana indigitamenta nescire? Ex quo apparet & liquidum est, & hunc vobis fuisse incognitum, post autem aliquanto cœpisse esse & notum. Si quis igitur vos interroget, cur eorum numinum, quorum modo fecimus mentionem, tam serò susceperitis cultum, responsuros vos certum est, aut quia illos nuper deorum esse in numero nesciebamus, aut quia nunc sumus a vatibus moniti, aut quia in rebus asperrimis beneficijs eorum sumus auxilijsq. seruati. Quod si hoc a vobis recte existimabitis dici; & ex nostris partibus ratione consimili existimatote esse responsum. Religio nostra nunc nata est: nunc enim missus aduenit, qui eam nobis ostenderet, qui in eius induceret veritatem, qui Deus monstraret quid sit, qui ad eius nos * cultum ab rebus opinabilibus auocaret. [5] Et quid] (inquitis) est visum Deo

F regi

1 sequimur
2 oporteat, aut vbi nam conueniat spē. vel, oporteat & colere, aut vbi nā conuenire spē
3 solo?
4 indicatur
* verum
5 Ecquid

regi atq. principi, vt ante horas (quemadmodum dicitur) pauculas sospitator ad vos Christus cæli ex arcibus mitteretur? Interrogamus & nos contra: quæ causa, quæ ratio est, vt non suis aliquando reddantur mensibus tempora, sed serius hiems, serius æstas, atq. autumnitas fiant? Cur post messes arefactas, atq. extincta frumenta, nónumquam decidant pluuiæ, quas rebus oportuit incolumibus labi, atq. temporis opportunitatibus ministrari? Immo illud exquirimus potius, cur si Herculem oportuit nasci, si Aesculapium, Mercurium, Liberum, aliosq. nonnullos, qui & concilijs adiungerentur deorum, & mortalibus aliquid vtilitatis afferrēt, tam sero a Ioue sint proditi, vt sola illos posteritas sciret, superiorum vero ignoraret antiquitas? [1] Rationem aliquam] fuisse dicetis. ratio ergo & hic fuit cur non nuper, sed hodie sospitator nostri generis adueniret. Quæ nam igitur ratio est? Non imus inficias nescire nos. Neq. enim promptum est cuiquam Dei mentem videre, aut quibus modis ordinauerit res suas, homo animal cæcum, & ipsum se nesciens [2] vllis potens] rationibus consequi. quid oporteat fieri, quando, vel quo genere, ipse rerum cunctarum pater, moderator & dominus scit solus. Nec si ego nequiuero causas vobis expromere, cur aliquid fiat illo, vel hoc modo, continuo sequitur, vt [3] infecta] fiant, quæ facta sunt, & amittat res fidem, quæ generibus virtutum tantis, & potestatum indubitabilis esse monstrata est. Tu opponas & referas, cur tam sero emissus est sospitator? In infinitis, perpetuis sæculis [4] nihilominus] dicendum est serum. Vbi enim finis & initium nullum est, nihil præmaturum est, nihil tardum. tempus enim a finibus & extremitatibus noscitur, quæ habere non potest series & immoderata continuatio sæculorum. Quid enim si res ipsæ, quibus opem conueniebat ferri, opportunitatem istam temporis exigebant? Quid si alterius condicionis antiqua, alterius fuere sequentia? Quid si priscis aliter subueniri, aliter debuit posterioribus consuli? Nonne litteras auditis commemorantes vestras, fuisse homines olim semideos, heroas, cum immanibus corporibus atq. vastis? Non infantes sub vberibus matrū Stentoreos legitis edidisse vagitus, quorum ossa varijs in regionibus eruta, vix repertoribus

1 Ratione aliqua
2 nullis potest
3 incerta
4 nihil omnino

[1] fecerunt

1 fecerunt] fidem, humanorum reliquias esse membrorum? Potest ergo fieri, vt tum demum emiserit Christū Deus omnipotens, Deus solus, postquam gens hominū fractior, & infirmior nostra cœpit esse natura; si quod hodie factum est, ante millia fieri 2 potuisset] annorum, fecisset istud rex summus: aut si post totidem millia id quod hodie factum est, debuisset impleri, nihil Deum cogebat necessarias temporum non expectare mensuras. Rationibus fixis peraguntur res eius, & quod semel decretum est fieri, nulla potest nouitate mutari. Cum ergo (inquitis) omnipotenti seruiatis Deo, & eum habere confidatis salutis atq. incolumitatis; 3 nostræ] curā, cur persecutiones patitur perpeti vos tantas, atq. omnia genera pœnarum & suppliciorum subire? Perquiramus & nos contra, cur & vos cum tantos & tam innumeros colatis deos, cumq. 4 illi sedes] constituatis sacras, simulacra effingatis ex auro, animantium mactetis greges, acerras omnes turis 5 plenis] conficiatis altaribus: cur non immunes agitis tot discriminibus & procellis, quibus quotidie vos agunt exitiabiles multiplicesq. fortunæ? Cur (inquam) dij vestri cessant a vobis auertere tot morborū & valitudinum genera, naufragia, ruinas, incendia, pestilentias, sterilitatem, amissionem pignorū, & proscriptionem bonorum, discordias, bella, simultates, captiuitates vrbium, & sublatis ingenuitatibus seruitutes? Sed & nobis in huiusmodi casibus minime auxiliatur Deus. Prompta & manifesta causa est. Nihil est enim nobis promissum ad hanc vitam; nec in caruncula huius folliculo constitutis, opis aliquid sponsum est, auxilijq. decretū: quinimmo edocti sumus, minas omnes, quæcumq. sunt, paruiducere, atq. æstimare fortunæ. Ac siquando ingruerit vis quæpiam grauior, quàm finem necesse sit consequi, adscribere 6 infortunio; voluptatem nec] timere, nec fugere, quo facilius exui corporalibus possimus 7 &] vinculis, & tenebrosam euadere cæcitatem. Itaq. ista, quam dicitis, persecutionis asperitas, liberatio nostra est, non persecutio: nec pœnam vexato inferet, sed ad lucē libertatis educet: vt si aliquis brutus ac stolidus, 8 in carcerē] hominem natum 9 ingressum,] quæstionum numquā afficere se grauibus atq. immanibus existimet pœnis, nisi in ipsum

1 fecerint
2 oportuisset
3 vestræ
4 illis ædes
5 plenas
6 fortunio, nec
7 ex
8 in carcere
9 ingressum. vel, in carcerē hominem datum quæstionū

ipsum sæuiat carcerem, materiam eius comminuat atq; vratq; tectum, parietẽ, ianuas, partesq. alias operis renudet, deijciat, affligat, nesciẽs hoc facto ei, cui videatur officere, dari ab se lucem, & sceleratam eripi cæcitatem: itidem & vos flammis, exilijs, cruciatibus, beluis, quibus corpora
1 laniatis, [1] lancinatis,] & [2] diu vexatis] nostra, non vitam eripitis
2 diuexatis nobis, sed pelliculis releuatis & cutibus nos; nesciẏ quantum instatis & pergitis in effigies has nostras speciesq. fæuire, tantum arctis & grauibus releuatis nos vinculis, & ad lumen efficitis circumcisis nexibus euolare. Quare homines abstinete quæstionibus vacuis impedire spes vestras: nec, si aliter quàm vos putatis, aliqnid se habet, vestris potius opinionibus credere, quàm rei debetis augustæ. Vrgent tempora periculis plena, & exitiabiles imminent pœnæ, confugiamus ad salutarem Deum, nec ra-
3 agitur tionem muneris exigamus oblati, cum de animarũ [3] agatur] salute, ac de respectu nostri, aliquid & sine ratione faciendum est, vt Epictetum dixisse approbat Arrianus. Dubitamus, ambigimus, nec esse quod dicitur plenum fidei suspicamur: committamus nos Deo, nec plus apud
4 numinis nos valeat incredulitas nostra, quàm illius [4] nominis]& potentiæ magnitudo: ne dum ipsi nobis argumenta conquirimus, quibus esse videatur falsum id quod esse nolimus atq. adnitimur verum, obrepat dies extremus, & inimicæ mortis reperiamur in faucibus.

Arnobij aduersus gentes libri secundi finis.

ARNO-

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES LIBER TERTIVS.

IAMDVDVM quidem criminibus his omnibus, maledictionibus potius (vt vera dicamus) ab excellentibus parte in hac viris, & veritatem istam commeritis nosse, satis plene accurateq. responsum est: neq. apex vllus vllius prætermissus est quæstionis, qui non sit modis mille, & rationibus validissimis refutatus. non est igitur necessarium parte in hac causæ diutius immorari. Neq. enim stare sine assertoribus non potest religio Christiana: aut eo esse comprobabitur vera, si adstipulatores habuerit plurimos, & auctoritatem ab hominibus sumpserit. Suis illa contenta est viribus, & veritatis propriæ fundaminibus nititur: nec spoliatur vi sua, etiam si nullum habeat vindicem: immo si linguæ omnes contra faciant, contraq. nitantur, & ad fidem illius abrogandam consensionis vnitæ animositate conspirent. Nunc ad ordinem reuertamur, a quo sumus necessario paulo ante digressi: ne diutius interrupta defensio palmam criminis comprobati calumniatoribus concessisse dicatur. Subijciunt enim hæc: Si vobis diuina res cordi est, cur alios nobiscũ neq. deos colitis, neq. adoratis, nec cum vestris gentibus communia sacra miscetis, & religionum coniungitis ritus? Possumus interim dicere, Ad cultum diuinitatis obeundũ satis est nobis Deus primus: Deus (inquam) primus, pater rerum ac dominus, constitutor moderatorq. cunctorũ: in hoc omne quod colendum est, colimus: quod adorari conuenit, adoramus: quod obsequium venerationis exposcit, venerationibus promeremur. Cum enim diuinitatis ipsius teneamus caput, a quo ipsa diuinitas diuinorum omnium, quæcumq. sunt ducitur; superuacuum putamus personas ire per singulas, cum & ipsi qui sint, & quæ habeant nomina, nesciamus; & cuius sint præterea numeri, neq. liquidũ, neq. comprehensum, neq. exploratum ha-

bere possimus. Atq. vt in terrestribus regnis necessitate nulla compellimur, regalibus in familijs constitutos nominatim cum principibus adorare; sed in regũ ipsorum cultu, quidquid illis annexũ est, [1] tacita vi se] sentit honorificentia comprehendi: non alia ratione, quicumq. hi dij sunt, quos esse nobis proponitis, si sunt progenies regia, & principali oriuntur è capite, etiã si nullos accipiant nominatim a nobis cultus, intelligunt se tamen honorari communiter cum suo rege, atq. in illius venerationibus contineri. Et hoc quidem a nobis fuerit ita prolatum, si modo liquet & constat præter ipsum regem & principẽ esse alia non capita, quæ digesta & separata per numerum velut quemdam populum plebeiæ multitudinis faciant: neq. nobis in ædibus sacris effigies, pro dijs [2] illa, &] simulacra velitis ostendere: quæ intelligitis vos quoque, [3] &] renuitis confiteri, vilissimi esse formas luti, & fabrorum figmenta puerilia. Et cum de re loquimur diuina vobiscum, hoc vt ostendatis exposcimus, esse deos alios natura, vi, nomine; non in simulacris propositos, quos videmus, sed in ea substantia, in qua conueniat æstimari tanti esse [4] nominis] oportere virtutem. Sed consilium non est parte in hac causæ diutius immorari; ne lites maximas concitare, ac tumultuosa conserere videamur velle certamina. Sit ista (vt prædicatis) plebs numinum, sint deorum innumeræ gentilitates: adstipulamur, acquiescimus, nec in aliqua quæstione dubitabile istud, ambiguumq. cõfigimus. Illud tamen a vobis audire exposcimus & rogamus, vnde vobis compertum est, vel quibus rationibus comprehensum, hi ne sint in cælo, quos esse existimatis & colitis; an nescio qui alij opinionis & nominis inauditi? Potest enim fieri, vt hi sint, quos esse non remini; & quos esse confiditis, in nulla inueniantur parte naturæ. Neq. enim cæli aliquando subuolastis ad sidera, singulorum facies atq. ora vidistis: & quos esse meminertis illic deos, eosdem hic colere, tamquam notos instituistis ac visos. Sed & illud rursus desideramus audire a vobis, imposita ne habeant hæc nomina, quibus eos vocatis, an ipsi hæc sibi [5] diebus imposuerint] ludicris? Si diuina hæc sunt & cælestia nomina, quis detulit ad vos ea? Sin autem a vobis appositas appellationes has habent, quemad-

1 tacita se
2 illas, sed. vel, & illa
3 sed
4 numinis
5 de rebus imposuerint

quemadmodum potuistis vocabula his dare, quos neq. videbatis aliquando, neq. quales, aut qui essent [1] in nulla] cognitione noratis? Sed vt vultis & creditis, atq. vt vobis persuasum est, hi dij [2] sunt:] nominibus appellentur his etiam, quibus [3] eos populares censeri] popularis vulgaritas ducit: vnde tamen vobis, [4] quae nominibus huius sensum complent, an sint aliqui] vobis in cognitione, in vsum aliquando, notitiamq. perlati? Neq. enim sciri est facile, definita & certa sit eorum numeri multitudo; an sine vlla populositatis summa sit, nec computationis alicuius rationibus terminata. Fingamus enim vos deos mille percolere, vel millia potius quinque: at in rerum natura potest forsitan fieri, vt deorum millia centū sint; potest & hoc amplius, immo (quod diximus paulo ante) potest deorum summa esse, nulla nec numerabili circumscriptione finita. Aut igitur & vos impij, qui praeter deos paucos reliquorū officia non obitis; aut si vobis veniam ceterorum ignorantiae postulatis, eamdem & nobis conciliabitis veniam, si pro parte consimili eorum religionibus abstinemus, quos esse omnino nescimus. & tamen, ne nos quisquam peruicaciter arbitretur sacramenta nolle suscipere ceterorum (quaecumq. sunt) numinum: deuotas etenim mentes & manus protendimus supplices, neq. aspernamur, quocumq. inuitaueritis, accedere; si modo discamus qui nam isti sunt diui, quos nobis ingeritis, & quos par sit adiungi summi regis ac principis venerationi. Saturnus (inquitis) & Ianus est, Minerua, Iuno, Apollo, Venus, Triptolemus, Hercules, [5] atq. alij] & ceteri, quibus magnificas aedes cunctis paene in vrbibus religiosa consecrauit antiquitas. Inuitare nos forsitan ad istorum numinum potuissetis cultum, si non ipsi vos primi opinionum turpium foeditate talia de illis confingeretis, quae non modo illorum polluerent dignitatem, sed minime illos esse qualitatibus comprobaretis adiunctis. Adduci enim primum hoc vt credamus non possumus, immortalem illam, praestantissimamq. naturam diuisam esse per sexus, & esse partem vnam mares, partem esse alteram feminas. Quem quidem locum plene iamdudum homines pectoris viui, tam Romanis litteris explicauere, quàm Graecis. Et ante omnes Tullius Romani di-

[1] in vlla

[2] sint

[3] eos censeri

[4] qui nominis huius censum complent? an sunt aliqua. vel, an sunt aliqui vobis in cognitionem.

[5] Aesculapius,

fertiſſimus generis, nullam veritus impietatis inuidiam ingenue, conſtanter, & libere, quid ſuper tali opinatione ſentiret, pietate cum maiore monſtrauit. a quo, ſi res ſumere iudicij veritate conſcriptas, non verborum luculentias pergeretis; perorata eſſet hæc cauſa, nec ſecundas (vt dicitur) actiones nobis ab infantibus poſtularet. Sed quid aucupia verborum, ſplendoremq. ſermonis peti ab hoc dicam, cum ſciam eſſe non paucos qui auerſentur & fugiant libros de hoc eius, nec in aurem velint admittere lectionem opinionum ſuarum præſumpta vincentem ? cumq. alios audiam muſſitare indignanter, & dicere: oportere ſtatui per Senatum, aboleantur vt hæc ſcripta, quibus Chriſtiana religio comprobetur, & vetuſtatis opprimatur auctoritas ? Quinimmo ſi fiditis exploratum vos dicere quidquam de dijs veſtris, erroris conuincite Ciceronem, temeraria & impia [1] dictare] refellitote, redarguite, reprobate. Nam intercipere ſcripta, & publicatam velle ſubmergere lectionem, non eſt deos defendere, ſed veritatis teſtificationem timere. Ac ne tamen & nobis incōſideratus aliquis calumniā moueat, tamquam Deum quem colimus, marem eſſe credamus; ea ſcilicet cauſa, quòd eum cum loquimur, pronuntiamus genere maſculino: intelligat non ſexum, ſed vſu & familiaritate ſermonis appellationem eius & ſignificantiam promi. Non enim Deus mas eſt, ſed nomen eius generis maſculini eſt: quod idem vos dicere religione in veſtra non quitis. Nam conſueſtis in precibus, Siue tu deus es, ſiue tu dea, dicere: quæ dubitationis exceptio, dare vos dijs ſexum diſiunctione ex ipſa declarat. Adduci ergo non poſſumus, vt corpora credamus deûm. [2] Nam] neceſſe eſt corpora *, ſi ſunt mares ac feminæ, [3] vi ſignificata ex generum diſiunctione.] Quis enim vel exigui ſenſus neſcit terrenorum ab illo animantium conditore non alia de cauſa generis diuerſi ſexus inſtitutos eſſe atq. formatos, niſi vt per coitus & connubia [4] corporum, res caduca & labilis] ſucceſſionis perpetuæ innouatione duraret? Quid ergo? dicemus deos procreare? deos naſci? & idcirco his additas genitalium membrorum partes, vt ſufficere prolem poſſent, [5] & noua (quæq. ſunt) oriente] feturа, quidquid prior ætas abſtuliſſet, [6] recidiua] ſubſtitutio ſubrogaret?

1 dicta

Cato cap. 139. Macrob. lib. 3. Satur. cap. 9. Agell. lib. 2. cap. 28.

2 At

* eſſe,

3 inſignita eſſe generis diſtinctione.

4 corporū res caduca & labilis,

5 & noua quæq. suboriente

6 rediuiua

subrogaret? Ergo si hæc ita sunt, id est, si dij procreant superi,& [1] super] has leges experiuntur sexus, suntq. immortales,nec frigoribus fiunt senectutis effeti; sequitur vt debeant plena esse dijs omnia, neq. innumeros cælos eorum capere multitudinem posse: siquidem & [2] ipsi, si perpetuo]generant, & per soboles sobolum multiplicata semper innumerabilitas ampliatur. aut si obscenitas coeundi (ita vt decet) ab dijs abest: quæ causa ratioq. monstrabitur, cur insigniti sint his locis, quibus sexus se solent libidinum propriarum admonitionibus recognoscere? Neq. enim veri est simile haberi hæc frustra, aut improuidentiam in illis suam [3] ludere] voluisse naturã; vt eos his partibus aggeraret,quibus vtendum [4] non est. Sed vt enim] ad vsus certos,manus,pedes,oculi,ceteraq. constructio membrorum sua quæq. in officia constituta est; ita conuenit credere in sui muneris functionem has esse partes comparatas: aut confitendum est in deorum corporibus esse aliquid vacuum,quod sit frustra atq. inaniter fabricatum.Quid dicitis o sancti atq.impolluti antistites religionum? Habent ergo dij sexus,& genitalium membrorum circumferunt fœditates, quas [5] ex] oribus verecũdis infame est suis appellationibus promere?Quid ergo iam superest, nisi vt eos credamus immundorum quadrupedum ritu, in libidinum furias gestire,cupiditatibus rabidis ire in mutuas complexiones, & postremũ fractis dissolutisq.corporibus voluptatis eneruatione languescere? Et quoniam quædam sunt feminarum generis propria,sequitur vt eas quoq. credamus circumactis persoluere suas mensibus leges;fastidiosos ducere atq. habere conceptus; [6] aboriri,] perferre, & præpropero partu septimanas edere aliquando feturas.O pura,o sancta,atq. ab omni turpitudinis labe disparata atq. abiuncta diuinitas. [7] Habet etiam num] atq. ardet in [8] Chalcidicis] illis magnis,atq. in palatijs cæli, deos deasq. conspicere intectis corporibus atq. nudis, apud Iacchum, Cererem (musa vt prædicat Lucretij) mammosam; Hellespontiacum Priapum inter deas virgines, atq. matres circumferentem res illas,præliorum semper in expeditione paratas. [9] Habet] inquam videre deas grauidas,deas fetas,gliscentibusq. per dies aluis intestini ponderis morositate cunctari;

1 si per
2 ipsi perpetuo
3 lucere
4 non esset. Vt enim
5 etiam
6 abortiri,
7 Auet animus
8 Chalciœcis. sed placet Chalcidicis. primũ, quia ita sensus poscit. deinde, quia hæc vox vsurpatur ab Ausonio in periocha li. xxiij. Odyss. Chalcidicũ gressu nutrix superabat anili. Homero. ὑπερῷον. Vide Vitruuiũ lib.V.
9 Auet

1 alias cunctari; parturire alias tractu longo,& manus obstetricias quærere. [1] Illas] telis grauibus,& dolorum acuminibus fixas eiulare,& hortari,& inter hæc omnia suppetias Iunonis implorare Lucinæ. Non ne multo est rectius ma-
2 deb ledicere, conuiciari, atq. alia ingerere [2] de his] probra, quàm obtentu pio talia de his monstra opinionum indignitate præsumere? Et audetis adscribere causam nobis offensionis deorum; cum, si iudicatio fiat, certissima in vobis reperiatur hæc esse,& in contumelia, quam opinamini,stare? Nam si dij (vt dicitis) afficiuntur ira,& animorum indignationibus incalescunt: cur eos non pute-
3 ægerrime mus ægre atq. [3] acerrime] sustinere dari sibi a vobis sexus, quibus canes porciq. formati sunt? & cum ita credatis, non aliter se fingi,& ignominiosa cum ostentatione proponi? Ergo cum hæc ita sint, miseriarum omniū causa vos estis, vos deos impellitis, vos excitatis infestare omnibus malis terras, & noua quæq. quotidie struere, quibus vlciscā se possint tot a vobis iniurijs & maledictionibus exasperati. Maledictionibus (inquam) & iniurijs, quas partim fabulis turpibus, partim opinionibus indecoris, quas vestri theologi, quas poetæ, quas ipsi vos quoq. ignominiosis celebratis in ritibus, res perditas inuenietis humanas,& abiecisse clauum deos, si modo illorum curam spectat, mortalium regere atq. administrare fortunas. Nam nobis quidem cur irascantur nō habent, quos vident & sentiunt neq. se colere, neq. deridere, quod dicitur,& honestius quàm vos multo de sui nomi-
4 atq. nis dignitate existimare [4] quam] credere. De sexu hactenus. Nunc ad speciem veniamus & formas, quibus esse descriptos deos superos creditis: quibus immo formatis, & templorum amplissimis collocatis in sedibus. Neq. quisquam Iudaicas in hoc loco nobis opponat, & Sadducæi generis fabulas, tamquam formas tribuamus & nos Deo. Hoc enim putatur in eorum litteris dici,
5 & lege, certaq. [5] & vt vel re certa, atq.] auctoritate firmari: quæ aut nihil ad nos attinent, nec ex aliqua portione quidquam ha-
6 credita, socij bent commune nobiscū: aut si sunt [6] creditæ sociæ] quærendi sunt vobis altioris intelligentiæ doctores, per quos possitis addiscere, quibus modis conueniat litterarum illarum nubes atq. inuolucra relaxare. nostra de hoc sen-

tentia

tentia talis est: Naturam omnem diuinam, quæ neq. esse cœperit aliquando, nec vitalem ad terminum sit aliquando ventura, liniamentis carere corporeis, neq. vllas formarum effigies possidere, quibus extima circumscriptio membrorum solet coagmenta finire. Quidquid enim tale est, mortale esse arbitramur & labile: nec obtinere perpetuam posse credimus æuitaté, quod extremis coercitum finibus necessaria circumcludit extremitas. At vero vos deos parum est formarum quòd amplectimini mensione, filo etiam atterminatis humano: & quod indignius multo est, terrenorum corporum circumcæsura finitis. Quid ergo? Dicemus caput deos gestare tereti rotunditate collectum, retinaculis neruorum dorso illigatum ac pectori, & ad ceruicum necessarias flexiones consertionibus [1] verticum,] atq. ossea substructione fulciri? [1] vertebrarum Quod si accipiemus vt verum sit, aures etiam sequitur vt habeant curuis perterebratas anfractibus: oculorum orbiculos mobiles, superciliorum marginibus obumbratos: suspensum imbricem narium munctionibus mucculentis, & spiritali commeabilem tractui: subactionibus ciborum dentes trini generis, atq. in officia trina compositos: manus ministras operum articulis, digitis, & cubitorum mobilitate tractabiles: corporibus sustinendis pedes, explicandis gressibus, & suggerendis anticipationibus itionum. Quòd si ea quæ prompta sunt, consentaneum est & illa putari, quæ sub costis, earumq. sub cratibus cutes contegunt, atq. omentorum membranulæ: gurguliones, ventriculos, [2] venas,] pulmones, vesiculas, iecora, intestinorum volubilium tractus, & per omnia viscera commeantes purpurei sanguinis venas cum arterijs spiritalibus coniugatas. [2] lienes. An numquid cælestium corpora fœditatibus his carent, & quoniam cibis mortalibus abstinent, edentulos eos esse paruulorum credendum est ritu? & viduatos interioribus cunctis, tamquam vtres sufflatos, turgidorum corporum inanitate pendere? Quid, quòd si hæc ita sunt, erit vobis necessarium contueri, similes ne sint dij omnes, an formarum dispari circumscriptione teneantur. Si enim par cunctis atq. vna est omnibus similitudinis species, non absurdum est credere errare eos falliq. cognitionis in mutuæ comprehensione. Sin

autem

autem gerunt diſcrimen in vultibus,ſequitur vt intelligi debeat non alia de cauſa diſſimilitudines his datas, niſi vt ſinguli ſe poſſent differentium ſignorum proprietatibus noſcitare. Ergo eſſe dicendum eſt quoſdam capito-
1 ſilunculos, nes, [1] cilunculos,] frontones, labeones:in his alios men-
2 næuios, tones, [2] næuimos,] atq. naſicas: hos diſploſis naribus, illos reſimis;nonnullos turgentibus malis,aut buccarum
3 acriuoces, cumulatione [3] ſacriuoces,] nanos,longos,medios,macilentos, pingues, craſſos: hos capillorum intortionibus criſpulos, caluitijs alios & glabritatibus raſos: neq. opinari nos falſo veſtræ & produnt atq. indicant officinæ. Siquidem cum facitis atq. informatis deos, hos crinitos
4 aquilos, effingitis, alios leues,ſenes, iuuenes, pueros, [4] aquilios,] cæſios,rauos,ſeminudos,intectos, aut (ne frigus incommodet) fluidarum veſtium ſuperiectione perfuſos. Quiſquam ne eſt hominum rationis alicuius ſapore contactus,qui pilos & lanugines credat in deorum corporibus naſci? qui annorum in illis ineſſe diſcrimina? qui & per varias tegminum atq. amictuum formas veſtitos hos ire, atq. ab æſtibus ſeſe frigoribusq. tutari? Quod qui habet verum, & hoc neceſſe eſt tamquam verum accipiat; eſſe deos fullones, eſſe tonſores, qui vel ſacias eluant veſtes,vel capillos imminuant ſilueſcentium crinium velleribus inuolutos. Ita ne iſtud non turpe, non impietatis & contumeliæ plenum eſt, moribundi & caduci animantis liniamenta dijs dare? inſignire his partibus, quas enumerare,quas perſequi probus audeat nemo,nec ſine ſummæ fœditatis horrore, mentis imaginatione concipere? Hoccine eſt illud faſtidium veſtrum, ſapientia hæc arrogans, qua deſpuitis nos vt rudes, atq. omnem ſcientiam remini rerum vobis diuinarum patere? Aegyptiorum ridetis ænigmata,quòd mutorum animantium formas diuinis inſeruerint cauſis, eaſdemq. quòd ſpecies multo ture accipiant, & reliquo cæremoniarum paratu: vos effigies hominum tamquam deorum veneramini poteſtates;nec pudet his ora terreni animalis imponere,erroris alios & ſtultitiæ condemnare, & in erroris eiuſdem ſimilitudine ac vitio deprehendi. Niſi forte dicetis alias
5 ſed
6 dicis quidem ineſſe dijs formas, [5] &] honoris,& [6] dotis] cauſa,ſpecies vos eis accommodauiſſe mortalium: quod maioris

ioris multo est contumeliæ, quàm erroris aliquid ignoratione fecisse. Nam si vos fateremini id quod vestra suspicio credidisset [1] formam mentis] attribuisse diuinis, minus erat iniuriæ præsumpta in opinatione peccasse. Nunc vero, cum aliud creditis, & aliud fingitis, & in eos estis contumeliosi, quibus [2] ita tribuitis,] quòd eos confitemini non esse: & irreligiosi esse monstramini, cum id adoratis quod fingitis, non quod [3] in re esse,] ipsaq. in veritate esse censetis.† Si aselluli, canes, porci, humanum aliquid saperent, fingendiq. haberent artes, ijdemq. nos vellent cultu aliquo prosequi, & statuarum consecrationibus honorare; quantas nobis irarum flammas, indignationum quos turbines concitarent, si suorum corporum formas nostra vellent portare atq. obtinere simulacra? Quantas, inquam, irarum flammas [4] suffunderent,] excitarent, si Vrbis conditor Romulus asinina staret in facie, si sanctus Pompilius in canina, si porcina sub specie nomen esset Catonis, aut Marci Ciceronis inscriptum? Ita ergo stoliditatem vestram non rideri (si rident) vestris ab numinibus remini? aut, quoniam censetis affici eos ira, non insanire, non furere, neq. pro iniurijs & contumelijs tantis vltum ire se velle, iaculariq. in uos ea quæ dolor suetus est iacere, & offensionis acerbitas comminisci? Quanto fuerat rectius elephantorum his formas, pantherarum, aut tigrium, taurorum, equorumq. donare? Nam quid in homine pulchrum est, quid quæso admirabile, vel decorum, nisi quod & veterino cum pecore nescio quis auctor voluit esse commune? Sed si vobis (inquiunt) nostra opinatio displicet, vos demonstrate, vos dicite, qua sit Deus præditus forma. Si veram vultis audire sententiam, aut nullam habet Deus formam, aut si informatus est aliqua, ea quæ sit, profecto nescimus. Neq. enim quod vidimus numquam, nescire esse ducimus turpe: aut ea re [5] prohibemus aliquorum] sententias refutare, quia super hoc nostram nullam ipsi sententiam promimus. Vt enim, si vitreus esse dicatur mundus, si argenteus, ferreus, vel ex fragili [6] condolatus] & fabricatus testa, nō dubitemus falsum esse contendere, quamuis quæ sit eius materia nesciamus; ita cum de specie agatur Dei, quam [7] perhibitis,] conuincimus non esse, etiam

si quæ

1 formamẽtis. Lucret. lib. 2. - omnia principiorũ Formamenta queunt in quouis esse nitore.
2 id attribuitis
3 reapse
† Sentẽtia sumta e Xenophanis versib. qui leguntur apud Clementem & Theodoretum. ἀλλ' εἴτοι χεῖρας εἶχον βόες ἠὲ λέοντες, &c.
4 effunderent,
5 prohibemus aliorum
6 coalitus
7 perhibetis.

ſi quæ ſit minus poſſumus explicare. Quid ergo (inquiet aliquis) non audit Deus? non loquitur? non ante ſe poſitas res videt? non intuetur? Suo forſitan genere, non noſtro. Neq. enim veri aliquid ſcire tanta in re poſſumus, aut ſuſpicionibus indagare, quas eſſe apud [1] nos] liquet inſtabiles, lubricas, & vanorum ſimilitudines ſomniorũ. Si enim dixerimus iiſdem illum rationibus videre, quibus & nos videmus: ſequitur vt intelligi debeat ſuperiectas pupillis eum habere membranulas, conniuere, nictare, radijs aut imaginibus cernere, aut quod oculis commune eſt omnibus, ſine alterius luminis commixtione nihil omnino conſpicere. Quod ipſum ſimiliter de auditu, ac de eloquij forma, & verborum prolatione dicendum eſt. Si per aures audiat, eas quoq. habere flexuoſis tramitibus perforatas, qua irrepere vox poſſit ſenſum nuntiatura ſermonis: aut ſi verba ore funduntur, labia habere cum dentibus, quorum inflictu & mobilitate multijuga lingua ſonos articulet, & vocem in verba conformet. Si noſtri animi motum non recuſatis audire, tantũ abeſt vt nos Deo corporalia liniamenta tribuamus, vt animorum etiam decora, ipſasq. virtutes, quibus eminere vix conceſſum eſt paucis, tantæ rei vereamur adſcribere. Quis enim Deum dixerit fortem, conſtantem, frugi, ſapientem? quis probum? quis ſobrium? quis immo aliquid noſſe? quis intelligere? quis prouidere? quis ad fines officiorũ certos actionum ſuarum decreta [2] dirigentem?] Humana ſunt hæc bona, & ex oppoſitione vitiorum [3] exiſtimationem] meruerunt habere laudabilem. Quis eſt autem tam obtuſi pectoris, tam bruti, qui humanis bonis Deum eſſe dicat magnum, aut ideo [4] nominis] maieſtate præcellere, quòd vitiorũ careat fœditate? Quidquid de Deo dixeris, quidquid tacitæ mentis cogitatione conceperis, in humanum tranſilit & corrumpitur ſenſum: nec habet propriæ ſignificationis notam, quod noſtris dicitur verbis, atq. ad negotia humana compoſitis. Vnus eſt hominis intellectus de Dei natura certiſſimus, ſi ſcias & ſentias nihil de illo poſſe mortali oratione depromi. Et hæc vero prima eſt veſtrorum numinum contumelia, quam de formis & ſexibus boni ſcilicet vindices, & religioſi conſtituiſtis auctores. Illud vero quod ſequitur,

1 vos
2 dirigerel
3 æſtimationẽ
4 numinis

quitur, quale est, quòd deos vobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, citharistas, aulœdos, venatores, pastores, & quod [1] superat,] rusticos? Et ille (inquitis) musicus deus est; & hic alter diuinus est. Ceteri enim [2] dij] non sunt, & ventura prædicere inscitia nesciunt atq. ignorantia futurorum? Obstetricis ille informatus artibus, medicorum alius institutus est disciplinis. Ergo ne singuli sua in re pollent, nec in auxilium vocati alienis possunt in partibus subuenire? Hic in sermone facundus est, atq. in verborum continuationibus promptus: bardi enim sunt alij, nec possunt aliquid scitum (si oratio facienda est) eloqui? At rogo, quæ ratio est, quæ tam dura necessitas, quæ causa, vt artificia hæc superi tamquam viles nouerint atq. habeant sellularij? In cælo enim cantatur & psallitur, vt interualla & numeros vocum nouem cõferant scitulæ ac modulentur sorores? Sunt in sidereis montibus siluæ, sunt lustra, sunt nemora, venationum * præpotens [3] habetur] in expeditionibus Diana? Imminentia dij nesciunt, & sortibus viuunt, agitanturq. fatalibus; vt, quid cuiq. crastinus dies ferat, aut hora, Latonius explicet atq. aperiat vates: ipse alio impletur deo, & vi numinis premitur exagitaturq. maioris, vt merito dicatur habeaturq. diuinus? Corripiuntur dij morbis, & vulnerari, vexari aliqua ex re possunt: vt cũ exegerit ratio, auxiliator subueniat Epidaurius. Parturiunt, pariunt; vt difficiles puerperiorũ tricas Iuno mulceat corripiatq. Lucina? Rem rusticã tractant, aut curant militaria munera, vt [4] flammis potens] Vulcanus fabricetur his enses, aut ruris ferramenta procudat? Vestis indigent tegmine, vt virgo Tritonia curiosius stamen neat; & qualitate pro temporis, aut trilices tunicas, aut de serico imponat? Accusant, & diluunt crimina: vt Atlantea progenies eloquij primas ferat studiosa exercitatione quæsiti? [5] Et erras] (inquitis) & falleris. non enim ipsi opifices dij sunt, sed ingenijs hominum subijciunt has artes, atq. (vt vita sit instructior) tradunt scienda mortalibus. Sed qui aliquam subijcit ignaro ac nescio disciplinam, sollertemq. hunc efficere non nullius operis scientia contendit, sciat ipse necesse est primus, id quod alterum [6] colere] constituit. Neq. enim traductor alicuius esse scientiæ potis est,

[1] superera.
[2] diuini
* vt
[3] habeatur
[4] flammipotẽs
[5] Erras
[6] callere

tis est, vt non eius quod tradit præcepta habeat cognita, & rationem teneat exercitatissime comprehensam. Dij ergo sunt artifices [1] primi sunt: siue] quòd ipsi (vt dicitis) subdunt scientiam mentibus; siue quòd immortales & geniti numquam genus omne terrenum vetustate temporis antecedunt. Hoc est ergo quod quæritur, cum sit nullus apud superos artibus his locus, neq. vsus illorum neq. natura deposcat ingeniosum aliquid, aut sellularium scire; cur esse dicatis in alijs [2] perceptionibus] [3] gnariores,] & habere sollertias, in quibus [4] singulis euincant] scientiarum cognitione discreti? Nisi forte hoc dicitis, deos artifices non esse, sed eos his artibus præsidere, curare; immo sub illorum posita esse tutela omnia quæ administramus, quæ gerimus; atq. vt bene ac feliciter cedant, illorum prouisione curari. Quod quidem merito dici ac probabiliter videretur, si ad voluntatem semper sententiamq. procederent ea quæ obimus, quæ gerimus, aut in negotijs periclitamur humanis. Cum vero in contrarium quotidie res vertantur, neq. ad propositum voluntatis actionum respondeant fines, ludentis est dicere deos nobis superesse custodes, quos suspicio finxit nostra, non explorata veritas comprehendit. Per maria tutissimas præstat Portunus commeantibus nauigationes: [5] sed] cur insanum mare tam frequentes exposuit crudelium naufragiorum ruinas? Salutaria & fida consilia nostris suggerit cogitationibus Consus: & in contrarios exitus cur assidue vertitur placitorũ inopinata mutatio? Armentorum & pecorum gregibus Pales præsunt Inuusq. custodes: & cur sæua contagia, & pestilẽtes morbos ab æstiuis auertere cessatione inimica non curant? Flora illa [6] genitrix] & sancta obscenitate ludorum bene curat vt arua florescant: & cur quotidie gemmulas & pubescentes herbas adurit atq. interficit nocentissimũ frigus? Puerperijs Iuno præposita est, & auxiliatur genitricibus fetis: & matrum intereunt cur quotidie millia parricidalibus nixibus interempta? In tutela Vulcani est ignis, & materies eius in illius regimine constituta est: & cur ædes frequentissime sacras, atq. vrbium potiores ad cinerem patitur flammarum voracitate collabi? Diuinationis scientiam largitur hariolantibus Pythius: & cur

1 primi; siue
2 præceptionibus
3 gnaturės.
4 singuli se vincant.
5 &
6 meretrix. Minucius Felix: Acca Larentia, & Flora, meretrices propudiosæ.

[1] obliquata, dubia,] cur [2] obscuritatibus] submersa caligine dat sæpius [3] submonstratq.] responsa? Aesculapius officijs & medendi artibus præest: & cur plura morborum & valitudinum genera ad sanitatē nequeunt incolumitatemq. perduci, immo sub ipsis fiunt curantium manibus atrociora? Mercurius [4] ceroma] pugillatibus & luctationibus [5] præstat:] & cur inuictos omnes non perficit quibus præest? cur vnius in officio præsidatus, hos victoriæ compotes, alios vero perpetitur ignominiosa [6] infirmitate] rideri? Tutelaribus, inquitis, supplicat dijs nemo, & idcirco singuli familiaribus officijs atq. auxilijs desunt. Nisi enim tuta & salsas accipiant fruges, benefacere dij nequeunt? & nisi pecorum sanguine delibutas suas conspexerint arulas, suos deserunt atq. abiciunt præsidatus? Atquin ego rebar paulo ante, spontaneas esse numinum benignitates, vltroq. ab his fluere [7] inexpectata] beneuolentiæ munera. Numquid enim rex poli libamine aliquo exambitur aut hostia, vt omnia ista quibus viuitur commoda, mortalium [8] gentibus] largiatur? Non feruorem genitalem solis Deus, noctis & tempora, ventos, pluuias, fruges, cūctis subministrat æqualiter bonis, malis, * iniustis, * seruis, pauperibus, diuitibus? Hoc est enim proprium Dei potentis ac veri, inexorata beneficia præbere fessis atq. inualidis rebus, & multiformi semper asperitate vallatis. Nam sacrificijs editis id quod poscaris annuere, non est istud postulantibus subuenire, sed benignitatis propriæ munificentiam venditare. Ludimus & lasciuimus tāta in re homines, & quid sit Deus obliti, quid istius magnificentia nominis, quidquid vile vel sordidū suspiciosa potuimus credulitate confingere, diuis tutelaribus arrogamus. Vnctionibus (inquitis) [9] super est] Vnxia; cingulorū Cinxia replicationi; [10] Victa] & Potua sanctissimæ, victui potuiq. procurant. O egregia numinū, & singularis interpretatio potestatum. nisi postes virorum adipali vnguine oblinerentur ab sponsis; nisi virginalia vincula iam feruentes dissoluerent atq. imminentes mariti; nisi potarent & manderent homines, dij nomina non haberent? Quid, quòd non contēti tam deformibus subdidisse atq. implicuisse deos curis, naturas his etiā feras, truculentas, immanes, malis gaudentes

1 obliqua &c. vel, obliquate dubia
2 obscuritatē
3 subministratq.
4 ceromasi,
5 præest,
6 infimitate
7 inexpetita
8 generi
* iustis,
* ingenuis,
9 superest
10 Victua

1 vastitate. semper, & humani generis attribuitis 1 vastitatem.] Non
2 commemorabimus. vel, commemoramus 2 commemorauimus] hoc loco deam Lauernam furum; Bellonas, Discordias, Furias; & læua illa quæ constituitis numina, taciturnitatis silentio præterimus. Martē ipsum ponemus in medio, & speciosam illam Cupidinum matrem: ex quibus vnum præficitis prælijs, amoribus alterum & cupiditatis ardori. Potestatem (inquitis) bellorum Mars habet. Vtrum ne vt mota compescat, an vt cessantia & quieta commoueat? Nam si sedator militaris insaniæ est, cur quotidie bella non desunt? Sin autem conditor illorū est, deum ergo dicemus in voluptatis suæ dulcedinem collidere orbem totum; discordiarum & discriminum causas inter gentes serere terrarum longinquitate disiunctas; conducere ex diuerso tot mortalium millia, & intra verbi vnius moras campos cadaueribus aggerare, sanguineos præcipitare torrentes, fundatissima delere imperia, æquare vrbes solo, libertatem ingenuis abrogare, & seruitutis condicionem imponere, dissensionibus gaudere ciuilibus, commorientium fratrum parricida nece, & ad vltimum filiorum & patrum 3 parricidali] congressionis horrore? Quod ipsum licebit in Venerem pari atq. eadem ratione traducere. Nam si amoris hæc flammas (sicut perhibetis & creditis) cogitationibus subdit humanis, sequitur vt intelligi debeat, quidquid labis & criminis ab insania 4 proficiscitur, talibus venereis] debeat vulneribus imputari. Ergo ne dea cogente in vilissimi nominis scorta suam sæpius produnt etiam nobiles dignitatem? diffiuntur 5 tenacium] matrimoniorum nexus? incesta libidine necessitudo sanguinis inardescit? insaniunt in liberos matres? patres virginum suarū vota in se vertunt? contra decus ætatis senes in obscenos ingemunt curis iuuenilibus appetitus? sapientes & fortes viri soluunt decreta constantiæ, virilitatis vigore mollito? innectuntur ceruicibus laquei, conscenduntur ardentes rogi, & per vastas atq. altissimas rupes iaciunt se passim voluntarijs saltibus præcipitati? Quisquam ne est hominum rationis alicuius primordijs imbutus, qui diuinitatis constantiam tam fœdis polluat aut contaminet moribus? qui naturas attribuat dijs tales, quas in agrestibus beluis lenitudo sæpe permulsit atq. extenuauit humanæ

3 parricidialis
4 proficiscitur tali, Veneris
5 tenaces

mana? Vbi nam quæso est illud, quòd ab omni perturbationis affectu dij procul amoti sunt? quòd lenes, placidi, mites, quòd in genere virtutis [1] vnito] perfectionis apicem, atq. ipsius [2] retinet] sapientiæ summitatem? aut cur eos oramus, vt a nobis aduersa atq. inimica propellant, si malorum omnium, quibus quotidie carpimur, ipsi esse nobis reperiuntur auctores? Quantumlibet nos impios, irreligiosos vocetis, aut atheos, numquam fidem facietis esse amorum deos, esse bellorum, esse qui discordias con ferant, qui furialibus stimulis animos inquietent. Aut enim verissime dij sunt, & ea quæ commemorastis, non faciunt: aut si ea quæ dicitis, faciunt, sine vlla dubitatione dij non sunt. Et tamen possemus vtcumq. accipere a vobis has mentes impiarum plenissimas fictionum, si nō multa de dijs ipsi tam contraria promentes, dissoluentiaq. * ipsa, sustinere animi compelleretis assensum. Cum enim * singulis singulos anteire interioris contenditis scientiæ laude, & deos ipsos, quos opinamini, tollitis; & reponitis alios, quos manifestum est non esse: & alius aliud de eisdem dicitis rebus, & innumeros esse conscribitis, quos esse singulos semper consensio accepit humana. Incipiamus ergo solemniter ab Iano & nos patre, quem quidam ex vobis mundum, annum alij, solem esse prodidere nonnulli. Quod si accipiemus vt verum sit, sequitur vt intelligi debeat, nullum vmquam fuisse Ianum, quem ferunt Cœlo atq. Hecate procreatum in Italia regnasse primum, Ianiculi oppidi conditorem, patrē [3] Fonti,] Vulturni generum, Iuturnæ maritum: atq. ità per vos Dei nomen eraditur, quem in cunctis anteponitis precibus, & viam [4] nobis] pandere deorum ad audientiam creditis. Rursus vero si Ianus est annus, deus esse nec sic potest. Quis enim annum ignorat temporis esse circumscriptionem statam, nec habere vim numinis id quod spatijs mensium, & dierum dinumeratione conclusum est? Quod ipsum licebit in Saturnum non absimili ratione traducere. Nam si tempus significatur hoc nomine (Græcorum vt interpretes autumant) vt quod chronos est, habeatur Cronos, nullum est Saturniū [5] nomen.] Quis est enim tam demens, qui tempus esse dicat deum, quod mensura cuiusdam est spatij in continua serie per-

[1] vnicō
[2] retinent
* se
* in
[3] Fauni.
[4] vobis
[5] numen.

 rie per-

rie perpetuitatis inclusi? atq. ita ex ordine tolletur & iste cælestiũ, quem Cœlo esse editum patre, magnorum [1] esse] procreatorẽ deorum, vitisatorem, falciferũ, vetustas edidit prisca, & minorũ transmisit ætati. Nam quid de ipso dicemus Ioue, quem solem esse dictitauere sapientes agitantẽ pinnatos currus, turba consequente diuorũ? æthera nonnulli flagrantẽ vi flammea, atq. ardoris [2] inextinguibili] vastitate? Quod si liquet & constat; nullus ergo omnino est vobis auctoribus Iuppiter, qui patre editus Saturno, atq. Ope matre, vt genitoris euaderet rabiem, in Cretensium finibus memoratur esse celatus. Iam vero Iunonem opinatio non ne consimilis deorum tollit e censu? Nam si aer illa est (quemadmodum vos ludere ac dictitare consuestis, Græci nominis præposteritate repetita) nulla soror & coniux omnipotentis reperietur Iouis, nulla [3] Fluuionia,] nulla Pomona, nulla Ossipagina, nulla [4] Februtis,] [5] Populonia,] Cinxia, Caprotina: atq. ità reperietur inanissima esse istius nominis fictio, opinionis vacuæ celebritate vulgata. Aristoteles (vt Granius memorat) vir ingenio præpotens, atq. in doctrina præcipuus, Mineruam esse Lunam probabilibus argumentis explicat, & litterata auctoritate demonstrat. Eamdem hanc alij ætherium verticem, & summitatis ipsius esse summã dixerunt: memoriam nonnulli; vnde ipsum nomen Minerua, quasi quædam Meminerua, formatum est. Quòd si accipit res fidẽ, nulla est ergo Mentis filia, nulla Victoriæ, nulla Iouis [6] elata] de cerebro, * inuentrix oleæ, nulla magisterijs artium, & disciplinarum varietatibus erudita. Quòd aqua nubat terram, appellatus est (inquiunt) cognominatusq. Neptunus. Si ergo liquoris obtentio nominis huius appellatione signatur, nullus deus est omnino Neptunus: atq. ita tollitur & remouetur e medio Stygij frater Iouis, Olympijq. germanus, tridenti armatus ferro, pistricum dominus atq. mænarum, rex falsorum gurgitum, & tremebundi motator sali. Mercurius etiam quasi quidam medicurrius dictus est: & quòd inter loquentes [7] duo] media currat & reciprocetur oratio, nominis huius concinnata est qualitas. Ergo si hæc ita sunt, non est dei Mercurius nomen, sed sermonis reciprocantis & vocis: atq. ita hoc [8] acto] aboletur & extinguitur cadu-

1 &

2 inextinguibilis

3 Fluonia. ex Festo. vel, Fluuonia. ex Marciano lib. 2.

4 Februlus. ex Festo

5 Populona. Marcian. lib. 2.

6 nata

* nulla

7 duos

8 pacto

caduceator ille Cyllenius, in algido fuſus monte, verbo-
rum excogitator & nominum; nundinarum, mercium,
commerciorumq. mutator. Terram quidã e vobis, quòd
cunctis ſufficiat animantibus victum, Matrem eſſe dixe-
runt magnam: eamdem hanc alij, quòd ſalutarium ſemi-
num frugem gerat, Cererem eſſe pronuntiant: nonnulli
autem Veſtam, quòd in mundo ſtet ſola ceteris eius par-
tibus mobilitate in perpetua conſtitutis. Quod ſi ratio-
ne profertur & aſſeueratur certa, trina pariter numina vo
bis interpretibus nulla ſunt: non Ceres, non Veſta deo-
rum eſſe computabuntur in faſtis, non ipſa deniq. Mater
deum, quam Nigidius autumat matrimonium tenuiſſe
Saturni, dea recte poterit nuncupari: ſiquidem vnius ter
ræ hæc ſunt omnia nomina, & his [1] ſola] prædicationi- [1] illa
bus indicatur. Prætermittimus hoc loco ſatietatis fuga
Vulcanum, quem eſſe omnes ignem pari vocum pro-
nuntiatis aſſenſu: quòd ad [2] cunctos] veniat, Venerem: [2] cuncta
& quòd ſata in lucem [3] proſerpant,] cognominatam eſſe [3] prorepant.
Proſerpinam. qua rurſus in parte trium capita numinum
tollitis: ſiquidem primum elementi eſt nomen, nõ [4] ſen- [4] ſentientis
tiens] vocabulum poteſtatis; libidinis alterum per cun-
cta animantia diffuſæ; tertium vero ſignificat [5] attollen- [5] attollentium ſe germinum, ac. vel, attollentia ſe germina frugum ſubcreſcentium motione.
tia ſe germina,] frugum ſubcreſcentiũ motiones.] Quid
cum Liberum, Apollinem, Solem, vnum eſſe contenditis
numen vocabulis amplificatum tribus? non ne ſenten-
tijs veſtris deorum imminuitur cenſus, & opinio [6] præ-
dicata] dilabitur? Nam ſi verum eſt Solem eumdem Li- [6] præiudicata
berum eſſe, eumdemq. Apollinem, ſequitur vt in rerum
natura neq. Apollo ſit aliquis, neq. Liber: atq. ita per
vos ipſos abolεtur, eraditur Semeleius [7] Pythius:] alter [7] Sminthius
feculentæ hilaritatis dator, Sminthiorum alter pernicies
murum. Non indocti apud vos viri, neq. quod induxe-
rit libido garrientes, Dianam, Cererem, Lunam, caput eſ-
ſe vnius dei triuiali germanitate pronuntiant: neque, vt
ſunt trinæ diſſimilitudines nominum, perſonarum dif-
ferentias tres eſſe. Lunam [8] in] his omnibus vocari, atq. [8] enim
in eius vocamen reliquorum ſeriem coaceruatam eſſe
cognominum. Quod ſi exploratum, ſi fixum eſt atq. [9] ita [9] ita eſſe
ſe eſſe] rei veritas monſtrat; caſſum [10] iterum] nomen eſt [10] item
Cereris, caſſum Dianæ: atq. ita perducitur res eo, vt & il-

 la fru-

la frugum (ficut perhibetis) inuentrix, vobis ducibus atq.
1 fpolietur. auctoribus nulla fit: & [1] expolietur] Apollo germana, quam quondam puris in fontibus abluentem membrorum fordes corniger ille venator infpexit, & pœnam cu-
2 memorabiles riofitatis inuenit. In philofophiæ [2] memorabili] ftudio,
3 culmen atq. ad iftius nominis [3] columen] vobis laudatoribus eleuati, vniuerfam iftam molē mundi, cuius omnes amplexibus ambimur, tegimur, ac fuftinemur, animal effe vnum, fapiens, rationabile, confultum, probabili affeue-
4 fixa, & ratione definiunt: quorum, fi eft vera, [4] & fixa] certa fententia, etiam illi continuo definent dij effe, quos in eius portionibus paulo ante immutatis nominibus conftituebatis. Vt enim homo vnus nequit permanente fui corporis integritate in homines multos fcindi; neq. ho-
5 multi difiunctionis differentia. vel, multitudinis differentia mines rurfus [5] multitudinis iunctionis differentia] con-
6 cenfum feruata, in vnius [6] fenfus] fimplicitatemq. conflari: ita fi mundus vnum eft animal, & vnius mentis agitatione motatur; nec in plura poteft numina diffipari, nec (fi eius particulæ dij funt) in vnius animantis confcientiam cogi atq. verti. Luna, Sol, tellus, æther, aftra, membra funt & mundi partes: quòd fi partes & membra funt, animalia vtiq. fui nominis non funt. neq. enim partes hoc ipfum effe quod totum eft, aliqua in re poffunt; aut fibi fapere, fibi fentire, quod fine totius animantis affenfu nullis proprijs afficiatur e motibus. quo conftituto ac pofito, fumma omnis illuc redit, vt neq. Sol deus fit, neq.
7 & cetera. Luna, neq. Aether, Tellus, [7] &c.] Sunt enim partes mundi, non fpecialia numinum nomina: atq. ita perficitur, omnia vobis turbantibus mifcentibusq. diuina, vt in rerum natura vnus deus conftituatur mundus, explofis om-
8 omnino. nibus ceteris, [8] quinimmo] inaniter, vacue, & fine vlla fubftantia conftitutis. Si totidem nos modis, totidemq. fententijs deorum veftrorum fubrueremus fidem, nulli eft dubium, quin ira & rabie concitati, ignes, feras, & gladios, atq. alia poftularetis fuppliciorum in nos genera, quibus fitim foletis veftram noftri fanguinis appetitione proluere. Cum vero per vos ipfos prope omnis gens numinum fub oftentatione tollatur ingeniorum atq. doctrinæ, audetis intendere noftri nominis caufa res huma-
9 quidem nas ab dijs premi; cum [9] quidam] (fi verum eft effe illos vfpiam,

vſpiam, atq. incaleſcere irarum flammis) nihil habeant iuſtius propter quod in vos ſæuiant, quàm quòd eos negatis ſubſiſtere, neq. [1] vna] eſſe in parte naturæ. Muſas Mnaſeas eſt auctor, filias eſſe Telluris & Cœli: Iouis cæteri prædicant ex Memoria vxore, vel Mente: has quidam virgines, alij matres fuiſſe conſcribunt. Libet enim iam paucis etiam illas partes attingere, quibus alius aliud eadem de re dicere opinionum diuerſitate monſtramini. Ephorus has igitur numero eſſe tris effert; Mnaſeas quē diximus, quattuor; [2] Mirtilus] inducit ſeptem; octo aſſeuerat Crates; ad extremum Heſiodus nouem cum nominibus prodit, dijs cælum & ſidera locupletans. Niſi fallimur, iſta diſſenſio nihil ſcientium verum eſt, non ab rei veritate deſcendēs. Nam ſi liquido ſciretur quid ſit, vnanimis vox omnium, & in eiuſdem ſententiæ finem cunctorum pergeret & conueniret aſſenſio. Quo nam modo igitur religionis poteſtis integrare vim plenam, cum circa ipſos erretis deos? aut ad venerabiles inuitare nos cultus, cum nihil nos certi de ipſorum numinum comprehenſione doceatis? Vt enim de medijs conticeſcamus auctoribus, aut ille primus eradit atq. interficit ſex diuas Muſas, ſi eſſe illas conſtat nouem: aut iſte vltimus & extremus ſex apponit, quæ nullæ ſunt, tribus ſolis in veritate conſtantibus: vt neq. ſciri poſſit, aut comprehendi, quæ nam debeant addi, quæ demi; & in periculum deducatur religionis ipſius ſuſceptio, aut id quod non eſt colens, aut quod ſit fortaſſe præteriens. Nouenſileis, Piſo deos eſſe credit nouem in Sabinis apud Trebiam conſtitutos: hos Granius Muſas putat, conſenſum accommodans Aelio: nouenarium numerum tradit Varro, quòd [3] in mouendis] rebus potentiſſimus ſemper habeatur & maximus: nouitatum Cornificius præſides, quòd curantibus his omnia nouitate integrentur & conſtent: deos nouem Manilius, quibus ſolis Iuppiter poteſtatem iaciendi ſui permiſerit fulminis: Cincius numina peregrina nouitate ex ipſa appellata pronuntiat. nam ſolere Romanos deos omnes vrbium ſuperatarum partim priuatim per familias ſpargere, partim publice conſecrare: ac ne aliquid deorum multitudine aut ignorantia præteriretur, breuitatis & compēdij cauſa vno pariter nomine cunctos No-

[1] vlla
[2] Myrtilus
[3] innouandis

uensiles inuocari. Sunt præterea nonnulli, qui ex hominibus diuos factos hac prædicant appellatione signari, vt est Hercules, Romulus, Aesculapius, Liber, Aeneas. Sententiæ (vt apparet) diuersæ sunt hæ omnes: neq. fieri per rerum naturam potest, vt qui opinionibus differunt, veritatis vnius habeantur auctores. Si enim Pisonis sententia vera est, Aelius & Granius mentiũtur: si quod dicitur ab his certum est, peritissimus errat Varro, qui rebus in substantia constitutis inanissimas subdit [1] & res] cassas. Si nouenarius numerus cognomen Nouensilum ducit, Cornificius balare conuincitur, qui nouitati præsidentibus diuis alienæ potentiæ vim donat. Quòd si opinio Cornificij vera est, imprudens Cincius inuenitur, qui vrbium victarum deos potestate afficit Nouensilum numinum. Quòd si hi sunt quos Cincius prædicat, Manilius dicere reperietur falsum, qui alieni fulminis iaculatores sub istius vocaminis appellatione concludit. Quòd si exploratum & verum est id quod Manilius autumat, in errore sunt hi maximo, qui honoribus diuinis auctos consecratosq. mortales ob nouitatẽ honoris existimant nuncupari. Quòd si Nouensiles hi sunt qui meruerunt ad sidera subleuari postquam sunt vitæ mortalitate defuncti, nulli prorsus Nouensiles dij sunt. Vt enim serui, milites, magistri, non sunt personarum subiacentiũ nomina, sed officiorum, condicionum, & munerum: ita cum Nouensiles [2] dicimus, si omnes nomen eorum] qui ex hominibus meruerunt dij esse, manifestum & promptum est nõ personas specialiter definitas, sed nouitatem ipsam cognomine † Nouensilium nuncupari. Nigidius Penates deos Neptunum esse atq. Apollinem prodidit, qui quondam muris vrbem Ilium conditione adiuncta cinxerunt. Idem rursus in libro sexto exponit & decimo, disciplinas Etruscas sequens, genera esse Penatium quattuor, & esse Iouis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile nescio quid dicens. Cæsius & ipse assequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Iouialem, ac Palem, sed nõ illam feminã, quam vulgaritas accipit, sed masculini nescio quem generis ministrum Iouis, ac villicum. Varro, qui sunt introrsus, atq. in intimis penetralibus cæli deos esse

[1] tationes &

[2] dicimus omnes nouẽ eorũ

† Marius Victorinus de orthographia: Nouẽsiles per L. siue per D. scribendũ: cõmunionẽ enim habuerũt litteræ hæ apud antiquos, vt dinguã, & linguã: dacrymas, & lacrymas: Capitolium, & Capitodium: & seda a sella: olere ab odore. & est cõmunio cũ Græcis: nos lacrymæ, illi δάκρυα: olere, ὀδωδέναι: meditare, μελετᾶν. Nouensiles autem, quos Græci συνεννία, post Nouendij a confidendo, idest, eadem sede præditi.

esse censet quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos Consentes, & complices Etrusci aiunt & nominant, quòd vna oriantur, & occidant vna : sex mares, & totidem feminas nominibus ignotis, & [1] miserationis] parcissimæ : sed eos summi Iouis consiliarios, ac principes [2] existimari.] Nec defuerūt qui scriberent, Iouē, Iunonem, ac Mineruam, deos Penates existere; sine quibus viuere ac sapere nequeamus : sed qui penitus nos regant ratione, calore, ac spiritu. Vt videtis, & hic quoq. nihil continēs dicitur, nihil vna pronuntiatione [3] finitur:] nec est aliquid [4] fidum,] quo insistere mens possit veritati suæ proxima suspicione conijciens. Ita enim labant sententiæ, alteraq. opinio ab altera conuellitur, vt aut nihil ex omnibus verum sit; aut si ab aliquo dicitur, tot rerum diuersitatibus nesciatur. Possumus si videtur, summatim aliquid & de Laribus dicere, quos arbitratur vulgus vicorum atq. itinerum deos esse, ex eo quòd Græci vicos cognominant † lauras. In diuersis Nigidius scriptis modo tectorum domuumq. custodes, modo Curetas illos qui occultasse perhibentur Iouis æribus aliquando vagitum, indigetes Samothracios, [5] quos quinq.] indicant Græci Idæos Dactylos nuncupari. Varro similiter hæsitans, nunc esse illos Manes, & ideo Maniam matrem esse cognominatam Larum : nunc aerios rursus deos, & heroas pronuntiat appellari : nunc antiquorum sententias sequens, laruas esse dicit [6] Lares,] quasi quosdam genios [7] defunctorum animas mortuorum. Infinitum] est, & immensum species ire per singulas, atq. ipsis facere promptum e libris, nullum esse a vobis deum neq. existimatum, neq. creditum, de quo * ambiguas, discrepantesq. sententias opinionum mille varietatibus prompseritis. Sed breuitatis & fastidij causa satis hæc est dixisse, quæ dicta sunt : & est operosum nimis coaceruare in vnum multa, cum ex vno & ex altero manifestum fiat & pateat labare, nec quidquā vos [8] certe] de his rebus quas asseritis, [9] dicere:] nisi forte dicetis, etiam si personaliter ignoramus qui sunt Lares, qui Nouensiles, qui Penates, esse illos tamen consensio ipsa vindicat auctorum, & in numeris cælitum formā sui generis obtinere. Et quemadmodum poterit an sit deus aliquis sciri, si ignorabitur & nescietur quid sit? aut postulatio ipsa beneficiorum va

1 memorationis
2 æstimari.
3 finitum:
4 solidum.
† λαύρας.
5 quosq.
6 &
7 defunctorū. Infinitum
* non
8 certi
9 scire:

lere, si exploratum non erit, non certum, quis ad quamq. debeat cōsultationem vocari? Omnis enim qui quærit alicuius numinis impetrare responsum, debet necessario scire cui supplicet, quem imploret, a quo rebus auxilia & necessitatibus exposcat humanis: maxime cum vos ipsi, & non omnes, omnia deos posse præstare, & dissimilibus ritibus singulorū animos referatis offensionesq. placari. Etenim si hic atram, ille albam desiderat pellem; huic capite velato, illi sacrificandū est nudo; de matrimonijs ille consulitur, hic medelas in commoditatibus præstat: interesse non potest nihil, an sit ille Nouensilis, an ille; cum ignoratio rerum, & personarum confusio deos offendat, cogat & necessario piaculum contrahi. Finge enim me ipsum incommoditatis alicuius & declinādi periculi causa horum cuipiam numinum supplicare, dicentē: Adeste, adestote dij Penates, tu Apollo, tuq. Neptune, omniaq. hæc mala, quibus vror, terreor, vexor, vestri numinis auerruncate clementia: erit ne spes aliqua referendæ ab his opis, si Ceres, Pales, Fortuna, Iouialis aut Genius, non Neptunus, & Apollo Penates dij erūt? aut si Curetas pro Latibus inuocaro, quos indigetes Samothracios pars vestrorum asseuerat auctorum, quemadmodum his potero auxiliatoribus & propitijs vti, cum neq. his sua, & aliena illis imposuero [1] cognomina?] Vsqueadeo res exigit propriatim deos scire, nec ambigere, nec dubitare de vniuscuiusq. vi, nomine, * si alienis ritibus & appellationibus fuerint inuocati, & aures habeant structas, & piaculis nos teneant inexpiabilibus obligatos? Quare si vobis liquet in sublimibus palatijs cæli habitare, consistere multitudinem istam quam enumeratis deorum, in vnius proloquij finibus conuenit vos stare; nec per varias distractos, repugnantesq. sententias fidem ipsis rebus, quas struitis, derogare. Si Ianus est, Ianus sit: si Liber est, Liber sit: si Summanus, Summanus sit. hoc est enim confidere, hoc tenere, exploratæ in rei cognitione desigi, non more cæcorū atq. errantium dicere: Nouensiles Musæ sunt, Trebiani quinimmo dij sunt, immo nouenarius numerus, subuersarum potius vel vrbiū præsides, & in id periculum [2] ducere] res tantas, vt dum alios tollitis, & reponitis alios, possit iure de cunctis, an sint vlla in parte dubitari.

Arnobij aduersus gentes libri tertij finis.

[1] nomina?
* cum
[2] adducere

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER QVARTVS.

INTERROGARE vos libet, ipsosq. ante omnia Romanos dominos rerũ ac principes, vtrum ne existimetis pietatem, concordiam, salutem, honorem, virtutem, felicitatem, ceteraq. huiusmodi nomina, quibus aras videmus a vobis cum magnificis exædificatas delubris, vim habere diuinam, cæliq. in regionibus degere: an ita vt assolet dicis causa, ex eo quòd optamus & volumus bona ista nobis contingere, superorum retuleritis in censum? Nam si verba existimantes hæc cassa, & nullius substantiæ nomina, diuinis tamen [1] in regionibus consecratis:] erit vobis videndũ, vtrum ne istud puerile sit ludicrum, an vestrorum ad numinum delusionẽ spectans, quibus [2] coæquatis & adiungitis] inanium figmenta verborum. Sin autem ex animi certiore sententia deos esse & hæc rati, templis & puluinaribus honorastis, inscitiam nostram vt doceatis oramus; victoria, pax, æquitas, & cetera quæ in superioribus dicta sunt, qua nam ratione, qua via intelligi possunt dij esse, atq. ad superorum concilium pertinere. Nos enim (nisi forte communem tollitis nobis atq. eripitis sensum) nihil horum sentimus & cernimus habere vim numinis, neq. in aliqua contineri sui generis forma; sed esse virtutem viri, salutem salui, honorem honorati, victoris victoriam, concordis concordiam, pietatem pij, memoriã memoris, feliciter vero viuentis, ac fine vllis offensionibus felicitatem. Quod a nobis verissime dici ex contrarijs promptũ est * oppositionibus noscitare, infelicitate, discordia, obliuione, iniquitate, impietate, ignauia pectoris, & valetudine corporis minus fausta. Vt enim hæc accidũt hominũ quæ sunt posita in [3] actionibus, affectibus fortuitis,] ita quod illis aduersum, ex qualitatibus benignioribus nominatur, in alijs necesse est hæreat, ex quibus ita formatus, figuratio ista concepta est nominũ. Nam quòd nobis

1 religionibus consecrastis:
2 coaptatis ac iungitis
* &
3 actionibus fortuitis,

1 ignotorum nobis cateruas [1] signatorum] alias inducitis deorum, existimare non possumus, vtrum ne istud serio, atq. ex rei compertæ faciatis fide; an fictionibus ludentes cassis, ingeniorum lasciuiatis luxu. Quòd abiectis infantibus pepercit lupa non mitis, Luperca (inquit) dea est auctore appellata Varrone. Ex rerum ergo prouentu, non ex vi naturæ dea ista est prodita: & postquàm feros morsus immanis prohibuit bellua, & ipsa esse hoc cœpit, & ipsius nominis significantiam traxit. aut si fuit iamdudum dea, prius quàm Romulus nasceretur, & frater; cuius fuerit nominis atq. appellationis expromite. Præstana est (vt perhibetis) dicta, quòd Quirinus in iaculi missione cunctorum præstiterit viribus: & quòd Tito Tatio Capitoli-
2 caperet num vt [2] capiat] collem, viam pandere atq. aperire per-
3 Pantica. Et missum est, dea Panda est appellata, vel [3] Pantica. Patefacta &] hæc ergo numquam fuerant numina: & nisi Ro-
4 niq. mulus tenuisset teli traiectione palatium, [4] neque] Tar-
5 cepisset. vel, posuisset, peiam rupem rex Sabinus [5] potuisset accipere,] nulla esset Pantica, nulla Præstana. Et si & has dicitis ante sui causam fuisse cognominis, quod in priore quæsitum est capite, cuius & hæ fuerint vocaminis indicate. Pellendo-
6 nam rum hostium dea potens Pellonia est: quorum [6] ne] (nisi molestum est) edite. Confligunt partes, atq. inter se cominus armorum collatione decernunt: & hæc illi est pars hostis, & illa huic hostilis: quos ergo Pellonia, cum hinc & inde pugnabitur, pellet; aut in gratiam concessura est quorum, cum vtrique debeat parti sui nominis vires officiumq. præstare? Quod si vtrinque fecerit, id est,
* ex partibus si vtrisque fauorem ac suffragium commoda-
7 pulsione rit, nominis sui vim perdet, quòd partis * vnius [7] impulsione] formatum est. Nisi forte dicetis, Romanorum tantum est dea hæc, & cum solis Quiritibus faciens gratiosis semper opitulationibus præsto est. Esse quidem hoc ita, quòd nomini fauemus, optamus: at quæstionem non exiguam res habet. Quid enim? Romani deos possident peculiares, qui aliarum gentium non sint? Et quemad-
8 poterunt modum [8] potuerunt] dij esse, si non omnibus quæ vbiq. sunt gentes, æquabilitatem sui nominis exhibebunt? & vbi quæso iamdudum Pellonia hæc fuit, cum apud Furculas Caudinas decus publicũ subiugatum est? cum apud

Thrasimenū lacum sanguinei cucurrere torrentes? cum Diomedis campi Romanis cadaueribus aggerati sunt? cum mille alia vulnera præliorū innumeris accepta sunt cladibus? Dormiebat, stertebat, aut quod vilia facere consueta sunt capita, in hostilia castra [1] defugerat?] Dij læui, [2] & læua] sinistrarum tantum regionum sunt præsides, & inimici partium dexterarum. Quod qua nam istud ratione dicatur, quo ve animi sensu, neq. ipsi nos assequimur, nec a vobis confidimus posse in aliquam lucē communis intelligentiæ perduci. Iam primum enim mundus ipse per se sibi neq. dexteras, neq. læuas, neq. superas regiones, neq. imas, neq. anticas habet, neq. posticas. Quidquid enim teres est, atq. ex omni parte rotunditatis solidæ conuexione conclusum; nullum habet initiū, nullum finem: vbi finis & initium nullum est, esse aliqua portio sui nominis, & initium non potest. Itaq. cum dicimus, dextera hæc regio est, & illa læua: non ad mundi habitum [3] dicemus,] qui sui simillimus totus est, sed ad positionem nostram situmq. reuocamus; qui informati sic sumus, vt alia dextera, [4] alia in nos dicantur] esse læua: quæ tamen hæc ipsa quæ læua appellamus, & [5] dextera alia, in nobis] nihil habent perpetuum, nihil fixum: sed prout nos casus atq. euentus collocauerit temporis, ita nostris sumunt ab lateribus figurationes. Si orientem solem respexero, cardo mihi frigoris, & Septentrio fit læuus: in quem si ora traduxero, erit mihi sinister Occasus, [6] qui ab sole posterganeus habebitur.] Rursus vero si iecero plagam in occiduam lumina, vocabulum sinistri Auster, & meridies trahet: in quam si me partem necessaria temporis circumegerit ratio, fit vt Oriens læuus immutata corporis conuersione dicatur. qua ex re poterit facillime recognosci, neq. læua natura esse vlla, sed positionis & temporis, & prout nostri corporis habuerit se situs rerum ad circumstantiam collocatus. Quod cum ita se habeat, qua nam ratione, quo pacto sinistrarū partium dij erunt, cum easdem constiterit regiones modo dexteras fieri, modo læuas? Aut quid dexteræ meruerunt de immortalibus dijs partes, vt sine vllis præsidibus degerent, quas esse faustas, & prosperis semper cum ominibus ediderunt? Lateranus (vt dicitis) deus est focorum, &Ge-

[1] perfugerat?
[2] & læuæ. vel, & læuarū tantū
[3] dicimus,
[4] alia dicantur
[5] dextera, in nobis
[6] qui ante posterganeus habebatur.

& Genius, adauctusq. hoc nomine, quòd ex laterculis crudis ab hominibus caminorum istud exædificetur genus. Quid ergo si [1] ista,] aut materia fuerint quacumq. alia fabricati foci, Genios non habebunt? & ab officio tutelæ quisquis iste est Lateranus abscedet, quòd regni sui possessio non luteis constructa est formis? Et [2] quod,] quæso, vt faciat, præsidatũ focorum deus iste sortitus est? Per humani generis coquinas currit, inspiciens & explorans, quibus nam lignorum generibus suis ardor in foculis excitetur: habitudinem fictilibus contribuit vasculis, ne flammarum dissiliant vi victa: curat vt ad sensum palati suis cum iucunditatibus veniant rerum incorruptarum sapores: & an rite pulmenta condita sint, prægustatoris fungitur atq. experitur officio. [3] Ita ne istud] fœdũ, quinimmo (vt verius dixerim) non contumeliosum, non impium, ad hoc tantum inducere deorum nescio quas fictiones? non quas dignis honoribus prosequare, sed quas rebus turpibus, & infami præficias actioni? Etiam ne militaris Venus castrensibus flagitijs præsidet, & puerorum stupris? Etiam ne Persica vna est e populo numinum, quæ obscenas illas & luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere? Etiam ne Pertunda, quæ in cubiculis præsto est, virginalem scrobem effodientibus maritis? Etiam ne Mutunus, cuius immanibus pudendis, horrentiq. fascino, vestras inequitare matronas, & auspicabile ducitis, & optatis? Quòd si minime vos [4] admouent] ad intellectũ veritatis res ipsæ: nec ex ipsis saltem potestis nominibus noscere inanissimæ superstitionis figmenta hæc esse, & falsorum imaginationes deorum? Putationibus arborum Puta (inquitis) præsto est, rebus petendis Peta: deus nemorum Nemestrinus est: Patellana numen est, & Patella, ex quibus vna est patefactis, patefaciendis rebus altera præstituta: Nodutis dicitur deus, quia ad nodos perducit res satas: & [5] quæ] præest frugibus [6] ferendis,] Nodutérensis: ab erroribus viarum dea [7] Vpibilia] liberat: in tutela sunt Orbonæ orbati liberis parentes; in Næniæ, quibus extrema tempora. Nam quæ durat & solidat infantibus paruis ossa, Ossilago [8] ipsa] memoratur. [9] Mellonia] dea est pollens potensq. in apibus, mellis curans custodiensq.

1 testa.
2 quid.
3 Ita nõ istud. vel, Ita ne istud non
4 admonent
5 quia
6 terendis,
7 Vibilia
8 esse
9 Mellona. ex S. August. lib. 4. de ciuit c. 34.

diensq. dulcedinē. Dicite o quæso (ita vobis propitiæ faueant Peta, Puta, Patella) si omnino non essent apes vllæ in terris, aut si exos humanum *, velut quidam vermiculi nasceremur, dea [1] Mellonia] non esset; aut Ossilago solidatrix ossium, nomen proprium non haberet? Etenim quæro & rogito, vtrum ne vobis videantur antiquiores dij esse natura, tempore, vetustate, an homines, an apes, fruges, virgulta & cetera? Dubitabit hominum nemo quin innumeris dicatis deos ætatibus, sæculis, cuncta quæcumq. sunt anteire? Quod si habet se ita, qui fieri per rerum naturam potest, vt ex rebus postea procreatis acciperent nomina ea, quæ sunt priora temporibus? aut tutelas sortirentur earum dij rerum quæ nondum essent genitæ, & in vsum mortalibus attributæ? An numquid iamdudum sine nominibus dij erant, & postquam res nasci, terrisq. inesse cœperunt, his a vobis dignati sunt signis atq. appellationibus nuncupari? Et vnde scire potuistis quæ nomina singulis inderetis, cum esse illos ignoraretis omnino, aut inesse potentias his certas; cum esset vobis similiter nescium, quis nam eorum [2] quod] posset, & cui rei deberet pro sui numinis potestate præponi? Quid ergo (inquitis) hos deos nusquam esse gentium iudicatis [3], &] falsis opinationibus constitutos? Non istud nos soli, sed veritas ipsa dicit & ratio, & ille communis, qui est cunctis [4] in] mortalibus sensus. [5] Qui] est enim qui credat esse deos Lucrios, & lucrorum consecutionibus præsidere, cum ex turpibus causis frequentissime veniant, & aliorum semper ex dispendijs constent? Quis Libentinam, quis [6] Burnum] libidinum superesse tutelis, quas iubet sapientia fugere, & quas mille per species propudiosa [7] expeditur] & exercet obscenitas? Quis Limentinum, quis [8] Lunam] custodiam [9] luminum] gerere, & ianitorum officia sustinere; cum fanorū quotidie videamus & priuatarum domorum conuelli & subrui, nec sine his esse flagitiosos ad lupanaria commeatus? [10] Qui] curatores obliquitatum Limos? [11] qui] [12] Saturnnm] præsidem [13] Latinis?] quis Montinum montium? quis segniū Murciam? quis ad extremum deam Pecuniam esse credat, quam velut maximum numen, vestræ indicant litteræ donare anulos aureos, loca in ludis atq. in spectaculis priora,

* genus.
1 Mellona
2 quid
3 sed
4 inditus. vel, ingeneratus
5 Quis
6 Liburnum
7 experitur
8 lanam. vel, Limam
9 liminum
10 Quis
11 quis
12 Latrind. vel, Saturnū præsidē sationis?
13 latinis?

priora, honorum ſuggeſtus ſummos, amplitudinem magiſtratus, & quod maxime pigri ament, ſecurum per opulentias otium? Quid ſi haberent in [1] ſedibus] ſuos proprios præſides, oſſa, mella, & limina, ceteraq. alia, quæ vel curſim perſtrinximus, vel nimietatis non [2] attingimus tædio?] licet conſimili ratione mille alios deos inducere, qui rebus innumeris debeant ſuam curam cuſtodiamq. præbere. Cur enim deus præſit melli vni tantummodo, non præſit cucurbitis, rapis, non cunilæ, naſturtio, non ficis, betis, caulibus? Cur ſola meruerint oſſa tutelam, non meruerint vngues, pili, ceteraq. alia locis poſita in obſcuris, & verecundioribus partibus, quæ ſunt caſibus obnoxia plurimis, & curam magis deorum diligentiamq. deſiderant? Aut ſi & has dicitis partes ſuis agere ſub tutelaribus diuis, incipient totidem dij eſſe, quot res ſunt: nec explicabitur ratio, cur non rebus omnibus diuinæ præſideant curæ. Si certas res eſſe, quibus præſint numina & prouideant, dixeritis: quid dicitis o patres nouarum religionum, [3] qui poteſtatum] obſcene a nobis deos violari, & negligi ſacrilege clamitatis, [4] queritaminiq.] contemni Larem genium focorum, Limentinum præſidem liminum, Pertundam, Perficam, Noduterenſem? & quia non ſupplices humi procũbimus, atq. [5] Tutuno,] ad interitum res lapſas, atq. ipſum dicitis mundum leges ſuas & conſtituta mutaſſe? Atquin videte, perſpicite, ne dum talia confingitis monſtra, [6] talia atq.] molimini, deos offenderitis certiſſimos (ſi modo ſunt vlli qui iſtius nominis mereantur ſuſtinere atq. habere faſtigium) nec propter aliam cauſam mala iſta, quæ dicitis, ferueant, & quotidianis acceſſionibus inoleſcant. Cur [7] ergo] (e vobis fortaſſe aliquis dixerit) eſſe falſos iſtos deos, ſi inuocati ab haruſpicibus parent, & ſuis acciti nominibus veniunt, & fidelia reddunt reſponſa quærentibus? Poſſumus obtinere falſum eſſe quod dicitur, vel quòd [8] ſuſpicionibus] pleniſſima res tota eſt; vel quòd multas quotidie prædictionũ videmus aut aliter cadere, aut in contrarios exitus fruſtrata expectatione torqueri. Sed ſint (vt aſſeritis) uera. [9] eamdem] tamen facietis fidem, [10] Melloniam] (verbi cauſa) vel Limentinũ inſerere ſe fibris, & ad rerum quas quæritis ſignificantias aptare. Numquid illorum ali-

quando

1 ædibus. vel, Quòd ſi haberet in ſe diuos
2 attigimus tædio;
3 quid poteſtatum,
4 quiritaminiq.
5 Tutano. vel, Mutuno,
6 taliaq.
7 arguis. vel, Cur ergo (e.v.f.a.d.) eſſe falſos iſtos deos contendis,
8 ſuperſtitionibus
9 numquã. vel, qui tandem facietis
10 Mellonam

quando vidiſtis os,habitum,faciem? aut eadem hæc poſſunt in pulmonibus,aut iecuſculis conſpici? Non ne accidere(fieri licet [1] actu] diſſimuletis) poteſt, vt alter pro altero ſubeat, fallens, ludens, decipiens, atq. inuocati ſpeciem præſtans? Si magi haruſpicum fratres ſuis [2] in actionibus] memorant antitheos ſæpius obrepere pro [3] actis,] (eſſe autē hos quoſdam materijs ex craſſioribus ſpiritus, qui deos ſe fingant, neſciosque,mendacijs & ſimulationibus ludant) [4] cur ratione] non diſpari credamus hic quoq. ſubijcere ſe alios pro [5] eis] qui non ſunt, vt & veſtras opinationes firmēt,& ſibi hoſtias cædi alienis ſub nominibus gaudeant? Aut ſi ſic accipere rei nouitate renuitis, vnde vobis eſt ſcire, an ſit vnus aliquis qui ſuccedat pro omnibus quos inuocatis, partibusq. ſe cunctis locorum diuiſionumq. ſupponens, multorū vobis ſpeciem diuorum præbeat & poteſtatum? Quis nam iſte eſt vnus,[6] interrogabit.] Forte poſſumus iſtum veris auctoribus dicere: ſed ne nobis fidem habere nolitis, Aegyptios,Perſas, Indos,Chaldæos,Armenios [7] interroget,] omnesq. illos alios [8] qui in interioribus] viderunt & cognouerunt hæc artibus: iam profecto diſcetis quis nam ſit Deus unus,vel ſub eo qui plurimi,qui deos ſe fingant, & humani generis imprudentiam ludant. Iamdudum nos pudet ad eum locum venire, in quo riſum tenere non poſſunt,non tantum puerculi & procaces,verum etiam ſerij, atq. in mores tetrica aſperitate durati. Nam cum a doctoribus omnes noſtris inſinuatum acceperimus & traditum, in declinationibus deorum pluratiuos numeros non eſſe, quòd [9] eſſent] dij ſinguli, nec communiter ire per plurimos vniuſcuiuſque nominis proprietas quiret:immemores vos facti,& puerilium diſciplinarū recordatione [10] cōpoſita,]& cōplures ſubditis vocabulis ijſdem deos, & cum ſitis aliàs in eorum numero reſtrictiores, multiplices eos rurſus cognominum ſocietate feciſtis: quam quidē olim partē, iudicij [11] acres] viri, atq. ingenio perſpicaci, tam ſermone Italo explicuere, quàm Græco. Et dare nobis compendium potuiſſet res iſta,ſi non & aliquos videremus litterarum eſſe iſtarū expertes;& inſtitutus a nobis ſermo nos quoque compelleret nonnihil de his rebus (quamuis ab illis ſumptum

1 aſtu
2 incantationibus.vel,inuocationibus
3 deis. vel, cetis.vel,veris.
4 cur non ratione. vel, cur ratione non deos pari
5 deis
6 interrogabitis.
7 interrogetis. vel, interrogate.
8 qui interioribus
9 ſint
10 ſepoſita. vel, conſopita.
11 actis

[1] commemoratumq.)] depromere. Aiunt igitur theologi vestri,& vetustatis abscònditæ conditores,tres in rerum natura Ioues esse; ex quibus vnus Aethere sit patre progenitus, alter Cœlo; tertius vero Saturno, apud insulam Cretam & sepulturæ traditus & [2] procreatus.] Quinq. Soles, & Mercurios quinque: ex quibus(vt [3] res ferunt)] Sol primus Iouis filius dicitur, & Aetheris habetur nepos: secūdus† Regina & Hyperione proditus genitore: tertius Vulcano, nō Lemnio, sed Nili qui fuerit filius: quartus Ialysi pater, quem Rhodi peperit heroicis temporibus Acantho: quinctus Scythici regis,& versipellis habetur Circes. nam Mercurius primus, qui in Proserpinam dicitur genitalibus adhinniuisse subrectis, supremi progenies Cœli est. sub terra est alter, Trophonius qui esse iactatur: Maia tertius matre, & Ioue procreatus sed tertio: quartus soboles Nili est, cuius nomen Aegyptia gens horret & reueretur expromere: quinctus Argi est interemptor, fugitiuus, atq. exul,& proditor apud Aegyptum litterarum. Sed & Mineruæ (inquiunt) sicut Soles,& Mercurij, quinq. sunt: ex quibus prima non virgo, sed ex Vulcano Apollinis procreatrix: Nili altera proles, & quæ esse perhibetur [4] Aegyptiæ] Sais: Saturni tertia est, & quæ vsum excogitauit armorum: Iouis quarta progenies, quam Messenij Coryphasiam nūcupant: & quæ [5] Corypalantem] occidit patrem incestorum appetitorem, est quincta. Ac ne longum videatur,& nimium [6] minutum] velle capita ire per singula, aiunt ijdē theologi quattuor esse Vulcanos, & tres Dianas, Aesculapios totidem, & Dionysios quinque, ter binos Hercules, & quattuor Veneres, tria genera Castorum, totidemq. Musarum, pinnatorū Cupidinū trigas, & quadrigas Apollinarium nominum: quorum similiter genitores, similiter matres, loca quibus nati sunt, indicant, & originem singulorum suis cum prosapijs monstrant. Quod si verum & certum est, & ex rei cognitæ asseueratione monstratur; aut omnes dij non sunt (quoniam plures sub eodem nomine, quemadmodum accepimus, esse non possunt), aut si aliquis ex his est, ignorabitur,& nesciertur; quia sit consimilium nominum confusione cæcatus. atq. ita per vos ipsos (quamuis fieri nolitis) efficitur, vt hæc sit & religio conturbata,

[1] commodatumq.)

[2] prolatus.

[3] referunt)

† Diodorus Siculus βασίλειαν Magnam Matrem dictam affirmat. & August. in lib. 2. de Ciuit. cap. 4.

[4] Aegyptia. vel, Aegyptijs

[5] Corya Pallantem. vel, Pallantem. Clem. Alex. ἐπὶ πᾶσι, τὴν πάλλαντος καὶ τιτανίδος τῆς ὠκεανοῦ, ἣ τὸν πατέρα δυσσεβῶς καταθύσασα τῷ πατρῴῳ κεκόσμηται δέρματι, ὥσπερ κωδίῳ.

[6] minutim

turbata, neq. habeat finem certum, in quem dirigere se possit, nullis elusa ambiguitatis erroribus. Fingite nos enim vel auctoritate [1] ideo motos,] vel violentia terroris vestri, induxisse in animum, Mineruam (verbi causa) sacris vobis solemnibus & ritu velle adorare vulgato: res si cum diuinas apparamus, [2] aggrediamurq.] aris flammantibus sua reddere constituta, Mineruæ omnes aduolent, ac de istius nominis possessione certantes, poscant sibi singulæ apparatum illum sacrorum reddi: quid in medio faciemus nos animal tenue, vel in partes quas potius pij muneris officia transferemus? Dicet enim forsitan prima illa, quam diximus: [3] Meum nomen est Mineruæ, tum numen,] quæ Apollinem genui, quæ Dianam; & ex mei vteri fetu cælum numinibus auxi, & deorum numerum multiplicaui. [4] Immo, inquiet quarta: Minerua tu tu sis?] quæ marita, & puerpera toties castitatis puræ imminuta es sanctitate? non ne vides in Capitolijs omnibus virginales esse species Mineruarum, nec nuptarum his formas ab artificibus cunctis dari? Desiste igitur nomen iuris tibi adsciscere non tui. nam Mineruam me esse genitore ex Pallante procreatam, testis omnis est poetarum chorus, qui Palladem me nuncupat, deriuato a patre cognomine. Quid dicis? (inquiet secunda, hæc audiens) ergo ne Mineruium nomen tu [5] fers] parricida, petulans, [6] & ex amoris] incesti contaminatione polluta? quæ dum te fucis atq. artibus excolis meretricijs, etiam patris in te mentem furialibus [7] plenam] cupiditatibus excitasti. Perge igitur, aliud tibi [8] quære] signum: nam mea res ista est, quam Nilus maximus fluminum aquis generauit ex liquidis, & in virgineos habitus roris concretione conduxit. Quòd si fidem inquiris facti, Aegyptios & ego testes dabo, quorum [9] Nili] lingua, Platonis testificante Timæo. Quid deinde arbitramur fore? desistet ne & illa Mineruã se dicere, cui Coryphasiæ nomen est, vel ex Coryphæ matris signo, vel quòd ex vertice summo Iouis parmam ferens emicuit, atq. armorũ accincta terroribus? Aut illam quæ tertia est, [10] censuram patientiæ] nomen, & non dictis talibus habituram rationem sui, & primarum arrogantiam refutaturam? Ita ne tu audes maiestatem tibi mei nominis [11] vsurpare? Si

1 demotos. vel, idonea motos,

2 aggredimurque

3 Meũ est Mineruæ nomen ac numen. vel, Meum tum nomen est Mineruæ, tum numẽ,

4 Minime, inquit quincta. Minerua tu sis.

5 feres

6 & amoris

7 plane

8 quærere

9 Neith. ex Platonis Timæo. Σαϊτικὸς νομὸς, τούτου δὲ τοῦ νομοῦ μεγίστη πόλις Σάϊς ὅθεν δὲ καὶ ἄμασις ἦν ὁ βασιλεὺς. οἷ τῆς πόλεως ἀρχηγός ἐστιν, αἰγυπτιστὶ μὲν τοὔνομα νηίθ, ἑλληνιστὶ δὲ ὡς ὁ ἐκείνων λόγος, ἀθηνᾶ.

10 cessurã patienter

11 vsurpare Sai, cum

H 2 verum]

verum] ex cœno & ex gurgitibus prodita, coagulataq. e limo sis? aut tibi tu [1] aliam] dignitatem assumis, atq. de vertice procreatam mentiris te Iouis, & Rationem te esse mortalibus ineptissimis suades?* Ex capite conceptos filios procreat? aut si arma quæ gestas, procudi possunt & fabricari; in verticis ipsius cauo officina fabrilis fuit, incudes, mallei, fornaces, folles, carbones, & [2] forfices.] At si verum est quod asseueras, Rationem te esse; desiste tibi nomen id quod meum est, vindicare. Nam, quam dicis ratio, non est species numinis certa, sed obscurarum intelligentia causarum. Si ergo (vt diximus) officia nobis adeuntibus religiosa, Mineruæ adsint quinque, ac de huius nominis proprietate rixantes, sibi quæq. desideret aut turis suffimenta libari, aut ex pateris aureis in feriam vina defundi; quo disceptatore, quo iudice controuersias tollemus tantas? aut quis quæsitor, quis arbiter ceruicibus tantis erit, qui inter personas huiusmodi, aut vindicias iustas dare, aut sacramenta conetur pronuntiare non iusta? Non ne potius ibit domum, seseq. abstinens ab negotijs talibus tutius esse arbitrabitur nihil horum contingere, ne aut vni dando quod omnium est, inimicas efficiat ceteras; aut stultitiæ crimen incurrat, si id attribuat cunctis, quod esse oportebat vnius? Possumus hæc eadem de Mercurijs, Solibus, immo de alijs omnibus, quorum numeros tenditis & multiplicatis, expromere. Sed satis est ex vno rationem in ceteris eamdē esse scire: & ne forte prolixitas fastidiū audiētiæ pariat, cessabimus ire per singula; ne dum vos arguimus nimietatis, loquacitatis immodicæ suscipiamus & nos culpam. Quid dicitis, o isti qui ad deorum nos cultum membrorum laniatibus inuitatis, & suscipere nos cultum vestrorum compellitis numinum? Possumus difficiles non esse, si modo aliquid nobis dignum tanti nominis opinione monstretur. Ostendite nobis Mercurium, sed vnum: date Liberū, sed vnum: vnam Venerem, atq. vnam similiter Dianam. Nam esse Apollines quattuor, aut tres Ioues, numquam nobis facietis fidem, nec si testem ipsum citetis Iouem; aut Pythium constituatis auctorem. Sed ex diuerso nescio quis, Vnde, inquit, scimus an explorata & cognita theologi scriptitarint, an vt visum est, atq. sedit, libidinosam

[1] alienam

[2] * Iouis e capite concepta tu fueris, si quis ex capite c. f. procreat: aut a forcipes.

ſam extulerint fictionem? nihil iſtud ad cauſam: nec ſermonis iſtius in eo eſt ratio conſtituta, vtrum ne res ita ſint, theologorũ vt indicant ſcripta, an aliter ſe habeant, & multo diſſociatæ diſcrimine. Nobis enim ſatis eſt rebus de publicatis loqui: neq. quærere quid ſit in vero, ſed refutare, conuincere id quod in medio poſitum eſt, atq. opinatio concepit humana. Sed ſi mendaces illi, vos veritas quæ ſit exponite, & irrefutabile aperite ſecretum. & qui fieri poteſt remotis magiſterijs litterarum? Quid eſt enim quod dici de immortalibus dijs poſſit, quod non [1] ex hominũ deſcriptis] ad humanas peruenerit notiones? Aut quidquã vos ipſi de illorum ritibus poteſtis cæremonijsq. narrare, quod relatum in litteras non ſit, & ſcriptorum commentarijs publicatum? Aut ſi ponderis exiſtimatis nullius hæc eſſe, aboleantur omnes libri, quos de dijs habetis compoſitos, theologorum, pontificum, nonnullorum etiam philoſophiæ deditorum: quinimmo potius fingamus ab exordio mundi nullum aliquando mortalium, [2] nullum eſſe] de dijs quidquam; experiri volumus, & cupimus ſcire, an mutire, an hiſcere deorum in mentione poſſitis, an concipere eos mente, quos in animis veſtris nullius ſcripti informauerit notio. Cum vero nomina & potentias illorum ſuggerentibus vobis libris addidiciſſe vos conſtet, iniquum eſt detrahere litteris his fidem, quarum ea quæ dicitis teſtimonio atq. auctoritate firmatis. Niſi forte hæc falſa, & ea quæ a vobis dicuntur, erunt vera. Quo argumento, quo ſigno? Cum enim homines vtrinque, & qui hæc, & illa cõmentati ſunt, fuerint; & de rebus incertis ab vtraq. ſit diſputatum parte: arrogantis eſt dicere, id quod tibi placeat eſſe verum; quod vero animum lædit, [3] id libidinis & falſitatis] arguere. Per humani generis iura, atq. ipſius mortalitatis conſortia cum auditis & legitis, ex illo atq. ex illa matre deus ille eſt proditus; nonne animi veſtri ſenſus tangit humanum neſcio quid dici, & ex terreni generis humilitate proficiſcens? Aut cum eſſe arbitramini [4] vos] ita, ſollicitudinẽ concipitis nullã, ne offenſionis aliquid apud ipſos (quicumq. ſunt) contrahatis deos; quòd ex turpi concubitu creditis, atq. ex ſeminis iactu ignoratam ſibi ad lucẽ [5] beneficijs] obſcenitatis exiſſe? Nos enim (ne

1 quod nõ hominum de ſcri ptis

2 meminiſſe

3 libidinoſæ falſitatis. ſ. Libidinoſam extulerint fictioné.

4 eos

5 beneficio eos

 quis

quis forte existimet ignorare,nescire,quid istius nominis conueniat dignitati) sane natiuitatis expertes deos esse oportere censemus. Aut si aliquos ortus habent a domino rerum ac principe,rationibus quas ipse nouit, ipsos ducimus atq. existimamus [1] esse missos,] immaculatos, castissimos, puros, nescientes quæ sit fœditas ista coeundi,& vsq. ad illos ipsos principali procreatione finita. At vero vos contra maiestatis immemores & sublimitatis tantæ, eas illis adiungitis natiuitates, ortusq. eos adscribitis, quos ingenijs lautioribus homines & execrationi habeât & horrori. Ex Ope (inquitis) matre,& ex genitore Saturno,cum suis est natus Diespiter fratribus. Vxores enim dij habent, atq. in coniugalia fœdera condicionibus veniunt ante quæsitis. vsu,farre,coemptione,genialis lectuli sacramenta [2] conducunt.] habent speratas,habent pactas,habêt interpositis stipulationibus sponsas. Et quid de ipsis coniunctionibus loquimur,quando & quosdam nuptias celebrasse,& festas habuisse frequentias dicitis,& lusisse in his deas;& quòd participes fescenninorũ non essent,perturbasse discordijs omnia; & in humanũ, in posterum genus exitiorum [3] sæuisse] discrimina? Sed in ceteris forsitan minus huius eluceat turpitudinis fœditas. Ergo ne ille rector poli,pater deorum & hominũ,supercilio & nutu totum motans & tremefaciens cælũ, ex viro concretus & femina est? & nisi ambo sexus in obscenas [4] dissoluerent] copulatis corporibus voluptates, Iuppiter ille maximus non esset, & vsq. ad hos dies & regem numina non haberent, & cælum sine domino staret? Et quid Iouê miramur ex feminæ effusum dictitare vos aluo, quando auctores vestri & nutricem habuisse conscribunt, & ex alieni vberis alimonia mox traditam retinuisse vitam? Quid dicitis o viri? Ergo ne (iterum dicam) tonans,[5] fulgens,&] fulminans,& nubila terribilia conducens, suxit fluenta mammarum,vagitum edidit, repsit? atque,vt fletum exponeret ineptissime tractũ, crepitaculis obticuit auditis; & ad somnos inductus est in mollissimis cunis iacens,& vocibus delinitus infractis? O deorum assertio religiosa: o amplitudinis metuendæ venerabilem monstrans atq. insinuans dignitatem. Siccine apud vos quæso supernarum nascitur eminentia potestatum? his in lucem

[1] emissos

[2] condicunt.

[3] seuisse

[4] se soluerent. vel, dissoluerentur

[5] fulgurans,

cem prodeunt generationibus dij vestri, quibus asini, porci, canes, quibus immunda hæc omnis conceptatur & gignitur terrenarum proluuies bestiarum? Nec contenti hos [1] cœtus] grauitati attribuisse Saturniæ, etiam ipsum regem mundi flagitiosius liberos procreasse, * natū atq. editum prædicatis. Ex Hyperiona (inquitis) matre, & ex Ioue iaculatore fulminis Sol aureus & flagrātissimus natus est: ex Latona & eodem Arquitenens Delius, & siluarum [2] agitatrix] Diana: ex Leda & eodē Castores, * Græce Dioscoris nomen est: ex Alcmena & eodem Hercules ille Thebanus, quem claua, pellisq. tutatæ sunt: ex Semela atq. ipso, Liber, qui Bromius dicitur: ex ipso rursus & Maia, Mercurius ore facundus, & gestator affabilium colubrarum. Potest vlla grauior contumelia Ioui vestro infligi, aut quidquam est aliud, quod labefactet aut destruat deorum principis auctoritatem, quàm quòd eum creditis voluptatibus aliquando libidinosis victum, & in femineos appetitus inflammati pectoris incaluisse feruore? Et quid regi Saturnio matrimonijs fuerat cum alienis rei? Non ne illi fuerat satis Iuno, nec sedare impetum cupiditatum in regina poterat numinum, cum nobilitas eam commendaret tanta, facies, oris dignitas, & vlnarum niuei marmoreiq. candores? An vxore contentus haud vna, concubinis, pellicibus, atq. amiculis delectatus, impatientiam suam spargebat passim (vt bacchari adolescentes solent) salax deus & canus, ex infinitis corporibus flaccescentium voluptatum restituebat ardorem? Quid dicitis o impij, vel quas de vestro Ioue opinionum confingitis fœditates? Ita non animaduertitis, non videtis cuius eum notetis probri? cuius criminis constituatis auctorem? vel quas in eum labes flagitiorum, quantas coaceruetis infamias? Ad libidinem homines proni, atq. ad voluptatum blandicias naturæ infirmitate procliues, adulteria tamen legibus vindicant, & capitalibus afficiūt eos pœnis, quos in aliena comprehenderint fœdera genialis se lectuli expugnatione iecisse. † Subsessoris, & adulteri persona cuius esset turpitudinis, notæ cuius, regum maximus nesciebat, & speculator ille (vt fama est) bene meritorum, ac pessime, quid nam deceret se velle rationibus pectoris non perspiciebat amissi. Et tolerari forsitan maletractatio hæc possit,

[1] ortus. vel. coitus
* quem
[2] habitatrix. vel. ferarū agitatrix
* quibus
† Virg. xi. Aen. — deuicta Asia subsedit adulter. Valerius: Nulli enim tūc subsessores alienorum matrimoniorum oculi metuebātur.

posset, si eum saltem personis coniungeretis compatibus, & [1] adultera vobis immortaliũ constitueretur] dearum. In humanis vero corporibus quid nam quæso inerat pulchritudinis, quid decoris, quod irritare, quod flectere oculos posset inde Iouis? cutes, viscera, pituita, atq. omnis illa proluuies, intestinorum sub inuolucris constituta? quam non modo Lynceus ille penetrabili acie possit horrescere, verum etiam quiuis alter sola vel cogitatione vitare. O egregia merces culpæ; o digna & pretiosa dulcedo, propter quam Iuppiter maximus cygnus fieret, & taurus, & candidorum procreator ouorum. Si aperire oculos mentis, & veritatem propriam intueri sine vlla vultis gratificatione priuata, miseriarum omnium causas, quibus genus (vt dicitis) iamdudum afflictatur humanum, ex huiusmodi reperietis opinationibus fluere, quas habebatis antiquitus de dijs vestris; & quas in melius reformare ante oculos posita veritate renuistis. Nam nos quidem quid nam de illis aliquando aut inconueniens sensimus, aut conscriptionibus edidimus indecoris, vt in inuidiam iaciantur nostram labores generis humani, & commoditates quibus viuitur, imminutæ? Numquid a nobis dicitur, vt ciconias, vt palumbes, ex Ioue esse progenitos quosdam deos? Numquid ex pelagi spuma, & ex Cœli genitalibus amputatis Cythereæ Veneris concretũ coaluisse candorem? Numquid parricidij causa vinctum esse Saturnum, & ab [2] his] diebus [3] tantis] vinculorum ponderibus [4] eleuari?] Numquid beneficio Curetum ab interitu seruatum Iouem? Numquid expulisse regno patrem, & alieni iuris imperium violentia & fraude tenuisse? Numquid pulsum a [5] nobis] senem Italorum delituisse in finibus, & quòd tutus fuisset a filio, nomen Latio imposuisse pro munere? Numquid incestas nuptias cum sorore Iouem ipsum dicimus fecisse nos? aut inuitatum ad eius mensam pro suillis visceribus prolem nescium Lycaoniam pransitasse? Numquid altero claudũ pede apud insulam Lemnum fabrilia opera exercuisse Vulcanum? Numquid cupidinis, atq. auaritiæ causa (sicut canit Bœotius Pindarus) Aesculapium fulminis transfixum esse telo? Numquid Apollinem ditem factum, eos ipsos reges, quorum gazis fuerat locupletatus & donis, ambiguitate fefellisse?

[1] adulteria v. i. constitueretur

[2] suis.

[3] tantum. Lucian. de Saturnalibus: ἀν δὲ οὐ πεδήτης, οὐδὲ αἰχμαλώτος, οἷον αὐτὸν οἱ ζωγράφοι ἐπιδεικνύουσι.

[4] releuari?

[5] Ioue. error fluxit e corrupta voce Iobe, ex qua, nobis, librarij fecerunt.

fefelliſſe reſponſi? Numquid furem Mercurium publicauimus? num nos eſſe Lauernam, atq. cum hoc ſimul fraudibus præſidere furtiuis? Numquid ex nobis [1] Myrtilus] eſt auctor, qui Macari [2] filias Meglaconis ancillulas profitemur] fuiſſe Muſas? Numquid rege a Cyprio, cuius nomen Cinyras eſt, [3] dictatum] meretriculam Venerem diuorum in numero conſecratam? Quis ex reliquijs Pelopis compactum eſſe Palladium prodidit? non vos? Quis Spartanum fuiſſe Martem? nõ ne Epicharmus auctor veſter? Quis in Thraciæ finibus procreatũ? non Sophocles Atticus cunctis conſentientibus theatris? Quis † menſibus in Arcadia tribus & decem vinctum? non Melæ fluminis filius? Quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythis aſinos immolari? non principaliter cum ceteris Apollodorus? Quis dum genialibus inſultat alienis, hæſiſſe in laqueis inuolutum? non commentarij veſtri, non ſcenæ? Numquid aliquando a nobis conſcriptum eſt mercenariam deos ſeruitutem ſeruiſſe, vt Herculem [4] ſordidi] amoris & petulantiæ cauſa, vt Admeto Apollinem Delium, vt Laomedonti Troico Iouis fratrem; vt eidem, ſed cum patruo Pythium, vt coniugalia ſecreta miſcentibus, Mineruam luminis miniſtram, & lucernarum [5] modulatricem?] Non ne ille veſter eſt vates, qui Martem fecit & Venerem mortalium manibus vulneratos? Non ex vobis Panyaſis vnus eſt, qui ab Hercule Ditem patrem, & reginam memorat ſauciatam eſſe Iunonem? non viraginem ab Ornyto cæſam, cruentatam, vexatam, Polemonis veſtri indicãt ſcripta? Non ab Hippocoöntis liberis ipſum Soſibius Herculem cruciatum tetuliſſe pronuntiat, & illati vulneris & doloris? Apud inſulam Cretam ſepulturæ eſſe mandatum Iouem nobis & editum traditur? In Spartanis, & Lacedæmonijs finibus nos dicimus conditos, in cunis coalitos fratres? Noſter ille eſt auctor, qui † Patrocles Thurius ſcriptorũ in titulis indicatur, qui tumulos memorat, reliquiasq. Saturnias tellure in Sicula contineri? Chæroneus Plutarchus noſtrarum eſſe partium comprobatur, qui in Oetæis verticibus Herculem poſt morborum comitialium ruinas diſſolutum in cinerem prodidit? Nam quid de illis amoribus dicam, quibus in feminas ſanctos incaluiſſe cæleſtes, veſtris proditum litteris

1 Myrſilus
2 filiæ Megaclonis ancillulas profitetur. Clemens Alex. Μούσας θεραπαινίδας οὔσας ταύτας ἐώνηται Μεγακλὼ ἡ θυγάτηρ Μάκαρος.
3 dicatã. ex Clemente Alex.
† Homer. lib. v. Iliad. τλῆ μὲν ἄρης, &c. κρατερῷ ἐνὶ δεσμῷ χαλκέῳ δ' ἐν κεράμῳ δέδετο τρεῖς καὶ δέκα μῆνας.
4 Sardibus. Clemens Alex. ἡρακλῆς ἐν σάρδεσιν ὀμφάλῃ.
5 moderatricẽ. Clemens Alex. ὅμηρος δὲ τὴν ἀθηνᾶν οὐκ αἰσχύνεται παραφαίνειν, λέγων τῷ ὀδυσσεῖ χρύσεον λύχνον ἔχουσαν ἐν χερσίν.
† Clemẽs: κρόνον δὲ ἐνοικεῖσθαι σικελίᾳ, καὶ ἐνταῦθα αὐτὸν τετάφθαι πάτροκλος ὁ θούριος.

ris atq. auctoribus continetur? Numquid enim a nobis arguitur rex maris Amphitritas, Hippothoas [1] Amymonas, Menalippas,] Alcyonas, per furiosæ cupiditatis ardorem castimoniæ virginitate priuasse? Numquid Apollo Latonius immaculatus ille, castissimus, atq. purus, Arsinoas, [2] Chrysas,] Hypsipylas, Marpissas, Zeuxippas, & Prothoas, Daphnas, & Steropas, inconsulti pectoris appetisse feruoribus? Numquid senex Saturnus iamdudum obsitus canis, atq. annorum vetustate iam frigidus, nostris carminibus indicatur ab vxore in adulterio comprehensus induisse formam feri, & sub pecoris specie hinnitibus euolauisse iactatis? Iuppiter ipse rex mundi, nonne a vobis infamis est iste per innumeras species, & petulantis amoris flammam seruilibus obumbrauisse fallacijs? Numquid a nobis aliquando conscriptus est libidinosa vt perficeret furta, modo esse in aurum versus, modo in Satyrũ ludicrum, in draconem, in alitẽ, * taurum, & quod omnia genera contumeliarum transiliat, in formiculam paruulã, vt Clitoris videlicet filiam [3] Mirdonis edere] apud Thessalos matrem? Quis illum in Alcmena nouem noctibus fecit peruigilasse cõtinuis? non vos? Quis in amoribus desidem derelicta cæli statione iacuisse? non vos? Et sane adiungitis beneficia non parua: siquidem vobis deus Hercules natus est, qui in rebus huiusmodi patris sui transiret, exsuperaretq. virtutes. Ille noctibus [4] vix nouẽ] vnam potuit prolem extundere, concinnare, cõpingere: at Hercules sanctus deus natas quinquaginta de Thestio nocte vna perdocuit & nomen virginitatis exponere, & genitricum pondera sustinere. Quid, quòd non contenti feminei generis attribuisse dijs curas, etiam sexus adiungitis adamatos ab his [5] mares?] Hylam nescio quis diligit, Hyacintho est alius occupatus, ille Pelopis desiderijs flagrat, hic in Chrysippum suspirat ardẽtius, catamitus rapitur deliciarum futurus, & poculorum custos. Et vt Iouis dicatur pullus, in partibus Fabius aduritur mollibus, obsignaturq. posticis. Sed soli amant apud vos mares, & feminneo sexui sua cõseruata est sanctitas. Non ne vestris cautum est litteris adamatũ esse ab Aurora Tithonum, arsisse in Endymionem Lunam, Nereidem in Aeacum, in Achillis genitorem Thetim, Proserpinam in Adonem, matrem

[1] Alopas, Melanippas. ex Clemente Alexan.

[2] Aethusas. Clemens Alex.

* in

[3] Myrmidonis ederet. vel, redderet. Clemens. Θετταλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦσι σέβειν, ἐπεὶ τὸν Δία μεμαθήκασι τῇ Κλίτορος θυγατρὶ Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι, καὶ μυρμιδόνα γεννῆσαι.

[4] nouem vix

[5] maris?

matrem eius Cererem in Iasionem nescio quem rusticanum,& post Vulcanum, † Phæthontem, Martem,in Anchisæ nuptias ipsam illam Venerem Aeneadũ matrem, & Romanæ dominationis auctorem? Cum talia igitur vos probra,& flagitiosa prodigia non in vnum aliquem nominatim,sed in omnem pariter superorum gentem, quam esse vos reminí,sine vllius exceptione iaciatis, audetis salua verecundia dicere aut esse nos impios,aut vos pios; cum multo maiores ferant a vobis offensas [1] ex omnibus probris,quæ in illorũ maledicta] cõducitis, quàm amplitudinis & honoris ex ritu atq. officio cultionis? Aut enim falsa illa sunt cuncta,quæ sunt prompta de singulis,existimationem illorum maiestatemq. lædentia; & res digna omnino est,propter quam dij funditus genus omne debeant abolere mortalium: aut si explorata & vera sunt,& sine vllis dubitationibus comprehensa, ad eam perducitur res summam,vt inuitissimis vobis non generis superi,sed humani eos fuisse credamus. Vbi enim nuptiæ,matrimonia,puerperia, nutrices, artificia, debilitates, vbi status capitis,& condicio seruitutis, vbi vulnera, cædes,cruor,vbi amores,desideria,voluptates, vbi omnis animorũ affectio ab inquietis perturbationibus veniens, necesse est diuinum nihil istic esse: nec quod proprium caduci est generis,& terrenæ fragilitatis,præstantiori posse adhærere naturæ. Quis est enim qui credat, si modo agnoscit ac percipit vis istius potentiæ quæ sit, aut genitales habuisse partes deum, & abscissione fœdissima priuatum his esse: aut ex se proditas aliquando intercepisse proles,& vinculorum coercitum pœnis: aut cum patre quodammodo conseruisse bella ciuilia, aut [2] cum] iure abstinuisse [3] reguli,] aut exterritum minoris metu vertisse exsuperatum terga, & tamquam fugitiuum & exulem in submotis delituisse secretis? Quis est,inquam,qui credat ad humanas accubuisse deum mensas, interemptum auaritiæ causa, fefellisse supplices ambiguitate responsi, præcellere in furtorum [4] donis,] adulterasse, seruisse,vulneratum esse,& adamasse, & per omnes libidinum formas incestarum cupiditatum circumegisse pellaciam? Atquin omnia vos ista & fuisse, & inesse in dijs asseueratis vestris: neq. vllam prætermittitis speciem vitiositatis, maleficij,

† Clemẽs Alex. Ἀφροδίτη δὲ, ἐπ' Ἄρει κατῃσχυμμένη, μετῆλθεν ἐπὶ κινύραν, καὶ ἀγχίσην ἔγημεν, καὶ φαέθοντα ἐλόχα.

[1] ex probris, quæ in illos vestra maledicentia

[2] eum

[3] regali,

[4] dolis ſ. præsidere furtorũ dolis.

maleficij, lapsus, quam non in conuicium numinum opinionum petulantia conferatis. Aut igitur vobis quærendi sunt dij alij, in quos omnia ista non cadant (in quos enim hæc cadunt, humani sunt generis atq. terreni) aut si hi sunt tantummodo, quorum nomina publicastis & mores, opinionibus tollitis vestris. Mortalia sunt enim quæcumq. narratis. & possumus quidem hoc in loco omnes istos nobis quos inducitis atq. appellatis deos, homines fuisse monstrare, vel Agragantino Euhemero replicato, cuius libellos Ennius, clarum vt fieret cunctis, sermonem in Italum transtulit: vel [1] Nicagora] Cyprio, vel Pelleo Leonte, vel Cyrenensi Theodoro, vel Hippone ac Diagora Melijs, vel auctoribus alijs mille, qui scrupulosæ diligentiæ cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt. Possumus, inquam, si placet, & Iouis res gestas, & Mineruæ expromere bella virginis & Dianæ, quibus dolis Liber Indorum affectauerit regnum, cuius fuerit condicionis Venus, cuius operæ, cuius quæstus: matrimonium magna cuius tenuerit Mater: quid nam spei, quid voluptatis specioso ab [2] Atyde] conceperit: vnde Serapis Aegyptius, vnde Isis, vel ex quibus causis appellatio ipsa concinnata sit nominum. Sed non istam suscepimus in eo sermone, quem facimus, vel operulam, vel voluntatem, vt ostendamus & publicemus, qui nam fuerint hi omnes. Illud nobis propositum est, vt quoniam nos impios & irreligiosos vocatis, vos contra * & deorũ contenditis esse cultores; demonstrare, atq. in medio ponere ab hominibus magis nullis ignominiosius eos tractari quàm a vobis. Quod si habere se ita ex ipsis maledictionibus promptũ est, sequitur vt intelligi debeat vos superis stimulos indignationũ furialium cõmouere, qui tam fœdas de illis vel auditis, vel creditis, & ignominiosas ipsi compingitis fabulas. Non enim qui sollicite relegit, & immaculatas hostias cædit, qui aceruos turis dat cõcremandos igni, numina [3] consentiendus] est colere, aut officia solus religionis implere. Cultus verus in pectore est, atq. opinatio de dijs digna: nec quidquã prodest illatio sanguinis & cruoris, si credis de his ea quæ nõ modo sint longe ab eorum diuina præstãtiq. natura, verũ etiam labis & turpitudinis aliquid, & maiestati eorum conciliet & decori.

[1] Nicanora. Clemens. Alex. Νικάνορα τὸν κύπριον.

[2] Attine. vel, Attide. vtroq. modo in veteribus lapidibus inuenitur.

* pios.

[3] censendus. J. lib. vii. Non enim qui simulacrum, &c. aut qui pecus trucidat innoxiũ, sacrisq. incendit altaribus, is habẽdus est rebus deditus esse diuinis. Opinio religionem facit, & recta de dijs mens, &c.

cori. Interrogare enim vos libet, & ad sermonis exigui respōsionem vocare, vtrum ne grauius existimetis nullas cædere his hostias, quia putes naturam tantam neq. velle,neq. appetere istas: an talia de his probra opinionum fœditate concipere, quæ cuiusuis animum in vltionis possint rabiem concitare?Si rerum momenta pendantur,nullum reperias tam inuidum iudicem, qui non criminosius existimet maledictis insignibus cuiuspiam famam carpi,quàm a quoquā silentio præteriri. Hoc enim forsitan rationis existimari possit & credi: illud sacrilegæ mentis est,& desperatæ in fictionibus cæcitatis; si in cærimonijs vestris, rebusq. diuinis, [1] postulationibus] locus est, & piaculi dicitur contracta esse commissio: si per imprudentiæ lapsum,aut in verbo quispiam, aut [2] sympiuio] deerrarit;aut si rursus in solemnibus ludis, curriculisq. diuinis: Commissum omnes statim in religiones clamatis sacras,si ludius constitit,aut tibicen repente cōticuit:aut si patrimus ille, * qui vocitatur puer, omiserit per ignorantiam lorum, aut terram tenere nō potuit:audetis abnuere in delictis tam grauibus violari semper a vobis deos, cum in leuioribus causis irasci eos ipsi cum pernicie sæpius confiteamini ciuitatis?Sed poetarum,inquiunt, figmenta sunt hæc omnia, & ad [3] voluntatem] compositæ lusiones. Non est quidem credibile homines [4] minus] brutos, & vetustatis remotissimæ vestigatores, aut nō eas inseruisse suis carminib. fabulas,quæ in notionibus hominum superessent atq. in auribus collocatæ: aut ipsos sibi tantum licentiosi voluisse iuris adsciscere, vt confingerent per stultitiam res eas,quæ nec ab insania procul essent remotæ,& quæ illis a diis metum,& periculum possent ab hominibus comparare. Sed concedamus, vt dicitis,deformitatum tantarum cōcinnatores esse atq. inuentores poetas: immunes tamen a deorum maletractatione nec sic estis, qui talia cessatis maleficia vindicare:aut non legibus latis,& seueritate pœnarum tantæ ijstis obuiam temeritati, constitutumq. a vobis est, ne quis posthac hominum id quod esset turpitudini proximum, aut [5] eorum] indignum maiestatibus loqueretur. Quisquis enim patitur peccare peccantem, is vires subministrat audaciæ: & maioris contumeliæ res est, falsis

quem-

1 pollutionibus 2 symbolo.ex Cicerone.

* & matrimus. Cicero de Haruspic.resp. An si ludius constitit,aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus, & matrimus,si terram non tenuit, aut si lorū omisit,aut si Aedilis verbo, aut symbolo aberrauit, ludi sunt non rite facti. Thensam apud Ciceronē & Arnobiū legendum apparet, pro terrā, ex Plutarcho in Mario: ἐσπευδε γὰρ ἑνὸς τῶν ἀξίων τὰς καλουμένας θένσας ἀποτείνοντος, καὶ πάλιν τοῦ ἡνιόχου τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τὰς ἡνίας συλλαβόντος, αὖθις ἐψηφίσαντο τὴν πομπὴν ἐπιτελεῖν.

3 voluptatem 4 minime. 5 deorum

quemquam notare atq. insignire criminibus, quàm vera ingerere atq. obiectare delicta. Quod enim sis dici, & quod esse te sentias, morsum habet minorem testimonio tacitæ recognitionis infractum. Illud vero acerbissime vulnerat, quod inurit innoxios, & quod decus nominis atq. existimationis infamat. Adscribuntur dij vestri in triclinijs cælestibus, atq. in [1] chalcidicis] aureis cenitare, potare, & ad vltimũ fidibus & vocũ modulatione mulceri. Vos aures patientissimas commodatis; nec iudicatis indignum voluptates attribui dijs eas, quibus corpora terrena fulciuntur, & quas aures expetunt eneruati pectoris dissolutione mollitæ. Inducũtur ex his alij amatores, adulteri castitatis, nec cum feminis tantum, sed cum viris etiam propudiosos flagitiosósq. miscere concubitus. Vobis nulla est cura quid super rebus dicatur tantis, neq. vllo saltem castigationis metu luxuriantium litterarum coercetis audaciam. Per insanias, per furores orbare alij se, & tamquam hostili de sanguine, ita se proprio parricidio cruentare. Sacrilegia vos illa miramini elata sublimiter, & quod pœnis omnibus conueniebat plecti, vt animosius consurgat audacia, incentiua extollitis laude. Illa vulnera orbitatis ingemere, & cum eiulatibus indecoris [2] facta] incusare crudelia. vos stupetis eloquentiæ viribus, & quod penitus oportebat ex humani generis [3] coalitu] tolli, percẽsetis; ac ne vlla intercidat obliuione curatis. Vulnerari, vexari, bella inter se gerere furialium memorantur ardore discriminum: vobis illa est descriptio voluptati, atq. vt scriptorum tantam defendatis audaciam, allegorias res illas, & naturalis scientiæ mentimini esse doctrinas. Sed quid ego neglectas aliorum conqueror contumelias numinum? Ipse ille Iuppiter, cuius vos [4] numen] effari non sine metu decuit, & totius corporis concussione, amasius captus ab vxore describitur confiteri culpas suas, & [5] vel] demens ac nescius, quas amiculas coniugi, quas vxori antepos uerit pellices, obduratus inuerecundia publicare: vos talia, qui extulere prodigia, poetarum esse principes, atque reges diuinis ingenijs [6] proditos,] capita esse memoratis sanctissima: tantumq. ab officio religionum, quas inducitis, euolastis, vt grauioris ponderis sint apud vos verba, [7] quibus] cælitum violata

1 chalciœcis. Sed vera lectio est, chalcidicis. Ӯ. lib. iij. Auet animus atq. ardet in chalcidicis illis magnis, atq. in palatijs cæli, &c.

2 facta

3 certu

4 nomen

5 velut

6 præditos,

7 quàm

lata ſublimitas. Ita ergo non decuit (ſi modo vllus deorũ eſſet apud vos metus, aut ſi eſſe illos vſpiam præſumptionis certæ confidentia crederetis) rogationibus, plebiſcitis, cõſultorum ſenatus metu intercedere, prohibere, ſancire, ne quis vellet de dijs paſſim, niſi quod eſſet plenum religionis, effari, ac a vobis ſaltem iſtum mererent honorem, vt quibus expellitis a vobis, eiſdem ab his legibus propulſaretis iniurias. Maieſtatis ſunt apud vos rei, qui de veſtris ſecus obmurmurauerint aliquid regibus. Magiſtratum in ordinem redigere, Senatorem autem cõuicio proſequi, ſuis eſſe decreſtis periculoſiſſimum pœnis. Carmen malum conſcribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, Decemviralibus ſcitis euadere noluiſtis impune: ac ne veſtras aures conuicio aliquis petulantiore pulſaret, de atrocibus formulas conſtituiſtis iniurijs. Soli ſunt apud vos ſuperi inhonorati, cõtemptibiles, viles: in [1] quos [1 quos ius] uis] eſt a vobis datũ, quæ quiſq. voluerit dicere; turpitudinum iacere quas libido [2] confixerit] atq. excogitauerit formas. [2 confinxerit] Et incuriam nobis intendere tam infamium non erubeſcitis numinum, cum ſit rectius multo deos eſſe non credere, quàm eſſe illos tales, taliq. exiſtimatione ſentire. Sed poetis tantummodo licere voluiſtis indignas de dijs fabulas, & flagitioſa ludibria comminiſci. Quid pantomimi veſtri, quid hiſtriones, quid illa mimorum, atq. exoleti generis multitudo? Non ne ad vſum quæſtus ſui abutuntur dijs veſtris, & lenocinia voluptatũ ex iniurijs [3] attrahit,] contumeliiſq. diuinis? Sedent & [3 attrahunt.] in ſpectaculis publicis ſacerdotum omnium magiſtratuumq. collegia, Põtifices maximi, & maximi Curiones: ſedent Quindecimuiri laureati, & Diales cum apicibus Flamines: ſedent Augures interpretes diuinæ mentis & voluntatis: necnon & caſtæ virgines perpetui nutrices & conſeruatrices ignis: ſedet cunctus populus, & ſenatus: conſulatibus functi patres, dijs proximi atq. auguſtiſſimi reges: & quod nefarium eſſet auditu, gentis illa genitrix Martiæ, regnatoris & populi procreatrix amans ſaltatur Venus, & per affectus omnes meretriciæ vilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari. Saltatur & magna ſacris compta cum infulis Mater: & contra decus ætatis illa Peſſinuntia Dyndimene, in bubulci vnius amplexu

plexu flagitiosa fingitur appetitione gestire: necnō & illa proles Iouis a Sophocle in Trachinijs Hercules pestiferi tegminis circūpetitus indagine miserabiles edere inducitur eiulatus, violentia doloris frangi, atq. in vltimā tabē diffluentium viscerum maceratione consumi. Quin & ille in fabulis maximus ipse regnator poli sine vlla [1] nominis,] maiestatisq. formidine adulterorum agere [2] introducitur] partes, atq. vt [3] fallere] castitatem alienarum possit familias matrum, ora immutare fallacia, & in species coniugum subditicij corporis simulatione succedere. Nec satis hæc culpa est, etiam mimis, & scurrilibus ludicris sanctissimorum personæ interponuntur deorum. Et vt spectatoribus vacuis risus possit atq. hilaritas excitari, iocularibus feriuntur cauillationibus numina, conclamant, & assurgunt theatra, caueæ omnes concrepant fragoribus atq. [4] plausis.] Et quod nullis possit satisfactionibus expiari, exoletis, atq. irrisoribus numinum dona instituuntur & munera, ab officijs otium publicis, immunitas, & vacatio cum coronis. Et audetis post ista mirari, vnde oriantur hæc mala, quibus inundatur & premitur sine vlla intermissione mortalitas; cū omnes res eas, quibus sunt inuoluta probra numinum, & maledictionis elogia, & quotidie referatis, & ediscatis quotidie: & si quando animum desidem otiosis vultis hallucinationibus occupari, dies vobis poscatis dari, & sine vllis intermissionibus exhiberi. Quòd si haberet vos aliqua vestris pro religionibus indignatio, has potius litteras, hos exurere debuistis olim libros, istos demoliri, dissoluere theatra hæc potius, in quibus infamiæ numinum propudiosis quotidie publicantur in fabulis. Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerint dari? cur immaniter conuenticula dirui? In quibus summus oratur Deus, pax cunctis, & venia postulatur magistratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, & resolutis corporum vinctione: in quibus aliud auditur nihil, nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, castos, familiares, communicatores rei, & cū omnibus, quos solidet germanitatis necessitudine copulatio. Verum ita se res habet, vt quoniam plurimum gladijs, & potestate valetis ferri, anteire vos etiam veritatis

scientia

1 numinis.
2 inducitur
3 tollere
4 plausibus.

ſcientia iudicetis:& eſſe pro diis pios,quorum potentias primi opinionum obſcenitate fœdaſtis.Hoc in loco,ſi ferocitas veſtra permittit, & rabies patitur, illud nobis vt reſpondeatis, oramus; vtrum ne iras cadere in naturam exiſtimetis deorum, an ab affectibus his longe diuinam eſſe beatitudinem difiugatam?Nam ſi concipiunt has faces,& motibus exaſperantur irarum (ſicut ueſtræ opinationes ferunt:nam ſæpe illos dicitis & propter ludos minus ſollicite factos,& propter præſules non probatos, & propter quædam ſpatiola deſanata, & propter cæremonias nõ rite perfectas,tremoribus infremuiſſe terrarum, & contagione peſtilentiæ [1] corruiſſe] auras temporum luctuoſa cũ populi vaſtitate) ſequitur vt intelligi debeat iracundias nõ paruas ex opinionibus eos continere prædictis.Quod ſi datur,& illud neceſſario conſequens, miſerias has omnes,quibus olim genus accumulatur humanum,ab huiuſmodi fluere fictionibus:quod ſi ab his cauſis indignatio proficiſcitur numinum, miſeriarum tantarum vos eſtis auctores,qui animos cælitum nõ ceſſatis offendere,& vltionis in rabiem concitare. Sin autem ab huiuſmodi [2] nefariis] deorum eſt genus immune, neq. quid ſit iraſci dii omnino nouerunt: & nobis ergo iraſci ſine vlla ratione dicuntur,qui ira quid ſit, ignorant,& ab eius [3] contẽta] & permixtione ſunt abſoluti.Neq.enim fieri per rerum naturam poteſt,vt quod vnũ eſt,fiat duo, & in diuerſas res eat vnitas ingenita ſimplicitate diuiſa.

1 corrupiſſe

2 affectibus

3 conuctu

Arnobij aduerſus gentes libri quarti finis.

I ARNO-

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES LIBER QVINCTVS.

ESTO ab ludentibus poetis cũcta illa sint prodita de immortalibus diis probra. Quid illa quæ historiæ cõtinent graues, feriæ, curiosæ, quæq. in arcanis mysterijs traditis; poetarũ sunt excogitata lasciuia? Quæ si vobis viderentur ineptiarum talium fabulæ, neq. in vsu retineretis [1] quædam suo,] neq. per cursus annuos lætitias exerceretis vt festas, neq. vt rerum simulacra gestarum sacrorum cõseruaretis in ritibus. Ex quibus tam multis vnum interim ponam, moderaminis temperamentum secutus, in quo stolidus & imprudens ipse ille inducitur Iuppiter verborum ambiguitatibus lusus. In secũdo Antiatis libro (ne quis forte nos existimet concinnare per calumnias crimina) talis perscripta est fabula: Numam illum regem, cum procurandi fulminis scientiam non haberet, essetq. illi cupido noscendi, Egeriæ monitu castos duodecim iuuenes apud aquam celasse cum vinculis: vt cum Faunus, & Martius Picus ad id locorũ venissent haustum (nam illis aquandi solemne iter huc fuit) inuaderent, constringerent, colligarent. Sed quo res fieri expeditius posset, regem pocula non [2] parui numeri vino mulsoq.] complesse, circaq. accessus fontis insidiosam venturis opposuisse fallaciam. illos more de solito bibendi appetitione correptos ad hospitia nota venisse. Sed cum liquoribus odoratis offendissent fragrantia pocula, vetustioribus antepofuisse res nouas, inuasisse auiditer, dulcedine potionis captos hausisse plus nimio, obdormiuisse factos graues, tũ bis senos incubuisse sopitis, iniecisse madidatis vincla, expergitosq. illos statim perdocuisse regem, quibus ad terras modis Iuppiter posset sacrificijs elici, & accepta regem scientia rem in Auentino fecisse diuinam, elexisse ad terras Iouem, ab eoq. quæsisse ritum procurationis: Iouem diu cunctatum, expiabis dixisse capite, fulgurita. regem respon-

[1] quotidiano.

[2] parua mero, vino, mulsoq.

respondisse; cæpitio? Iouem rursus; humano. retulisse regem, sed capillo. Deum contra [1] animali subiecisse Pompilium.] Tunc ambiguis Iouem propositionibus captũ extulisse hanc vocem: Decepisti me Numa. nam ego humanis capitibus procurari constitueram fulgurita, [2] numa] capillo cæpitio. quoniã me tamen tua circumuenit astutia, quem voluisti habeto morem, & his rebus quas pactus es, procurationem semper suscipies fulguritorum. Quid primum, quid vltimum, vel exequatur animus, vel conticescat, nec facile dictu est, neq. vllis consideratio- nibus expeditum. Ita enim sunt omnia & excogitata, & comparata derisui, vt sit uobis connitendum falsa vt credantur hæc esse, etiã si [3] sunt] vera, quàm obtinere velle pro veris, & velut quiddam mirabile non sine ipsius numinis insinuare contẽptu. Quid enim dicitis ô isti? Credimus ne illum Faunum, & Martium Picum (si ex numero sunt deorum, & ex illa perpetua immortaliq. natura) sitis aliquando ariditate siccatos, atq. vt æstum possent irrigare venarum, fluenta isse per fontium? Credimus ne captos mero, & dulcedine illectos mulsi tamdiu se poculis ingurgitauisse fallacibus, vt vsq. ad ebrietatis periculum veniretur? Credimus ne [4] vinctos] somno, atq. altissimi soporis obliuione demersos, vinciendi copiã sui animalibus præbuisse terrenis? Quibus deinde partibus vinculorum illæ iniectæ sunt nexiones? soliditatis habebant quidquam; aut ex duris ossibus informatæ fuerant eorum manus, quæ constringi laqueis, & nodorum possent illigationibus coerceri? Non enim requiro, non exigo, an aliquid potuerint fari ebrietatis alienatione nutantes: an Ioue inuito, vel potius nescio, protrahendi ad terras eius ritum quisquam potuerit publicare: illud solum audire desidero, cur si Faunus & Picus sunt diuini generis & potestatis, non ipsi potius edidere quærenti id quod ab ipso Ioue periculosius Numa cupiebat audire? An numquid Iuppiter solus huius rei sciẽtiam nouerat, (ab ipso enim decidunt fulmina) vt imminẽtia procurare alicuius debeat scientiæ disciplina? An cum ipse iaculetur hos ignes, aliorum sit operis scire, quibus modis con ueniat iras eius atq. animos temperare? Etenim re vera stultissimũ credere est, ipsum remedia scire, quibus auerti

1 anima: regẽ subiecisse, Pompili. vel, animã: piscis subiecisse Pompilium. sed prior lectio magis placet: nam lusus est Iuppiter ambiguitate verbi Pompili, quod est nomẽ regis, & piscis. Oppian⁹. καὶ πομπίλος, ὃν περὶ ναῦται ἅζονται. πομπῆα δ' ἐπιφήμισαν οὔνομα νηῶν, &c.

2 non

3 sint

4 victos

 possint,

possint, quæ per fulminis iactum in humanis fieri constituerit rebus. Hoc est enim dicere: Illo ritus genere minas [1] has] placabitis: & siquando per fulgura significauero aliquid imminere, facite hoc & illud, vt quod fieri statui, inane fiat & vacuũ, & [2] sacrum] vanescat. Sed concedamus (vt dicitur) ipsum aduersum se Iouem remedia sciſſe atq. artes, quibus iri obuiam suis significationibus conueniret: etiam ne credemus Deum numinis tanti tractum esse ad terras, & in verrucula collis vnius cum homunculo stantem altercabilem conseruisse sermonẽ? Et quæ nam illa quæso diuina res fuit, quæ ab impetu rerum tanto Iouem compulit auocari, & mortalium sese denuntiationibus sistere? mola salſa, tus, sanguis, verbenarum suffitio, & nominum terribilium fremores? & potentiora quàm Iuppiter fuerunt hæc omnia, vt eum compellerent inuitum parere præceptis, aut volũtarium sese circumuentionibus [3] traderet?] Quid? quod sequitur fidem sumet? aut tam improuidum fuisse Saturnium, vt aut ea proponeret quorum ambagibus ipse caperetur: aut nesciret futurum quibus lusura se modis astutia esset calliditasq. mortalis? Expiabis (inquit) capite fulgurita. Imperfecta adhuc vox est, neq. plena proloquij circumscriptaq. sentẽtia. Scire enim necessario conuenit, vtrum ne capite veruecino, an suillo, an quolibet alio, expiationem istã sciscat Diespiter perpetrari: quod cum nondum specialiter statuisset, essetq. adhuc pendens, & nondum sententia terminata, quì potuit Numa scire hominis Iouem dictutũ caput, vt anteuerteret, anteiret, & in caput [4] cæpitij] ambiguitatis illius incerta traduceret? Nisi forte dicetis regem fuisse diuinum. Numquid ipso poterat esse Ioue diuinior? Nisi homo [5] præsumeret,] quid dicturus esset Iuppiter: circumscripsit: Deus scire non poterat quibus modis pararet circumscribere se homo? Ita non in promptu est, & apparet puerilium esse ingeniola fictionum: quibus cum acquiritur cordis Numæ viuacitas, imprudentia maxima importatur [6] Iouis?] Quid enim tam imprudens, quàm confiteri [7] te] captum argutia cordis humani, & cum deceptum [8] te doleas,] in victoris concedere voluntatem: & medicinã, quam [9] obtuleras,] ponere? Nam si fuit ratio, & quædam conuenientia

[1] minas
[2] cassum. vel, fatum
[3] traderet?
[4] cæpitium
[5] præsumens. vel, Nisi homo præsumere poterat quid d. e. Iuppiter, Deus scire &c.
[6] Ioui?
[7] Deum
[8] se doleat,
[9] obtulerat,

nientia naturalis, cur humano capite procuratio debuerit suscipi fulguriti, non video cur ab rege relatio sit facta cæpitij. sin autem poterat & cæpitio transigi, libidinose hominis inhiatum est cruori. Atq. ita in contrariũ pars vtraq. traducitur, vt nec Numam monstretur voluisse scire, quod voluit, & crudelis Iuppiter fuisse doceatur, qui quod Numa potuisse cæpitio suscipi, voluisse dixerit humanis capitibus expiari. Apud Timotheum non ignobilem theologorum [1] virum,] necnon apud alios æque doctos, super magna deorum Matre, superq. sacris eius, origo hæc sita est, ex reconditis antiquitatum libris, & ex intimis eruta (quemadmodum ipse scribit, insinuatq.) mysterijs. In Phrygiæ finibus inauditæ per omnia vastitatis petra, inquit, est quædam, cui nomen est Agdus, regionis eius ab indigenis sic vocatæ; ex ea lapides sumptos (sicut Themis mandauerat præcinens) in orbem mortalibus vacuum Deucalion iactauit & Pyrrha: ex quibus cum ceteris & hæc magna, quæ dicitur, informata est Mater, atq. animata diuinitus. Hanc in vertice ipso petræ datam quieti & somno, quàm incestis Iuppiter cupiditatibus appetiuit. Sed cum obluctatus diu, id quod sibi promiserat obtinere nequisset, voluptatem in lapidem fudit victus. [2] Hanc] petra concepit, & mugitibus editis multis prius, mense nascitur decimo materno ab nomine cognominatus Acdestis. Huic robur inuictum, & ferocitas animi fuerat intractabilis; insana & furialis libido [3] & ex vtraq. sexus,] vi rapta deuastare, disperdere immanitas quo animi duxerat: non deos curare, non homines, nec [4] præter se] quidquam potentius credere: terras, cælum, & sidera contemnere. Cuius cum audacia quibus nam modis posset vel debilitari, vel comprimi, sæpenumero esset deorum in deliberatione quæsitum; hæsitantibus ceteris, huius muneris curam Liber in se suscipit: familiarem illi fontem, quo ardorem fuerat suetus, & sitiendi lenire flagrantiam, ludo & venationibus excitatam, [5] validissima] succendit vi meri: [6] necessitatis] in tempore haustum accurrit Acdestis, immoderatius potionem hiantibus venis rapit: fit vt insolita re victus soporem in altissimũ deprimatur. Adest ad insidias Liber, ex setis scientissime complicatis vnum plantæ inijcit laqueum;

[1] vnum.
[2] Hinc
[3] ex vtroq. sexu.
[4] præ se
[5] validissimi
[6] æstatis

queum; parte altera proles cum ipsis genitalibus occu-

1 exolutus. vel, exhalata

2 vir erat. ſ. sub qua Atys nomine spoliauerat se viri.

3 discidio

pat: 1 exaltatus] ille vi meri corripit se impetu, & addu-
cente nexus planta, suis ipse se viribus, eo quo 2 fuerat]
priuat sexu: cum 3 dissidio] partiũ sanguis fluit immen-
sus: rapiuntur, & combibuntur hæc terra: malum repen-
te cum pomis ex his punicum nascitur: cuius Nana spe-
ciem contemplata regis Sangarij fluminis filia, carpit mi
rans, atq. in sinu reponit: fit ex eo prægnans; tamquam
vitiatam claudit pater, & curat vt inedia moriatur: po-
mis atq. alijs bacculis Deum sustentatur a Matre: eniti-
tur paruulum. sed exponi Sangarius præcipit: repertum

4 formans. vel, format.

5 citulos.

nescio quis sumit, 4 formas,] lacte alit hirquino: & quo-
niam Lydia 5 scitulos] sic vocat, vel quia hircos Phryges
suis Atagos elocutionibus nuncupant, inde Atys nomen
vt sortiretur, effluxit. hunc vnice Mater Deum, ore fue-
rat quòd excellentissimo, diligebat, & Acdestis blandus

6 mitibus. ſ. Adulatur obsequijs mitibus. vel; amans, tectis

adulto comes, & qua solum poterat 6 minus rectis] assen
tationibus vinctus, saltuosa ducens per nemora, & fera-
rum multis muneribus donans: quæ puer Atys primo
sui esse dicebat laboris, atq. operis glorians: per vinum
deinde confitetur, & ab Acdesti se diligi, & ab eo donis

7 vinum,..

8 sanctuarium. vel, vnde vino q. s. p. in. e. n. e. sanctũ sese inferre pollutis:

9 pollucitis. Varro lib. v. & Fest. in Pollucere.

siluestribus honorari: vnde 7 vino,] quod silentium pro-
didit, in eius nefas est 8 sanctũ se esse] inferre 9 pollutis.]
Tunc Pessinuntius rex Midas alienare cupiens tã infamẽ
puerum coniunctione, matrimonio eius suam filiã desti-
nat: ac ne scæuus aliquis nuptialia interrũperet gaudia,
fecit oppidum claudi. verum Deum Mater adulescentuli
fatum sciens, interq. homines illum tamdiu futurum
saluum, quamdiu esset solutus a matrimonij fœdere; ne
quid accideret mæsti, ciuitatem ingreditur clausam, mu-
ris eius capite subleuatis: quod esse turritum ratione ab
hac cœpit. Acdestis scatens ira conuulsi a se pueri, & vxo
ris ad studium deriuati, conuiuantibus cunctis furorem

10 ad ora deorum. ſ. lib. 1. Cũ deorũ ante ora prostrati, limina ipsa conuerterent osculis.

& insaniam suggerit: conclamant exterriti 10 adorando-
rum] Phryges: mammas sibi demetit Galli filia pellicis,
rapit Atys testulam, quam instigator ipse gestitabat insa-
niæ: furiarum & ipse iam plenus, perbacchatus, iactatus,
proicit se tandem, & sub pini arbore genitalia sibi dese-
cat, dicens: Tibi Acdesti hæc habe, propter quæ motus
tantos furialium discriminũ concitasti. euolat cum pro-

fluuio

fluuio sanguinis vita: sed abscissa quæ fuerāt, magna legit Mater Deum, & inijcit his terram, veste prius tectis atq. inuolutis defuncti. Fluore de sanguinis viola flos nascitur, & redimitur ex hac arbos: inde natum & ortum est, nunc etiā sacras velarier & coronarier pinos, virgo spōsa quæ fuerat, quam Valerius Pontifex [1] Iam] nomine fuisse conscribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat, dat lacrymas cū Acdesti, interficitq. se ipsam: purpurantes in violas cruor vertitur interemptæ: Mater [2] suffodit & se] Deum, vnde amygdalus nascitur amaritudinē significans funeris. tunc arborem pinum, sub qua Atys nomine spoliauerat se viri, in antrum suum defert, & sociatis planctibus cum Acdesti tundit & sauciat pectus pausatæ circum arboris robur. Iuppiter rogatus ab Acdesti, vt Atys reuiuisceret, non sinit: quod tamen fieri per fatum posset, sine vlla difficultate condonat, ne corpus eius putrescat, crescant vt comæ semper, digitorū vt minimissimus viuat, & perpetuo solus [3] agitetur & motu.] quibus contentum beneficijs Acdestim consecrasse corpus in Pessinunte: cæremonijs annuis, & sacerdotum antistitibus honorasse. Si contemptor aliquis numinum, & sacrilegi pectoris immanitate furiosus, intendisset animum maledicere dijs vestris; auderet in eos quidquam grauius dicere, quàm ista prodit historia, quam velut quiddam mirabile cōmentarij contulistis in formulam? ac ne illam vis temporis, & vetustatis obsolefaceret longitudo, perpetuitatis honore mactastis. Quid est enim de dijs in ea positum, quidve conscriptum, quod non si in hominem dixeris pudibundis moribus & disciplinis horridioribus educatum, & contumeliæ reus sis, & iniuriæ, & offensionis odium simultatibus subeas inexpiabilibus comparatum? Ex lapidibus, inquitis, quos Deucalion iactauit & Pyrrha, Deum procreata est Mater. Quid o theologi dicitis, quid supernarum antistites potestatum? Ergo ne Deum Mater diluuij [4] causa] nulla fuit in parte naturæ? & nisi omne mortaliū genus interemisset vis imbrium, procreationis illius causa atq. origo cessaret? Humanum est ergo munus, quòd esse se sentit, & beneficijs debet Pyrrhæ, quòd orari se conspicit in alicuius substantiæ qualitate: quod quidem (si verum est) & illud erit ne-

[1] Ion

[2] sustollit & sepelit .j. Ipsa sanctis manibus, ipsa diuinis contrectauit ac sustulit, &c.

[3] agitetur motu.

[4] casu

cessario non falsum, hominem illam fuisse, non diuam. Nam si certum est homines ex illo lapidum iactu, natiuitatis suæ originem ducere; & hanc necesse est credi vnam fuisse de nobis, consimilium causarum rationibus procreatam. Neq. enim fieri rerũ per repugnantiã quit, vt ex vno lapidum genere, & ex eadem ratione faciendi, immortalium quidam sortis, condicionis alij substituerentur humanæ. Varro ille Romanus multiformibus eminens disciplinis, & in vetustatis indagatione rimator, in librorum quattuor primo, quos de gente conscriptos Romani populi dereliquit, curiosis computationibus edocet, ab diluuij tempore, cuius supra fecimus mentionem, ad vsq. Hirtij consulatum & Pansæ, annorum esse millia nondum duo: [1] cum quo] constat fides, Mater quoq. dicenda est magna intra huius numeri fines æuitatem suam habere conclusam: atq. ita perducitur res eo, vt quæ omnium numinum genitrix esse narratur, non sit mater, sed filia; quinimmo infans & paruula: siquidem deos concedimus neq. initia, neq. fines sæculorum perpetua in [2] cognitione] sortitos. Sed quid terrenis [3] obsoluisse nos sordibus deam] loquimur Matrem, cum ab Iouis ipsius maledictis nullam pausam facere vel exigui temporis intercapedine quiueritis? Cum in summo Agdi vertice Deum dormiret tum genitrix, obrepere conquiescentis pudori filius (inquitis) insidiator enixus est. Post innumeras virgines, & spoliatas castitate matronas, etiam ne in matrẽ cupiditatis infandæ spem Iuppiter cœpit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quiuit auertere, quem non hominibus solis, sed animalibus quoq. nonnullis natura ipsa subiecit, & ingeneratus ille communiter sensus? An respectus pietatis & honesti Capitoliorum [4] despuit præsidij, ne] quid sceleris cuperet, conturbatis per insaniam mentibus, aut retractare poterat, aut peruidere? Sed vt * res est, ponderis & maiestatis oblitus, ad furta illa flagitiosa correpens ibat, pauens ac trepidus anhelitu oris presso, suspensis per formidinem gressibus, & inter media constitutus sollicitudinis speiq. confinia, palpabat res intimas, altitudinem dormientis [5] & matris] patientiam tentans. O rerum imaginatio indecora: o habitus fœdi Iouis ad

obsceni

[1] cui si

[2] continuatione

[3] obuolui sse vos sordibus Deum

[4] despuitur præsidi, nec

* vt

[5] matris &

obſceni certaminis expeditionem parati. ergo ne ille rex mundi cum incautus & properus [1] obiectionis] eſſet reiectus a furto, in impetum ſe vertit; & [2] quam] rapere voluptatem inſidioſa fraude non quiuit, vi matrem aggreſſus eſt, & apertiſſime cœpit venerabilem ſubruere caſtitatem? Colluctatus ergo diutiſſime cum inuita eſt, victus, fractus, ſuperatusq. defecit: & quem pietas dijugare ab infando matris non valuit appetitu, effuſa libido deiunxit? Niſi forte dicetis, [3] conuentionis] huiuſmodi [4] cœptum] genus vitat atq. execratur humanum: apud deos inceſta ſunt nulla. Et cur mater acerrime repugnabat inferenti vim filio? cur ab illius amplexibus tamquam illicitos vitans refugiebat attactus? Nam ſi nihil eſſet in re mali, tam gerere illa morem ſine vlla retractione debuerat, quàm volebat hic [5] cupidæ] appetitionis ſuæ irritamenta complere. Et ſane hoc loco frugalitatis magnæ viri, & circa res etiam flagitioſi operis parciores, ne ſancta illa femina fruſtra videantur effuſa, ſilex (inquit) ebibit Iouialis incontinentiæ fœditatem. Quid deinde quæſo conſecutum eſt? dicite. In ſinu medio lapidis, atq. in illa cotis duritie informatus atq. animatus eſt infans, Iouis magni futura progenies. Non eſt facile contradicere tam prodigioſis conceptionibus, tamq. miris. Cum enim genus humanum ex lapidibus apud vos ortum, procreatumq. dicatur, neceſſe eſt credere, & receptacula lapides habuiſſe genitaliæ, & iaculatum combibiſſe ſementem, & completis temporibus ſuſtuliſſe aluos graues, & ad poſtremum peperiſſe, femineí moris difficultate connixos. Illud noſtrā ſubigit curioſitatem requirere, cum poſt decem menſes redditum eſſe dicatis partum; illo tempore quo in vtero lapidis fuit clauſus, quibus alimonijs irrigatus eſt, quibus ſuccis: vel ex rigore quæ ſaxeo nutricia potuit ducere, vt eſt fetibus ſolemne de matribus. Nondum (inquit) contigerat lucem, & tonitrus patrios iā mugiens, [6] imitatusq.] referebat. [7] Et] poſtquam illi datum eſt cælum diemq. conſpicere, obuia quæq. vaſtabat incurſans, atq. ipſos ſibi ſpondebat deos cæli poſſe a regione detrudere. O cauta & prouida Deum Mater, quæ ne nati inuidiam tam inſolentis ſubiret, aut mugiens fetus ſomnis ſuis officeret aut interpellaret

quietem

1 obreptionis. Obrepere conquieſcentis pudori filius.
2 quoniam
3 conuentiones
4 coitum. ſed gloſſema videtur vocis, conuentiones.
5 cupitæ
6 imitabatur atq.
7 At

quietem, subtraxit se ipsam, & feminis illud nocentissimum virus transmisit ab se longe, & saxorum asperitatibus propinauit. Aestuatum est in concilijs deorum, quibus nam modis posset intractabilis illa feritas edomari: & cum via nulla superesset, ad opem concursum est vnicam, vt mero madidaretur, & virilibus spoliaretur abscissis. quasi vero affecti corporalibus his damnis, fiant languidioris audaciæ, & non quotidie videamus eos qui sibi demessuerint has partes, maioris petulantiæ fieri, atq. omnibus postpositis pudoris & verecundiæ frænis, in obscenam prorumpere vilitatem, flagitiorum confessione vulgata. Vellem tamen videre, si esset mihi [1] his] nasci temporibus datum, patrem illum Liberum debellatorem ferocitatis Acdestiæ, post deorum augustissimas curias cæli ab culminibus lapsum, peniculantē, [2] decuramenta, cantherios] innectentem laqueos mobiles, aquarum innoxias puritates multa fauciantē vi meri: & postquam ebrietas potu emersit, inseruisse caute manus, contrectauisse virilia dormientis, atq. vt omnia cingerent circumpositi laqueorum morsus, artificij curas tum rebus adhibuisse perituris. Hoccine de diis quisquam vel exigua dixerit eorum opinione pollutus? aut si talibus occupati sunt negotijs, cogitationibus, curis, quisquam eos sapiens aut deos esse crediderit, aut [3] mortalium] saltem in numero computauerit? Acdestis iste (oro) cuius obscenitas amputata securitatem fuerat illatura cælestibus, ex terrenis animantibus vnus fuit, an deorum aliquis, & immortalitatis præditus honore? Si enim nostræ sortis, & condicionis habebatur humanæ, cur terrorē tantum numinibus inferebat? Deus autem si fuerat, quì potuit decipi, aut de diuino aliquid [4] ex] corpore desecari? Sed quæstionem mouemus parte in hac nullam, fuerit licet, de diuino genere, vel ex nobis aliquis, si hoc rectius existimabitis dici: etiam ne fluore de sanguinis, & ex genitalibus amputatis arbor mali enata est punici? an tū, quum vis illa telluris cooperta est gremio, solum radice complexa est, in stipitis exiliuit robur, oneratos fudit balaustijs ramos, & in [5] punctis ratio] poma extulit mitia perfectionis propriæ maturitate completa? & quia de rubro exorta [6] sunt hæc sanguine,]. idcirco illis color est purpurei

1 illis

2 decurramenta cantheriorū. vel, peniculamenta decurrantem cantheriorum. quæ lectio magis placet. nam paulo superius dixit, ex setis fuisse id vinculum, hoc est, ex peniculis cantheriorum; quod ipse vocat peniculamentū. ex quo apparet, peniculamentum pro cauda poni, a peniculo deductum.

3 immortaliū

4 ei

5 punctistitio. vel, puncti spatio

6 sunt sanguinea.

purei luminis suffectione subluteus: addite huc etiam idcirco esse vuida, idcirco vinosa, quòd ex sanguine [1] saburratio] genus ducant, & fabulã conuenienter impletis. O Abdera, Abdera, [2] quantas vias mortalibus irridendi,] talis si apud te esset fabula ita conflata? [3] Dicunt] eã cuncti patres, & superciliosæ perlegunt ciuitates, & esse tu fatua, & stoliditatis frigidissimæ iudicaris. Per sinum, inquit, Nana filium concepit ex pomo. sequitur se ratio. vbi enim cautes & saxa pariunt dura, poma ibi necesse est [4] surgant.] Glandibus, atq. ficis alebat Berecyntia religatam. conuenienter & rectè. pomis enim debuerat viuere, quæ mater fuerat facta de pomo. Postquam fetus emissus est, longe iussus est ab Sangario proici: quem conceptum diuinitus credidit esse iamdudum, & si gnatus esset sobolem sui pignoris nuncupari. Lacte infans educatus hirquino est. o fabulam sexui inimicã semper atq. infestissimam masculino: in qua sexus viriles non solum homines ponunt, sed pecudes etiam fiunt ex maribus [5] mares.] Pulchritudine inclyta, & prædicabili fuit insignitus decore. admirabilis res satis, quòd nõ illum fœtor vitabilem reddidit fugiendumq. caprinus. Mater eum dilexit magna. si nepotem vt auia, res simplex: sin theatra vt percrepant, infamis & flagitiosa dilectio est. Diligebat & Acdestis, venatorijs eum muneribus locupletans: a semiuiro quidem nullum esse poterat periculum castitatis. Sed quid Midas horruerit, non est facile suspicantibus [6] existimare.] Ipsis mater est ingressa tum mœnibus: [7] admirabamur] quidem in hac parte vires & fortitudinem numinis: sed culpamus negligentiam rursus, quòd cum legis meminisset & fati Atys, fecerit [8] hostibus minus prouidam] ciuitatem. Nuptialia celebrantibus vota furias Acdestis insaniamq. [9] subicit.] si Midas rex offenderat, qui vxore adulescentulum vinciebât; quid admiserat Gallus, quid pellicis filia, vt ille se viro, hæc mammarum honestate priuaret? Tibi habe hæc, inquit, propter quæ res tantas, animorum subuersionibus cõcitasti. Nesciremus adhuc omnes quid in adulti corpore furor desiderasset Acdestius, nisi puer [10] abscissa satietatis] obiecisset [11] offensi.] Quid dicitis o gentes? quid huiusmodi deditæ opinionibus nationes? nonne cũ ista promuntur,

arripit

[1] saburrato
[2] quàm fieret mortalibus irridenda,
[3] Discunt
[4] furiant.
[5] matres.
[6] æstimare.
[7] haud miramur. vel, admiramur. quod placet.
[8] Acdesti nimis peruiam
[9] subiecit.
[10] abscissæ socieratis
[11] offensam.

arripit vos pudor,& tantarũ verecundia fœditatum?Nos auemus a vobis quid de diis dignũ vel audire, vel discere: at vero vos nobis mammarum expromitis exsectiones, amputationes virilium veretrorum, iras, sanguinem, furias, interitus virginum voluntarios, & ex sanguine mortuorum flores atq. arbores procreatas. Dicite o iterum, ergo ne Deum Mater genitalia illa [1] disiecta cum floribus] ipsa per se mærens officiosa sedulitate collegit, ipsa sanctis manibus, ipsa diuinis contrectauit, ac sustulit flagitiosi operis instrumenta fœdique, abscondenda etiam mandauit terræ? ac ne nuda in gremio diffluerent sic soli, priusquam veste velaret ac tegeret, lauit vtiq. balsamis atq. vnxit? Vnde enim violæ nasci potuissent odoræ, nisi putorem membri vnguentorũ illa suffectio temperaret? Cum historias quæso perlegitis tales, non ne vobis videmini aut textriculas puellas audire tædiosi operis circumscribentes moras: aut infantibus [2] credulis] auocamenta quæritantes anus longæuas, varias fictiones sub imagine veritatis expromere? Cum Ioue locutus est Acdestis, vt amato restitueret vitam: annuere Iuppiter recusauit, quia fatis potentioribus prohibebatur: ac ne esset omnino durissimus, vnam largitus est gratiam, ne putore corpus dissolueretur vllo, succrescerent comæ semper, minimissimus digitorum solus vt in corpore viueret, solus motus perpetuos exhiberet. Hoccine quisquam admiserit, aut credulitatis assensione firmarit, pilum in mortuo crescere, partẽ * interisse, & seiunctũ a lege putredinis immortale corpus adhuc vsq. durare? Vrgere vos iamdudum ad istius rei comparationẽ possemus, nisi stultitiæ pars esset & talia discere, & huiusmodi rerum indicia postulare. Sed historia hæc falsa est, neq. vllam continet veritatis in se partem. Nostra quidem nihil interest, quorum causa contenditis exterminatos esse a terris deos; vtrum ne sit constans, & fidei firmitate connixa; an contra mendaciter, & falsitatis alicuius fictione composita. Nobis enim satis est, quibus hodie manifestare propositum est, numina ista quæ promitis, si sunt vspiam gentium, atque irarum feruoribus incalescunt, non magis a nobis, quàm a vobis accipere offensionum furialium causas: & esse illam

[1] desecta, cum duoribus

[2] querulis

* non

1 in rebus,& a nobis in commentarios] relatam, & a volentibus quotidie perlegi, & futuri temporis 2 per structionem,] per ordinem succedentium tradi. Quæ si vtiq. vera est, nullam videmus subesse rationem, cur nobis irasci perhibeantur dij cælites, cum turpitudines illorum tantas neq. prodiderimus, neq. in litteras contulerimus vllas, neq. in publicam testificationem sacrorum celebritatibus 3 miserimus.] Sin autē (vt remini) falsa est, & mendaciis interpolata fallacibus, ambigere hominum nullus potest, quin causa vos sitis offensæ, qui vel talia quosdam conscribere siueritis, aut conscripta durare sæculorum in memoria sitis passi. Et tamen qui potestis falsitatis arguere conscriptionem istam, cum ipsa sacra sint testimonio, quæ per cursus annuos factitatis, & credi a vobis esse vera, & 4 explicatæ] fidei iudicari? Quid enim sibi vult illa pinus, quam semper statis diebus in Deum Matris intermittitis sanctuario? Non ne illius similitudo est arboris, sub qua sibi furens manus & infelix adolescentulus intulit, & genitrix diuum in solatium sui vulneris consecrauit? Quid lanarum velleta, quibus arboris colligatis & circumuoluitis stipitem? Non ne illarum repetitio lanarum est, quibus iam deficientem contexit, & teporis aliquid rata est se posse membris conciliare frigentibus? Quid compti violaceis coronis, & redimiti arboris ramuli? Non ne illud indicant, vti mater primigenijs floribus adornauerit pinum, miserabilis indicem testimoniumq. fortunæ? Quid pectoribus applodentes palmas passis cum crinibus Galli? Non ne illos referunt in memoriam luctus, quibus Mater turrita cum Acdesti lacrymabili puerum prosecuta est eiulatu? Quid temperatus ab alimonio panis, cui rei dedistis nomen castus: non ne illius temporis imitatio est, quo se numen ab Cereris fruge violentia mæroris abstinuit? Aut si ea quæ dicimus, non sunt ita, vos edissertate, vos dicite, euirati isti mollesque, quos interesse vobiscum in istius numinis vid.emus sacris, quid nam istic habeant negotij, sollicitudinis, curæ: & cur more lugentium cædant cum pectoribus lacertos, & fortunam imitentur in lamentabili constitutorum sorte? Quid coronæ? quid violæ? quid volucra mollium velamenta lanarum? Cur ad vltimū pinus ipsa

1 in diebus a vobis & in cōmētarijs. 5. lib. iv. Dies vobis poscatis dari, &c. & lib. vij. Quāta vix explicari decē millibus nequeant vel annalium, vel dierum.
2 perstructione
3 inseruerimus.
4 exploratæ

paulo ante in dumis inertiſſimum nutans lignum, mox vt aliquod præſens atq. auguſtiſſimum numen, Deum Matris conſtituatur in ſedibus? Aut enim hæc cauſa eſt, quam in veſtris ſcriptis & commentarijs inuenimus; & manifeſtũ vos eſt non diuinas conficere [1] querimonias,] ſed imaginem triſtium redintegrare geſtorum: aut ſi alia ratio eſt, quam myſterij nobis abnegauit obſcuritas, & ipſa quoq. neceſſe eſt turpitudinis alicuius participetur infamia. Quis eſt enim qui credat honeſtatis aliquid in ea re eſſe, quam [2] inhiant] viles Galli, effeminati conficiant exoleti? Poſtulat quidem magnitudo materiæ, atq. ipſius defenſionis officium, vt ſimiliter ceteras turpitudinum ſpecies perſequamur: vel quas produnt antiquitatis hiſtoriæ, vel myſteria illa continent ſancta, quibus initijs nomen eſt: & quæ non omnibus vulgo, ſed paucorum taciturnitatibus [3] tradidiſſe] ſacrorum innumeri ritus, atq. affixa deformitas ſingulis, [4] corporaliter] prohibet vniuerſa nos exequi. Quinimmo, vt verum exprimamus, [5] a quibus] nos ipſi conſilio & ratione deflectimus: ne dum explicare contendimus cuncta, expoſitionis ipſius contaminationibus polluamur. Faunam igitur Fatuam, Bona quæ dicitur dea, tranſeamus: quam myrteis cæſam virgis, quòd marito neſciente feriam meri ebiberit plenam † Sextus Clodius indicat ſexto de dijs Græcorum; ſignumq. monſtrati, quòd cum ei diuinam rem mulieres faciunt, vini amphora conſtituatur obtecta: nec myrteas fas ſit inferre verbenas, ſicut ſuis ſcribit in cauſalibus [6] putas.] Sed & deos Conferentis pari more ac diſſimulatione taceamus, quos cum ceteris ſcribit Flaccus in humani penis ſimilitudinem verſos obruiſſe ſe cineri, qui ſub ollula fuerat factus extorum: quem cum Tanaquil dimoueret Etruriæ diſciplinarum perita, ſurrexiſſe deos, & neruis obdũruiſſe diuinis: [7] corniculæ] inde imperaniſſe captiuæ, vt intelligeret & agnoſceret, quid ſibi res vellent: Ocriſiam prudentiſſimam feminam diuos inſeruiſſe genitali; explicuiſſe motus certos. Tunc ſancta & feruentia numina vim vomuiſſe Lucillij, ac regem Seruiũ natum eſſe Romanũ. Bacchanalia etiam prætermittemus [8] inania,] quibus nomen Omophagijs Græcum eſt; in quibus furore mentito, & ſequeſtrata pecto-

ris ſa-

[1] cæremonias,
[2] inant. vel, iniuent
[3] tradunt; ſed
[4] ſpecialiter. vel, pariliter,
[5] a quibuſdã
† Lact. lib. 1. cap. 22. Suet. de clar. Grã. Plut.
[6] Plutarchus. cuius libri titulus fuit, αἴτια, non αἰτίαι. vnde in cauſis pro in cauſalibus male quidam hoc loco emendarunt: αἴτια ſcripſeruntapud Græcos & alij.
[7] Corniculanæ
[8] immania.
Clemens Alex. Διόνυσον μαινόλην ὀργιάζουσι Βάκχοι ὠμοφαγίᾳ τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες καὶ τελίσκουσι, ides

ris sanitate, circumplicatis vos anguibus, atq. vt vos plenos Dei numine ac maiestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis. Necnon & Cypriæ Veneris abstrusa illa initia præterimus, quorum conditor indicatur Cinyras rex fuisse: in quibus sumentes ea, certas stipes inferunt vt meretrici, & referunt † phallos propitij numinis signa donatos. Obliuioni etiã Corybantia sacra donentur, in quibus sanctum illud mysterium traditur; frater [1] trucidatur] a fratribus, intercempti ex sanguine apium natum, prohibitum mensis olus illud apponi, ne a manibus mortui inexpiabilis contraheretur offensio. Sed & illa desistimus Bacchanalia altera prædicare, in quibus arcana & tacenda res proditur insinuaturq. sacratis, vt occupatus puerilibus ludicris, distractus ab Titanibus Liber sit: vt ab ijsdem membratim sectus, atq. in ollulas coniectus vt coqueretur: quemadmodum Iuppiter suauitate [2] odoris] illectus, inuocatus aduolarit ad prandium; compertaq. re graui grassatores obruerit fulmine, atq. in imas tartari præcipitauerit sedes. cuius rei testimoniũ argumentumq. fortunæ suis prodidit in carminibus * Thracius. Talos, speculum, turbines, volubiles rotulas, & teretes pilas, & virginibus aurea sumpta ab Hesperidibus mala, erat nobis consilium præterire: præteruehi illa etiam mysteria, quibus Phrygia initiatur atq. omnis gens [3] illa;] nisi nomen interpositum his Iouis prohiberet nos strictim iniurias eius ignominiasq. transire: non quo nobis dulce sit tam fœdis inequitare mysterijs, sed vt ipsis vobis promptum etiam atq. etiam fiat, quid in eos congeratis iniuriæ, quorum profitemini vos esse custodes, vindices, veneratores. Quondam Diespiter (inquiunt) cum in Cererem matrem libidinibus improbis, atq. inconcessis cupiditatibus æstuaret (nam genitrix hæc Iouis regionis eius ab accolis traditur) neq. tamen auderet id quod procaci appetitione conceperat, apertissima vi petere; ingeniosas comminiscitur captiones, quibus nihil tale metuentem castitate imminueret genitricem: fit ex deo taurus, & sub pecoris specie subsessoris animum atq. audaciam celans, in securam & nesciam repentina immittitur vi furens, agit incestus res suas, & prodita per libidinem

fraude, [3] Ilia,

κριοτομίας τῶν φόνον (φόρον) ἀνεστεμμένοις τοῖς ὄφεσι, ἀπολολύζοντες εὐάν.

† Clem. Alex. Ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς τεκμήριον τῆς γονῆς ἁλῶν χόνδρος καὶ φαλλὸς τοῖς μυουμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται. νόμισμα δὲ ἐμφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυούμενοι ὡς ἑταίρᾳ ἐρασταί.

1 trucidatus

2 nidoris. Clemens Alexan. τῆς κνίσσης.

* vates. Clem. Alex. ea carmina recitat. Κῶνος καὶ ῥόμβος καὶ παίγνια καμπεσίγυια: Μῆλά τε χρύσεα καλὰ παρ' Ἑσπερίδων λιγυφώνων. τὰ δ' ἀστράγαλος, σφαῖρα, στρόβιλος, μῆλα, ῥόμβος, ἔσοπτρον, πόκος.

3. Libros sumat Threicij vatis.

fraude, intellectus & cognitus euolat: ardescit furijs atq. indignationibus mater, spumat, anhelat, exæstuat, nec fremitum continere, tempestatemq. irarum valens, ex continua passione [1] primo] deinceps vt appellaretur, assumpsit: neq. alia cordi est res ei, quàm vt audaciam filij pœnis, quibus potis est, persequatur. Iuppiter satagit fractus metu; nec quibus remedijs leniat violatæ animos, reperit: fundit preces, & supplicat; obstructæ sunt dolentis aures: allegatur deorum vniuersus ordo, nullius auctoritas tanta est vt audiatur: ad postremum filius vias satisfactionis inquirens, comminiscitur remedium tale. Arietem nobilem bene grandibus cum testiculis deligit, exsecat hos [2] ipse,] & lanato exuit ex folliculi tegmine. accedens mærens & submissus ad matrem, & tamquam ipse sententia condemnasset se sua, in gremium proijcit & iacit hos eius: virilitate pignoris visa sumit animum mitiorem, & [3] concipit fetus, reuocatur] ad curam, parit [4] mensem post decimum.] luculenti filiam corporis, quam ætas mortalium consequens modo Liberam, modo Proserpinam nuncupauit: quam cum verueceus Iuppiter bene validam, floridam, & succi esse conspiceret plenioris, oblitus paulo ante quid malorum & sceleris esset aggressus, & temeritatis quantum, redit ad priores actus: & quia nefarium videbatur satis, patrem cum filia cor.iunus vxoria coniugatione misceri, in draconis terribilem formam migrat: ingentibus spiris pauefactam colligat virginem, & sub obtentu [5] fero] mollissimis ludit atq. adulatur amplexibus, fit vt & ipsa de semine [6] fortissime] compleatur Iouis, sed non eadē condicione qua mater. nam illa filiam [7] reddidit] lineamentis descriptam suis; at ex partu virginis tauri [8] specie] fusa Iouialis monumenta pellaciæ. Auctorem aliquis desiderabit [9] rei, tum] illum citabimus [10] Tarentinum] notumq. senarium, quem antiquitas canit dicens: † *Taurus draconem genuit, & taurum draco*. Ipsa nouissime sacra, & ritus initiationis ipsius, quibus Sebadijs nomen est, testimonio esse poterunt veritati: in quibus aureus coluber in sinum [11] dimittitur] consecratis, & eximitur rursus ab inferioribus partibus atq. imis. Non esse arbitror necessarium sermone quoq. hic multo membra ire

per

[1] Brimo. Clemens Alexand. Μῆνις τῆς Δηοῦς: ἣ δὲ χάριν βριμὼ προσαγορευθῆναι λέγεται, ἱκετηρίας Διὸς, καὶ πόμα χολῆς, &c.
[2] ipsi.
[3] concepti fetus reuocatur
[4] mēse decimo
[5] feri
[6] forte summi
[7] edidit. sed placet reddidit; quo verbo supra vsus est.
[8] species est
[9] rei tantæ,
[10] tritum
† Iulius Firmic. cap. 26. Sequitur adhuc aliud symbolū, quod pro magno miserorum hominum credulis aurib. traditur. Ταῦρος δράκοντος, καὶ ταύρου δράκων πατήρ. Clem. Alc. quod τις ποιητὴς εἰδωλικός. ταῦρος πατὴρ δράκοντος, καὶ πατὴρ ταύρου δράκων.
[11] demittitur. Iul. Firm. cap. 21. Sebazium co-

per singula, quantæq. insint in partibus prauis turpitudinum scatebræ flagitiorumq. monstrare. Quis est enim mortalium vel exiguæ humanitatis sensum ferens, qui non ipse peruideat qualia sunt hæc omnia, quàm scelerata, quam fœda, [1] quantasq. ignominias] differant ex ipsis mysteriorum sacris, & ex sacrorum originibus indecoris? Iuppiter (inquit) exarsit in Cererem. Quid tantũ quæso de vobis Iuppiter iste (quicumque est) meruit, quòd genus est nullum probri, [2] infame,] adulterium nullum, quod in eius non caput velut in aliquam congeratis vilem, luteamq. personam? Matrimonij prodidit ius Leda: Iuppiter esse dicitur auctor culpæ. virginitatem Danaë custodire nequiuit; furtum esse narratur Iouis. ad mulieris nomen properauit Europa; expugnator pudicitiæ idem esse iactatur. Alcmena, Electra, Latona, Laodamia, mille aliæ virgines, ac mille matres, cumq. illis catamitus puer pudoris spoliatus est honestate: eadem vbiq. est Iuppiter fabula; neq. vllum turpitudinis genus est, in quo eius [3] non nomen] consociatis libidinibus [4] conferatis:] vt videatur miserabilis prorsus vllam non esse causam ob aliam natus, nisi vt esset criminum [5] sedes,] maledictorũ materia, locus quidam expositus, in quem spurcitiæ se omnes scenarum colluuionibus deriuarent. quem tamen si diceretis cum extraneis habuisse commercium feminis, impia res quidem, sed tolerabilis esset [6] maledictionis] iniuria. etiam ne in matrem, etiam ne in filiam efferati pectoris appetitionibus adhinniuit? neq. illum sanctitas aut reuerentia genitricis, horror etiam pignoris ex se sati, ab imagine potuit tam fœdæ cogitationis abducere? Vellem itaq. videre patrem illum deorum Iouem, æternam rerum atq. hominum potestatem, bubulis esse cohonestatum cornibus, hirsutas agitantem aures, contractis in vngulas gressibus ruminantem pallentes herbas, & ex parte postica caudam, [7] suffragine, talo mollissimo] perlitum, atq. intestina proluuie delibutum. Vellem, inquam, videre (dicendum est enim sæpius) torquentem illum sidera, & qui pallidas nationes fragore perterret & prosternit; consectantem veruecum greges, inspicientem testiculos arietinos, arripientem hos manu censoria illa atq. diuina, qua vi-

lentes deum, cũ initiantur, anguem per sinũ ducunt. Clem. Alex. σεβαζίων γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μυουμένοις, ὁ διὰ κόλπου θεός· δράκων δ' ἐστὶν αὐτός διελκόμενος τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων.

[1] quantumq. ignominię

[2] infamiæ. vel, probri infame.

[3] nomen non

[4] inferatis.

[5] seges.

[6] malectractionis

[7] suffragines, talos mollissimo

brare coruscos ignes, & sæuire fulminibus suetus est: tum deinde secreta rimantem feruenti [1] nullas] submotisq. arbitris circumiectas prolibus diripientem membranulas, feruentiq. adhuc matri velut quasdam infulas eliciendæ miserationis offerentem: deductum, pallidum, saucium, simulantem doloris cruces, & ad fidem facto faciendam, arietino sanguine coinquinatum, & mendacia [2] vulneris] laneis fascijs, linteolisq. contectum. Hoccine audiri & perlegi sub mundi hoc axe? & eos qui hæc tractant, existimari se velle pios, sanctos, religionumq. custodes? Est ne aliquod sacrilegium hoc maius? aut vlla gens inueniri tam irreligiosis potest opinionibus prædita, quàm quæ talia credit, aut accipit, aut sacrorum intimis in mysterijs prodit? Iuppiter ille (quicumq. est) si sentiret se esse, aut si vllo sensu afficeretur iniuriæ; non ne digna res esset, propter quam iratus & percitus terram [3] nostris] subduceret gressibus; solis lumina extingueret atq. lunæ, quinimmo res omnes in antiquæ speciem confunderet vnitatis? Sed non sunt (inquitis) reipublicæ nostræ hæc sacra. Quis nam istud dicit, aut quis reponit? Romanus, Gallus, Hispanus, Afer, Germanus, aut Siculus? Et quid adiuuat causam, si vestra hæc non sunt, cum qui ea conficiunt, sint vestrarum partium? aut quid refert vtrum ne ea probetis, necne; cum quæ vestra [4] sint]. propria, aut simili fœditate, aut turpitudinis genere reperiantur esse maiore? Vultis enim consideremus mysteria & illa diuina, quæ Thesmophoria nominantur a Græcis; quibus gente ab Attica sancta illa peruigilia consecrata sunt, & [5] Phannicijs migraue? Vultis,] inquam, videamus quas origines habeant, quasve causas, vt Athenas etiam probemus ipsas, humanitatis artibus, studijsq. pollentes, tam in deos dicere contumeliosa, quàm dicet alij: nec minora ab his probra, quàm ceteris obijciantur. a vobis, religionis sub specie publicari? Quodam (inquiunt) tempore cum in Siciliæ pratulis purpureos legeret nondum mulier flores & adhuc virgo Proserpina, cumq. illam per floream messem huc atq. illuc passim lectionis cupiditas auocaret, per profundæ altitudinis [6] speluncã] rex prosiliens Manium, raptam virginem secum vehit, & terrarum absconditur successibus rursus. Quod cum factum

1 in olla. vel, simila submotis

2 vulnera. sed placet vulneris, Græca figura, qua peracuta belli, & alia similia dicta sűt, vt .J. obscenus libidinis.

3 vestris

4 sunt

5 Pannychia? ni graue, vultis.

6 specum

ctum nesciret Ceres, nec filia esset vbi nam gentium suspicaretur, intendit animum perditã toto in orbe conquirere: sumit faces geminas flammis [1] onere pressas] Aetnæis, quibus sibi prælucẽs, pergit ire quæsitum terrarum in regionibus cunctis. In istius conquisitionis errore Eleusinos etiam peruehitur fines (pagi istud est nomen regione in Attica constituti) qui illud temporis has partes incolebant terrigenæ, quibus nomina hæc fuerant: † Baubo, Triptolemus, capellarũ Dysaules custos, Eubuleus porcorum, gregis lanitij Eumolpus; a quo gens [2] & fluit] Eumolpidarum, & ducitur clarum illud apud Cecropios nomen; & qui postea floruerunt Caduceatores, Hierophantæ, atq. præcones. Igitur Baubo illa, quam incolam diximus Eleusini fuisse pagi, malis multiformibus fatigatam accipit hospitio Cererem, adulatur obsequijs mitibus, reficiendi corporis rogat curam vt habeat; sitienti ardori oggerit potionem cynum, cyceonem quam nuncupat Græcia: auersatur & respuit humanitatis officia mærens dea, nec eam [3] fortunam] perpetitur valetudinis meminisse communis. Rogat illa atq. hortatur contra (sicut mos est in huiusmodi casibus) ne fastidium suæ humanitatis assumat: obstinatissime durat Ceres, & rigoris indomiti pertinaciam retinet. Quod cum sæpius fieret, neq. vllis quiret obsequijs ineluctabile propositum fatigari, vertit Baubo artes, & quam serio non quibat allicere, ludibriorum statuit exhilarare miraculis: partem illam corporis, per quam sexus [4] femineam] & sobolem prodere, & nomen solet acquirere genericum; longiore ab incuria liberat; facit sumere habitum puriorem, & in speciem læuigari nondum duri atq. [5] striculi] pusionis: redit ad deam tristẽ, & inter illa communia, quibus moris est frangere ac temperare mærores, retegit se ipsam, atq. omnia illa pudoris loca reuelatis monstrat inguinibus: atq. pubi affigit oculos diua, & inauditi specie solaminis pascitur: tum diffusior facta per risum, aspernatã sumit atq. ebibit potionem: & quod diu nequiuit verecundia Baubonis exprimere, propudiosi facinoris extorsit obscenitas. Calumniari nos improbe siquis forte hominum suspicatur, libros sumat Threicij vatis, quos antiquitatis memoratis esse diuinæ, & inueniet nos nihil

1 comprehensas

† Clem. Alex. Ονόματα αὐτοῖς βαυβὼ καὶ δυσαύλης καὶ τριπτόλεμος, ἔτι δὲ εὔμολπός τε καὶ εὐβουλεύς. βουκόλος ὁ τριπτόλεμος ἦν, ποιμὴν δὲ εὔμολπος: συβώτης δὲ εὐβουλεύς. ἀφ' ὧν τὸ εὐμολπιδῶν, καὶ τὸ κηρύκων καὶ τὸ ἱεροφαντικόν τι τοῦτο ἀθήνησι γένος ἤνθησε. Vnde videtur legẽdum: Baubo, Triptolemus, & Dysaules, nec non Eumolpus atq. Euboleus. boum Triptolemus, capellarũ Dysaules custos, &c.

2 effluit

3 fortuna

4 feminarum

5 istriculi. Glossariũ. Istriculus δασύπρωκτος. sed Tertull. lib. de pallio habet striculus, vt hic.

neq. callide [1] fingere,] neq. quo sint risui deum quærere atq. efficere [2] sanctitates. ipsos namq. in medio ponemus versus, quos Calliopes filius ore edidit Græco, & cantando per sæcula [2] iuri] publicauit humano.

Sic effata, simul vestem contraxit ab imo,
Obiecitq. oculis formatas inguinibus res,
[3] Quas caua succutiens Baubo manu, nam puerilis
Olli vultus erat, plaudit conflata mica.]
Tum dea defigens augusti luminis orbes,
Tristitias animi paulum mollita reponit:
Inde manu poclum sumit, risuq. sequenti
Perducit totum cyceonis læta liquorem.

Quid Erichtheo fati, quid ciues Mineruij diciris? Auet animus scire quibus sitis eloquijs tam periculosa negotia defensuri, vel artibus habeatis quibus tam cōfossis salutem dare personis, vulneribus, atq. causis. Non est ista falsa [4] susceptio,] nec delatione appetimini calumniosa: Eleusiniorum vestrorum notas & origines [5] producūt turpes,] & antiquarum elogia litterarum: ipsa deniq. symbola, quæ rogati sacrorum in acceptionibus respondetis: Ieiunaui, atq. ebibi cyceonem, ex cista sumpsi, & in calathum misi: accepi rursus, * in cistulam transtuli. Ergo ne (vt promunt sancta illa atq. arcana mysteria) rapiuntur, & rapiunt dij vestri? matrimonia copulant fraudibus appetita furtiuis? a repugnantibus & inuitis decus virginitatis eripitur? imminentes nesciuntur iniuriæ? quid nam raptis acciderit, ignoratur? amissa quærunt vt homines; & sub sole clarissimo cum lucernis & facibus orbis peragrant vastitatem? afficiuntur, ægrescunt, lugentium sumunt sordes, & [6] miseriarū] insignia; atq. vt animum commodare alimonijs possint victuiq. sumendo, non ratio, non tempus, non sermo aliquis adhibetur grauis, aut affabilitas seria, sed propudiosa corporum monstratur obscenitas, obiectanturq. partes illæ, quas pudor communis abscondere, [7] quas] naturalis verecundiæ lex iubet: quas inter aures castas sine venia nefas est, ac fine honoribus appellare præfatis: quid nam quæso [8] in speculo tali?] quid in pudendis fuit, reuerendisq. Baubonis, quod feminei sexus deam, & consimili formatam membro in admirationem conuerteret atq. risum; quod obie-

ctum

1 effingere.
2 generi
3 Succutiēsquas Baubo caua manu, nā puerilis Ollis vultus erat, plaudit, contrectat amico.
Ὣς εἰποῦσα, πέπλους ἀνεσύρατο, δεῖξε δὲ πάντα σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον. παῖς δ' ἦν ἴακχος, χειρί τέ μιν ῥίπτασκε γελῶν βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις. Η δ' ἐπεὶ οὖν μείδησε θεὰ, μείδησ' ἐνὶ θυμῷ. Δέξατο δ' αἰόλον ἄγγος, ἐν ᾧ κυκεὼν ἐνέκειτο.
4 suspicio.
5 produūt vrbes. vel, produūt turpes antiquarū
* rursus. Clem τὸ δὲ σύνθημα ἐλευσινίων μυστηρίων: ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης: ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην.
6 miserorum
7 atq.
8 spectaculo in tali?]. Et illud spectaculū maximum Baubonis, &c.

ctum lumini conspectuiq. diuino, & obliuionem miseriarum daret, & habitum in lætiorem repentina hilaritate traduceret? O qualia, o quanta irridentes potuimus, cauillantesq. depromere, si non religio nos gentis, & litterarum prohiberet auctoritas? Iamdudum me fateor hæsitare, circumhiscere, tergiuersari, tricas (quemadmodum dicitur) conduplicare tellenas, dum pudor me habet [1] alimoniæ] illa proferre mysteria, quibus in Liberi honorem patris ithyphallos subrigit Græcia, & simulacris virilium fascinorum [2] territoria] cuncta florescunt. Quid sit istud, obscurum est forsitan, & qua fiat ratione disquiritur. quisquis istud ignoras, disce: atq. admiratus res tantas putis semper in sensibus meticulosa obseruatione custodi. Cum inter homines (inquiunt) esset adhuc Nysius, & Semeleius Liber, nosse inferos expetiuit, & sub tartari sedibus quid nam rerum ageretur, inquirere: sed cupiditas hæc eius nonnullis difficultatibus impediebatur; quòd quà iret ac pergeret, inscitia itineris nesciebat. Prosumnus quidam exoritur ignominiosus amator dei, atq. in nefarias libidines satis pronus, qui se ianuam Ditis, atq. Acherusios aditus pollicetur indicaturum, si sibi gereret morem deus, atq. vxorias voluptates pateretur ex se carpi. Deus facilis iurat potestatis futurum ac voluntatis se eius; sed cum primum ab inferis compos voti atq. expetitionis redisset. Viã comiter Prosumnus edisserit, atq. in limine ipso prostituit inferorum. interea dum Liber Stygem, Cerberum, Furias, atq. alias res [3] omni] curiosa inquisitione collustrat, ex viuentium numero index [4] inde decidit;] atq. ex more sepelitur humano: emergit ab inferis Euhyius, & recognoscit extinctum ducem. Qui vt fidem compleret pacti, & iurandi solueret religione se iuris, locum pergit ad funeris, & ficorum ex arbore ramum validissimũ præsecans, dolat, runcinat, læuigat, & humani speciem fabricatur in penis: figit super aggerem tumuli, & postica ex parte nudatus, accedit: subdit, insidit. Lasciuia deinde luxuriantis assumpta, huc atq. illuc clunes torquet, & meditatur ab ligno pati, quod iamdudũ in veritate promiserat. Ac ne quis forte a nobis tam impias arbitretur confictas res esse, Heraclito testi non postulamus vt credat, nec myste-

[1] alma

[2] tectoria. T. Per rura, per oppida mos subrigit, & veneratur antiquus.

[3] omnacis

[4] ille decedit

rijs volumus quid super talibus senserit, ex ipsius accipiat lectione: totam interroget Græciam, quid sibi velint ithyphalli, quos per rura, per oppida mos subrigit & veneratur antiquus. inueniet causas † eas,] eas esse quas dicimus: aut si fuerit puditū veritatem simpliciter explicare, quid obscurare, quid tegere causam ritus atq. originē proderit? * criminatio ipsa religionis in re sit. Quid dicitis o gentes, quid occupatæ, quid deditæ templorum venerationibus nationes? Ad hæc ne nos sacra flammis, exilijs, cædibus, [1] atq. aliquo] genere suppliciorum compellitis, & crudelitatis metu? hoscine nobis deos importatis, insinuatis, infligitis; quorum similes nec vos esse, neq. alium velitis quemquam sanguinis vobis gradu, & iure familiaritatis adiunctum? Potestis ne impubibus, & prætextatis vestris, quas Liber induxerit pactiones suis cum amatoribus indicare? Potestis vestras nurus, quinimmo vobis matrimonio coniugatas, ad verecundiam Baubonis impellere, atq. ad pudicas Cereris voluptates? Vultis vestri iuuenes sciant, audiant, discant, Iuppiter ipse qualis in vnam extiterit, atq. alteram matrem? Vultis adultæ virgines, robustiq. adhuc patres idem iste in filiam qua luserit arte cognoscant? Vultis germani iam feruidi, atq. ex ijsdem feminibus fratres, eundem rursus accipiāt † concubitus] lectulos non esse aspernatū sororis? Ita ergo non protinus ab huiusmodi fugiendum dijs longe, ac ne irrepat in animum tam impuræ religionis obscenitas, audientia tota claudenda est? Quis est enim mortalium tam pudicis moribus institutus, quem non ad huiusmodi furias deorum documenta proritent? Aut quis suas comprimere cupiditates a cognatis valeat, reuerendisq. personis, cum apud superos sanctum nihil in libidinum videat confusione seruatum? Vbi enim primam perfectamq. naturam [2] inter] fines constiterit iustos cupidinē suam non valuisse frænare, cur non in promiscuos appetitus effundat se homo, & ingenita fragilitate præceps datus, & magisterio sanctæ diuinitatis adiutus? Iamdudū me fateor reputantem mecum in animo rerum huiuscemodi monstra, solitum esse mirari, audere vos dicere quemquam ex his atheum, irreligiosum, sacrilegum, qui deos esse omnino aut negent, aut dubitent; aut qui eos homi-

† videtur abundare.

* cum

1 ac reliquo

† videtur esse glossema vocis, lectulos.

2 intra.

homines fuisse contendant,& potestatis alicuius, & meriti causa deorum in numerũ relatos: cum si verum fiat,
atq. habeatur examen, ¹ nullius] quàm vos magis huiusmodi par sit appellationibus nuncupari, qui sub specie ¹ nullos
cultionis plus in eos ingeratis maledictionum & criminum,quàm si aperte hoc facere confessis maledictionibus combibissetis. Deos esse qui dubitat,aut esse omnino
qui negat,quamuis sequi sententias immanes opinionũ
videatur audacia,sine vllius tamen insectatione personæ
fidem rebus non accommodat inuolutis: & qui generis
asseuerat eos fuisse terreni, quamuis eos priuet sublimitate cælitum, ² subsiciuis] tamen accumulat laudibus:si- ² subsiduis
quidem illos diuinitatis ad meritum, beneficijs ³ autumant] & virtutum admirationibus subleuatos. Vos vero ³ autumat
qui vindices, & eorum contenditis immortalitatis esse
⁴ propagatores, vnum] ex his quempiã prætcristis, transistis vestris maledictionibus inuulneratum? aut genus ⁴ propugnatores, num
vllum est probri tam communi existimatione damnabile,quod in eos conferre metueritis, vel nominis saltem
auctoritate tardati? Quis caduca & mortalia corpora
deos edidit amasse? non vos? Quis illa furta dulcissima
in alienis genialibus perpetrasse? non vos? Quis cum matribus liberos,quis cum suis virginibus rursus patres infaustos miscuisse concubitus? non vos? Quis scitulos pusiones, atq. adultos venustissimis lineis appetitos esse
⁵ iniuste?] non vos? Quis abscissos, quis exoletos, quis ⁵ inhoneste?
versipelles,quis fures,quis in vinculis habitos,quis in catenis,quis deniq. fulminibus appetitos,quis vulneratos,
quis obijsse supremos dies,sepulturas etiam meruisse terrenas? non vos? Cum igitur a vobis tot & tanta conflata sint deorum in ⁶ contumelias] crimina, audetis obijcere nostri nominis causa numinum esse offensas mentes,cum iamdudum vos liqueat irarum esse tantarum reos,& diuinæ indignationis auctores? Sed erras (inquitis) ⁶ contumelijs
& laberis, satisq. te esse imperitum,indoctũ, ac rusticum
ipsa rerum insectatione demonstras. Nam istæ omnes
historiæ,quæ tibi turpes videntur,atq. ad labem pertinere diuinam,mysteria in se continent sancta, rationes miras atq. altas,nec quas facile quiuis possit ingenij viuacitate pernoscere. Neq. enim quod scriptum est,atq. in pri

ma est positum verborum fronte, id significatur & dicitur, sed allegoricis sensibus, & subditiuis intelliguntur
1 dicit omnia illa secretis. Itaq. qui [1] dicet,] cum sua concubuit Iuppiter matre, non incestas significat, aut propudiosas Veneris complexiones, sed Iouem pro pluuia, pro tellure Cererem nominat. Et qui rursus perhibet lasciuias eum exercuisse cum filia, nihil de fœdis voluptatibus loquitur, sed pro imbris nomine ponit Iouem, in filiæ significatione sementem. Sic & ille qui raptã Dite a patre Pro-
2 (veteris) serpinam dicit, non [2] vt Cereris] in turpissimos appetitus viraginem dicit raptam, sed quia glebis occulimus semina, isse sub terras deam, & cum Orco significat fœdera genitalis conciliare feturæ. Cõsimili ratione & in historijs ceteris aliud quidem dicitur, sed intelligitur aliud, & sub vulgari simplicitate sermonis, latet ratio secreta, & altitudo inuoluta mysterij. Argutiæ sunt, vt apparet, atq. acumina hæc omnia, quibus fulcire solemne est malas in iudicijs causas: quinimmo (vt verius dicã) sophisticarũ disputationũ colores; non quibus verum, sed imago & species veri semper atq. vmbra conquiritur. Nam quoniam
3 inclinatum rectas accipere lectiones pudet, dedecet, [3] indecorum] est in has partes, vt alia subijceretur res alij, & in speciẽ decoris, turpitudinis interpretatio cogeretur. Sed quid ad nos istud, an alij sensus, aliæq. sententiæ conscriptionibus vanis subsint? Nobis enim satis est, qui deos a vobis scelerate contendimus impieq. tractari, quod scriptum est, quod auditur accipere, nec curare in abdito quid sit: cum contumelia numinum non in obscura sensuum mente, sed in verborum eminentium significatione teneatur. Ac ne tamen videamur inspicere quale sit istud quod dicitur nolle; primum illud a vobis (si modo commodare patientiam vultis) exquirimus primum, allegorico genere vel scripta hæc esse, vel eodem modo intelligi oportere, vnde est vobis cognitũ, vel vnde intimatum? In con-
* ac vos 4 aduocauere? siliũ * scriptores [4] aduocare?] vos scilicet tum in eorum pectoribus latitabatis, cum pro alijs res alias [5] inter veri-
5 intercepta veritate tate capta] subdebãt? Deinde si illi rationis alicuius, & religionis metu mysteria illa conuoluere tenebrosa obscu-
6 quod ritate voluerunt, quantũ vobis audaciæ est, vt [6] quid] illi noluerunt, vos velitis intelligere; vos scire, & cuncto-

rum

tum substernere notioni, quod illi frustra verbis minus verum significantibus occulerunt? Sed, vt vobis assentiamur in fabulis his omnibus, ceruos pro Iphigenijs dici, vnde tamen vobis liquet, cum allegorias istas vel explanatis, vel panditis; eadem vos interpretari, eademq. [1] sentiri,] quæ sub tacitis cogitationibus ipsis ab historicis sensa sunt, nec per voces proprias, significationibus sed alijs explicata? Vos Iouis & Cereris coitū, imbrem dicitis dictum telluris in gremiū lapsum: potest alius aliud & argutius fingere, & veri cum similitudine suspicari: potest aliud tertius, potest aliud quartus, atq. vt se tulerint ingeniorum opinantium qualitates, ita singulæ res possunt infinitis interpretationibus explicari. Cum enim rebus occlusis omnis ista quæ dicitur allegoria sumatur, nec habeat finem certum, in quo rei quæ dicitur, sit fixa atq. immota sententia; vnicuique liberum est in id quod velit, attrahere lectionem, & affirmare id positum, in quod eum sua suspicio, & coniectura opinabilis duxerit. Quod cum ita se habeat, quì potestis res certas rebus a dubijs sumere, atq. vnam adiungere significationē dicto, quod per modos videatis innumeros expositionū varietate deduci? Deniq. si adcommodum ducitis, etiam illud a vobis repetita interrogatione conquirimus, omnes de his fabulas existimetis, idest, singulas totas ambifarias ac bilingues, & versipellibus esse scriptas modis; an alias earum partes nihil ambiguum dicere, alias vero multifidas, atq. allegorici tegminis superiectione velatas? Si enim ad finem a capite textus omnis expositionis & series obtentionibus allegoricis clausa sunt, edissertate, monstrate quid pro rebus singulis, quas vnaquæq. eloquitur fabula, supponere debeamus & promere, quasq. in res alias atq. intelligentias vocare. Vt enim Iouem pro pluuia, Cererem (verbi causa) pro terra vultis audite, & pro Libero, ac patre Dite submersionem seminis atq. iactū*; ita dicere vos conuenit quid pro tauro debeamus accipere, quid pro indignatione Cereris, atq. ira: quid sibi velit Brimo verbum, quid Iouis solliciti supplicatio: quid allegati cælites, nec auditi: quid exsectus aries; quid exsecti arietis proles: quid satisfactio his facta. quid quæ rursus gesta sunt libidine obsceniore cum filia. Consimiliter

[1] sendre.

* vini .f. Vina per terras sparsa distractus in visceribus Liberi.

ter & in altera fabula Ennæa nemus & flores quid sint: quid sumptus ignis ex Aetna, comprehensæq.[1] istæ] faces: quid peragratio cum his orbis: quid Attica regio, quid Eleusinius pagus, quid Baubonis tugurium, atq. hospitium rusticanum: quid cyceonis significet potio, quid aspernatio potionis; quid nouatio & reuelatio pudendorum, quid spectaculi flagitiosa dulcedo, & ex remedijs talibus orbitatis obliuio comparata. Quòd si pro his omnibus quod oporteat subici rerum immutatione monstratis, erit vt vobis assensum super tali asseueratione tribuamus: sin autem singula in singulis neq. potestis opponere, nec alterum rerum vocare contextum; quid allegorijs obscuratis honestis id quod simpliciter scriptū est, & communem ad intelligentiam publicatū? Nisi forte dicetis non toto in historiæ corpore allegorias has esse: ceterum partes alias esse[2] communiter scriptas,] alias vero dupliciter, & ambifaria obtentione velatas. Vrbana est ista subtilitas, & quibuslibet brutis patens. Nam quia cuncta quæ scripta sunt, inexpeditissimum vobis est traducere, inuertere, deriuare, eligitis quædam vestræ cōuenientia voluntati, & ex ipsis obtinere contenditis nothas atq. adulteras lectiones interiori esse superpositas veritati. Quod tamen vt vobis ita sese habere quemadmodū dicitis, annuamus, quì scitis, aut vnde cognoscitis, vtra pars sit sententijs historiæ scripta simplicibus, vtra vero sit dissonis, atq. alienis significationibus tecta? Potest enim fieri, vt quod vos existimatis sic esse, aliter se habeat: aut quod aliter creditis, conceptionibus alijs contrarijsq. prolatum sit. Vbi enim dicitur in vnius materiæ corpore pars esse allegorice scripta, indubitabili altera sermone, rectoque; nec inest in re signum, quo differentia iudicari ambiguorum possit, simpliciterq. dictorum; tam potest quod simplex est, ambiformiter dictum existimari, quàm quod ambigue scriptum est, reclusis esse obtentionibus credi. Quod quidem quo genere aut fiat, aut fieri posse credatur, intelligere confitemur minime posse. Inspiciamus enim quod dicitur hoc modo. In nemore (inquit) Ennensi quondam flores Proserpina lectitabat *. Integrum adhuc istud est, & recta pronuntiatione prolatum. nam & nemus, & flores quid sint, quid Pro-

serpina

[1] istæ

[2] vniter conscriptas,

* virago

ſerpina, quid virago, cunctis indubitabiliter notum eſt. Emicuit Summanus e terris curru quadrijugo vectitatus. ſimplex & hoc æque eſt: nam quadrigæ, currus, atq. Summanus interpretationem deſiderant nullam. Improuiſus Proſerpinam rapuit,& ſub terras ſecum auexit. Seminis (inquit) abſtruſio raptione in Proſerpinæ nuncupatur. Quid accidit quæſo, vt in aliud ſubito conuerteretur hiſtoria? ſemen Proſerpina diceretur? vt quæ virago iamdudum florum in lectionibus habebatur, poſtquam ſublata & rapta eſt, ſignificationem cœperit habere ſementis? Iuppiter (inquit) in taurum verſus, concubitum matris ſuæ Cereris appetiuit: vt expoſitum ſupra eſt, nominibus his tellus & labens pluuia nuncupatur. Legem allegoricam video tenebroſis ambiguitatibus explicatam. Irata Ceres eſt, & exarſit, & arietis proles pro pœna atq. vltione ſuſcepit. Hoc iterum video communibus in proloquijs promptum: nam & ira, & teſtes,* ſatisfactio, ſuis hic [1] moribus & condicionibus] dicta ſunt. Quid ergo hic accidit, vt ab Ioue qui pluuia, & ab Cerere, quæ appellata eſt terra, res tranſiret ad verum Iouem, atq. ad rerum ſimpliciſſimam dictionem? Aut igitur debent allegorico genere omnia eſſe ſcripta & poſita, demonſtrandaq. vniuerſa nobis: aut genere iſto conſcriptum eſt nihil; quoniam eſſe quod creditur, quaſi parte ex hiſtoriæ non videtur. Allegorico genere ſcripta ſunt hæc omnia. Minime iſtud videtur certum. Quæritis qua ratione, qua cauſa? Quia omne quod geſtum eſt, & in alicuius operis euidentia [2] conſtitutum eſt, conuerſionem] non poteſt in [3] allegoricam] duci. neq. enim poteſt infectum eſſe, quod factum eſt: aut rei geſtæ natura in alienā poteſt degenerare naturam. Numquid bellum Iliacum in Socraticam verti condemnationem poteſt? aut pugna illa Cannēſis proſcriptio fieri, crudelitasq. Syllana? Poteſt quidem proſcriptio (quemadmodum Tullius † ludit) pugna dici, appellariq. Cannenſis: ſed quæ geſta eſt dudum * pugna eſſe non poteſt, eademq. proſcriptio. neq. enim quod geſtum eſt, poteſt aliud (vt dixi) quàm id eſſe quod geſtū eſt; aut in alienam migrare ſubſtantiam id quod in vi propria, atq. in ſui generis qualitate defixum eſt. Vnde igitur probamus hiſtorias has omnes rerum eſſe geſtarū

conſcri

* &

[1] nominibus & dictionibus.

[2] conſtitutum, connetſione

[3] allegoriam

† Cicero pro R oſcio. Te pugna Cannenſis accuſatorem ſat bonum facit. Multos cæſos non ad Thraſimenum lacū, ſed ad Seruiliū vidimus.

* pugna.

conſcriptiones? Ex ſolemnibus ſcilicet ſacris, atq. initiorum myſterijs: vel quæ ſtatis fiunt temporibus, ac diebus, vel quæ in abdito tradunt [1] genitis,] moris proprij perpetuitate ſeruata. Neq. enim credendum eſt ſine ſuis originibus hæc eſſe, fruſtra atq. [2] inania] fieri: nec habere coniunctas primis inſtitutionibus cauſas. Pinus illa ſolemniter, quæ in Matris infertur ſanctum deæ, non ne illius imago eſt arboris, ſub qua ſibi Atys virum, demeſſis genitalibus, abſtulit; & quam memorant diuam in ſolatiū ſui conſecrauiſſe mæroris? Ithyphallorum illa faſcinorumq. ſubrectio, quos ritibus annuis adorat & concelebrat Græcia; non ne illius facinoris ſimilitudinem refert, quo ſe a debito Liber liberauit? Eleuſinia illa myſteria, & ſacrorum reconditi ritus, cuius memoriam continent? non ne illius erroris, quo in filiæ conquiſitione Ceres feſſa, oras vt venit ad Atticas, triticeas attulit fruges? nebridarum ſamiliam pellicula cohoneſtauit [3] hinnulæ;] & illud ſpectaculum maximum Baubonis in inguinibus riſit? Aut ſi alia cauſa eſt, nihil ad nos iſtud, dummodo cauſa cuncta iſta conſiant. Neq. enim credibile eſt, nullis antecedentibus cauſis ſuſcepta hæc eſſe: aut inſanire iudicandum eſt Atticos, qui ſibi ritum religionis affixerint conflatum rationibus nullis. Quod ſi liquet & conſtat (id eſt, ſi * rebus actis myſteriorum cauſæ atq. origines effluunt) in allegoricas ſpecies nulla poſſunt conuerſione traduci. Quod enim factum, geſtum eſt, infectum non poteſt fieri rerum prohibente natura. & tamen vt vobis ita ſe habere aſſentiamur res iſtas, id eſt, vt hiſtoriæ aliud verbis ſonent neſcio quid, aliud more hariolantium dicant, ita non animaduertitis, non videtis quanta iſtud dicatur & cum ignominia fieri, contumeliaq. diuorum? An iniuria grauior vlla potis eſt reperiri, quàm terram, & pluuiam, vel quodlibet aliud (nihil enim refert quæ fiat interpretatione conuerſio) Iouis & Cereris dicere atq. appellare concubitum? & cum deorum criminibus labem imbris e cælo, & telluris ſignificare madorem? Poteſt irreligioſius quidpiā vel exiſtimari, vel credi, quàm ſemina terris merſa, vel quodlibet aliud (nihil enim ſimiliter refert) raptum Proſerpinæ dicere, & eum nota Ditis patris rei ruſticæ [4] dei] proloqui? Non ne millies

[1] gentes. vel, initiatis.
[2] inaniter
[3] hinnuleæ
* ē
[4] opera

millies optatius fuit elinguem fieri atq. mutum, atq. scaturiginem istam vocis, & strepitum fœdæ loquacitatis amittere, quàm deorum nominibus res appellare turpissimas? quinimmo turpibus deorum factis negotia significare vulgaria? Antea mos fuerat allegoricas dictiones honestissimis sensibus obumbrare, res turpes & fœdas prolatu, honestorum conuestirier dignitate. At vero vobis auctoribus per turpitudinem dicuntur res graues, & castitate pollentia obscenis commemorantur in vocibus: vt quod olim [1] grauitas] fœdæ rei verecūdia contegebatur, nunc scurriliter, turpiterq. dicatur digna res elocutione mutata. Quod in adulterio dicimus Martem (inquitis) & Venerem Vulcani esse circumretitos arte, cupiditatem dicimus atq. iram vi pressas, consilioq. rationis. Quid enim prohibebat, quid obstabat suis vnamquamq. rem verbis, & suis significationibus promere? immo quid vrgebat eum nescio quid indicare per commentarios & scripta voluisse, nolle illud intelligi, quod indicaret; sed contrarias res simul vna expositione suscipere, studium docere cupientis, & nolentis ostendere malignitatem? An deos adulteros dicere periculum habuit nullum, prolatio cupidinis atq. iræ, linguam & os fuerant obsceno coinquinatura contactu? Quod si vtiq. fieret, & allegoricæ cæcitatis obumbratio tolleretur; & facilis ad discendum res esset, & deorum dignitas conseruaretur illæsa. Nunc vero cum dicitur in Martis & in Veneris vinctione vitiorum esse significata compressio; peruersissimæ res duæ simul ijsdem temporibus fiunt, vt & fœdæ rei species intellectum [2] subijciat] honestatis, & prius animum turpitudo, quàm religionis alicuius perstringat auctoritas. Nisi forte dicetis (hoc enim solum restat, quod a vobis posse videatur opponi) deos sua mysteria nolle ab hominibus sciri; & idcirco historias ambagibus esse allegoricis scriptas. Et vnde vobis est liquidum, quòd hominibus superi nolint sua mysteria publicari? Vnde illa vos scitis, aut cur ea dissoluere in allegoriarum explanationem curatis? Ad extremū & vltimum quid sibi dij volunt, vt honesta cum nolint, turpissima de se dici, atq. indecora patiantur? Atydem cum nominamus, solem (inquit) significamus, & dicimus. Sed si

[1] grauiter
[2] subeat

Atys

Atys sol est (quemadmodum connumeratis & dicitis) quis erit Atys ille, quem in Phrygia genitum vestræ produnt atq. indicant litteræ? quem passum esse res certas, fecisse item res certas; quem in spectaculis ludicris theatra vniuersa nouerunt, cui inter sacros cultus res videmus fieri specialiter annuas, nominatimq. diuinas? Vtrũne ab sole ad hominem, an ab homine ad solem vocabuli huius facta translatio est? Si enim nomen istud principaliter habet originem solis, quid tandem de vobis sol aureus meruit, vt ei cum semiuiro faceretis vocabulum istud esse commune? sin hirquinũ, & Phrygium est, quid Phaethõtis genitor, pater huius luminis & claritatis admisit, vt absciso ab homine [1] dignus] videretur vocari, & augustior fieret euirati corporis nuncupatione signatus? Sed quid sit istud, iam promptum est omnibus: nam quia talium scriptorum, historiarumq. vos pudet, nec aboleri videtis posse ea quæ sunt fœde semel in commentarios relata, nitimini cohonestare res turpes, atq. omnibus argutiarum modis pro rebus subditis verborum inuertitis, corrumpitisq. naturas: atq. vt olim accidere male sanis assolet, quorum turbida vis morbi, sensum atq. intelligentiam depulit, confusa atq. incerta iactatis, & inanium per rerum figmenta bacchamini. Esto in Iouis & Cereris coitu irrigatio sit significata telluris: [2] occupatio] seminis patris in Ditis raptu, vina per terras sparsa distractis in visceribus Liberi: cupiditatis & temeritatis compressio, colligatio dicta sit adulteriorum Veneris atq. Martis. Sed si fabulas has vultis more esse allegorico scriptas, quid ceteris fiet quas non videmus posse versuras in huiusmodi cogi? Quid enim subijciemus pro illis fustibus, quos super aggerem tumuli Semeleiæ sobolis [3] origo] contorsit? Et quid pro illis Ganymedibus [4] partis,] atq. in libidinum magisteria substitutis? Quid pro illa conuersione formiculæ, in quam Iuppiter maximus vastitatis suæ liniamenta contraxit? Quid pro cycnis, & satyris? quid pro aureis imbribus, in quos idem se pellax fraude induit perfida, formarum varietatibus ludens? Ac ne de Ioue solo loqui videamur voluisse, in amoribus numinum reliquorum esse allegoriæ quæ possunt? quæ in mercenarijs condicionibus, ac seruitutibus? quæ in vinculis,

1 dignius

2 occultatio

3 prurigo. F. Figit super aggerem tumuli, & postica ex parte nudatus, accedit subdit, insidit, &c.

4 raptis

culis, orbitatibus, planctibus? quæ in cruciatibus, vulneribus, sepulchris? in quo cum vnam contrahere possetis culpam [1] conscriptione] de superis tali, addidistis (vt dicitur) gangrenam, cum deorum nominibus appellauistis res turpes, & vocabulis rursus deos rerum coinquinauistis infamium. Quòd si adesse hic eos, aut esse illos vspiam cognitione indubitabili crederetis, in mentione illorum facienda præstringeret vos metus; & tamquam vos audirent, vestrasq. acciperent voces, ita credi oportuit, & haberi in cogitatione defixum. Apud enim homines officiosis religionibus deditos non ipsi dij tantum, verum etiam nomina debent esse deorum reuerenda: quantumq. est in ipsis qui censentur his nominibus, tantum esse par est in eorum appellationibus dignitatis. Ad veram iudicij formam, & in illa estis reprehensionis parte, quòd in vsu sermonis vestri Martem pro pugna appellatis, pro aquis Neptunum, Liberum patrem pro vino, Cererem pro pane, Mineruam pro stamine, pro obscenis libidinis Venerem. Quæ est enim ratio, vt cum suis censeri appellationibus res possint, nominibus cognominentur deorum? & ea fiat numinibus contumelia, quam nec homines sustinemus, si nostra quis nomina res ducat atq. inuertat in friuolas? [2] sed] oratio sordida [3] est,] verbis fuerit polluta si talibus. [4] Verecundia, ac laude] condigna erubescitis panem & vinum nominare; & pro coitu Venerem non metuitis dicere.

[1] conscriptioni

[2] &

[3] sit

[4] Verecundiæ laude

Arnobij aduersus gentes libri quincti finis.

ARNO-

ARNOBII DISPVTATIONVM
ADVERSVS GENTES
LIBER SEXTVS.

NVNC quoniam summatim ostendimus, quàm impias de dijs vestris opinionum constitueritis [1] infamias;] sequitur vt de templis, de simulacris etiam, sacrificijsq. dicamus; deq. alia serie, quæ his rebus annexa est, & vicina copulatione coniuncta. in hac enim consuestis parte crimen nobis maximũ impietatis [2] affigere,] quòd neq. ædes sacras venerationis ad officia construamus, non deorum alicuius simulacrum constituamus, aut formam; non altaria fabricemus, non aras, non cæsorum sanguinem animantium demus, non tura, neq. fruges salsas, non deniq. vinum liquens paterarum effusionibus inferamus: quæ quidem nos cessamus non ideo vel exædificare, vel facere, tamquam impias geramus & scelerosas mentes, aut aliquem sumpserimus temeraria in deos desperatione contemptum; sed quòd deos arbitramur & credimus (si modo dij certi sunt, & nominis huius eminentia præditi) honorum hæc genera aut risui habere, si rideant; aut indigne perpeti, si motibus exasperentur irarum. Vt enim noscatis quid de isto nomine sentiamus, iudicijq. simus cuius, existimamus nos eos, si modo dij certi sunt (vt eadem rursus sociateq. dicantur) cunctarum esse debere perfectarumq. virtutum, sapientes, iustos, graues (si modo nullá est culpa quòd eos laudibus accumulamus humanis) intestinis pollentes bonis, nec extraneis adminiculis [3] addicere, quòd] illis integritas inoffensæ beatitudinis compleatur; ab affectibus cunctis, & cũctis perturbationibus liberos, non ira efferuere, non vllis cupiditatibus excitari; calamitatem irrogare nullis, non ex malis hominum crudelem accipere voluptatem, non terrere portentis, non prodigiosas ostentare formidines, non votorum debitis habere obnoxios & obligatos, nec piaculares hostias signis minacibus postulare; non pestilentias, non morbos, corruptione

1 infanias. T. lib. 13. Nec per impias vagari suspicionũ voluerimus insanias.

2 affingere. T. lib. 1. Qui aut summo seruientibus regi crimen impietatis affingit.

3 indigere, quo

ruptione aeris inducere; non adurere siccitatibus fruges; non cædibus interesse bellorum; non vibium stragibus; non aduersa his velle; nõ illorum [1] commoditatibus] suffragari: sed quod magnarum est mentium, pari pendere cunctos lance, & indiuiduas cunctis beneuolentias exhibere. Caduci enim generis, & infirmitatis humanæ [2] est] contrarijs egere; eosq. quos tangat affectio, pati, [3] dolorem,] diminui, sapientiũ scita & pronuntiata definiunt: nec posse aliter fieri, quin legibus mortalitatis adstricti sint, qui sint vllis perturbationibus mãcipati. Quod cum ita se habeat, quî possumus iudicari deos habere contemptui, quos nisi sunt recti, & magnarum mentium admiratione laudabiles, deos negamus existere, nec potestatibus posse [4] cælitum] applicari? Sed templa illis extruimus nulla, nec eorum effigies adoramus, non mactamus hostias, non tura ac vina libamus. Et quid amplius possumus vel honoris eis attribuere, vel dignitatis, quàm quòd eos in ea ponimus parte, qua rerum caput, ac dominum, summumq. ipsum regem, cui debent diuina nobiscum quòd esse se sentiunt, & vitali in substantia contineri? Numquid enim delubris aut templorum eum con structionibus honoramus? Numquid [5] &] hostias cædimus? numquid alias res damus, quas libare, profundere non est rationis expensæ, sed tracti per consuetudinem moris? Etenim plena dementia est, necessitatibus tuis potentiora metiri, & quæ tibi sint vsui, datoribus dijs dare, & honorem istum, non contumeliam ducere. Templa igitur quærimus in deorum quos vsus, aut in rei cuius necessitatem, aut dicitis esse cõstructa, aut esse rursus ædificanda censetis? Hiemalia sentiunt frigora, aut solibus torrentur æstiuis; pluuialibus nimbis perfluunt, ventorum eos aut turbines vexant; incursionem pati periclitantur hostilem, ferarum aut rabidos appetitus, vt merito illos conueniat tectorum munitionibus claudere, saxorum aut obiectione tutari? Templa enim hæc quid sunt? si humanam infirmitatem roges, nescio quid immane, atq. amplum: si deorum potentiam metiaris, successus quidam parui, atq. (vt verius eloquar) genus angustissimum cauernarum paupertini cordis excogitatione suspensum. Quorum si quæris audire quis prior fuerit fabricator;

[1] incommoditatibus
[2] esset
[3] dolere,
[4] cælestibus
[5] ei

bricator; aut Phoroneus Aegyptius, aut Merops tibi fuif se monstrabitur; * vt tradit in admirandis Varro, Iouis progenies Aeacus. Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis structa, laquearibus aut renideāt aureis, splēdeant hic gemmæ, & sidereos euomant variata interstitione fulgores: terra sunt hæc omnia, & ex fæce vltima vilioris materiæ concreta. Neq. enim si vos ea pretijs carioribus penditis, delectari credendum est his deos: nec recusare, nec spernere quo minus se sæpiant, & eorum obiectionibus coerceantur inclusi. Templum (inquit) hoc Martis est, hoc Iunonis, & Veneris: Apollo hic habitat, in hoc manet Hercules, illo Summanus. [1] Ista] non prima & maxima contumelia est habitationibus deos ha bere districtos? tuguriola his dare, conclauia & cellulas fabricari, & eis existimare necessarias res esse, quæ hominibus, felibus, quæ sunt formiculis & lacertis, quæ fugacibus, pauidis atq. exiguis muribus? Sed non (inquitis) idcirco attribuimus dijs templa, tamquam humidos ab his imbres, ventos, pluuias arceamus, aut soles: sed vt eos pos simus coram & cominus contueri, affari de proximo, & cum præsentibus quodammodo venerationū colloquia miscere. Sub axe enim nudo, & sub ætherio tegmine inuocati si fuerint, nihil audiunt: & nisi de proximo admo ueantur his preces, tamquam nihil dicatur, obstructi atq. immobiles stabunt. Atquin nos arbitramur omnē Deum omnino (si modo nominis huius vi pollet) ex quacumq. mundi parte, quod quisq. fuerit locutus, tamquam si sit præsens, audire debere; immo quod quisq. conceperit sub obscuris & tacitis sensibus cognitione anticipata præsumere: atq. vt astra, sol, luna, cū supra terras meant, omnibus omnino cernentibus statim sunt & vbiq. præsentes; ita quoq. conuenit audientiam numinum nulli esse clausam linguæ, semperq. esse præsentem, quamuis ad eam voces regionibus ex distantibus confluant. Hoc est enim proprium deorum, complere omnia vi sua, non partiliter vspiā, sed vbiq. esse totos; nō adesse, non abesse, non cenatum ad Aethiopas pergere, & post dies bissenos priuatum ad domicilium redire. Quod si ita non erit, tollitur omnis spes opis, & erit in dubio [2] audiamur] ab dijs, nec ne; siquando res sacras cæremoniarum conficitus

Marginal notes: * aut. — 1 Ita — 2 audiamini

ficitis debitis. Constituamus enim noscendæ rei causa, templum numinis alicuius esse apud Canarias insulas, eiusdem apud vltimam Tylem: eiusdem apud Seras esse, apud furuos Garamantas, & si qui sunt alij, quos ab sui notitia maria, montes, siluæ, & quadrini disterminant cardines. Si omnes vno in tempore rebus diuinis factis, quod sua quosq. necessitas [1] cogitare] compellit poscant de numine, referendi beneficij quæ nam omnibus spes erit, si non vndiq. ad se missam vocem Deus exaudiet? & erit vlla longinquitas, quo penetrare non possit auxilium poscentis oratio? Aut enim nullis erit in partibus præsens, si vspiam poterit aliquando non esse; aut aderit vnis tantum, quoniam præbere communiter suum non potest atq. indiscretus auditum. [2] At] ita perficitur, vt aut nullis Deus opituletur omnino, si occupatus re aliqua ad audiendas voces non quiuerit aduolare: aut exauditi tantummodo vni abeant soli, nihil egerint ceteri. Quid? quod multa ex his templa, quæ tholis sunt aureis, & sublimibus elata fastigijs, auctorum conscriptionibus comprobatur contegere cineres atq. ossa, & functorum esse corporum sepulturas? Non ne patet, & promptum est, aut pro dijs immortalibus mortuos vos colere, aut inexpiabilem fieri numinibus contumeliam, quorum delubra & templa mortuorum superlata sunt bustis? In historiarum Antiochus nono, Athenis in Mineruio memorat Cecropem esse mandatum terræ: in templo rursus eiusdem, quod in arce Larisæ est, conditus scribitur atq. indicatur Acrisius: Erichthonius Poliadis in fano: Dairas, & Immarnachus fratres in Eleusinis consepto, quod [3] ciuitati] subiectum est. Quid? Elei virgines non in Cereris Eleusinæ [4] humationibus perhibentur officio?] non in Dianæ delubro, quod in Apollinis constitutum est Delij, † Hyperocha, Laodiceque, quas aduectas illuc esse finibus ex Hyperboreis indicatur? in Didymæo Milesio, [5] Cleochum] dicit habuisse suprema [6] Leandrius] funeris. Leucophrynæ monumentum in fano apud Magnesiam Dianæ esse Myndius profitetur ac memorat Zeno. sub Apollinis arula, quæ Telmessi apud oppidum visitur, Telmessum esse conditum vatem, non scriptis constantibus indicatur? † Agesarchi Ptolemæus * de Philopatore

[1] rogitare

[2] Ac

[3] arci. Cle. Alex. ἴμμαρος δὲ ὁ εὐμόλπου καὶ δαείρας οἶμαι ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐλευσινίου τοῦ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει.

[4] humationis sortitæ perhibētur officia? Ī. Cū mēbris omnibus humationis officia sortitæ. Clem. Alex. αἱ δὲ κελεοῦ θυγατέρες οὐχὶ ἐν ἐλευσῖνι τετάφαται.

† Clem. Alex. τί σοι καταλέγω τὰς ὑπερβορέων γυναῖκας, ὑπερόχη καὶ λαοδίκη κέκλησθον ἐν τῷ ἀρτεμισίῳ ἐν δήλῳ κεκήδευσθον, τὸ δὲ ἐν τῷ ἀπόλλωνος τοῦ δηλίου ἐστὶν ἱερῷ.

[5] Cleomachū. Clemens habet κλέαρχον. Eusebius κλεόμαχον.

[6] Leandrius. sed vtroq. modo apud Græcos scriptores reperitē.

* in libro. sed nihil puto desiderari.

† Clem. Alex. πτολεμαῖος

 quem

quem edidit primo, Cinyram regem Paphi cum familia omni sua, immo cum omni prosapia in Veneris templo situm esse, litterarum auctoritate declarat. Infinitum est & immensum, quibus quiq. in fanis toto sint in orbe describere; nec exactam desiderat curam: quamuis pœnam constituerit [1] Aegyptius] in eum qui publicasset, quibus Apis iaceret absconditus; † Polyandria illa Varronis, quibus templis conteganiur, quasq. in se habeant superlati ponderis moles. Sed quid ego hæc parua? Regnatoris in populi Capitolio quis est hominū qui ignoret Toli esse sepulcrum Vulcentani? Quis est, inquam, qui non sciat ex fundaminum sedibus caput hominis euolutum non ante plurimum temporis, aut solum sine partibus ceteris (hoc enim quidā ferunt) aut cum membris omnibus humationis officia sortitum? Quod si planum fieri testimonijs postulatis auctorum, Sammonicus, Granius, [2] Valerianus] vobis, & Fabius indicabunt: cuius Tolus fuerit filius, gentis & nationis cuius, [3] germani seruuli] vita fuerit spoliatus & lumine: quid de suis commeruerit ciuibus, vt ei sit abnegata telluris patriæ sepultura. Condiscetis etiam (quamuis nolle istud publicare se fingant) quid sit capite resecto factum, vel in parte [4] qua rei curiosa] fuerit obscuritate conclusum: vt immobilis videlicet atq. fixa obsignati ominis perpetuitas staret. Quod cum opprimi par esset, & vetustatis obliteratione celari, compositio nominis iecit in medium, & cum suis causis per data sibi tempora inextinguibili fecit testificatione procedere: nec erubuit ciuitas maxima, & numinum cunctorum cultrix, cum vocabulum templo daret, ex Toli capite Capitolium, quàm ex nomine Iouio, nuncupare. Satis igitur (vt opinor) ostendimus templa dijs immortalibus aut inaniter esse constructa, aut contra decus & potentiam crediiam contumeliosis opinationibus fabricata. Sequitur vt de signis aliquid simulacrisq. dicamus, quæ multa arte cōponitis, & religiosa obseruatione curatis. qua in parte si fides est vlla, constituere apud nos ipsos nullis considerationibus possumus, vtrum ne istud serio & cum proposito faciatis graui, an ridendo res ipsas puerili hallucinatione ludatis. Si enim certum est apud vos deos esse quos remini, atq. in summis cæli regionibus degere,

ὃ δὴ τοῦ Ἀγησάρχου ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ τὸν φιλοπάτορα, ἐν Πάφῳ λέγει ἐν τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῷ Κινύραν καὶ τοὺς Κινύρου ἀπογόνους κεκηδεῦσθαι. & ab Athenæo Ptolemæus Agesarchi filius ἐν ταῖς περὶ φιλοπάτορα ἱστορίαις citat.

1 Aegyptus

† Lactant. in epit. cap. 8. Et cōgerentur in ea valle corpora mortuorū, & vocabitur nomen eius πολυάνδριον. Pausan. in Corinthiac.

2 Valer. Antias

3 vt a germani seruulo

4 qua curiosa

degere, quæ causa, quæ ratio est, vt simulacra ista fingantur a vobis, cum habeatis res certas, quibus preces possitis effundere, & auxilium rebus in exigentibus postulare? Sin autem non creditis, aut (vt mediocriter dicatur) ambigitis: etiam sic, ratio quæ nam est dubiorum fingere atq. instituere simulacra; & quod esse non credas, ventosa imitatione formare? An numquid dicitis forte præsentiam vobis quandam his numinum subexhiberi simulacris, & quia deos videre non datum est, [1] eos insolidi, &] munia officiosa præstari? Hoc qui dicit & asserit, deos esse non credit: nec habere conuincitur suis religionibus fidem, cui opus est videre quod teneat; ne inane forte sit, quod obscurum non videtur. Deos (inquitis) per simulacra veneramur. Quid ergo, si hæc non sint, coli se dij nesciunt, nec impertiri a vobis vllum sibi existimabunt honorem? Per tramites ergo quosdam, & per quædam fideicommissa (vt dicitur) vestras sumunt atq. accipiunt cultiones: & antequam hi sentiant quibus illud debetur obsequiũ, simulacris litatis prius, & velut reliquias quasdam aliena ad illos ex auctoritate transmittitis. Et quid fieri pote est iniuriosius, contumeliosius, durius, quàm deum alterum scire, & rei alteri supplicare? opem sperare de numine, & nullius sensus ad effigiem deprecari? Non ne illud est quæso, quod in vulgaribus prouerbijs dicitur, fabrum cadere cum ferias fullonem: & cum hominis consilium quæras, ab asellis & porculis agendarum rerum sententias postulare? Et vnde nouissime scitis an simulacra hæc omnia, quæ dijs immortalibus vicaria substitutione formatis, similitudinẽ referant habeantq. diuinam? Potest enim fieri, vt barbatus in cælo sit, qui esse a vobis effingitur læuis: potest vt senectute prouectior, cui puerilem commodatis ætatem: potest vt hic flauus sit, qui in veritate habeat oculos cæsios: displosas vt gestitet nares, quem esse vos facitis figuratisq. nasicam. Neq. enim rectum est dicere aut appellare simulacrum, quod non pariles lineas principali ab ore traducat: quod esse planum & certũ manifestis poterit a rebus agnosci. Nam cum omnes homines teretem esse solem indubitabili luminũ contemplatione videamus: os illi vos hominis, & mortalium corporum liniamenta donatis. Luna semper

[1] eorum in similitudinem

in motu est, & ter denas facies in restitutione accipit menstrua: vobis ducibus & figuratoribus femina est, vultuq. est vno, quæ per habitus mille quotidiana instabilitate mutatur. Intelligimus omnes vētos aeris esse [1] fluorē,] pulsos, & mundanis [2] rationibus] concitatos: per vos hominū formæ sunt buccinarum animantes tortus, intestinis & domesticis flatibus. Inter deos videmus [3] leones toruissima facie,] mero [4] oblita] minio, & nomine frugi ferio] nuncupari. Si simulacra hæc omnia [5] superiorum] sunt imagines numinum, ergo & in cælo habitare dicendus est deus talis, ad cuius formam & speciem simulacri huius similitudo directa est: & videlicet vt hic, iste; ita ille, ille, sine reliquo corpore persona est, & [6] facies] sola, fremebundus hiatibus toruidis, dirus sanguineo [7] decotoro] malum dentibus suis comprimens, atq. vt olim fessi canes linguam ore de patulo pituitate proiciens. quod si vtiq. non est, ita vt omnes existimamus non esse, quæ nam tanta audacia est, formam tibi quam volueris fingere, [8] ac] credere esse simulacrum dei, quem probare non possis vlla esse in parte naturæ? Ridetis temporibus priscis Persas [9] fluuios] coluisse, memoralia vt indicant scripta: informem Arabas lapidem: acinacem Scythiæ nationes: ramum [10] procinexia] Thespios: lignum [11] carios] pro Diana indolatum: Pessinuntios silicem pro Deum Matre: pro † Marte Romanos hastam, Varronis vt indicant Musæ: atq. (vt [12] Ethedius] memorat) ante vsum disciplinamq. fictorum, [13] puteum] Samios pro Iunone: & abstinetis a risu cum pro dijs immortalibus sigilliolis hominum, & formis supplicatis humanis? Quinimmo deos esse sigillaria ipsa censetis: nec præter hæc quidquam vim creditis habere diuinā. Quid dicitis o isti? ergo ne dij cælites habent aures, & tempora, ceruices, occipitium, spinam, lumbos, latera, poplites, nates, [14] suffraginem,] talos, membraq. alia cetera, quibus constructi nos sumus, & quæ prima in parte paulo plenius dicta sunt, & scripto vberiore prolata? Vtinā liceret introspicere sensus vestros, recessusq. ipsos mētis, quibus varias voluitis atq. initis obscurissimas cogitationes: reperiremus & vos ipsos eadem sentire, quæ nos; neq. alias gerere super numinum figuratione sententias. Sed

1 fluores. 2 lationibus 3 leonum toruissimas facies. vel, leonis toruissima facie, mero oblita minio, & nomine frugifero, &c. vel, & nomine truci ferio. 4 oblitas. Plin. lib. 33. cap. 7. & lib. 35. cap. 12. 5 superorum 6 facie 7 de gutture 8 hanc 9 fluuiū. Clem. τὸν ποταμόν. Pli. lib. 31. ca. 3. 10 pro Cithæronia. Clem. Alex. Καὶ τῆς κιθαιρωνίας ἥρας ἐν Θεσπίᾳ πρέμνον ἐκκεκομμένον. 11 Icarios. Cle. Ἐν ἰκάρῳ τῆς ἀρτέμιδος τὸ ἄγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον. Est autem Icarus vna ex Cycladibus insulis. † Clem. Alex. Ἐν ῥώμῃ δὲ τὸ παλαιὸν, δόρυ φασὶ γεγονέναι τοῦ ἄρεως τὸ ξόανον, οὐάῤῥων ὁ ξυγγραφεύς. 12 Aethlius. Cle. ἀέθλιος. & Athenæus lib. 14. Αἔθλιος ὁ σάμιος ἐν πέμπτῳ ὡραίων σαμίων. 13 pluteū. Cle. σανὶς. & Euseb. Ἥρας δὲ καὶ σάμιοι ξύλινον εἶχον εἶδος, &c. 14 suffragines.

Sed ſtudijs facere quid peruicacibus poſſumus, quòd intentantibus gladios, nouasq. excogitantibus pœnas, animantis aſſeritis malam ſcientiſſimi cauſam, & quod ſemel ſine ratione feciſtis, ne videamini aliquando neſciſſe, defenditis: meliusq. putatis non vinci, quàm confeſſæ cedere atq. annuere veritati? Ex huiuſmodi cauſis illud etiã vobis conniuentibus conſecutum eſt, vt in deorum corporibus laſciuiæ artificum luderent, darentq. his formas, quæ cuilibet triſti poſſent eſſe deriſui. Itaq. Hammon cum cornibus iam formatur & fingitur arietinis: Saturnus cum obunca falce, cuſtos vt ruris, aut aliquis ramorum luxuriantium tonſor: cum petaſo gnatus Maiæ, tamquam vias aggredi præparet, & ſolem, pulueremq. declinet: Liber membris cum mollibus, & liquoris feminei diſſolutiſſimus laxitate: Venus nuda, & aperta, tamquam ſi illam dicas publicare, diuendere meritorij corporis formam: cum pileo Vulcanus, & malleo, manu liber ſed dextera, & fabrili expeditione ſuccinctus: cum plectro & fidibus Delius citharistæ geſtus ſeruans, cantaturi & nænias hiſtrionis: cum fuſcina Rex maris, tamquã illi pugna ſit gladiatorij obeunda certaminis: neq. vllum eſt reperire figmentum alicuius numinis, quod non habitus certos ferat fabrorum liberalitate donatos. Ecce ſi aliquis, vobis neſcientibus & ignaris, rex vrbanus & callidus ex foribus ſuis Solem tollat, & in Mercurij transferat ſedem: Mercurium rurſus arripiat, atq. in Solis faciat commigrare delubrum (vterq. enim a vobis glaber, atq. ore compingitur læui) detq. huic radios, Solis capiti petaſunculum ſuperponat: quibus modis internoſcere poteritis vtrum ne Sol iſte ſit, an ille Mercurius, cum habitus vobis deos, non oris ſoleat proprietas indicare? Conſimili rurſus tranſlatione ſi nudo Ioui cornua detrahat, & Martis temporibus affigat; Martem armis ſpoliet, & his rurſus circumcludat Hammonem: interſtitio fieri quæ poterit ſingulorum, cum qui Iuppiter fuerat, idem poſſit exiſtimari Mars eſſe; & qui Mauors fuerat, ſubintroire ſpeciem Iouis poſſit Hammonis? Vſq. adeo ludus eſt ſimulacra iſta confingere, nomina illis tamquam propria dedicare, quibus ſi habitum detrahas, tollatur cognitio ſingulorum: deus pro deo credi, alter videri pro al-

tero: immo pro vtroq. vterq. possit existimari. Sed quid ego dijs datas falces,& fuscinas rideo? quid cornua, malleos, & galeros, cum simulacra quædam sciam certorum esse hominum formas, & infamium liniamenta meretricum? Quis est enim qui ignoret Athenienses illos Hermas Alcibiadis ad corporis similitudinem fabricatos? Quis Praxitelem nescit, Posidippū si relegat,ad formam Cratinæ meretricis, quam infelix perdite diligebat, os

1 sollerti aliarū Veneris Cnidiæ [1] sollertiarum] coegisse certamine? Sed sola est hæc Venus, cui de scorti vultu translaticium decus auctum est? Phryne illa Thespiaca (sicut illi referunt

2 qui Thespiaca [2] qui negotia Thespiaca] scriptitarunt) cum in [3] acumi-

3 culmine ne] ipso esset pulchritudinis, venustatis, & floris, exemplarium fuisse perhibetur cunctarum, quæ in opinione sunt Venerum; siue per vrbes Graias, siue iste quo fluxit amor talium cupiditasq. signorum. Itaq. artifices omnes ipsis ijsdem qui temporibus extiterunt, quibusq. pri

4 nauitas. vel, mas dabat exprimendarum similitudinum [4] veritas,] om

virtus.idest,ars. ni cura studioq.certabant,filum capitis prostituti Cythereia in simulacra traducere: ardebant artificum scita; alterq. alterum vincere contentiosa æmulatione quærebant,non Venus vt augustior fieret,sed vt Phryne pro Venere staret. Atq. ita perducta est res eo, vt pro dijs immortalibus sacra meretricibus fierent,& infelix religio signorum fabricationibus falleretur. Inter significes ille memoratus Phidias est primus: cum Olympij formam Iouis molimine operis extulisset immensi, super dei digito Pantarces inscripsit pulcher. Nomen autem fuerat amati ab se pueri, atq. obscena cupiditate dilecti: neq. vllo metu est aut religione commotus, deum nomine prostibuli nuncupare: quinimmo exoleto, Iouis numen simulacrumq. sacrare. Vsqueadeo ludus est & puerilis affectio sigillaria ista formare, adorare pro dijs, & sanctitatibus accumulare diuinis: cum ipsos videamus artifices in effingendis his ludere, & libidinum propriarum monumenta sancire. Quid est enim, si quæras, cur Phidias ludere ac lasciuire dubitaret, cum ante paulum temporis Iouem ipsum, quem fecerat, sciret aurum fuisse, lapides, atq. ossa informia disparata, confusa,seq. ho-

5 habiles rum omnium congregatorem atq. vinctorem,[5] habitus]

eis per

eis per se [1] datos] in membrorum similitudine fabricata? [1] dato
&, quod inter omnia primum est, sui esse beneficiũ muneris, quòd natus per se esset, atq in rebus [2] adoraretur] [2] adnotaretur
humanis? Libet in hoc loco, tamquam si omnes adsint terrarum ex orbe nationes, vnam facere contionem, atq. in aures hæc omnium communiter audienda depromere. Quid nam est istud homines, quod ipsi vos vltro in tam promptis ac perspicuis rebus voluntaria fallitis & circumscribitis cæcitate? Discutite aliquando caliginem, regressiq. ad lumen mentis, intuemini propius & videte istud quod agitur, quale sit: si modo retinetis ius vestrũ, atq in finibus [3] his] datæ rationis consilijq. versamini. [3] vobis
Simulacra ista, quæ vos terrent, quæq. templis in omnibus prostrati atq. humiles adoratis, ossa, lapides, æra sunt, argentum, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypso, ex ornatibus fortasse meretricijs, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ossibus, aut ex Indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex candelabris, [4] &] lucernis, aut ex alijs obscenioribus vasculis [4] ex
congesta, conflata in has species ducta sunt, atq. in formas quas cernitis, exierunt: fornacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata [5] grossis, rasa] discobinata de limis, ferris, [6] furfuribus,] aculeis ascijs secta, dolata, effossa, terebrarum excauata vertigine, runcinarum læuigata de planis. Ita iste non error est? non (vt proprie dicatur) amentia? deum credere, quem tute ipse formaris, supplicare tremebundum fabricatæ abs te rei? & cum scias, & certus sis tui esse operis, & digitorum 7 partem,] pronum in faciem ruere, opem rogare suppliciter, aduersisq. in rebus, atq. in temporibus asperis propitij numinis [8] fauore succurrere?] Ecce, si aliquis ponat in medio æs rude, atq. in opera nulla coniectum, argenti massas indomiti, infectum aurum, lignum, lapides, atq. ossa, resq. alias ceteras, quibus signa consueta sunt, & numinum simulacra constare: immo si aliquis ponat in medio collisorum deorum vultus, conflata atq. imminuta simulacra; iubeatq. vos idem frustis hostias & fragminibus cædere, informibus massis sacra & munia imperture diuina: audire a vobis exposcimus, facturi ne istud sitis, an cõtra quàm imperabitur recusaturi? Fortasse dicetis: Qua causa? quia

[5] grossis rasa
[6] forcipibus
7 partum. vel, artem.
[8] fauores accerseret

ſa? quia nemo eſt in rebus humanis tam ſtolide cæcus, qui argentum,æs,aurum,gypſum,ebur,argillam, deorum in numerum referat, ipſaq. per ſe dicat vim habere atq. obtinere diuinam. Quæ nam eſt ergo ratio, vt ſi omnia hæc corpora intacta atq. infecta permanſerint,careant vi numinis atq. auctoritate cæleſti; ea formas ſi accipiant hominum, ſi auriculas,naſos, buccas, labra,oculos,cilia, continuo dij fiant,& in ordinem cælitum referantur & cenſum? Nouitatis aliquid fictio corporibus his addit, vt adiectione ipſa cogamini aliquid eis credere diuinitatis maieſtatisq. collatum? in aurum æs [1] mutata vt teſtula] vilitatem in argenteam [2] cogat] degenerare materiã? quæ in ſenſibilia [3] fuerunt]paulo ante, [4] facit] vt ſint viua,& ſpiritali agitatione moueantur? Si quas foris habuere naturas, eas omnes [5] retineant] ſimulacrorum in corporibus conſtituta,ſtupiditas quæ tanta eſt (detrecto enim dicere cæcitatem)rerum exiſtimare naturas formarum qualitate mutari,& accipere numen ex habitu,quod in primigenio corpore iners fuerit & brutum, & ſenſus mobilitate priuatum? Itaq. immemores & obliti ſimulacrorum ſubſtantiæ atq. originis,quæ ſit, rationale homines animal,& ſapientiæ munere conſilijq. donatum, coctilibus teſtis ſuccumbitis,æris laminas adoratis,elephantorum a dentibus ſecundas poſcitis valetudines, magiſtratus,imperia, poteſtates,victorias, [6] acquiſitionis] lucra, meſſes opimas, feraciſſimasq. vindemias; & cum pateat,luceat,rebus fieri verba cum brutis, exaudiri vos remini, ipſiq. vos vltro credulitatis [7] vacuæ] circumſcriptione traducitis. O vtinam liceret in ſimulacri alicuius medias introire pendigines: immo vtinam liceret Olympiacos illos,& Capitolinos Ioues deducere in membra reſolutos,omneſq. illas partes,quibus ſumma concluditur corporum, diſcretas ac ſingulas contueri. Iamdudũ iſtos videretis deos, quos exterior læuitas lenocinio fulgoris auguſtat,laminarum flatilium eſſe crates,particularum coagmenta deformium,à ruinarum caſibus,& diſſolutionis metu,ſubſcudibus,& catenis,vncis, atq. anſulis retentari: inter quæ omnes ſinus,commiſſurarumq. iuncturas plumbum ire ſuffuſum, & ſalutares moras ſignorum diuturnitatibus commodare. Videretis, inquam, iamdu-

1 mutat,aut teſtulæ
2 cogit
3 fuerant
4 faciat
5 retinent
6 acquiſitiones,
7 fatuæ. ſed .J. vacua imaginatione.

iamdudũ solas sine occipitijs facies, manus sine brachijs semiplenas, ventres cum lateribus dimidiatos, plantarũ imperfecta vestigia; & quod maxime risum ferat, parte ligneos ex vna, at ex altera saxeos inæquabili corporũ constructione contractos: quæ si vtiq. perspici [1] obscuritatis] arte non quirent, vel ipsa vos saltem quæ in medio sita sunt, docere atq. monere debuerunt, agere vos nihil, & circa res cassas officiorũ impendere [2] vanitates.] Ita enim non videtis spirantia hæc signa, quorum plãtas & genua contingitis & contrectatis orantes, modo casibus stillicidiorum labi, putredinis modo carie relaxari; vt nidoribus atq. fumo suffita ac decolorata, nigrescant; quemadmodum sæcli longioris [3] incuria] perdant [4] situs, specie] & rubigine conuulnerentur exesa? Ita, inquam, non videtis sub istorum simulacrorum [5] causis] stelliones, sorices, mures, blattasq. lucifugas nidamenta ponere, atq. habitare? spurcitias huc omnes, atq. alia vsibus accommodata conducere, semirosi duritias panis, ossa in [6] spem] tracta, pannos, lanuginem, chartulas nidulorum in [7] mollitie] sollicite miserorum fomenta pullorum? non in ore aliquando simulacri ab araneis ordiri retia atq. insidiosos casses, quibus volatus innectere stridulantium possint impudentiumq. muscarum? Non hirundines deniq. intra ipsos ædium circumuolantes tholos, iacularier stercoris [8] plenas,] & modo ipsos vultus, modo numinũ ora depingere, barbam, oculos, nasos, aliasq. omnes partes, in quascumq. se detulerit deonerati † proluuies podicis? Erubescite ergo vel sero, atq. ab animantibus mutis vias rationis accipite: doceantq. vos eadẽ nihil numinis inesse simulacris, in quæ obscena [9] dicere] neq. metuunt, neq. vitant, leges suas sequentia, & [10] distincta] veritate naturæ. Sed erras (inquitis) & laberis: nam neq. nos æra, neq. auri, argentiq. materias, neq. alias, quibus signa confiũt, eas esse per se deos, & religiosa decernimus numina: sed eos in his colimus, eosq. veneramur, quos dedicatio infert sacra, & fabrilibus efficit inhabitare simulacris. Nõ improba, neq. aspernabilis ratio, qua possit quiuis tardus, necnon & prudentissimus credere, deos relictis sedibus proprijs (id est cælo) non recusare, nec fugere habitacula inire terrena: quinimmo iure dedicationis impulsos simula-

- 1 obscurata
- 2 nauitates.
- 3 iniuria
- 4 situ speciem.
- 5 casis. vel, cauis
- 6 stupam
- 7 mollities
- 8 tela .j. Lacu-larier in iacientibus tela.
- † Glossar. Proluuies κοιλίας ὑπερέκτρωσις.
- 9 deijcere
- 10 instincta

1 vinctioni. simulacrorũ coalescere [1] iunctioni.] In gypso ergo mansitant, atq. in testulis dij vestri? quinimmo testularum & gypsi, mentes, spiritus, atq. animæ dij sunt? atq. (vt fieri augustiores vilissimæ res possint) concludi se patiuntur; & in sedis obscuræ coercitione latitare? Ergo illud a vobis parte in hac primum desideramus & postulamus audire, inuiti ne hoc faciunt, id est, iure dedicationis attracti simulacrorum ineunt mansiones; an proni & faciles,
2 irrogatis. Inuiti hoc faciunt? neq. vllis necessitatibus [2] irrogati? si inuiti hoc faciunt,] & qui fieri pote est, vt in aliquam necessitatem imminuta maiestate [3] cogãtur voluntariæ] obsecutionis assensu?
3 coguntur? Voluntariæ
Et quid in testulis dij petunt, vt eas sedibus sidereis anteponant? vincti omnes, & propemodum colligati, [4] nobilitatis] testulas, & cetera, quibus signa confiunt? Quid ergo? in materijs talibus semper ne dij mansitant, neq. abeunt vspiã, etiam si res postulauerit maxima; an habet itus liberos, cum libuerit abire quocumque, & ab suis sedibus, simulacrisq. discedere? Si permanendi necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quàm si eos in basibus ita vnci retinent, & plumbeæ vinctiones? Sed cõcedamus vt cælo, & sidereis sedibus anteponãt, diuinitatis suæ perdiderint potestatẽ. Sin autẽ cum voluerint, euolant, & absolutũ ius habent inania relinquere simulacra: ergo aliquo tempore desinent esse dij signa, & in dubio stabit, quãdo sacra debeant reddi, quando his conueniat atq. oporteat abstinere. Sæpenumero videmus ab artificibus hæc signa modo paruula fieri, & palmarem in minutiem contrahi; modo in immensum tolli, & admirabilem in amplitudinem subleuari. Ratione hac ergo sequitur, vt intelligere debeamus in sigilliolis paruulis contrahere se deos, & alieni ad corporis similitudinem coartari: at vero in vastis porrigere se
4 nobilitetis
5 maximitaté longius, atq. in [5] maximitate] producere. Ergo si hoc ita est, & in sedentibus signis deum sedere dicendum est,
6 stantibus & in [6] instantibus] stare, in procurrentibus currere, iacularier in iacientibus tela, ad illorũ formare atq. aptare se vultus, & ad reliquos habitus figurati corporis similitudinem commodare. In simulacris dij habitant, singuli ne in singulis toti, an partiliter, atq. in membra diuisi? Nã neq. vnus deus in compluribus potis est vno tempore

pore inesse simulacris, neq. rursus in partes sectione interueniente diuisus. Constituamus enim decem millia simulacrorum toto esse in orbe Vulcani: numquid esse (vt dixi) decem omnibus in millibus potis est vnus vno in tempore? non opinor. qua causa? quia quæ sunt [1] priuata,] singulariaq. natura, multa fieri nequeunt simplicitatis suæ integritate seruata: & hoc amplius nequeunt, si hominum formas dij habent, opinatio vt vestra declarat. neq. enim manus a capite separata, aut pes diuisus a corpore, summam possunt præstare totius: aut dicendũ est portiones idem posse quod totum, cum consistere nequeat, nisi fuerit partium congregatione conflatum. Si autem in cunctis idem esse dicetur, perit omnis ratio atq. integritas [2] veritati] (si hoc fuerit sumptum, posse vnum in omnibus vno tempore permanere) aut deorum est vnusquisq. dicendus ita ipsum semet ab ipso se ipse diuidere, vt & ipse sit, & alter, non aliquo discrimine separatus, sed ipse idem, & alius. Quod quoniam recusat & respuit, aspernaturq. natura; aut innumeros dicendũ est confitendumq. esse Vulcanos, si in cunctis volumus eum degere atq. inesse simulacris; aut erit in nullo, quia esse diuisus natura prohibetur in plurimis. Et tamen o isti, si apertum vobis & liquidum est, in signorum visceribus deos viuere atq. habitare cælites, cur eos sub validissimis clauibus, ingentibusq. sub claustris, sub repagulis, pessulis, alijsq. huiusmodi rebus custoditis, conseruatis, atq. habetis inclusos, ac ne forte fur aliquis, aut nocturnus irrepat latro, æditiuis mille protegitis, atq. excubitoribus mille? Cur canes in Capitolijs pascitis? cur anseribus victum alimoniamq. præbetis? Quinimmo si fiditis deos istic esse, nec ab signis vspiam simulacrisq. discedere; permittite illis curã sui, reserata sint semper atq. aperta delubra: ac si quid a quopiam temeraria fuerit fraude subreptum, vim numinis monstrent, & sub ipso furti atq. operis [3] nomine] sacrilegos pœnis conuenientibus figant. Indigna enim res est, & potentiam destruens auctoritatemque, summorũ custodiam numinum canum sollicitudinibus credere; & cum aliquam quæras prohibendis formidinem furibus, non ab ipsis petere, sed in anserum ponere & collocare gingritibus. Antiochũ Cyzicenum ferunt

1 priua.
2 veritatis
3 crimine. vel, momine, id est, momento.

1 quindecim. runt [1] decem] cubitorum Iouem ex delubro aureum fu-
Clem. πέντε stulisse; & ex ære bracteolis substituisse fucatum. Si in si-
καὶ δέκα πη- mulacris præsto sunt, atq. habitant dij suis, quibus ne-
χῶν τὸ μέγε- gotijs Iuppiter, quibus curis fuerat illigatus, quominus
θος. priuatas persequeretur iniurias, & suppositum se sibi vi-
liore in materia vindicaret? Dionysius ille (sed iunior)
cum velamine aureo spoliaret Iouem, & pro illo laneū
2 lusit. subderet, iocularibus etiam facetijs [2] ludens,] cum esse il
lud in rigoribus algidum, hoc vaporeum; onerosum il-
lud in æstatibus diceret, hoc rursus sub ardoribus flabile.
vbi nam fuerat rex poli, vt præsentem se esse formidine
aliqua comprobaret, & vrbanum scurrulam cruciatibus
reuocaret ad feria? Nam quid Aesculapij grauitatem ab
eo esse commemorem risam? quem cum barba spoliaret
amplissima, boni ponderis, & philosophicæ densitatis, fa-
cinus esse dicebat indignum, ex Apolline procreatum, pa
tre læui, & glabro, simillimoq. impuberi, ita barbatum
filium fingi, vt in ancipiti relinquatur, vter eorum pater
sit, vter filius, immo an sint generis & cognationis vnius?
Quæ cum omnia fierent, & cum sacrilegis prædo irrisi o-
3 iocaretur. nibus [3] loqueretur,] si suberat numen in statua nomini
eius maiestatiq. sacrata, cur oris contumeliam læuigati,
& dehonestati vultus non iusta & merita persecutus est
vltione, demonstrauitq. hoc facto & se esse præsentem,
& custodia pertinaci suas sedes, simulacraq. tutari? Nisi
forte negligere deos dicetis hæc damna, nec putare esse
idoneam causam, propter quam se exerant, & nocenti-
bus pœnam violatæ religionis infligant. Ergo si hæc ita
sunt, nec simulacra ipsa habere desiderant, quæ conuelli
& diripi perpetiuntur impune: immo e contrario perdo-
* se cent aspernari se illa, in quibus spretos * vltione in ali-
qua significare non curant. Philostephanus in Cypriacis
auctor est, Pygmalionem regem Cypri simulacrum Ve-
neris, quod sanctitatis apud Cyprios & religionis habe-
4 animo. batur antiquæ, adamasse vt feminam, mente, [4] anima,]
lumine rationis, iudicijq. cæcatis: solitumq. dementem,
5 vxoris tamquam si [5] vxoria] res esset, subleuato in lectulum nu
mine copularier amplexibus atq. ore, resq. alias agere
6 vacua libidinis [6] vacuæ] imaginatione frustrabiles. Consimili
ratione Posidippus in eo libro, quem scriptū super Gni-
do in-

do indicat, superq. rebus eius, adolescentem haud ignobilem memorat, sed vocabulum eius obscurat, correptũ amoribus Veneris, propter quam Gnidus in nomine est, amatorias & ipsum miscuisse lasciuias, cum eiusdem numinis signo genialibus fusum toris, & voluptatum consequentium finibus. Vt similiter rursum interrogem, si in ære, atq. in materijs ceteris, quibus signa formata sunt, superorum potentiæ delitescunt; vbi nam gentium fuerant vna atq. altera Veneres, vt impudicam petulantiam iuuenum propulsarent ab se longe, & contactus impios cruciabili coercitione punirent? Aut (quoniam mites, & ingenijs tranquillioribus deæ sunt) quantum fuerat miseris furialia vt restinguerent gaudia, mentemq. insanam recreatis reducerent sensibus? Nisi forte (vt vos fertis) libidinis & voluptatum deæ, contumelias istas habuere gratissimas: nec vltione facinus existimauere condignum, quod suas quoq. mulceret mentes, & [1] quod ab se] subdi humanis cupiditatibus scirent. Sed si deæ Veneres ingenijs placidioribus præditæ, gerendum esse morem infortunijs iudicauere cæcorũ; cum Capitolium toties edax ignis absumeret, Iouemq. ipsum Capitolinum cum vxore corripuisset ac filia, vbi nam fulminator tempore illo fuit, vt sceleratum illud arceret incendium, & a pestifero casu res suas ac semet, & cunctã familiam vindicaret? Vbi Iuno Regina, cum inclytum eius fanum, sacerdotemq. Chrysidem, eadem vis flammæ Argiua in ciuitate deleret? Vbi Serapis Aegyptius, cum consimili casu iacuit solutus in cinerẽ, cum mysterijs omnibus, atq. Iside? Vbi Liber Eleutherius cum Athenis? vbi Diana cum [2] Ephesi?] vbi Dodonæus Iuppiter cum [3] Dodonæ?] vbi deniq. Apollo diuinus cũ a piratis, maritimisq. prædonibus, & spoliatus ita est, & incensus, vt ex tot auri ponderibus quæ infinita congesserant sæcula, ne vnum quidem habuerit scripulũ [4] quo] hirundinibus [5] hospitijs,] Varro vt dicit [6] se Thenipeus,] ostenderet? Infiniti operis res esset in toto orbe describere quæ sint fana conuulsa terræmotibus & tempestatibus, quæ incensa ab hostibus, quæ ab regibus & tyrannis; quæ antistites & sacerdotes, & ipsi suspicione auersa nudauerint; quæ ad vltimũ fures, & obserata pandentes [7] remedorum] obscuritate cana.

1 quod se
2 Ephesoi
3 Dodonã? vel, Dodonei
4 quod
5 hospitiis
6 in Menippeis
7 tenebrarum

canacheni, quæ tuta vtiq. permanerent, & nullis obnoxia fortuitis, si adessent dij præsides, aut haberent aliquas templorum (quemadmodum dicitur) curas. Nunc vero, quia cassa sunt, & nullis habitatoribus tecta, habet in illis fortuna ius suũ, & perinde cunctis [1] obiecta] sunt casibus, quàm sunt omnia cetera motu interiore priuata. In parte hac eadem illud etiam dicere simulacrorum assertores solent, non ignorasse antiquos nihil habere numinis signa, neq. vllum omnino inesse his sensum; sed propter indomitum atq. imperitum vulgus (quæ pars in populis atq. in ciuitatibus maxima est) salutariter ea consilioq. formasse: vt velut quadam specie obiecta his numinum, abijcerent asperitatem metu; arbitratiq. præsentibus sese sub dijs agere, facta impia deponerent, & ad humana officia morum immutatione transirent. Nec propter aliam causam venerabiles formas auro eis argentoq. quæsitas, nisi vt adesse vis quædam ipsis in fulgoribus crederetur, quæ nõ oculorum tantum perstringeret sensum, verum etiam mentes ipsas augustissimæ lucis radiationibus territaret. Quod ratione cum aliqua videretur forsitan dici, si post condita deorum templa, atq. instituta simulacra, nullus esset in mundo malus, nulla omnino nequitia; iustitia, pax, fides, mortalium pectora possideret: neq. quisquam in terris nocens, neq. innocens diceretur, scelerosa opera nescientibus cũctis. Nunc vero cum contra malis omnia plena sint, innocentiæ pæne interierit nomen, per momenta, per puncta, examina maleficiorum noua noxiorum improbitate pariantur: dicere quî conuenit ad incutiendas formidines vulgo deorum instituta simulacra, cum præter innumeras criminum & facinorum formas, ipsa etiam videamus templa sacrilegis violationibus appeti ab tyrannis, ab regibus, ab latronibus, & nocturnis a furibus; ipsosq. illos deos, quos ad metus faciendos vetus finxit & consecrauit antiquitas, vadere in antra prædonum, cum ipsis suis aureis, metuendisq. fulgoribus? Quid enim, si verum, & sine vlla gratificatione perspicias, signa ista quæ dicunt, habent in se magnũ, vt merito sperarit atq. existimarit antiquitas, conspectu illorum posse frangi hominũ vitia, & mores & maleficia temperari? Falx messoria scilicet, quæ est attributa Saturno,

[1] subiecta

no, metum fuerat iniectura mortalibus, vitam vellent pacificam degere, ac malitiosas abijcere voluntates: fronte Ianus ancipiti, aut dentata illa, qua insignitus est clauis: riciniatus Iuppiter, atq. barbatus, dextra fomitem sustinens perdolatum in fulminis morem: Iunonius ille cestus; aut militari sub galea puellula delitescens: Deum Mater cum tympano, cum tibijs & cum psalterijs Musæ: Mercurius pinnatus Argiphontes: Aesculapius baculo, Ceres mammis cum grandibus: aut in Liberi dextera pendens potorius cantharus: Mulciber fabrili cum habitu; aut Fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autumnalibus pleno: semitectis femoribus Diana; aut ad libidinem concitans Venus nuda: Anubis canina cum facie; aut genitalibus proprijs inferior Priapus. O species formidinum diræ, metuendiq. terrores, propter quos genus [1] hominum] torpedine in perpetua [2] affigeretur,] nihil moliretur attonitum, ab omniq. se actu scelerosu flagitiosoq. frænaret. Falciculæ, claues, [3] caliandria,] fomites, talaria, baculi, tympaniola, tibiæ, psalteria, mammæ promptæ atq. ingentes, cantharuli, forcipes, cornuaq. pomifera, nuda corpora feminarum, & veretrorum magnitudines publicatæ. Non ne satius fuerat saltitare, cantare, quàm sub titulo grauitatis, & seueritatis obtentu, tam frigida, tamq. inepta narrare simulacra ab antiquis ad peccata cohibenda, & ad nocentium formata impiorumq. formidines? Vsqueadeo ne mortales sæculi illius ac temporis corde fuerāt vacui, rationis, sensusq. nullius, vt ab actionibus improbis tamquā paruuli pusiones personarum [4] mōstruosissimas toruitates annis] etiam constringerentur & manus? Et vnde est in contrarium res versa, vt cum tam multa in ciuitatibus templa sint plena omnium simulacris deorū, tot legibus, & generibus suppliciorum tantis, iri obuiam nequeat multitudini noxiorum; neq. vllis remedijs audacia possit abscidi: tantoq. se magis maleficia congeminata multiplicent, quanto legibus iudicijsq. cōtenditur imminuere facta crudelia, & pœnarum coercitione sedare? Quòd si metus aliquos infligerent simulacra mortalibus, legum latio cessaret, nec tam diuersæ cruces facinorosorum constituerentur audaciæ. Nunc vero quia constitit, comprobatumq. est re ipsa

1 humanum
2 figeretur,
3 caliendra. Glossar. Caliendrum, κόσμος κεφαλῆς.
4 monstruosissima toruitate animos

inanem esse opinionem timoris, qui ab signis dicatur effluere, ad legum decursum est sanctiones: a quibus esset formido certissima, & iam affixa constitutaq. damnatio; quibus debent & ipsa simulacra, quòd incolumia adhuc perstant, & honoris alicuius concessione munita. Sed quoniam satis (vt res tulit) quàm inaniter fiant simulacra monstratum est; de sacrificijs deinceps, de cædibus, atq. immolationibus hostiarum, de mero, de ture, deq. alijs omnibus, quæ in parte ista confiunt, poscit ordo quàm paucis & sine vllis [1] circumlocutionibus] dicere. In hac enim consuestis parte inuidias nobis tumultuosissimas concitare, appellare nos atheos, & quòd [2] minime attribuamus] dijs, pœnas etiam capitis beluarum crudelitatibus irrogare. Quod quidem nos fatemur non contemptu facere atq. aspernatione diuina, sed quòd existimemus huius potentias nominis nihil tale deposcere, neq. rerum huiusmodi cupiditatibus attineri.

1 circumlatio-nibus

2 minimũ tribuamus

Arnobij aduersus gentes libri sexti finis.

ARNO-

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES
LIBER SEPTIMVS.

QVID ergo (dixerit quispiam) sacrificia censetis nulla esse omnino facienda? Vt vobis non nostra, sed Varronis vestri sententia respondeamus, nulla. Quid ita? quia (inquit) dij veri neq. desiderant ea, neq. deposcunt: ex ære autem facti, testa, gypso, vel marmore, multo minus hæc curant. Carent enim sensu, neq. vlla contrahitur, si ea non feceris, culpa; neq. vlla, si feceris, gratia. Sententia reperiri nulla potest integrior, & quam quiuis possit, quamuis ille sit sæuus & difficillimus, occupare. Quis est enim pectoris tam obtusi, qui aut rebus nullum habentibus sensum hostias cædat & victimas, aut eis existimet dandas, qui sunt ab his longe natura & beatitudine disiugati? Qui sunt (inquitis) dij veri? Vt communi vobis & simplici respondeamus verbo, non scimus. Quos enim vidimus numquam, qui sint scire quemadmodum possumus? Ex vobis audire consueuimus deos esse quàm plurimos, & numinum [1] in serie] computari: qui si sunt (vt dicitis) vspiam, verique, vt Terentius credit, eos esse consequitur sui consimiles nominis; idest tales, quales eos vniuersi debere esse conspicimus, & nominis huius appellatione dicendos. Quinimmo (vt breuiter finiam) qualis Dominus rerum est, atq. omnipotens ipse, quem dicere nos omnes Deum scimus atq. intelligimus verum, cum ad eius nominis accessimus mentionem. Deus enim ab altero, in eo quod deus est, nulla in re differt: nec quod vnum est genere, suis esse in partibus minus aut plus potest qualitatis propriæ vniformitate seruata. Quod cum dubium non sit, sequitur vt geniti numquam, perpetuiq. vt debeant esse, extrinsecus appetentes nihil, nec carpentes aliquas [2] terrenas] ex materiæ opibus voluptates. Ergo si hæc ita sunt, primum illud a vobis expetimus noscere, quæ sit causa, quæ ratio sacrificia vt ista faciatis: quid

[1] series

[2] terrenæ

deinde ex hoc lucri ad deos ipsos perueniat, atq. in eorũ commoditate subsideat. Quidquid enim geritur, debet habere causam sui: neq. ita esse ab ratione seiunctum, vt in operibus feratur cassis, & in vacuis ludat inanitatis erroribus. Numquid forte dij cælestes aluntur his sacris, & ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus est suffectione materiæ? Et quis ita est hominum, Deus prorsus qui sit ignorans, vt eos existimet contineri alicuius alimonij genere; & cibi esse munus, quod eos faciat viuere, & immensa in perpetuitate durare? Quidquid enim causis & rebus fulcitur extraneis, necesse est esse mortale; & habere ad periculũ viam pronam, vbi aliquid cœperit deesse quo viuitur. Tum, quod ex his rebus quæ admouentur altaribus, nihil videmus accedere, atq. ad numinum substantias peruenire. Aut enim tus datur, & liquefactum carbonibus disperit: aut animalis est hostia, & ab canibus abligurit sanguis: aut si aliquod viscus aris fuerit traditum, ratione ardescit pari, & dissolutum in cinerem labitur: nisi forte hostiarum deus animas deuorat; aut ex aris ardentibus nidorem consectatur & fumos, pasciturq. de cnissis, quas euomunt ardentia viscera, adhuc [1] suda] de sanguine, & prioribus humecta de succis. Sed si Deus (vt dicitur) nullius est corporis, omniq. est incontiguus tactu, qui fieri potest, vt corporalibus rebus nutriatur incorporeũ, quod mortale est vt immortale sustineat, subdatq. salutem rei quam contingere nequeat, & motus subministrare vitales? Cessat ergo (vt apparet) sacrorum hæc ratio, neq. dici a quopiam potest ea causa sacrificia celebrari, quòd alantur his numina, & eorum sustineantur pastu. Numquid (si forte hoc non est) voluptatis alicuius, animiq. (vt dicitur) causa cæduntur dijs hostiæ, & succensis adijciuntur altaribus? Et quisquam est hominũ, qui deos sibi persuadeat voluptatum diffusione mollescere, gestire in libidinis gaudium, & velut animal vile blandis sensibus affici, & dulcedinis labilis volucri titillatione mulceri? Quod enim voluptate dissoluitur, id contraria necesse est tristitia contrahatur: nec immune existere ab anxietate mæroris, quod lætitia trepidat, & leuitatibus extollitur gaudiorũ. Vtroq. autem affectu debent esse dij liberi, si eos esse perpetuos, & mor-

[1] vda

& mortalium volumus fragilitate priuatos. Quid, quòd omnis voluptas quasi quædam est adulatio corporis, notisq. illis sensibus assumitur quinque; quam si superi sentiunt, & eorum necesse est esse participes corporum, per quæ via est sensibus, & accipiendis voluptatibus ianua. Postremo quod gaudium est, innoxiorum animantium mactatione lætari, miserabiles sæpe exaudire mugitus, riuos sanguinis cernere, animas cum cruore fugientes, patefactisq. secretis [1] prouolui, & intestina] cum stercore, & ex residuo spiritu exultantia adhuc corda, [2] tremebundasq.] palpitantes in visceribus venas? Semiferi nos homines, quinimmo ([3] apertius] vt pronuntiemus quod est verius atq. apertius dictu) feri, quos infelix necessitas, & malus vsus edocuit cibos ex his carpere; miseratione interdum commouemur illorum; arguimus nos ipsi, penitusq. re visa, atq. inspecta damnamus, quòd humanitatis iure deposito, naturalis initij consortia [4] reperimus.] Deos aliquis credit pios, beneficos, mites, cæde pecorum delectari, [5] diffindiq.] lætitia, siquando sub his concidunt, & spiritũ miserabiliter ponunt? Et voluptatis ergo (vt cernimus) nulla est in sacrificijs causa, nec cur fiant, ratio est: quoniam nec * est vlla, ac si forte est aliqua, in deos eam cadere nulla posse ratione monstratum est. Sequitur vt illam quoq. inspiciamus partem, quam iactari audimus vulgo, & populari in persuasione versari: sacrificia superis ea fieri dijs causa, vt iras atq. animos ponãt, reddanturq. mites & placidi, feruidorum pectorum indignatione sedata. [6] Et] si diffinitionem teneamus illam, quam pertinaciter meminisse conuenit nos semper, vniuersos animorum affectus ignotos dijs esse; consentaneũ est credere numquam deos irasci, quinimmo nullum affectum magis esse ab his longe, quàm qui feris & beluis proximus turbat tempestatibus patientes, & ad periculũ interitionis inducit. Quidquid enim vexatur rei alicuius motu, passibile esse constat & fragile: quod passioni fragilitatiq. subiectum est, id necesse est esse mortale: ira autem vexat, & patientes se soluit, ergo esse mortale dicendum est, quod passionibus subiectum est iræ. Atquin deos scimus esse oportere perpetuos, & naturam immortalitatis tenere: quòd si constat & liquidum est, ira ab his lon

 ge &

1 prouolui intestina
2 tremebundisq. vel, palpitantibus. quod minus placet.
3 prius
4 reperimus.
5 diffundiq.
* ea
6 At

ge & ab eorum condicione disiuncta est. Nullis ergo rationibus conuenit id in superis velle placare, quod posse non videas in eorum beatitudinem conuenire. Sed concedamus (vt vultis) perturbationem huiusmodi familiarem dijs esse, placandiq. eius causa res diuinas fieri, & sacrorum solemnia celebrari: quando ergo [1] conueniat] adhiberi hæc munia, vel in tempore quo dari? antequam sunt irati & perciti, an cum fuerint moti, ipsisq. in indignationibus constituti? Si ne sumant animos occurrendum est his ante, feras nobis proponitis, non deos, quibus ne sæuiant concitatæ, & cauearum discutiant claustra, obiectari moris est escas, in quas rabidæ sæuiant, & cupidinem vexationis inclinent. Sin autem iam feruidis, atq. indignatione flagrantibus satisfactio ista sacrificiorū oggeritur; non inquiro, non exigo, an illa [2] læta] & sublimis magnanimitas numinum, homunculorum offensione moueatur; habeatq. pro vulnere siquid animal cæcum, atq. in nubibus semper ignorationis incedens, designauerit, dixerit, quo illorum minueretur auctoritas. Sed neq. illud dici, aut audire deposco, [3] quasi parum] in homines habeant dij causas, vt sacrificijs debeāt contracta offensione mulceri: numquid aliquas leges sanxere aliquando mortalibus, cōstitutumq. est ab his vmquā quid eos agere conueniret, vel quid non, quid consectari, quid fugere, vel coli se saltem quibus rationibus cuperēt, vt aliter quàm imperauerant, gesta vltionibus persequerentur irarum, contemptiq. se vellent de audacibus & transgressoribus vindicare? Vt opinor ab his numquam neq. constitutum est aliquid, neq. sanctum: quoniam nec visi aliquando, neq. si sunt visi, apertissima potuit cognitione dignosci. Quæ nam est ergo iustitia, vt eis ob aliquas causas irascātur dij cælites, quibus neq. sese monstrare aliquando dignati sunt, neq. vllas dederint, aut imposuerint leges, quas coli ab his vellent, & inuiolabili obsecutione seruari? Sed hoc (vt dixi) prætereo, & silentio patior [4] obire] donatum: vnum illud præ omnibus quæro; quæ causa est, vt si ego porcum occidero, deus mutet affectum, animosq. & rabiem ponat; si gallinulam, [5] vitulum] sub illius oculis atq. altaribus concremaro, obliuionem inducat iniuriæ, & ab sensu penitus offensionis abscedat?

[1] conueniet

[2] lauta. J. Quas homo lautus, nec ad studiū plenæ grauitatis eruditus. & paulo post: Verū ab homine quouis lauto, nec ad sūmos apices grauitatis ac ponderis instituto.

[3] quas irarum

[4] abire

[5] vel pullum

abſcedat? Quid ad eius dolorem ex opere hoc migrat,aut remedij cuius eſt anſer,caper,aut pauus, vt ex eius cruore medicina adhibeatur irato? Ergo ne iniurias ſuas dij vendunt,atque, vt paruuli puſiones, * animis parcant,abſtineantq. ploratibus, paſſerculos, pupulos, eculeos, panes accipiunt,quibus auocare ſe poſſint: ita dij immortales placamenta iſta ſumunt,quibus iras atq. animos ponant, & in gratiã ſuis cum offenſoribus redeant? Atquin ego rebar deos (ſi modo rectum eſt credere quòd motibus exagitentur irarum) ſine vllis præmijs, nullisq. mercedibus, iras atq. animos ponere,& peccatoribus delicta donare. Hoc eſt enim proprium numinum, liberales venias,& conceſſiones [1] habere] gratuitas. Quod ſi fieri nõ poteſt,ſapientius multo eſt,pertinaciter eos in offenſione durare, quàm munerum corruptione miteſcere. Creſcit enim multitudo peccantium,cum redimendi peccati ſpes datur: & facile itur ad culpas,vbi eſt venalis ignoſcentium gratia. Ecce ſi bos aliquis, aut quodlibet ex his animal,quod ad placandas cæditur mitigandasq. numinum furias,vocem hominis ſumat, eloquaturq. his verbis:Ergo ne o Iuppiter,aut quis alius deus es, humanum eſt iſtud & rectum,aut æquitatis alicuius in æſtimatione ponendum,vt cum alius peccauerit, ego occidar, & de meo ſanguine fieri tibi patiaris ſatis, [2] quod] numquam te læſerim,numquam ſciens, aut neſciens tuum numen maieſtatemq. violarim? Animal (vt ſcis) mutum,naturæ meæ ſimplicitatem ſequens, nec multiformium morum varietatibus lubricum: numquid aliquando tuos ludos minus ſanctè diligèterq. perfeci? numquid aliquem præſulem, tuum [3] nomen] qui offenderet, [4] ante] traduxi? numquid iuraui per te falſo? numquid ſacrilegis furtis tua rapui ſpoliauiq. donaria? numquid erui ſacratiſſimos lucos, aut religioſa quædam loca ſubſtructionibus pollui profanauiq. priuatis? Quæ nam eſt ergo cauſa, vt alienũ crimen meo [5] luatur e ſanguine,] & in nefas extraneum mea vita & innocentia perducatur? an quòd animal vile ſum,nec rationis nec conſilij particeps, quemadmodum pronuntiant iſti,qui ſe homines nominant, & ferocitate tranſiliunt belluas? Non ne primordijs iiſdem eadem & me genuit,informauitq. natura? non ne ſpiritus vnus eſt,

* quo
1 tribuere
2 quum
3 numen
4 aut te
5 luatur ſanguine.

qui & illos & me regit? non consimili ratione respiro, & video, & ceteris afficior sensibus? Habent iecora, pulmones, corda, intestina, ventriculos: & mihi membrorũ non idem est numerus attributus? Amant suos fetus, & gignendis conueniunt liberis: non & mihi prolis, & subrogandæ est cura, & dulcedo cum fuerit procreata? Sed rationales illi sunt, & articulatas exprimunt voces. & vnde illis notũ est, an & ego quod facio, meis rationibus faciã, & vox ista, quã promo, mei generis verba sint, & solis intelligantur a nobis? Interroga pietatem, vtrum ne sit æquius me occidi, me confici, an hominẽ venia, & commissorum impunitate donari? Quis in gladium formauit ferrum? non homo? Quis cladem gentibus, quis nationibus imposuit seruitutem? non homo? Quis parentibus, fratribus, quis vxoribus, quis amicis mortiferas subdidit, commiscuitq. potiones? non homo? Quis maleficia reperit, aut [1] commentatus] est tanta, quanta vix explicari decem millibus nequeant vel annalium, vel [2] diorum?] non homo? Ita istud non ferum, non immane, non sæuum est? non tibi o Iuppiter iniustum videtur & barbarum, me occidi, me cædi, vt fias tu placidus, & vt scelerosis contingat impunitas? Ergo ob hanc causam (idest, numina vt placentur irata) inaniter fieri sacrificia constitit, cum docuerit nos ratio neq. deos irasci aliquando, neq. alterum velle pro altero confici, cædi, nec innoxij sanguine abolitionem designationibus comparari. Sed fortasse aliquis dicet: Idcirco dijs hostias, & cetera impendimus munera, vt familiares quodammodo nostris supplicationibus facti, res tribuant prosperas, auertantq. a nobis mala, cum gaudijs faciant agere nos semper, tristitias vero propellant, & ex casibus imminentia fortuitis. Non exiguam curam locus iste desiderat, nec quod dicitur facile, tam consuetum est vel audiri, vel credi. Aduolabit enim continuo vniuersus ille doctissimorum chorus, qui asseuerans & comprobans fato fieri quæcumq. fiunt, eripiat nobis e manibus opinionem istam, & inanibus nos arguat persuasionibus fidere. Quidquid in mundo (inquiet) gestum est, geritur, & geretur, olim definitum & fixum est: habetq. immobiles causas, per quas sibi res nexæ inexpugnabilem conserant præteritorum

[1] commentus

[2] diariorum? Sed placet dierum. nam lib. iv. dixit: Dies poscatis vobis dari. eodem significatu. Aduerbium, vix, videtur abundare. aut pro nequeant, legendũ, queant.

rum cum imminentibus necessitatem. Si definitum & fixum est, quid obtingere singulis mali debeat, bonive, iam certum est. Quod si certum est & fixum, vacant omnia deorum auxilia, vacant odia, vacant benignitates. Tam enim præstare non possunt id quod non potest fieri, quàm prohibere ne fiat id quod necesse est euenire: nisi quod validius premere opinionem istam si [1] noluerint,] quibunt; vt etiam ipsos deos frustra dicant a vobis coli,& superuacaneis supplicationibus adorari. Cũ enim ordinem vertere, & fatalia nequeant constituta mutare, quid rei, quid causæ est fatigare & obtundere eorum aures velle, quorũ auxilijs nequeas supremis in necessitatibus fidere? Postremo si tristia atq. importuna dij pellunt; si ea quæ sunt læta atq. amica largiuntur, vnde sunt mundo tanti tamq. innumerabiles miseri? vnde tot infelices lacrymabilem vitam in extrema sorte ducentes? cur immunes a calamitatibus non sunt, qui momenta per singula, qui per puncta sacrificijs onerant atq. accumulant aras? Non ne alios ([2] inquiunt)] videmus ex illis domicilia esse morborum: extinctis luminibus, atq. auribus obseratis, pedum carere processu, truncos sine manibus degere, incendiis, naufragijs, & ruinis mergi, obrui, confici: patrimonijs ab ingentibus euolutos mercenario sese labore fulcire: stipes emendicare supremas, exterminari, proscribi, semper esse in luctibus, liberorum orbitatibus fractos: vexari per infortunia cetera, quorum species & formas nulla potest enumeratio definire? Quod vtiq. non fieret, si propulsare, si flectere mala ista dij possent sacrorum meritis obligati. Nunc vero quia casibus nullus est in his locus, sed ineluctabili omnia necessitate [3] conficiunt,] agit sese ordo [4] perscriptus,] & quod semel decretum est, perficit: aut ingrati esse dicendi sunt cælites, si cum habeant iura prohibendi, patiuntur infelix genus tot pœnis & calamitatibus implicari. Et fortasse aliquid dicant magnum, nec quod auribus debeat frustratorijs, leuibus & contemnentibus sumi. Quas tamen nos partes, quia res nimium longi est multiq. sermonis, inexplicatas transcurrimus atq. intactas. Solum illud posuisse contenti, inhonestas vos famas adiungere dijs vestris, si eos aliter negatis præstare quæ bona sunt, atq. inimica transuer-

1 voluerint.
2 (inquient)
3 conficiant, aut
4 præscriptus.

transfuertere: nisi prius empti capellarum fuerint, atq. ouium sanguine, & ceteris quæ admouentur altaribus. Indignum enim primum est, vt illa vis numinum sublimitasq. cælestiū beneficia credatur sua habere venalia, prius sumere, atq. ita præstare: tum quod fœdius multo est, nisi acceperint, prodesse nulli, perpetiq. miserrimos discriminū subire fortunas, cum prohibere possint ac subuenire. Si ex duobus facientibus res sacras honestus vnus & locuples, alter angusto lare, sed innocentia fuerit & probitate laudabilis: centum ille cædat boues, totidemq. cum agniculis suis matres; tus pauper exiguum, & odoris alicuius vnam concremet glebulam: non ne erit consequens, vt debeat credi, (si modo nihil numina, nisi præmijs antecedentibus præstant) vt fauorem suum & auxilium commodent locupleti, auertant a pauperculo lumina, quem restrictum non animus, sed familiaris rei necessitas fecit? Vbi enim venalis & mercenarius dator est, ibi necesse est gratiam pro magnitudine muneris tribui; & eo inclinare suffragium, vnde ad eum qui præstat, mercedis plus multo, & indecoræ corruptionis affluxerit. Quid si populi rursus duo hostilibus diffidentes armis, sacrificijs paribus superorū locupletauerint aras, alterq. in alterum postulent vires sibi atq. auxilium commodari, non ne iterum necesse est credi, si præmijs sollicitantur vt prosint, eos partes inter vtrasq. debere hæsitare, defigi, nec reperire quid faciant, cum suas intelligant gratias sacrorum acceptionibus obligatas? Aut enim auxilia hinc & inde præstabunt, id quod fieri non potest (pugnabunt enim contra ipsos se ipsi, contra suas gratias, voluntatesq. nitentur) aut ambobus populis opem subministrare cessabunt, id quod sceleris magni est, post impensam acceptamq. mercedem. Itaq. ergo ab dijs longe infamia est ista tota pellenda; neq. est omnino dicendum, præmijs eos ac mercedibus allici, bonas vt res conferant, dimoueantq. contrarias: si modo dij veri sunt, atq.
1 acceptione in nominis huius [1] exceptione] ponendi. Aut enim fato fiunt quæcumq. fiunt, & ambitionis & gratiæ nullus locus in dijs est: aut si excluditur & eijcitur fatum, non est superæ dignitatis boni operis fauorem, & collatas munificentias venditare. Satis (vt opinor) ostendimus frustra

dijs

dijs immortalibus hostias rebus cũ consequentibus admoueri: quòd neq. alantur his, neq. vllam percipiant voluptatem, neq. iras aut animos ponant, neq. vt res tribuant faustas, neq. vt abigant auerruncentq. contrarias. Sequitur vt illam quoq. inspiciamus partẽ, quæ ab nonnullis consueta est afferi, & causis cæremonialibus applicari. Aiunt enim sacra hæc honorandis esse instituta cælestibus, & ea quòd faciant honoris ergò facere,& his numinum potentias auctitare. Quid si similiter dicant euigilare sese, atq. dormire, deambulare, subsistere, conscribere aliquid, & lectitare, vt honorem dijs habeant, & dignitatibus eos faciant ampliores? Quid enim cruore de pecorum? quid sacrorũ confectione de cetera superadditur his rei? quid apponitur,atq. adijcitur potestatis? Etenim honos omnis,qui haberi ab aliquo dicitur, & reuerentiæ potioris attribui, relatiui est ad alterum generis,& constans partibus duabus, ex concessione tribuentis, & amplificatione sumentis. Vt si quispiam viso potentissimi nominis atq. auctoritatis viro, via decedat, assurgat, caput reuelet,vehiculoq. desiliat: tum deinde salutet accliuis, [1] ancillarũ] seruuli pauibundas trepidationes imitatus: video quid agatur in huiusmodi honorationis officio: submissione alterius datur alteri plurimum; efficiturq. vt videatur magnus, quem [2] susceptio] minoris extulerit,& suis antepossuerit rebus. Sed concessio hæc omnis,& honoris,de qua loquimur, attributio, solis habet in hominibus sedem, quos naturalis infirmitas, & amor in altioribus standi docet gaudere de fastibus, & aliorum comparationibus anteponi. At [3] quæro] in superis vbi est [4] honoris] locus? vel quas eis eminentias [5] addere] sacrorum ex collationibus inuenitur? Augustiores, potentiores mactatis pecudibus fiunt: additur illis ex hoc quidquam,aut esse dij magis diuinitate [6] concipiunt] ampliata? Atqui ego contumeliæ proximum, quinimmo esse plenam contumeliam iudico,cum honorari ab homine deus dicitur, & muneris alicuius oblatione mactari. Etenim si honos auget, eiusq. accumulat dignitatem,cui fuerit attributus, sequitur vt auctior deus fiat ab homine,a quo fuerit munere & honoris collatione donatus.Atq. ita perducitur res eo, vt inferior deus sit,

1 ancillæ,aut
2 suspectio
3 vero
4 honori
5 accedere
6 Incipiũt.vel, concipitur

us sit,qui honoribus mactatur humanis. Quid ergo (inquiet aliquis) honorem dijs dandum nullum esse omnino cēsetis?Si deos nobis proponitis tales, quales (si sunt) debent esse,quosq. dicere nos omnes in istius nominis prædicatione sentimus ; quemadmodū possumus honorem his non habere vel maximum,cum etiam homines
1 potentioris colere [1] potentioribus] acceperimus [2] imperijs ,] cuiuscumq. ordinis fuerint,cuiuscumq. fortunæ ? Quisnā iste est maximus; officiosior multo,quàm habetur a vobis,& potentiore in genere constitutus? Dicite(inquitis) [3] quæ] sit opinio de his deformitate culpabilis,vt neq. illos credas quidquam hominis habere consimile ; nec quidquā expectare quod sit ab se foris , atq. extrinsecus veniens : [4] tunc] quod sæpius dictum est , non ardescere irarum flammis,non gestire corporea voluptate,non exambiri vt prosint,non præmijs vt noceant proritari , benignitatem & gratiam non habere venalem , non gaudere honore collato, non indignari & [5] affigi] non dato : sed quod [6] rei] diuinæ est proprium,sua se vi nosse, nec se alienis adulationibus æstimare . Et tamen vt videamus istud quod dicitur quale sit,quod est istud honoris genus, veruecem,arietem, taurum,dei subore connectere , conspectuq. in eius occidere ? Quod est honoris genus deum inuitare ad sanguinem,quem cum canibus videas eum sumere, atq. habere communem ? Quod est honoris genus lignorum struibus incensis , cælum fumo subtexere, & effigies numinum nigrore offuscare ferali ? Quòd si ea quæ fiunt,propria vi pendere,non ante sumptis placet opinionibus æstimare, aræ istæ,quas dicitis,altariaq. hæc pulchra, infelicissimi animaliū generis vstrinæ,rogi sunt, & busticeta in opus structa fœdissimum,atq. in sedem fabricata fetorum, Quid dicitis o isti ? ergo ne ille putor, qui ex corijs tollitur,atq. expirat ardentibus , qui ex ossibus,qui ex setis,ex agnorum lanitijs,gallinarumq. de plumis, dei munus & honor est ? mactaturq. hoc illis, quorū templa cum adire disponitis, ab omni vos labe puros, lautos,castissimosq. præstatis?Et quid esse his potest coinquinatius,infelicius,spurcius,quàm si ita facti [7] sunt sensus sui] natura,vt in amoribus habeant tam sæua,sintq. illis in voluptate putores,quos neq. ipsi sacrificantes ferre, nec

2 imperij
3 Ne
4 tum
5 affligi
6 naturæ
7 sent sui

nec ingenuæ sustinere tractos valeāt per spiritum nares? Quòd si animantium cruore honorari & affici superorū animos existimatis, cur non eis & mulos, & elephantos mactatis, & asinos? cur nō & canes, vrsos, & vulpes, & camelos, & beluas, & leones? & quoniam volucres hostiarum quoq. in numeris ponitis, cur non vulturios, aquilas, ciconias, immussulos, buteones, coruos, accipitres, noctuas? cumq. illis salamandras, natrices, viperas, [1] solifugas?] Nempe subest & his sanguis, & consimili ratione vitali agitantur spiritu. Quid in illis maioris est operis, aut sollertiæ in his minus, vt ista non augeant, superorū illa amplificent dignitatem? Quia rebus ex his (inquitis) deos par est honorare cælestes, quibus ipsi alimur, sustentamur, & viuimus, & quas nobis ad victum sui numinis tribuere benignitate dignati sunt. Sed & cuminū, nasturtium, rapa, bulbos, apium, carduos, radices, cucurbitas, rutam, mentam, ocimum, puleium, porrumq. sectiuū, [2] idem] tribuere dij vobis, esseq. in vsibus vestris alimoniarum in parte iusserunt. Quid ergo cessatis altaribus & hæc dare, rebusq. his omnibus cunilam superspergere bubulam, & acrimonias intermiscere ceparum? Ecce si canes (necesse est enim quædam fingi, perspici vt liquidius res possint) si inquam canes, & asini, si motacillæ cum his simul, si hirundines garrulæ, pariterq. cum his porci sensu aliquo humanitatis accepto deos putarent atq. existimarent vos esse; sacraq. vobis intenderent, [3] honores ergo facerent] non ex materijs alijs, alijsq. de rebus, sed quibus alī moris est illis, & naturali [4] appositione] fulciri: audire a vobis exposcimus, vtrum ne hunc honorem, an contumeliam potius esse iudicaretis amplissimam; cum hirundines vobis muscas, motacillæ cæderent consecrarentq. formiculas: cum altaribus vestris darent asini fœnum, paleasq. libarent: cum imponerent canes ossa, & humani stercoris proluuiem concremarent: cum ad vltimum porculi cœnum vobis profunderent ex volutabris horrentibus, lutosis & voraginibus sumptum? Ita ergo non despui vestras inflammaremini dignitates, stercoribusq. vos accipi inter atroces computaretis iniurias? Sed taurorum corporibus honoratis vos deos, & aliorum animantiū cædibus. & quid hoc ab illo differt, cum & ipsa si non-

[1] solipungas?
[2] Iidem
[3] honoris ergo facere,
[4] appetitione

si nondũ,mox tamen futura sint stercora, & exigui temporis contracta interiectione putrescant? Deniq. definite supponere aris ignem, iam profecto [1] cernitis] viscera illa taurorum sacra, quibus honor a vobis auctificatur deorum, feruescere vermibus & fluctuare, vitiare & corrumpere statum cæli, & ex odoribus morbidis regiones consauciare vicinas: quam si vobis præcipiant dij [2] curam] vestram in [3] valetudine] vertere; prandia inde, vel cenas solemni ex more conficere: longe fugiatis, execratiq. odoris genus, veniã poscatis a superis, facturosq. vos eis numquam talia sacra iuretis. ita istud non ludere est, non confiteri, non pandere, quid sit Deus nescire, nec cui potentiæ debeat nominis huius vis subdi, appellatioq. supponi? Cibis nouis auctificatis deos, nidoribus cohonestatis, & succis: & quia vobis iucunda & grata sunt, [4] eaq.] vos alunt, deos etiam creditis in eorũ affluere voluptates, latratorũ & canum ritu offis sæuitias ponere, atq. alludere porrigentibus sæpius. Et quoniam nobis in manibus hostiarũ sermo versatur, quæ causa, quæ ratio est, vt cum dij immortales (sint enim & per nos licet quicumq. esse credũtur) sint vnius sententiæ, vel vnius debeãt esse naturæ, generis & qualitatis vnius; non omnibus omnes hostijs, sed quibusdam quidam sacrorum mulceantur legibus? Quæ est enim causa (requiram vt eadem rursus) vt ille tauris deus, hœdis alius honoretur, aut ouibus: hic lactentibus porculis, alter intonsis agnis: hic virginibus [5] bubulis,] capris ille cornutis: hic sterilibus vacculis, at ille [6] ingentibus] scrofis: hic albentibus, ille atris: alter feminei generis, alter vero animantibus masculinis? Si enim honoris & reuerentiæ causa mactantur dijs hostiæ, quid refert, aut interest, cuius animalis e capite luatur hoc debitum, cuius ira offensioq. ponatur? An numquid alterius alteri [7] minus] gratior & iucundior sanguis est; alteri vero alterius voluptatem infundit, & gaudium? aut (vt fieri moris est) obseruationis alicuius, & religionis metu, ille caprina abstinet se carne, porcinum alius execratur attactum, huic ouilla fœtulenta sunt viscera: ac, ne stomachum fatiget inualidum, hic bubulam duritiem vitat, & lactentium lenitatem, quo digerat expeditius, sumit? Sed erras (inquitis) & labetis: nam dijs feminis

feminas,

[1] cernetis
[2] culturam,
[3] voluptatem
[4] ea, quæ
[5] ouiculis. vel, buculis. vel, vitulis. vt 5. Mineruæ virgini, virgo cæditur vitula.
[6] incientibus. Varr. lib. 2. cap. 8. Colum. lib. 7. cap. 3.
[7] animalis

feminas, mares maribus hostias immolare abstrusa & interior ratio est, vulgiq. a cognitione dimota. Non inquiro, non exigo, quid sacrorum præcipiant, vel quid contineant leges; sed si [1] iusserit] ratio, atq obtinuerit veritas, differentiam generum nullam in dijs esse, neq. vllis sexibus eos esse discretos: non ne solui necesse est, non ne rationes has omnes e stultissimis creditas opinationibus comprobari, [2] inueniri?] Sapientium virorum non aduocabo sententias, qui risum nequeunt continere, cũ discrimina sexuum dijs audiunt immortalibus attribnta: vnoquoq. ab hominum quæro, an ipse apud se credat, sibiq. ipse persuadeat, distinctum esse deorum genus, mares, ac feminas hos esse, & ad generandos fetus conuenientium membrorum dispositione formatos? Sed si sexibus sexus pares, idest, feminas feminis, mares autem hostias dijs maribus immolari sacrificiorum iura [3] per- scribunt;] quæ in coloribus ratio est, vt merito his albas, illis atras conueniat nigerrimasq. mactari? Quia superis dijs (inquitis) atq. hominum dexteritate pollentibus, color lætus acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At vero dijs læuis, sedesq. habitantibus inferas, color furuus est gratior, & tristibus suffectus e fucis. Sed si rursus obtinuerit ratio, inferorum penitus cassum esse nomen & vacuũ, neq. vlla sub terris regna esse domiciliaq. Plutonia, opinionem necesse est id quoq. frustrari, quam super atris pecudibus habetis, dimisq. subterreis. Quòd si inferi nulli sunt, deos etiam Manium necesse est esse nullos. Fieri enim quî potest, vt cum loca sint nulla, eorum quæ non sunt, vlli perhibeantur esse cultores? Sed assentiamur (vt vultis) & esse inferos, & esse manes, & habitare nescio quos in his deos hominibus minus faustos, & tristioribus præpositos rebus: & quæ causa, quæ ratio est, vt atræ his hostiæ, nigerrimiq. admoueantur [4] colores?] quia nigra nigris conueniunt, & tristia consimilibus grata sunt. Quid ergo? non videtis (vt vobiscum & nos stolide, similiterq. ludamus) albas esse hostiarũ carnes, ossa, dentes, pinguitias, omenta cum cerebris, mollesq. in ossibus medullas? Sed vellera nigra sunt, nigræq. animantium setæ. Solas ergo immolate dijs lanas, vulsasq. ex hostijs setulas; relinquite infelicissimas pecudes,

spoliatas

[1] euicerit
[2] inirit
[3] præscribunt
[4] coloris

ſpoliatas licet ac tonſas, cæli animam ducere, & paſtibus innocentiſſimas incubare. Quòd ſi grata numinibus inferis ea quæ ſunt [1] nigra, furuiq. exiſtimatis] coloris; cur non omnia cetera, quæ illorum inferre ſacrificijs moris eſt, ſint nigra & fumigata, tetraq. & colorata curatis? Inficite tura, ſi dantur; ſalſas fruges, atq. vniuerſa libamina: lacti, oleo, ſanguini, hic ponat vt purpureum colorem, illa vt ſint lurida, fuliginem infundite cum fauillis. Quòd ſi vobis religio nulla eſt alba quædam [2] ferre,] & ſuos retinentia candores: ipſi veſtras religiones rationesq. diſſoluitis, cum ſacrorum in opere nihil vnum, perpetuumq. ſeruatis. Sed & illud hoc loco conſentaneũ eſt ex vobis addiſcere: Si caper cædatur Ioui, quem patri ſolemne eſt Libero, Mercurioq. mactari: aut bos ſi ſterilis Vnxiæ, quã Proſerpinæ tribuitis, quo ritu, atq. obſeruatione præcipitur: quid facinoris in hoc erit, quid malorum, ſceleriſve contractum, cum nihil interſit obſequij, cuius animalis e capite honorarium iſtud debitum compleatur? Cõfundi hæc (inquitis) fas non eſt, nec piaculi parui eſt officia rituum, procurationemq. miſcere. Cauſam oro ediſſere. Quia generis certi hoſtias certis ius eſt conſecrare numinibus, certaq. & ſupplicamenta præſtari. Et quæ iterũ cauſa eſt, vt generis certi hoſtias certis ius ſit conſecrare numinibus, certaq. & ſupplicamenta præſtari? & hoc enim ius ipſum debet habere ſuam cauſam, certisq. ab rationibus exoriri, duci. Antiquitatẽ, conſuetudinemq. dicturus es. hominum mihi ſcita pronuntias, & cæci animalis inuenta. Ego autem cum poſtulo cauſam mihi depromi, audire deſidero, aut cælo aliquid lapſum, aut quod magis res poſcit, quid applicitum Iuppiter ad tauri habeat ſanguinem, vt ei debeat immolari, non debeat Mercurio, Libero? Aut natura quæ capri eſt, vt his rurſus accommoda, Iouialibus conueniens ſacrificijs non ſit? Animalium facta eſt inter deos diuiſio, tranſactionis alicuius [3] pactio ne] conuenit, vt ille contineret ab huius ſe hoſtia, hic vt vſurpare deſideret alieni ſanguinis iura? an, vt zelotypi puſiones, communicare guſtatum ſuarum pecudum nolunt? aut, vt gentibus fieri moris diuerſiſſimi fama eſt, quæ habentur his eſui, aliarum eadem reiiciuntur ab victibus? Ergo ſi hæc caſſa ſunt, nec rationis alicuius

[1] nigri, furuiq. æſtimatis

[2] inferre,

[3] pactione

cuius habentia firmitatem, sacrificiorum & ipsa inanis est ratio. Etenim quì pote est habere idoneam id quod sequitur causam, cum ipsum illud primum, a quo defluit secundum, inanissimũ esse reperiatur & vacuum, & nulla soliditate firmatum? Telluri (inquiunt) matri scrofa [1] ingens] immolatur feta; at Mineruæ virgini virgo cæditur vitula, nullis vmquam stimulis, nullius operis excitata conatu. Atquin nos arbitramur nec virginem virgini oportuisse mactari, ne virginitas violaretur in pecude, qua dea plurimũ pollet: nec Telluri grauidas atq. fetas, ob honorem fecunditatis ipsius, [2] quam] cuncti expetimus & optamus inextinguibili semper fecunditate procedere. Nam si quia virgo Tritonia est, idcirco ei conuenit virgines hostias immolari, & quòd Tellus est mater, consimiliter grauidis accipienda est scrofis: ergo & musicis Apollo, quòd musicus; & quòd medicus Aesculapius, medicis; & quòd faber Vulcanus est, fabris; & quòd Mercurius eloquens, eloquentibus debet disertissimisq. mactari. Quòd si dicere istud insanum est, aut (vt mediocriter pronuntiem) brutum; multo illud maioris amentiæ est, fetas iugulare Telluri, quòd sit fetibus grauior: Mineruæ castas & virgines, quia sit pura* virginitatis intactæ. Nam quod dici a vobis accipimus, esse quosdam ex dijs bonos, alios autem malos, & ad nocendi libidinẽ promptiores: illisq. vt prosint, his vero ne noceant, sacrorum solemnia ministrari: qua nam istud ratione dicatur, intelligere confitemur non posse. Nam deos benignissimos dicere, lenesq. habere naturas, & sanctum & religiosum & verum est: malos autem & læuos nequaquam sumendum est auribus; ideo quoniam diuina illa vis ab nocendi procul est dimota & disiuncta natura. Quidquid autẽ pote est causam calamitatis inferre, quid sit primum videndum est, & ab Dei nomine longissima debet differitate seponi. Itaq. vt vobis cõmodemus assensum, dextrarum, sinistrarumq. rerum deos esse fautores; vlla nec sic ratio est, cur alios alliciatis ad prospera, alios vero, ne noceant, sacrificijs commulceatis & præmijs. Primũ quòd dij boni male non queunt facere, etiam si nullo fuerint honore mactati. Quidquid enim mite est, placidumq. natura, ab nocendi procul est vsu & cogitatione discre-

N tum:

[1] iaciens
[2] quoniam
* &

tum: malus vero comprimere suam ferociam nescit, quamuis gregibus mille, & mille alliciatur altaribus. neq. enim in dulcedinem vertere amaritudo se potest: aut ariditas in humorem, calor ignis in frigora: aut quod rei cuicumq. contrarium est, id quod sibi contrarium est, in suam sumere atq. immutare naturam. vt si manu viperam mulceas, venenato blandiaris aut scorpio: petat illa te morsu, hic [1] contractus] aculeũ figat: nihilq. illa profit allusio, cum ad nocendũ res ambæ non stimulis [2] exagitantur] irarum, sed quadam proprietate naturæ: ita nihil prodest promereri velle per hostias deos læuos, cum siue illud feceris, siue contra non feceris, agant suam naturam, & ad ea quæ facti sunt, ingenitis legibus, & quadam necessitate ducantur. Quid, quòd isto modo vtriq. dij definũt esse suis in viribus, & suis in qualitatibus permanere. Nam si bonis vt prosint res diuina conficitur, alijs autem ne noceant, ijsdem rationibus supplicatur; sequitur vt intelligi debeat, nihil dexteros profuturos, nulla si acceperint munera, fieriq. ex hoc malos; malos autem si acceperint, nocendi posituros mentem, fieriq. ex hoc bonos. atq. ita perducitur res eo, vt neq. hi dexteri, neq. illi sint læui: aut (quod fieri non potest) vtriq. ipsi sint dexteri, & vtriq. iterum læui. Esto, concedatur infelicissimas pecudes non sine aliquo religionis officio diuorum apud templa mactari, & quod ex vsu consuetudinis factum est, rationis alicuius causam aliquam continere: sed si magnificum videtur atq. amplum, iugulare dijs tauros, si illibata, si solida concremari animantium viscera; quid sibi reliqua hæc volunt magorum cohærentia disciplinis, quæ in sacrorum reconditis legibus pontificalia restituere mysteria, & rebus inseruere diuinis? Quid inquam sibi hæc volunt, apexabo, isicia, silicernia, † longauo? quæ sunt nomina, & farciminum genera, hirquino alia sanguine, comminutis alia inculcata pulmonibus. Quid [3] tædæ?] quid [4] næniæ?] quid offæ? non vulgi, sed quibus est nomen, appellatioq. penitæ: ex quibus quod primum est, in exiguas aruina est miculas, [5] at illa] minutim insecta de more: quod in secundo situm est, intestini est porrectio, per quam proluuies editur, succis perexsiccata vitalibus. offa autem penita est, cum particula visceris

[1] cõtactus. vel tollenda hæc vox.
[2] exagitentur
† Glossar. lõgao. κωλέντερον.
[3] taceta,
[4] tæniæ,
[5] ab illa. vel, & alia

visceris cauda pecoris amputata: quid polimina? quid omenta? quid palasea? siue (vt quidam cognominant) [1] plasea? ex quibus est nomen omenti] pars quædã, quo receptacula ventrium circumretita finiuntur. Bouis cauda est plasea siligine & sanguine delibuta. Polimina porro sunt ea, quæ nos proles verecundius dicimus; a vulgaribus autem assolent cognomine testiũ nuncupari. Quid fritilla, quid frumen, quid africia, quid gratilla, catumeũ, consposium, cubula? ex quibus duo quæ prima, sunt pultium nomina, sed genere & qualitate diuersa. Series vero quæ sequitur, liborum significãtias continet: & [2] ipsis enim non] est vna eademq. formatio. Non enim placet carnem strebulam nominare, quæ taurorum e coxendicibus demitur: pulpamenta non assa, quæ in verubus exta sunt animata prius & torrefacta carbonibus: non sal famina denique * sunt vna commixtio quadrinis copulata de frugibus. Non similiter fendicas (quæ & ipsæ sunt [3] diræ)] quas plebis oratio illa solet, cum eloquitur, nuncupare; non ratione eadem [4] erumnas,] quæ sunt prima in gurgulionibus capita, quà deijcere cibos & referre natura est ruminatoribus [5] fæculis.] Non magmenta, nõ [6] augmina,] non mille species, [7] velamen sanguinum,] vel fritillarum, quibus nomina indidistis obscura, vulgoq. vt essent augustiora fecistis. Si enim quæcumq. ab hominibus fiunt, maximeq. in re sacra, debent habere suas causas, nec sine ratione est quidquam in negotijs omnibus, atq. in omni administratione faciendum, edissertate nobis, & dicite, quæ sit causa, quæ ratio, vt hæc etiam dijs dentur, sacrisq. adoleantur altaribus. In hoc enim diutius loco huic causæ vel maxime necessario immoramur, insistimus, inhæremus, cupientes addiscere quid cum pultibus Deo sit, quid cum libis, quid diuersis cum [8] fratibus] confectionis iure multiplici, atq. im pensarum varietate conditis? Opiparis numina cenis afficiuntur, aut prandijs, vt innumeras conueniat excogitare his dapes? auersionibus stomachorum laborant; & ad expellenda fastidia saporum varietas quæritur, vt modo his assa, modo cruda ponantur, semicocta, & modo semicruda? Quòd si omnes has partes, quas [9] præficias] dicitis, accipere dij amant, suntq. illis gratæ, vel volupta-

1 plasea? quibus est omenti
2 ipsis non
* quæ
3 iræ. ℐ. Iræ solæ, nomenq. solum augmentorum.
4 ferumnas. vel, rumina. vel, rumas.
5 vitulis.
6 augmenta. Varr.
7 vel amensan guinum.
8 fracibus. vel, farcibus. vel, fiatubus, vt apud Plautum: Fratilé facerem hostibus.
9 proficias. Glossar. Proficiæ, αἱ τῶν θυμάτων ἀπαρχαί.

tis alicuius,vel dulcedinis sensu; quid intercedit, quid prohibet,vt non semel hæc omnia totis cum animantibus inferatis ? Quæ causa,quæ ratio est, vt caro strebula separatim ruma,cauda,& plasea separatim, [1] iræ solæ nomenq. solum augmentorum] adijciatur in causam ? Pulmentorũ varietatibus afficiuntur dij cælites, vt fieri mos est post cenarum ditium & locupletium saginas, frustilla [2] hæc] paruula pro suauibus [3] mateolis] sumunt,nõ quibus famem sedent, sed vt palatis admoueant otium, seq. ipsos plenæ appetitu voracitatis instigent? O deorum magnitudo mirabilis: o nullis hominum comprehensa, nullis intellecta naturis: siquidem vt prosint, testiculis pecudum redimuntur,& rumis: neq. prius iras atq. animos ponunt,nisi sibi adoleri paratas conspexerint [4] nænias, [offasq. [5] redemptas.] Sequitur vt de ture,deq. mero aliquid sine vlla nimierate dicamus. Copulata enim & mixta [6] fiunt] cæremoniarũ & hæc genera, cultumq. adhibentur in plurimum. Ac primum illud a vobis isto ipso quærimus percontamurq. de ture, vnde aut quo tempore nosse illud aut scire [7] poteritis,] vt merito existimetis aut esse dijs dandum, aut eorum acceptissimum voluntati. Nouella enim propemodum res est, neq. annorum inexplicabilis series, ex quo eius notitia profluxit in has partes,& delubris meruit interesse diuinis. Nã neq. temporibus, quemadmodũ creditur & perhibetur, heroicis, quid nam esset tus scitum est, scriptoribus vt comprobatur a priscis,quorum in libris posita nulla eius mentio reperitur: neque genitrix & mater superstitionis Etruria opinionem eius nouit aut famam, sacellorũ vt indicant ritus: neq. quadringentis annis, quibus Albana res viguit,in vsum cuiquam venit, sacra cum res fieret; neq. ipse Romulus,aut religionibus artifex in comminiscendis Numa,aut esse sciuit aut nasci: vt pium far monstrat,quo peragi mos fuit sacrificiorum solemnium munia. Vnde igitur cœpta est vsurpatio eius assumi; aut in antiquam & veterem consuetudinem quæ nam irruit nouitas, vt quod tempestatibus tantis necessarium non fuit,locum sumeret in cæremonijs primum? Nam si sine ture religionis officium claudicat, necessariaq. vis eius est,quæ propitios faciat mitesq. hominibus cælites; pec-

catum

[1] istium solũ, omentũ solum magmẽtorum
[2] ac
[3] macteolis
[4] tænias,
[5] penitas.
[6] sunt
[7] potueritis,

catum est ab antiquis, quinimmo piaculis plena vita omnis illorum fuit, qui quod maxime conueniens deorum fuerat voluptati, per incuriam neglexere libare. Sin autē temporibus priscis neq. homines, neq. dij huius turis expetiuere materiam, comprobatur & hodie frustra illud inaniterq. præstari, quod neq. antiquitas necessariū credidit, & sine vllis nouitas rationibus appetiuit. Deniq. vt illam semper regulam definitionemq. teneamus, qua demonstratum & fixum est, quidquid fiat ab homine, habere oportere suas causas; & in ista quoq. retinebimus parte, vt requiramus ex vobis quæ sit causa, quæ ratio, vt an e ipsa numinum signa tura inijciantur altaribus, & ex eorum incendio familiaria fieri existimentur & mitia: quid ex huiusmodi facto acquiritur his rei, aut eorum ad animos quid [1] accidit,] vt merito iudicemus recte ista dependi, & non frustra atq. inaniter concremari? Vt enim vos debetis ostendere cur tura dijs detis, sic & deos sequitur vt debeatis expromere habere aliquam causam, cur ea non respuant, quinimmo cur ea tam familiariter concupiscant. Honoramus (inquiet aliquis fortasse) his deos. Sed nos non vestrum, sed numinum requirimus sensum: nec quid fiat a vobis, sed pendatur ab his quanti, quod in præmium datur fauoris, interrogamus. Sed tamen o pietas quantus iste est honor, aut qualis, qui ex ignis [2] odore] conficitur, & resina ex arboris comparatur? Nam ne forte ignoretis quid aut vnde sit tus istud: viscum est ex corticibus profluens, ita vt ex amygdalo, cerasо, lacrymabili destillatione coalescens. Hoccine ergo superas honorat & auctificat dignitates, aut offensa si aliquando contracta est, turis vapore dissoluitur, & temperata indignatione sopitur? Quid ergo cessatis cuiuslibet arboris viscum, sine vlla passim differitate comburere? Nam si honorantur hoc numina, nec indigne sustinent Panchaicas sibi ardere resinulas; quid interest vnde fumus altaribus conficiatur in sanctis, vel ex visci quo genere nubes suffitionis exæstuent? An numquid aliquis dicet, idcirco superis tus dari, quòd odoratus habeat suaues, & narium commulceat sensum, reliqua vero sint aspera, & ob causam offensionis exclusa? Habent enim dij nares, quibus ducant aerios spiritus, accipiunt auras,

1 accedit
2 ardore

& remittunt, vt penetrare illos possint nidorum differentium qualitates? Quod si damus vt fiat, mortalitatis eos adiungimus legi, & excludimus diuinitatis a finibus. Quidquid enim spirat, & reciprocos halitus auris commeabilibus ducit, id necesse est esse mortale, quia cæli sustineatur e pastu. Quidquid autem cæli sustinetur e pastu, si recursus abstuleris, quibus alternatio redditur abstrahiturq. vitalis, oblidi eius necesse est animam, & rationẽ subrui atq. interire viuendi. Ergo si & dij spirant, odoremq. ad se attrahunt auris comitantibus inuolutum, non est ab re dicere & alienis eos suffitionibus viuere, & interclusis posse spiraminibus interire. Et vnde nouissime scitis, an si odorum suauitate capiuntur, eadem sint eis iucunda quæ vobis, & parili sensu vestras mulceant afficiantq. naturas? Non ne fieri pote est, vt quæ vobis afferunt voluptatem, contra illis aspera videantur & tristia? Cum [1] enim deorum sint] sententiæ dispares, substantiæq. nõ vnæ, quibus effici rationibus potest, vt quod qualitate diuersum est, vnum sentiat accipiatq. contactum? An non quotidie cernimus & inter animantia terris orta, esse alijs eadem vel amara, vel dulcia: mortifera his esse, quæ illis nata in perniciem non sunt: [2] Vt quæ illos] mulceant odoribus lætis, eadem pestiferos halitus aliorum corporibus spirent? Sed hoc vt fiat & accidat, non in rebus est causa, quæ simul esse mortiferæ, simul salutares, simul dulces nequeunt, simulq. amaræ consistere: sed, vt quisq. est factus, ab extrinsecus rei venientis [3] attactum ita efficit:] qualitatem non accipit ex rerum impulsionibus natam, sed ex sui sensus [4] contagijq.] natura. Verum omnis hæc ratio longe est ab dijs sita, nec exigui limitis interiectione discreta. Nam si verum est (vt ab sapientibus creditur) incorporales hos esse, nec [5] validitatis] alicuius eminentia subleuari, inanis apud hos odor est, nec sensibiliter commouere aura eos potis est nidoris alicuius: non si mille tu pondera masculi turis incendas, cælumq. hoc totum redundantium vaporum nebulositate cludatur. Quod enim non habet robur, & substantiam corporalem, contrectari a substantia nõ potest corporali: odor autem corpus est, tactis sicut naribus indicatur; a Deo ergo sentiri ratione non potest vlla, qui caret re

1 enim sint

2 & quæ alios

3 attactu ita afficiuntur

4 compagijq.

5 soliditatis

ret re corporis, atq. omni sensu & cogitatione priuatus est. Merum turis est socium, quod explanari consimiliter poscimus, cur ei superfundatur incensioni. Si enim ratio cur fiat non ostendetur, nec habebit expositã sui causam, non iam istud errori obijciendum est ludicro, sed (vt dicatur expressius) insaniæ, demẽtiæ, cæcitati. Vt enim iam sæpius dictum est, debet omne quod geritur, causam sui habere perspicuam, nec caliginis alicuius obscuritate contectam. Si ergo fiditis facto, aperite, monstrate, liquor iste cur detur, id est, vinũ superfundatur altaribus. Numquid enim numinum corpora sitim sentiunt aridam, & eorũ necesse est [1] siccitates] humore aliquo temperari? Numquid nobis vt mortalibus mos est cenis intermiscere potiones, pari etiã more post solitos victus liborum & pultium, hostiarumq. cæsarum, quo putrefiat facilius & percoquatur cibus, frequentissimo irrigant accipiuntq. se vino? Date quæso immortalibus dijs bibant, scyphos, brias, pateras, sympiuiaq. depromite: & quoniam tauris, pinguibusq. se dapibus, atq. opimis inferciunt escis; ne quod in stomachi tramite male transuoratum substiterit viscus; succurrite, properate; Ioui optimo maximo merũ, ne præfocetur, date: cupit eructare, nec potis est: ac ni illa labatur & dissoluatur obstructio, periculum maximum est, ne oblisus interrumpatur spiritus, & viduatum remaneat sine suis administratoribus cælum. Sed frustra (inquitis) inequitas nobis: nõ enim nos superis ob eas profundimus merum causas, tamquam illos existimemus aut sitire, aut bibere, aut suauitatis eius affectione lætari. honoris eis ergo datur, quo fiat illorum elatior, amplior, augustiorq. sublimitas, altaria super ipsa libamus, & venerabiles cnissas carbonibus excitamus extinctis. Et quæ grauior infligi contumelia dijs potest, quàm si eos credas accepto mero propitios fieri: aut honorem existimes habitum his magnum, si modo vini exigui rorem super viuidam ieceris atq. instillaueris prunam? Non nobis est sermo cum hominibus rationis expertibus, neq. quibus non sit communis intelligentiæ veritas; inest & vobis sapientia, inest sensus, verumq. nos dicere apud vos ipsi interiore iudicio scitis. Sed quid facere possumus considerare nolentibus penitus res ipsas, secumq. ipsos lo-

[1] siccitatem

qui? Facitis enim quod fieri cernitis, non quòd fieri oportere confiditis: 1 primum] quia apud vos plus valet nullā habens consuetudo rationem, quàm rerum inspecta natura veritatis examinatione ponderata. Quid est enim Deo cum vino, aut in eius materia vis qualis, aut quanta est, quod cum effusum fuerit, sublimitas eius augescat, & honorata existimetur auctoritas? Quid inquā Deo cum vino est, 2 venereis] re proxima, neruos omnium debilitante virtutum, verecundiæ, pudoris, & castitatis inimica, quod in insanias & furores mentes sæpius præcipitauit excitas, ipsosq. illos deos maledictis compulit exauctorare dementibus? Ita ne istud non nefas, & plenum sacrilegij crimen est, honori hoc dare, quod si tu auidius sumpseris, quid facias, nescias; quid loquaris ignores: ad extremum temulenti, luxuriosi, & perditi, conuicium, infamiamq. merearis? Operæpretium est etiam verba ipsa depromere, quibus, cum vinum datur, vti, ac supplicare consuetudo est. Mactus hoc vino inferio esto. Inferio, inquit Trebatius, verbum ea causa est additū, eaq. ratione profertur, ne vinū omne omnino, quod in cellis atq. apothecis est conditum, ex quibus illud quod effunditur promptum est, esse sacrum incipiat, & ex vsibus eripiatur humanis. Addito ergo hoc verbo, solum erit quod infertur sacrum, nec religione 3 obligabitur. Ceterum qualis] ergo hic honor est, in quo imponitur quasi lex deo, ne plus quærat quàm datum est? aut cuius ipse est auiditatis deus, qui nisi verbi fuerit præscriptione submotus, cupiditatem suam protendat vlterius, & apothecis suis supplicem priuet? Mactus hoc vino inferio esto: iniuria est ista, non honor. quid enim si diuus amplius hoc volet, neq. erit contentus illato? non ne insigniter dicendū est lædi, qui honorem accipere cum condicione cogetur? Nam si exceptione non addita, sacrum necesse est fieri omne omnino quod in cellis est vinum, manifestum est & deo contumeliā fieri, cui modus constituatur inuito; & vos ipsos in re sacra cæremoniarū officia violare, qui non tantum tribuitis vini, quantū deum videtis sibi velle præstari. Mactus hoc vino inferio esto: quid est aliud quàm dicere, Tantum esto mactus, quantum volo: tantū amplificatus, quantum iubeo: tantum honoris assumito, quantum

1 nimirum

2 Veneri

3 obligabitur ceterū. Qualis

quantum te habere decerno,& verborũ circumſcriptione definio? O deorum ſublimitas præpotens, quam venerari, quam colere officijs omnibus cæremonialibus debeas:cui legem venerator imponit, quam cum pactionibus adorat & formulis:quæ per vnius formidinem verbi ab immodicis vini cupiditatibus arcetur. Sed ſit, vt vultis, honor in vino, ſit in ture, immolatione, & cædibus hoſtiarum iræ numinum offenſionesq. placentur: etiam dij ſertis, coronis afficiuntur, & floribus? etiam ne æris tinnitibus,& quaſſationibus cymbalorum?etiam ne tympanis?etiam ne ſymphonijs?quid efficiunt crepitus ſcabillorum?vt cum eos audierint numina, honorifice ſecum exiſtiment actum,& feruentes animos irarum obliuione deponant? An numquid vt paruuli puſiones ab ineptis vagitibus crepitaculis exterrentur auditis, eadem ratione & omnipotentia numina tibiarum ſtridore mulcentur, & ad numerum cymbalorum mollita indignatione flaceſcunt? Quid ſibi uolunt excitationes illæ, quas canitis matutini, collatis ad tibiã vocibus? Obdormiſcunt enim ſuperi, remeare vt ad vigilias debeant?quid dormitiones illæ, quibus bene vt valeăt, auſpicabili ſalutatione mandatis?Somni enim quiete ſoluuntur, occupariq. vt hoc poſſint, lenes audiendæ ſunt næniæ?Lauatio (inquit) Deum Matris eſt hodie. Sordeſcunt enim diui, & ad ſordes eluendas lauentibus aqiris opus, atq. adiuncta [1] antiqua] cineris frictione? Iouis epulũ cras eſt. Iuppiter enim cenat, magnisq. implendus eſt dapibus, iamdudum inedia geſtiens,& anniuerſaria interiectione ieiunus? Aeſculapij geritur, celebraturq. vindemia. Colunt enim dij vineas, & ab ſuaſionibus, [2] cõtracti] exprimunt vindemiatoribus vinum? Lectiſternium Cereris erit idibus proximis. Habent enim dij lectos, atq. vt ſtratis poſſint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atq. excitatur impreſſio? Telluris natalis eſt. Dij enim ex vteris prodeunt,& habẽt dies lætos, quibus eis adſcriptum eſt auram vſurpare vitalem? Ludi vero, quos facitis, quibus Floralibus, & Megalenſibus nomen eſt, ceteriq. omnes alij, quos eſſe ſacros voluiſtis,& religionum inter officia deputari; quam rationem habent, quam cauſam, vt inſtitui, condiq. debuerint,& ex numinum appellatione ſignari? Honorantur (in-

1 aliqua

2 contracti

tur (inquit) his dij, & si quas ab hominibus continent offensionũ memorias [1] illatas,] abijciunt, excludunt, redduntq. se nobis redintegrata familiaritate fautores. Et quæ causa est rursus, vt tranquilli, placidi efficiantur & mites, ineptæ si res fiant, & ab hominibus otiosis multitudine spectante ludatur? Ponit animos Iuppiter, si Amphitryo fuerit actus, pronuntiatusq. Plautinus? aut si Europa, si Leda, Ganymedes fuerit saltatus, aut Danae, motum compescit irarum? Tranquillior, lenior, Mater magna efficitur, si Atydis conspexerit priscam refici ab histrionibus fabulam? Obliterabit offensam Venus, si Adonis in habitu gestum agere viderit saltatorijs in motibus pantomimũ? Indignatio relanguescet Alcidæ, si tragœdia Sophoclis, cui Trachiniæ nomen est, Euripidis aut Hercules actitatur? Existimatur tractari se honorifice Flora, si suis in ludis flagitiosas conspexerit res agi, & migratũ ab lupanaribus in theatra? Ita ne istud non est deorũ imminuere dignitatem, dicare & consecrare turpissimas res eis, quas censor animus respuat, & quarum actores inhonestos esse ius vestrum, & inter capita computari iudicauit infamia? Mimis nimirum dij gaudẽt, & illa vis præstans, neq. vllis hominum comprehensa naturis, libentissime commodat audiendis his aures; quorum symplegmatibus plurimis intermixtos se esse, derisionis in materiam norunt: delectantur vt res est, stupidorum capitibus rasis; [2] salpictanum] sonitu, atq. plausu; factis & dictis turpibus, fascinorum ingentium rubore. Iam vero si viderint in femineas mollitudines eneruantes se viros, vociferari hos frustra, sine [3] culpa] alios cursitare, amicitiarum fide salua contundere se alios, & crudis mutilare se castibus, certare hos spiritu, buccas vento distendere, votisq. inanibus concrepare: manus ad cælum tollunt, rebus admirabilibus moti prosiliunt, exclamant, in gratiam cum hominibus redeunt. Hæc si dijs immortalibus obliuionẽ afferunt simultatum, si ex comœdijs, atellanis, mimis ducunt lætissimas voluptates, quid moramini, quid cessatis, quin & ipsos dicatis deos ludere, lasciuire, saltare, obscœnas compingere cantiones, & clunibus fluctuare crispatis? Quid enim differt, aut interest, faciant ne hæc ipsi, an ab alijs fieri in amoribus atq. in delicijs ducant? Vnde igitur

1 illatam.

2 salpictarum. vel, salapittarũ. Glossar. salapitta, ῥάπισμα. Tertullian. lib. de spectaculis: Insuper contumelijs alaparũ sic os obijcit, &c. Cypr. de spectac. ictib. infelix facies locatur, &c. Histriones ad excitandum risum sibi os præcidi, & batui alapis patiebantur.

3 causa

igitur fluxit, vel ex quibus enata est causis opinionum hæc prauitas? Ex eo scilicet maxime, quòd nequeuntes homines quid nam sit Deus scire, quid nam sit vis eius, natura, substantia, qualitas, vtrum ne habeat formam, an nulla sit corporis circumscriptione finitus; agat aliquid, an non agat, vigilet ne perpetuo, an aliquando soluatur in somnos; currat, sedeat, ambulet, an ab huiusmodi motibus, & [1] cessione] sit liber: hæc omnia (vt dixi) nequeuntes scire, neq. ratione aliqua peruidere, in eas sunt opinationes lapsi, vt deos ex se fingerent; & qualis sibi natura est, & illis talem darent actionum, rerum, voluntatumq. naturam. Quòd si animal cernerent nullius esse se pretij, nec inter formiculam plurimum seseq. esse discriminis, profectò desinerent arbitrari quidquam se habere commune cum superis, & intra suos fines humilitatis suæ modestiam continerent. Nunc vero quia cernunt ora, oculos, capita, buccas, auriculas, nasos, ceterasq. se alias membrorum gerere ac viscerum portiones; & deos existimant eadem ratione formatos, habitumq. illos suum compagine in corporea continere: & quia gaudere, lætari, mæstosq. se fieri tristioribus conspiciunt causis, arbitrantur & numina ex rebus hilarioribus gaudere, & ex minus lætis animorum contractione conduci: affici se ludis; putant & cælitū mentes ludorum delectatione mulceri: & quia illis se voluptas est lauacrorum refouere caldoribus, & superis ducunt lauationū esse mūditias gratas. Vindemiamus nos homines; & deos rentur & credunt suas ducere atq. agitare vindemias. dies nobis natalitij sunt; & potentias cælites, dies autumant habere natales. Quòd si possent adscribere valetudines, ægritudines, & corporales dijs morbos, non dubitarent eos lienosos, lippulos, atq. enterocelicos dicere, eo quòd ipsi & lienosi, & lippi sunt sæpe, & ingentium herniarū magnitudine ponderosi. Age nunc summatim, quoniam sermo prolatus est & perductus in hæc loca, singulorum partium oppositionibus comparemus, vtrum ne vos melius rebus de superis sentiatis, an potius nos multo & honoratius opinemur & rectius, quodq. rei diuinæ suam præstet atq. attribuat dignitatē. Ac primum vos deos, quos in rerum natura vel arbitramini

esse,

[1] sessione

esse, vel creditis, quorumq. in templis omnibus simulacra constituistis & formas, profitemini esse natos, & ex masculorum feminarumq. seminibus conuentionũ progenitos lege. At vero nos contra, si modo dij certi sunt, habentq. huius nominis auctoritatem, potentiam, dignitatem, aut ingenitos esse censemus (hoc enim religiosum est credere) aut si habent natiuitatis exordium, Dei summi est scire, quibus eos rationibus fecerit, aut sæcula quanta sint, ex quo eis attribuit perpetuitatem sui numinis inchoare. Vos habere sexus deos, aliosq. ex his mares, feminini generis alios esse censetis: nos potentias cælites discretas esse sexibus abnegamus, quoniam discrimen huiusmodi terrenis animantibus datum est, quas coire, quas generare auctor voluit rerum, substituendis per libidinem prolibus. Vos hominum similitudinem gerere, & mortalium vultibus existimatis esse formatos: nos effigies remur submotas esse ab his longe, quoniam forma mortalis est corporis, & si forte est vlla, comprehendere neminem posse indubitabili asseueratione [1] iuramus.] A vobis artificia singuli opificum more habere perhibentur: ridemus cum audimus nos ista; quoniam dijs artes necessarias ducimus arbitramurq. nõ esse, [2] &] eas constat & liquidum est paupertatis ad subsidiũ comparatas. [3] Discordiarum] alios ex his vos, alios dicitis qui pestilentias irrogent, alios qui amores, qui furias, alios vero qui præsint bellis, & sanguinis effusione lætentur: at [4] vero] nos contra ab ingenijs numinum iudicamus esse [5] disiunctas,] aut si sunt qui hæc mala miserrimis inferant subijciantq. mortalibus, ab deorum contendimus procul esse natura, nec sub huius nominis prædicatione ponendos. Irasci & perturbari vos numina, ceterisq. animorum affectibus mancipata esse atq. obnoxia iudicatis: nos huiusmodi motus alienos existimamus ab his esse. sunt enim ferocium generum, & mortalitatis [6] obeuntibus] functiones. Vos pecorum sanguine, vos cædibus, & mactationibus hostiarum gaudere, lætari, & in gratiam cum hominibus remini offensionibus redire sopitis: nos amorem sanguinis nullum esse in cælitibus ducimus, nec esse tam duros, vt miserorum animantium cæde saturatas abijciant iras. Vos mero, vos

ture,

1 firmamus. vel, iudicamus,

2 quòd. vel, quas constat

3 Discordias

4 hæc

5 disiunctas,

6 obeuntium

ture, honorem arbitramini dijs addi,& eorum augeſcere dignitates: nos monſtrum & prodigium iudicamus, quòd quiſquam hominum [1] credit] aut auguſtiorem fieri deum fumo, aut ex roribus exiguis vini, ipſum ſibi ab hominibus ducere ſatis ſanctè atq. honorifice ſupplicatum. Vos æris tinnitibus, & tibiarum ſonis, vos equorum curriculis, & theatralibus ludis perſuaſum habetis deos & delectari,& affici, iraſq. aliquando conceptas eorum ſatisfactione [2] molliri:] nos inconueniens ducimus, quinimmo incredibile iudicamus, eos qui gradibus mille genus omne virtutum perfectionis tranſierint ſummitate, in voluptatibus habere, atq. in delicijs eſſe res eas, quas homo ſapiens rideat, & quæ non alijs videantur continere aliquid gratiæ, quàm infantibus paruulis, & triuialiter & populariter inſtitutis. Hæc cum ita ſe habeant, cumq. ſit opinionum tanta noſtrarum, veſtrarumq. diuerſitas; vbi aut nos impij, aut vos pij; cum ex partium ſenſibus pietatis debeat, atq. impietatis ratio ponderari? Non enim ſimulacrum qui ſibi aliquod conficit quod pro deo veneretur; aut qui pecus trucidat innoxium, ſacriſq. incendit altaribus, is habendus eſt rebus deditus eſſe diuinis. Opinio religionem facit, & recta de dijs mens: vt nihil eos exiſtimes contra decus [3] promptæ] ſublimitatis appetere. Cum enim cũcta quæ his dantur, ſub oculis hic noſtris videamus abſumi, quid ad eos aliud ab nobis dicendum eſt peruenire, niſi opiniones dijs dignas,& eorum conuenientiſſimas nomini? Hæc ſunt dona certiſſima, ſacrificia hæc vera. nam pulticulæ, tura cum carnibus, rapacium alimenta ſunt igniũ, & parentalibus coniunctiſſima mortuorum. Sed * dij immortales nequeunt (inquitis) iraſci; neq. vllis animorum affectibus eorum quatitur concutiturq. natura; quid hiſtoriæ ſibi volunt, quid annales, quorum in conſcriptionibus legimus nonnullis offenſionibus deos motos, peſtilentias, ſterilitates, ac frugum inopias, aliaq. intuliſſe ciuitatibus, nationibusq. diſcrimina: eoſq. rurſus ſacrorum ſatisfactione placatos, indignationum poſuiſſe feruores,& in habitum lætiorẽ ſtatum cæli, tempeſtatumq. mutaſſe? Quid terrarum fremitus, quid motus, quos eſſe accepimus factos, quòd eſſent acti per indiligentiam ludi, nec

[1] credas
[2] mollire
[3] præſumptæ
6

di,nec

di, nec ad ſuam formam condicionemq. curati? inſtauratis his tamen, & curioſa obſeruatione repetitis, ſuperorum conquieuiſſe terrores, & ad hominum curam, familiaritatemq. reuocatos? Quoties vatum iuſſis, haruſpicumq. reſponſis poſtquam diuina res facta eſt, & ex gentibus tranſmarinis acciti dij quidam, delubraq. his facta, & in altioribus columnis ſigna quædã & ſimulacra ſunt conſtituta: & imminentium auerſi ſunt periculorum metus, & grauiſſimi hoſtes pulſi, & amplificata res publica eſt & victoriarum frequentibus gaudijs, & prouinciarum poſſeſſione complurium? Quod vtiq. non fieret, ſi ſacrificia, ſi ludos, ceteroſq. aſpernarentur dij cultus: neq. ſe honorari eorum procurationibus ducerent. Si ergo his datis calor omnis numinum indignatioq. frigeſcunt, vertunturq. in proſpera ea quæ videbantur afferre terrores, manifeſtum eſt hæc omnia non ſine cælitum fieri voluntate, & quòd ea tribuantur a nobis, inaniter & cum tota imperitia reprehendi. Ventum eſt ergo, dum loquimur, ad ipſum articulum cauſæ, ventum rei ad cardinem, ventum ad veram, atq. ¹ adiunctiſſimam] quæſtionem; in quam conuenit, vt debeamus inſpicere, formidine ſuperſtitionis amota, & gratificatione depoſita, verum ne hi dij ſint, quos ſæuire aſſeueratis offenſos, reddiq. * ſacrificijs mites; an ſint longe aliud, & ab huius vi debeant & nominis & potentiæ ſegregari. Non enim imus inficias in annalium ſcriptis contineri hæc omnia, quæ ſunt a uobis in oppoſitione prolata: nam & ipſi pro modulo, ingenijq. pro captu, & legimus * & eſſe ² poſitum] ſcimus, ludis quondam ipſis Circenſibus, qui Ioui maximo fierent, patremfamilias quendam, antequam inciperent res agi, ſeruum peſſime meritum per Circi aream mediã tranſduxiſſe cæſum virgis, & ex more multaſſe poſt patibuli pœna. Ludis deinde iam terminatis, profligatiſq. curriculis, non multi poſt temporis ſpatium ciuitatem occœpiſſe peſtilentia vaſtari. Cumq. dies adderet malũ malo grauius, cateruatim & populus interiret; ruſticulo cuidam ſorte humilitatis obſcuro Ioue per inſomnium dixiſſe, vti ad conſules ³ ſuaderet,] præſulem † ſibi diſplicuiſſe monſtraret, poſſe melius fieri ciuitati, ſi ludis ſua religio redderetur, & ex integro rurſus curioſa obſeruatione

¹ ad iuſtiſſimã
* ludis &
* hæc eadem,
² poſita
³ vaderet,
† Cicero, & Liuius, præſultorẽ habent. Plut. ὀρχηστὴν. Gloſſar. præſultor ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς ὀρχούμενος.

tione procederent. Quod cum ille facere minime curasset, vel quòd esse vanum suspicaretur insomnium, nullãq. habiturum apud audituros fidem: vel quòd ingenitæ humilitatis memor, potestatis tantæ fugeret & formidaret accessum: [1] contatori] redditum inimicum Iouem, filiorum obitus irrogauisse pro pœna. Mox cum & ipsi proprium minaretur interitum, ni præsulis pergeret nuntius improbati: obeundi formidine territatum, cum iam & ipse contactus pestilentiæ flagraret incendio; de sententia propinquorum perlatum ad curiã patrum, insomnijq. exposita visione, flammas euolatisse contagij. Ludorum deinde instauratione decreta, & spectaculis adhibitã grauem curam, & priorem populo redditam sanitatem. Sed neq. illud æque nos negabimus scire, temporibus quondam ciuitatis & reipublicæ duris, vel quæ lues infesta faciebat continua populum contage conficiẽs; vel quæ hostes validi, & ad periculum libertatis auferendæ præliorũ prosperitate iam proximi: iussis & monitis vatum transmarinis ex gentibus quosdam deos accitos, magnificisq. honoratos templis, & luis sedasse flagrantiam, & viribus hostium fractis frequentissime triumphatum, & auctos Imperij fines, innumerasq. prouincias sub leges vestri cecidisse dominatus. Sed neq. hoc nostram conscientiam fugit lectum & positum, ictum cum esset Capitolium fulmine, multaq. in hoc alia; Iouis etiam simulacrum, sublimi quod in culmine stabat, suis esse ab sedibus prouolutum. Responsum deinde ab haruspicibus editum, res sæuas, tristissimasq. portendi: ab incendijs, cædibus, ab legũ interitu, & ab iuris occasu, maxime tamen ab domesticis hostibus, atq. ab impia coniuratorum manu. Sed flecti hæc posse, immo aliter publicari scelerata non posse consilia, nisi Iuppiter rursus altiore in culmine figeretur, oriẽtalem conuersus ad cardinẽ, radijsq. oppositus solis. Adfuisse dicto fidem: nam [2] subrepto] culmine, conuersoq. ad solem signo, patuisse res abditas, & reserata in maleficia vindicatum. Habent quidẽ miraculi speciem, quinimmo habere creduntur cuncta ista quæ dicta sunt; si ita, vt sunt prompta, humanum veniant ad auditum: nec diffitemur inesse his quiddã, quod in prima positum (quemadmodum dicitur) fronte, [3] perstringere] aures possit, & veritatis

[1] cunctatori
[2] subrecto
[3] præstringere

ritatis similitudine circumuenire. Ceterum si penitus intueri res factas, personas, & personarum volueris voluntates, nihil esse reperies dijs dignum, & quod sæpe iam dictum est, quod ad huius nominis speciem, dignitatemq. referatur. Quis est enim primum, qui deum illum fuisse credat, qui currentibus frustra delectaretur equuleis, euocariq. se genere hoc ludicri iucundissimum duceret? Immo illum fuisse quis est qui assentiatur Iouem, quem deũ principem dicitis, & rerum quæcumq. sunt, conditorem: qui spectatum proficisceretur e cælo cantherios de velocitate certantes, replicantes gyros septem: & quos dissimiles ipse corporum esse in mobilitate voluisset, eos tamen gaudere transire, transiri, pronos & cernuos ruere, cum curribus resupinos verti, trahi alios * cruribus & claudicare præfractis; & ineptias nugis & crudelitatibus mixtas summis in voluptatibus habuisse, quas homo quiuis lautus, nec ad studium plenæ grauitatis ac ponderis eruditus, puerilia duceret, atq. aspernaretur vt ludicra? Quis est, inquam, qui credat (repetamus vt assidue hanc vocẽ) generis eum fuisse diuini, qui quoniam ludis actus per Circi est spatium meritorum pœnas & supplicia redditurus, ira exacerbatus ardesceret, seseq. ad vires accingeret vltionis? Si enim nocens seruus, atq. illa fuerat animaduersione puniendus, qui debuit Iuppiter indignatione aliqua commoueri, cum ageretur iniuste nihil, immo cum nocens caput pœnis conuenientibus plecteretur? Sin autem immunis ab scelere, neq. vlli obnoxius crimini, vitiosi præsulis ipse fuit in causa, cui cum subuenire potuisset, non fecit, immo ipse quæsiuit, & pati quod improbabat, & ab alijs pœnas suæ permissionis exigere: & cur læsum deinde illo se questus est & prænuntiauit in præsule, quia crucis ad pœnas per Circi actus est medium virgis dilaceratus & flagris? Et quid ex hoc facto labis potuit & fœditatis effluere, quod aut Circum faceret minus purum, aut Iouem contaminatum, cum per exigua momenta, per puncta, tot in orbe conspiceret millia mortis in generibus varijs, & cruciatibus interire diuersis? Ante (inquit) est actus, ludi quàm inciperent confici. Si sacrilego pectore, religionisq. contemptu, est vt ignoscere debeamus Ioui indignanti se spretum, nec Circensibus proprijs

* debiles.

propriis sollicitiorem adhibitam curam. Sin autem errore, vel casu, latens illud non est animaduersum & cognitũ vitium, non ne fuerat rectum, Iouiq. conueniens, vt humanis ignosceret lapsibus, & imprudentiæ cæcitatem veniali concessione donaret? Sed vindicanda res fuit. Et post hæc aliquis fuisse illum deum credet, qui puerilis incuriã ludicri, ciuitatis vltus est & persecutus interitu? grauitatis ac ponderis aut vllius habuisse constantiæ firmitatẽ, qui vt sibi ex integro voluptatis in gaudia curreretur, venenatam in perniciem aeris haustus vertit, & pestilentiã, morbos, stragem mortalitatis [1] indixit?] Si ludorum exhibitor magistratus minus curauit ediscere, quis nã esset illo die Circi actus per medium, contractaq. est ex hoc culpa; quid infelix commeruerat populus, vt aliena delicta capitis sui dissolueret pœnis, pestilentibusq. contagijs crudeliter expelleretur è vita? Immo quid feminarum genus, quas ab negotijs publicis condicio fragilitatis excepit? Quid [2] adulteræ,] virgines, quid pueruli fecere pusiones? Quid deniq. adhuc parui nutricum sub alimonia constituti, vt in eos immitteretur par & vna sæuitia; priusq. acerbitatem mortis, quàm dulcedinem aliquam perciperent luminis? [3] Sibi] Iuppiter ludos scrupulosius fieri restituiq. quærebat, si fideliter [4] redderet] suam populo sanitatem, nec malum quod fecerat, [5] prorogaret], vlterius, [6] & augeret:] non ne rectius fuerat Consulem [7] vt] ad ipsum veniret, sacerdotũ ad aliquem publicorũ, Pontificem maximum, aut ad Flaminem suum Dialem, eiq. per somnium & præsulis vitium, & funesti causam temporis indicaret? Quæ fuerat ratio, vt ruri hominem suetum, obscuritate incognitum nominis, vrbanarum inscium rerũ, quid sit præsul fortasse nescientem, voluntatis suæ [8] diligeret] nuntium, & expetitæ satisfactionis auctorem? Quem si vtiq. sciebat (diuinus modo si fuerat) tergiuersatorem in obsequio futurum, nõ ne fuerat pronius & deo conueniens, mentem hominis vertere, & parendi subigere voluntatem; quàm vias aggredi sæuiores, & latrocinij ritu sine vlla passim ratione sæuire? Si enim rusticus, senior, inexpeditus in rebus obeundis, cunctabatur in re iussa causis superioribus retardatus, quid infelices eius commeruerant liberi, vt in eos ira & indignatio

1 induxit
2 adultæ
3 Si
4 reddere
5 prorogare
6 augere;
7 aut
8 deligeret

verteretur,offensasq. alterius luminis sui spoliatione pen sarent?Et quisquam est hominum qui fuisse illum deum credat tam iniustum,tam impium, nec mortaliũ saltem constituta seruantẽ,apud quos nefas haberetur magnũ, alterum pro altero plecti,& aliena delicta aliorum ceruicibus vindicari? Sed & ipsum fecit pestilitatis sæuitia comprehendi.Non ne ergo præstãtius,quinimmo æquius fuerat,si hoc esse videbatur faciendum, vt ab ipso patre terror coercitionis inciperet, apud quem causa tanti fuerat motus,& in obeundo cessatio, quàm in eius dolorem vim liberis facere,& innoxias vrere atq.abolere personas? Quæ nam illa sæuitia crudelitatis fuit? quæ tanta, vt extincta sobole,intestinis periculis post territăret patrem? Quod iamdudum si facere,id est, loco priore voluisset;nec germanitas conficeretur innoxia, & voluntas numinis cognosceretur offensa. At enim completo annuntiationis officio, statim morbus euanuit, & sanitati homo est continuo restitutus. Et quid habet admirationis res ista,si malum quod inspirauerat, [1] retulit:] seseq. [2] in alia] ostentatione iactauit? Quòd si penitus res pendas, magis illa crudelitas,quàm beneficium salutis fuit: siquidem hominem miserũ,& interire post filios cupientem,non gaudia seruauit ad vitæ,sed vt suam solitudinẽ disceret,& orbitatis cruciamenta sentiret. Consimili ratione per alias ire licebit historias, & ostendere in his quoq. longe aliud, quàm esse dij debeant, de his ipsis dici,& earum in expositionibus indicari: velut in hac ipsa, quam deinceps ponam,vna ei, duabusve coniunctis; fastidium ne immoderatione pariatur. * [Non imus inficias in annalium scriptis contineri hæc omnia, quæ sunt a vobis in oppositione prolata: nam & ipsi pro modulo, ingenijq. pro captu,& legimus hæc eadem, & esse posita scimus:sed quæstionis in hoc summa est,vtrum ne hi dij sint,quos sæuire asseueratis offensos, reddiq. ludis & sacrificijs mites;an sint longe aliud,& ab huius vi debeant & nominis & potentiæ segregari. Quis est enim primũ, qui eos deos existimet,aut esse qui credat,qui motibus & saltationibus scenicis,qui cantherijs frustra currentibus, voluptatũ soluuntur in gaudia, ineptas & frigidas actiones spectatum proficiscuntur e cælo?offendiq. se doleãt, & suis

[1] repulit:
[2] inani. vel, mali

* Hæc habẽtur T.

& suis honoribus derogatum, si paulisper constiterit [1] lydius,] aut tibicen modice interquieuerit fessus ? qui præsulem sibi displicuisse pronuntient, si per Circi medium pergat nocens aliquis, meritorum pœnas & supplicia redditurus? Quæ si penitus cuncta & sine vlla gratificatione cernantur, non tantum ab dijs esse reperientur aliena, verum ab homine quouis lauto, nec ad summos apices grauitatis ac ponderis instituto. Quis est enim primum deos illos qui existimet fuisse, aut esse qui credat, qui nocendi habeant, sæuiendiq. naturam, easq. abiiciant rursus cyatho vno sanguinis, & turis suffitione molliti? Qui motibus scenicis, & saltationibus histrionum festos dies [2] dicant,] & hilaritatis plenissimas voluptates? qui canthe rios frustra & sine vlla ratione currentes spectatum proficiscantur è cælo: gaudeantq. ex his alios transiri, pronos & cernuos ruere, cũ curribus resupinos verti, trahi alios debiles, & cruribus claudicare præfractis? qui præsulẽ sibi displicuisse [3] pronuntietur?] si per Circi medium pergat nocens aliquis meritorum pœnas & supplicia redditurus? qui offendi se doleãt, & suis honoribus derogatum, si paulisper constiterit lydius, interquieuerit tibicen fessus, puer ille matrimus decidat fortuito alicuius instabili tate prolapsus ? Quæ si penitus cuncta, & sine vlla partiũ gratificatione pendantur, non tantum longe, longeq. ab dijs esse reperiuntur aliena, verum à quouis homine sentiente communia, nec ad studium veri rationum cognitionibus erudito. *] Post aduectos (inquitis) transmarinis ex gentibus deos quosdam, postq. condita his tẽpla, post cumulatas sacrificijs aras, male habens sese recreatus conualuit populus, & pestilentes morbi inducta sinceritate fugerunt. Qui (effamini) dij quæso? Aesculapius (inquitis) Epidauro bonis deus valetudinibus præsidens; & Tiberina in insula cõstitutus. Si esset nobis animus scrupulosius ista tractare; vobis ipsis obtineremus auctoribus minime illum fuisse diuum, qui conceptus & natus muliebri aluo esset; qui annorum gradibus ad eum finẽ ascẽ disset ætatis, in quo illum vis fulminis (vestris quemadmodum litteris continetur) & vita expulisset & lumine. Sed quæstione ab ista discedimus: Coronidis filius sit, vt vultis, ex immortalium numero, & perpetua præditus su-

[1] ludius,

[2] ducant,

[3] pronuntient,

blimitate cælesti. Ex Epidauro tamen quid est aliud allatum, nisi magni agminis coluber? Fidem si annalium sequimur, & exploratam eis attribuimus veritatem, nihil (vt conscriptum est) aliud. Quid ergo dicimus? Aesculapius iste quem prædicatis, deus præstans, sanctus deus, salutis dator, valitudinum pessimarũ propulsator, prohibitor, & extinctor, serpentis est forma & circumscriptione finitus; per terram reptans, cœno natis vt vermiculis mos est, solum mento radit & pectore, tortuosis voluminibus se trahens, atq. vt pergere prorsus possit, partem sui postremam conatibus prioris adducit. & quoniam legitur vsus cibis etiam, quibus vita in corporibus immoratur, habet patulas fauces, quibus cibos transuoret oris hiatibus appetitos: habet receptaculum ventris, & vbi mansa & vorata dequoquat viscera, sanguis detur vt corpori, & viribus redintegratio subrogetur. habet & extremos tramites, per quos immunda fæx eat, auersabili corpora fœditate deonerans. Si quando mutat loca, & ab alijs transgredi in alias regiones parat, non vt deus ob scure per cæli euolat sidera, punctoq. in tẽporis vbi causa postulauerit, sistitur: sed velut animal brutum, vehiculum quo sustineatur, petit: vndas pelagi vitat; atq. vt tutus possit incolumisq. præstari, cum hominibus nauem ascendit, & ille publicæ sanitatis deus, fragili se ligno, & tabularum compagibus credit. non arbitramur euincere atq. obtinere vos posse, Aesculapium illum fuisse serpentem: nisi hunc colorem volueritis inducere, vt in anguem dicatis conuertisse se deum, quo mentiri se posset, 1 quis nam esset, aut quales homines] intueri. Quod si fuerit a vobis dictum, quàm infirmiter, inualideq. 2 dicatur,] ipsa rerũ inæqualitas indicabit. Si enim se deus videri ab hominibus euitabat, nec in forma serpentis velle debuit conspici, cum in qualibet forma non ab ipso se alius, sed ipse esset futurus. Sin autem intenderat cernendum se dare, non debuit oculorum negare conspectui; cur non talem videri se præbuit, qualem sciebat se esse, qualemq. se nouerat sui numinis in potentia contineri? Erat enim hoc potius, multoq. præstantius, augustæq. conueniens dignitati, quàm fieri belluam, horrentisq. animalis in similitudinem verti; & dare ambiguis contradi

1 nec quis nã, aut qualis possent homines
2 dicatur,

traditionibus locũ, esset ne verus deus, an nescio quid aliud, longeq. ab supera sublimitate seiunctum. Sed si deus (inquit) non erat, cur e naui postquam extulit sese, Tiberinam ad insulã repsit: nusquam statim comparuit, & videriet vt ante desijt? Possumus enim scire, vtrum ne aliquod obstaculum fuerit, cuius sese obiectu atq. oppositione protexerit, an hiatus aliquis? Vos pronuntiate, vos dicite, quid nam illud fuerit, aut cui nam rerum generi debuerit applicari, si personarum officia sunt certa certarũ vestra. Cum res ita sit, deq. vestro numine, vestraq. & religione tractetur, vestrũ est potius edocere, vestrũq. monstrare, quid illa res fuerit, nostras velle quàm exaudire sententias, nostraq. expectare decreta. Nam nos quidem quid aliud possumus dicere, nisi quod fuit, & visum est: quod historiæ prodidere omnes, & oculorum sensibus est comprehensum? Hanc tamen scilicet colubrã validissimi corporis, & prolixitatis immensæ: aut si nomen hoc sordidũ est, anguẽ [1] dicimus,] serpentẽ [2] nominitamus:] aut si quod aliud nobis vsus vocamen obtulerit, aut ampliatio sermonis effinxerit. Si enim repsit vt coluber, non pedibus se ferens, neq. suas subexplicans itiones, sed ventre nixus, ac pectore: si ex materia formatus carnis longitudinem porrigebatur in lubricam: caput si habuit, atq. caudam: si [3] oblita] squamis terga, si macularum suffectionibus varia; si os dentibus horridum, & ad infligendos instructum morsus: quid aliud possumus, quàm generis eum dicere fuisse terreni? quamuis fuerit immanis, & nimius, quamuis illum ab Regulo exercitus vi cæsum longitudine corporis & roboris anteiret. Sed aliud nos remur, & labefacimus & destruimus veritatem. Ergo vestrum est explicare [4] quid] nam ille fuerit, vel cuius generis, nominis & qualitatis cuius. Nam deus esse quì potuit, cum haberet ea quæ diximus, quæ dij habere non debent, si cogitant dij esse, & vocaminis huius eminentiam possidere? Tiberinam postquam ad insulam repsit, nusquã continuo apparuit: qua ex re numen fuisse monstratur. Possumus enim scire, vtrum ne istic aliquod rei fuerit alicuius obstaculum, cuius sese obiectu atq. oppositione protexerit, an hiatus aliquis, aut ex molibus inæqualiter aggeratis successus quidã & fornices,

1 dicamus, 2 nominitemus: 3 obsita 4 quis

in quos intulit se raptim circumscripto tuentium visu? Quid enim si flumen transiliuit: quid si transnatauit? 1 Argumentatio flaccida est ea re suspicari: quid si siluarum densitatibus se dedit,] deum illum fuisse serpentē, quòd ab oculis sese properata omni festinatione subtraxit, cum deū non fuisse eadē rursus possit argumentatione monstrari? Sed si deus præsens anguis ille non fuit, cur post illius aduentum pestilentiæ vis fracta est, & populo salus reddita Romano? Referimus & nos contra: Si ex libris fatalibus, vatumq. responsis inuitari ad Vrbē deus Aesculapius iussus est, vt ab luis contagio, morbisq. pestilentibus tutam eam incolumemq. præstaret, & venit non aspernatus, vt dicitis, colubrarum in formam conuersus: cur toties 2 Roma] ciuitas mali huius afflicta est millibus? Cum enim deus accitus in hoc esse dicatur, vt omnino omnes causas, quibus pestilentia conflabatur, auerteret; sequebatur vt ciuitas intacta esse deberet, flatuq. a noxio immunis semper innocuaq. præstari. Atquin videmus (vt superius dictum est) sæpenumero his morbis cursus eam vitæ habuisse funestos: nec dispendijs leuibus esse populi fractas debilitatasq. virtutes. Vbi ergo Aesculapius fuit, vbi ille promissus oraculis venerabilibus? Cur templa post condita, sibiq. exædificata delubra, diutius habere perpessus est benemeritas ciuitates luem, cum in id esset accitus, vt & malis mederetur instantibus, nec fineret in futurum tale aliquid quod metueretur, irrepere? Nisi forte aliquis dicet, minoribus & consequētibus sæculis idcirco dei talis defuisse custodiā, quòd impijs iam moribus, & improbabilibus viueretur: opem autem contulisse maioribus, quòd innoxij fuerint, & ab omni scelerum contagione dimoti. Quod ratione cum aliqua & audiri forsitan potuisset, & dici, si aut temporibus priscis omnes essent vsq. ad vnum boni: aut sequentia tempora malos omnes generarent, & nulla diuersitate discretos. Cum vero res ita sit, vt in magnis populis, nationibus, quinimmo & in ciuitatibus cunctis mixtum sit humanum genus naturis, voluntatibus, moribus; tamq. potuerint in prioribus sæculis, quàm in nouellis ætatibus boni simul, maliq. existere: stultum satis est dicere, propter malitias posteros auxilia numinum nō meruisse

1 quid si siluarū densitatib. se dedit? Argumentatio flaccida est ea re suspicari,

2 Romana

fuisse mortales. Si enim propter malos sequentium sæcu lorum boni non sunt protecti temporum nouellorum, & propter antiquos malos boni æque maiores non debuerant merere beneuolentiam numinum. Sin propter bonos priscos mali etiam conseruati sunt prisci, & propter bonos minores, ætas debuit sequens, quamuis esset improbabilis, protegi. Aut ergo iam fracta atq. imminuta vi morbi, anguis ille perlatus famam conseruatoris assumpsit, cum nihil omnino commoditatis attulisset: aut fatalia dicenda sunt carmina multum veris aberrauisse præsagijs, cum remedium ab his datum non deinceps cunctis, sed auxilio fuisse vni tantum reperiatur ætati. Sed & Magna (inquitis) Mater accita ex Phrygio Pessinunte, iussis consimiliter vatum salutaris populo, & magnarum causa lætitiarum fuit. Nam & diu potens hostis ab Italiæ possessione detrusus est, & gloriosis illustribusq. victorijs decus Vrbis restitutum est pristinum, & Imperij fines longe lateq. porrecti, & innumeris gentibus, ciuitatibus, populis, libertatis ius raptum est, & iugum seruitutis impositum; multæq. res aliæ foris domiq. perfectæ, ineluctabili firmitate gentis nomen, maiestatemq. fundarunt. Si verum loquuntur historiæ, neq. vllas inserunt rerū conscriptionibus falsitates, allatum ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine vlla impressione qui posset; coloris furui, atq. atri, angulis prominentibus inæqualis; & quem omnes hodie ipso illo videmus in signo oris loco positum, indolatum, & asperum, & simulacro faciem minus expressam simulatione præbentem. Quid ergo dicemus? Annibalem illum Pœnum, hostem potentem ac validum, sub quo anceps & dubia res Romana contremuit, & magnitudo trepidauit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem ac timidum, suiq. esse dissimilem fecit? Et quod rursus exiliuit ad imperij columen, & regium principatum, nihil consilijs actum est, nihil hominum viribus, nec ad reditum sublimitatis antiquæ tot tantisq. ab ducibus quidquam est scientia militari, aut rerum experientia collatum? Lapis alijs vires, alijs roboris infirmitatem dedit: hos secundis præcipitauit

ab rebus, aliorum extulit ſtratas deſperatione fortunas? Et quis hominum [1] credet] terra ſumptum lapidem ſen ſu agitabilem nullo, fuliginei coloris atq. [2] atri corporis Deum] fuiſſe Matrē? aut [3] qui] rurſus accipiat (hoc enim ſolū reſtat) numinis alicuius habitaſſe in ſilicis fragmentis [4] more] ſubiectam, veniſq. in eius abſtruſam? Et vnde parta victoria eſt, ſi Peſſinuntio lapidi nullum inerat numen? Sedulitate poſſumus dicere, ac virtute pugnantium, vſu, tempore, conſilio, ratione, fato etiam poſſumus, & reciproca varietate fortunæ. Sed ſi auxilio lapidis res facta eſt melior, & felix recuperata victoria eſt, vbi nam mater Phrygia tempore illo fuit, cum tot, tantisq. exercitibus cæſis inclinata eſt res ſumma, & ad vltimæ labis periculum venit? Cur non minaci fortiter ſe obtulit? Cur impetus tantos belli non prius fregit ac repulit, quàm immanes inciderent plagæ, quibus omnis effunderetur ſanguis, & exhauſtis rueret vita ipſa pæne vi talibus? Aduecta enim nondum, nec [5] pauorem] fuerat vt commodaret, rogata. Sed bonus auxiliator numquā rogari ſe poſcit, ſpontanea ſemper opitulatione ſubueniens. Hoſtem pellere ac fugare non potuit, multo adhuc mari, terriſq. habitabilibus diſcreta. Sed deo (ſi deus eſt) longum nihil omnino eſt, cui punctum terra eſt, & ſub nutu omnia conſtituta. Sed fuerit præſens, vt expoſcitis credi, illo ipſo numen in lapide: & mortaliū quiſquam eſt, quamuis ille ſit credulus, & facillimas aures quibuſlibet fictionibus præbeat, qui eam iudicet fuiſſe aut tempore illo deam, aut hodie dici appellariq. debere? quæ modo hæc appetat, modo illa depoſcat, ſuos deſerat, faſtidiatq. cultores: prouincijs ab humilioribus migret, potentioribus populis, ditioribusq. ſe iungat. Verum bellicas res amat, interq. eſſe deſiderat pugnis, cædibus, mortalitatibus, & cruori. Si deorū eſt propriū (ſi modo ſunt veri, & quos deceat nuncupari vi vocis iſtius, & potentia numinis) nihil facere malitioſe, nihil iniuſte, hominibusq. ſe cunctis vna & parili gratia ſine vlla inclinatione præbere: generis eam fuiſſe diuini quiſquam ne hominum *, aut habuiſſe æquitatem dijs dignam, quæ humanis ſeſe diſcordijs inſerens, aliorum opes fregit, alijs ſe præbuit exhibuitq. fautricem; libertatem his

[1] credat
[2] atri, Deum
[3] quis
[4] molem. vel. maieſtatem
[5] fauorem.
* credat.

his abstulit, alios ad columen dominationis erexit: quæ vt vna ciuitas emineret in humani generis perniciem nata orbem subiugauit innoxium.

* * * *

Videntur deesse nonnulla.

Arnobij aduersus gentes libri septimi & vltimi finis.

M. MINV-

M. MINVCII FELICIS
OCTAVIVS.

COGITANTI mihi, & cum animo meo Octauij boni & fideliſſimi contubernalis memoriam recenſenti, tanta dulcedo & affectio hominis inhæſit, vt ipſe quodãmodo mihi viderer in præterita redire, non ea quæ iam tranſacta & decurſa ſunt recordatione reuocare. Ita eius contemplatio, quantum ſubtracta eſt oculis, tantum pectori meo, ac pæne intimis ſenſibus implicata eſt. Nec immerito diſcedens vir eximius & ſanctus, immenſum ſui deſiderium nobis reliquit: vtpote cum & ipſe tanto noſtri ſemper amore flagrauerit, vt & in ludicris & ferijs, pari mecum voluntate concineret: eadem vellet, vel nollet: crederes vnam mentem in duobus fuiſſe diuiſam. Sic ſolus in amoribus conſcius ipſe, ſocius in erroribus: & cum diſcuſſa caligine de tenebrarũ profundo in lucem ſapientiæ & veritatis emergerem, non reſpuit comitem, ſed quod eſt glorioſius

1 præcucurrit. [1] præcurrit.] Itaq. cum per vniuerſam conuictus noſtri & familiaritatis ætatem mea cogitatio volueretur, in illo præcipue ſermone eius, mentis meæ reſedit intentio, quo

2 tum Cæciliũ ſuperſtitioſis vanitatibus etiam [2] nunc] inhærentem, diſputatione grauiſſima ad veram religionem reformauit. Nam negotij, & viſendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, coniuge, liberis, & quod eſt in

3 adhuc innocentibus, 4 loquela 5 dulciore. liberis amabilius, [3] adhuc annis innocentibus,] & adhuc dimidiata verba tentantibus, [4] loquelam] ipſo offenſantis linguæ fragmine [5] dulciorem.] Quo in aduentu eius non poſſum exprimere ſermonibus, quanto, quàmq. impatienti gaudio exultauerim: cum augeret maxime lætitiam meam amiciſſimi hominis inopinata præſentia. Igitur poſt vnum & alterum diem, cum iam & auiditatem deſiderij frequens aſſiduitatis vſus impleſſet; & quæ per abſentiam mutuam de nobis neſciebamus, relatione alterna comperiſſemus, placuit Oſtiam petere amœniſſimã ciuitatem, quòd eſſet corpori meo ſiccandis humoribus

de ma-

de marinis lauacris blanda & apposita curatio. sane & ad vindemiam feriæ iudiciariam curam relaxauerant. nam id temporis post æstiuam diem in temperiem semet autumnitas dirigebat. Itaq. cum diluculo ad mare inambulando litore pergeremus, vt & aura aspirans leniter membra vegetaret, & cum eximia voluptate [1] molli] vestigio cedens arena subsideret, Cæcilius simulacro Serapidis denotato (vt vulgus superstitiosus solet) manum ori admouens, osculum labijs [2] pressit.] Tunc Octauius ait: Non boni viri est Marce frater, hominem domi forisq. lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere, vt tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, & vnctos, & coronatos: cum scias huius erroris non minorem ad te quàm ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone eius medium spatium ciuitatis emensi, iam liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas velut sterneret ambulacro perfundens lenis vnda [3] tendebat.] Et vt semper mare etiã positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisq. fluctibus exibat ad terram, tamen crispis, torosisq. ibidẽ erroribus delectati perquàm sumus, cum in ipso æquoris limine plantas tingueremus, quòd vicissim nunc ad pulsum nostris pedibus [4] alluderet] fluctus, nunc relabens, ac vestigia retrahens in sese resorberet. Sensim itaq. tranquilleq. progressi, oram curui molliter litoris, iter fabulis fallentibus, legebamus. Hæ fabulæ erant Octauij disserentis de nauigatione narratio. Sed vbi eundi spatium satis iustum cum sermone consumpsimus, eandem emensi viam rursus versis vestigijs terebamus. Et cum ad id loci ventum est, vbi subductæ nauiculæ substratis roboribus, a terrena labe suspensæ quiescebant, pueros videmus certatim gestientes, testarum in mare iaculationibus ludere. Is lusus est testam teretem iactatione fluctuum leuigatam legere de litore, eam testam plano situ digitis comprehensam, inclinem ipsum, atq. humilem, quantum potest super vndas irrotare: vt illud iaculum vel dorsum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel summis fluctibus tonsis emicaret, [5] emergeret,] dum assiduo saltu subleuatur. Is se in pueris victorem ferebat, cuius testa & procurreret longius, & frequentius

[1] mollis
[2] impressit. Iob cap. xxxi. Si osculatus sũ manum meã, quæ est maxima iniquitas. & lib. iij. Regũ cap. xix. Et omne os, qđ nõ adorauit eũ osculans manũ. Apul. apol. 1. Si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorãdi gratia manum labris admouere. in Asin. lib. 4. Multi admiratione stupidi & admouentes oribus suis dexteram, priore digito in erectũ pollicẽ residente, vt ipsã prorsus deam Venerem religiosis adorationib. venerabantur. Plin. lib. 28. c. 2. In adorãdo dextram ad osculũ referimus, &c.
[3] tundebat.
[4] allideret. sed Catullus habet, alludebat, illo versu: Ipsius ante pedes fluctus salis alludebat. Homerus: ῥόχθει δὲ μέγα κῦμα ποτὶ ξερὸν ἠπείροιο. & ita legendũ in Topicis ad Trebatiũ: Quid esset litus, ita definire, qua fluctus alluderet.
[5] & mergeret,

1 exsiliret quentius [1] esiliret.] Igitur cum omnes hac spectaculi vo
luptate caperemur, Cæcilius nihil intendere, neq. de
2 dolere contentione ridere, sed tacens, anxius, segregatus [2] do-
lore] nescio quid vultu fatebatur. Cui ego: Quid hoc est
rei? cur non agnosco Cæcili alacritatem tuam illam? &
illam oculorum etiã in serijs hilaritatem requiro? Tum
ille: Iamdudum me Octauij nostri acriter angit & remor
det oratio: qua in te inuectus obiurgauit negligentiæ, vt
me dissimulanter grauius argueret inscientiæ. Itaq. pro-
grediar vlterius, de toto & integro mihi cum Octauio
res est. Si placet vt ipsius sectæ homo cum eo disputem,
iam profecto intelliget facilius esse in contubernalibus
disputare quàm conserere sapientiam, modo in istis ad
tutelam balnearum iactis, & in altum procurrentibus
petrarum obicibus residamus, vt & requiescere de itine
re possimus, & intentius disputare. Et cum dicto eius as-
sedimus, ita vt me ex tribus medium lateris ambitione
protegerent: nec hoc obsequij fuit, aut ordinis, aut ho-
noris, quippe cum amicitia pares semper aut accipiat aut
faciat: sed vt arbiter, & vtriusq. proximus aures darem, &
disceptantes duos medius segregarem. tum sic Cæcilius
exorsus est: Quamquam tibi Marce frater, de quo cum
3 qui maxime quærimus non sit ambiguum; vtpote [3] cum] di-
ligenter in vtroque viuendi genere versatus repudiaris al
terum, alterum comprobaris: in præsentiarũ tamen ita
tibi informandus est animus, vt libram teneas æquissimi
iudicis, nec in alteram partem propensus incumbas, ne,
nõ tam ex nostris disputationibus nata sententia, quàm
ex tuis sensibus prolata videatur: proinde si mihi quasi
nouus aliquis, & quasi ignarus partis vtriusq. considas,
nullum negotium est patefacere, omnia in rebus huma-
nis dubia, incerta, suspensa: magisq. omnia verisimilia,
4 minus quàm vera. Quo [4] magis] mirum est, nonnullos tædio
5 potius inuestigandæ [5] penitus] veritatis cuilibet opinioni teme
6 exploranda re succumbere, quàm in [6] explorando] pertinaci diligen-
7 immo tia perseuerare. Itaq. indignandum [7] omnibus,] indole-
8 audere
9 & hoc scendum est, [8] audire] quosdam [9] & horum] studiorum
10 nisi rudes, litterarum profanos, expertes artium, [10] etiã] sordi-
darum, certum aliquid de summa rerum, ac maiestate
decernere, de qua tot omnibus sæculis sectarum pluri-
marum

marum vsq. adhuc ipsa philosophia deliberat: nec immerito, cum tantum absit ab exploratione diuina humana mediocritas, vt neq. quæ supra nos cælo suspensa sublata sunt, neq. quæ infra terrã profunda [1] demersa sunt, aut] scire sit datum, aut scrutari permissum, aut [2] stuprari] religiosum: beati satis, satisq. prudentes iure videamur, si secundum illud vetus sapientis oraculum, nosmetipsos familiarius nouerimus. Sed quatenus indulgentes insano atq. inepto labori vltra humilitatis nostræ terminos euagamur, & in terram proiecti, cælum ipsum, & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus: vel hunc errorem saltem non vanis & formidolosis opinionibus [3] implicamus.] Sint † principia] omniũ semina natura in se coeunte densata: quis hic auctor deus? Sint fortuitis concursionibus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, & cælum licet sua materia suspenderit: licet terrã fundauerit [4] pondere,] & mare licet influxerit e liquore: vnde hæc religio, vnde formido, quæ superstitio est? Homo & animal omne quod nascitur, inspiratur, [5] attollitur] elementorum [6] vt] voluntaria concretio est: in quæ rursum homo, & animal omne diuiditur, soluitur, dissipatur. ita in fontem refluunt, & in semet omnia reuoluuntur, nullo artifice, nec iudice, nec auctore. sic congregatis ignium seminibus soles alios, atq. alios semper splendere. sic exhalatis terræ vaporibus nebulas semper adolescere; quibus densatis coactisq. nubes altius surgere; iisdem labentibus pluuias fluere; flare ventos, grandines increpare, vel nimbis collidentibus tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare: adeo passim cadunt, montes [7] irruunt,] arboribus incurrunt, sine delectu tangunt loca sacra & profana, homines noxios feriunt, & sæpe religiosos. Quid tempestates loquar varias & incertas? quibus nullo ordine, vel examine rerum omnium impetus volutatur, in naufragijs bonorum, malorumq. fata mixta, merita confusa, in incendijs interitum conuenire insontium, nocentiumque; &, cum tabe pestifera cæli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire: & cũ belli ardore sæuitur, meliores potius occumbere. In pace etiam non tantum æquatur [8] nequitia melioribus, sed &co-

1 demersa, aut
2 scrutari
3 impleamus, vel, implicemus.
† videtur abundare.
4 pondus
5 & alitur,
6 id
7 diruunt,
8 nequitia sed attollitur;

& colitur:] vt in pluribus nescias, vtrum sit eorum detestanda prauitas, an optanda felicitas. Quòd si mundus diuina prouidentia,& alicuius numinis auctoritate regeretur,numquam mereretur Phalaris & Dionysius regnũ; numquã Rutilius & Camillus exiliũ, numquã Socrates venenum. Ecce arbusta frugifera,ecce iam seges cana, iam temulenta vindemia, imbri corrumpitur, grandine cæditur: adeo aut incerta nobis veritas occultatur & premitur: aut,quod magis credendum est, varijs & lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit; quanto venerabilius ac melius antistites veritatis maiorum excipere disciplinam, religiones traditas colere, deos, quos a parentibus ante imbutus existimare quàm cognosse, familiarius adorare; nec de numinibus ferre sententiam, sed

1 qui prioribus credere: [1] quia] adhuc rudi sæculo in ipsius mundi natalibus, meruerunt deos vel faciles habere, vel reges. Inde adeo per vniuersa imperia, prouincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & deos colere municipes, vt Eleusinios Cererem, Phry-

* Magnam gas * Matrem, Epidaurios Aesculapium, Chaldæos Be-

2 Tauricos.vel. Tauros. lum, Astarten Syros, Dianam [2] Taurios,] Gallos Mercurium,vniuersa Romanos. Sic eorum potestas & auctoritas, totius orbis ambitus occupauit: sic imperium suum vltra solis vias, & ipsius Oceani limites propagauit,dum exercent in armis virtutem religiosam, dum vrbem muniunt sacrorum religionibus,castis virginibus,multis honoribus, ac nominibus sacerdotum; dum obsessi, & citra solum Capitolium capti, colunt deos, quos alius iam

3 iratus: spreuisset [3] iratos; & per Gallorũ acies mirantium superstitionis audaciam pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati: dum capti in hostilibus mœnibus adhuc ferociente victoria numina victa venerantur: dũ vndiq. hospites deos quærunt,& suos faciunt: dũ aras extruunt etiam ignotis numinibus, & manibus. Sic dum vniuersarum gentium sacra suscipiunt,etiam regna meruerunt.

4 maneat, Hic perpetuus venerationis tenor [4] mansit,] qui longa ætate non infringitur,sed augetur: quippe antiquitas cæremonijs atq. fanis tantum sanctitatis tribuere consue-

5 adstruxerat uit,quantum [5] abstruxerat] vetustatis. Nec tamen teme-

re(au-

te (ausim enim interim & ipse concedere [1], & sic] melius errare) maiores nostri aut obseruandis augurijs, aut extis consulendis, aut instituendis sacris, aut delubris dedicandis operam nauauerunt. Specta de libris memoriam, iam eos deprehendes initiasse ritus omnium religionum, vel vt remuneraretur diuina indulgentia, vel vt auerteretur imminens ira, aut vt iam tumens & sæuiens placaretur. Testis mater [2] dea,] quæ aduentu suo & probauit matronæ castitatem, & vrbem metu hostili liberauit. Testes equestrium fratrum in lacu sicut * ostenderant] statuæ consecratæ, qui [3] anhelis,] spumantibus equis atq. fumantibus de Perse victoriã eadem die qua fecerant nuntiauerunt. Testis ludorum [4] offensio Iouis] de somno plebei hominis [5] iterato:] & Deciorum deuotio rata testis est: testis & Curtius, qui equitis sui vel mole, vel honore hiatum profundæ voraginis coæquauit: frequentius etiam quàm volebamus, deorum præsentiam contempta auspicia contestata sunt. Sic Allia nomen infaustum, sic Claudi, & Iuni, non prælium in Pœnos, sed ferale naufragiũ est. Et vt Thrasymenus Romanorum sanguine & maior esset & decolor, spreuit auguria Flaminius: & vt Parthos signa repetamus, dirarũ imprecationes Crassus & meruit, & irrisit. Omitto vetera, quæ multa sunt, & de deorum natalibus, donis, muneribus: negligo carmina poetarum: prædicta etiam de oraculis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur: intende templis, ac delubris deorum, quibus Romana ciuitas & protegitur, & ornatur; magis sunt augusta numinibus incolis, præsentibus, inquilinis, quàm cultu insignia, & muneribus opulenta. Inde adeo pleni & mixti deo vates futura præcerpunt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus leuamentum: etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, quos impie per diem negamus, [6] volumus,] peieramus. Itaq. cum omnium gentium de dijs immortalibus, quamuis incerta sit vel ratio, vel origo, maneat tamen firma consensio, neminem fero tanta audacia, tamq. irreligiosa nescio qua prudentia tumescentem, qui hanc religionẽ tam vetustam, * vtilem, tam salubrem dissoluere, aut infirmare

1 esse

2 Idæa. Cicero de Haruspicum resp. Atq. illa mater Idæa. & post: Sacra ista maiores nostri adscita ex Phrygia Romæ collocauerunt: quæ vir accepit is qui est optimus a P. Ro. iudicatus, P. Scipio: femina autem quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia.

* se. vel, sicut ostendunt

3 anheli.

4 offenso Ioue

5 iteratio;

6 nolumus. vel, violamus,

* tam

firmare nitatur. Sit licet ille Theodorus Cyrenæus, vel qui prior Diagoras Melius, cui Atheon cognomen apposuit antiquitas, qui vterq. nullos deos asseuerando, timorem omnem, quo humanitas regitur, venerationemq. penitus sustulerunt: numquam tamen in hac impietatis disciplina simulatæ philosophiæ nomine atq. auctoritate pollebunt. Cum Abderitem Protagorã [1] Athenienses viri, consulte] potius, quàm profane disputantem, & expulerint suis finibus, & in contione eius scripta [2] deriserint:] quid homines (sustinebitis enim me impetum susceptæ actionis liberius exerentem) homines inquam deploratæ, [3] inclitæ,] ac desperatæ factionis grassari in deos non ingemiscendum est, qui de vltima fæce collectis imperitioribus & mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibus, plebem profanæ coniurationis instituunt; quæ nocturnis congregationibus, & ieiunijs solemnibus, & inhumanis cibis, non sacro quodam, sed piaculo fœderantur, latebrosa & lucifugax natio in publico muta, in angulis garrula, templa vt busta despiciunt, deos despuũt, rident sacra, [4] miserentur] miseri, si fas est, sacerdotum honores, & purpuras despiciunt ipsi seminudi [5] (pro] mira stultitia, & [6] incredibili] audacia) spernunt tormenta præsentia, dum incerta metuunt & futura; & dum mori post mortem timent, interim mori non timent; ita illis pauor & fallax spes solatio rediuiuo blanditur. Ac iam, vt fecundius nequiora proueniunt, serpentibus in dies perditis moribus, per vniuersum orbem sacraria ista teterrima impiæ coitionis adolescunt: eruenda prorsus hæc, & execranda consensio. occultis se notis & insignibus noscunt, & amant mutuo pæne antequam nouerint: passim etiam inter eos velut quædam libidinum religio miscetur: ac se promiscue appellant fratres, & sorores, vt etiam non insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestum. ita eorum vana & demens superstitio sceleribus gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas, maxima & varia & honore præfanda sagax fama loqueretur. Audio eos turpissimæ pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari: digna & nata religio talibus moribus. alij eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, & quasi parentis sui adorare

natu-

[1] Athenienses inconsulte
[2] deusserint
[3] inlicitæ. vel, inclinatæ.
[4] miserantur
[5] (proh
[6] incredibilis

naturam. nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio: & hominē summo supplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feralia eorum cæremonias fabulatur, congruentia perditis sceleratisq. tribuit altaria, vt id colant quod merentur. Iam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda, quàm nota est. infans farre contectus, vt decipiat incautos, apponitur ei qui sacris [1] imbuatur.] is infans a tirunculo farris superficie quasi ad innoxios ictus prouocato cæcis occultisq. vulneribus occiditur: huius (proh nefas) sitienter sanguinem lambunt, huius certatim membra dispertiunt. hac federantur hostia: hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur. hæc sacra sacrilegijs omnibus tetriora. Et de conuiuio notum est, passim omnes loquuntur, id etiā Cirtensis nostri testatur oratio: ad epulas solemni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines, & omnis ætatis. illic post multas epulas, vbi conuiuium caluit, & incestæ libidinis [2] ebrietatis] feruor exarsit, canis qui candelabro nexus est, iactu offulæ vltra spatium lineæ qua vinctus est, ad impetum & saltum prouocatur: sic euerso & extincto conscio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis inuoluunt per incertum sortis: etsi non omnes opera, conscientia tamen pariter incesti; quoniam voto vniuersorum appetitur, quidquid accidere potest in actu singulorum. Multa prætereo consulto. nam & hæc nimis multa sunt, quæ aut omnia, aut pleraq. omnium vera declarat ipsius prauæ religionis obscuritas. Cur etenim occultare & abscondere quidquid illud colunt magnopere nituntur, cum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra, numquam palam loqui, numquam libere congregari, nisi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum est, aut pudendum? Vnde autem, vel quis ille, aut vbi deus vnicus, solitarius, destitutus, quem non gens libera, non regna, non saltem Romana superstitio nouerunt? Iudæorum sola & misera gentilitas vnū & ipsi deum, sed palam, sed templis, aris, victimis, cæremonijsq. coluerunt. cuius adeo nulla vis, nec potestas est, vt sit Romanis hominibus cum sua sibi natione captiuus.

[1] imbuitur.
[2] ebrietate

ptiuus. At etiam Christiani quæ nam monstra, quæ portenta confingunt? Deum illum suum, quem nec ostendere possunt, nec videre, in omnium mores, actus omnium, verba denique, & occultas cogitationes diligenter inquirere: discurrentem scilicet, atq. vbiq. præsentē: molestum illum volunt, inquietum, impudenter etiam curiosum. siquidem adstat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec singulis inseruire possit per vniuersa districtus, nec vniuersis sufficere in singulis occupatus. Quid, quòd toto orbi, & ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium, ruinam moliuntur; quasi aut naturæ diuinis legibus constitutus æternus ordo turbetur; aut rupto elementorū omnium fœdere, & cælesti compage diuisa, moles ista, qua continetur & cingitur, subruatur. Nec hac furiosa opinione contenti aniles fabulas adstruunt & annectunt. renasci se ferunt post mortem, & cineres & fauillas: & nescio qua fiducia mēdacijs suis inuicem credunt. putes eos iam reuixisse. anceps malū, & gemina dementia: cælo & astris quæ sic relinquimus

* & vt inuenimus, interitum denuntiare: sibi mortuis * extinctis, qui sicut nascimur, & interimus, æternitatem repromittere. Inde videlicet & execrantur rogos, & damnant igniū sepulturas. quasi non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram resoluatur. nec intersit, vtrū feræ diripiant, an maria consumant: an humus contegat, an flamma subducat: cum cadaueribus omnis sepultura, si sentiunt, pœna sit: si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritate medicina. Hoc errore

1 vt re decepti beatam sibi, [1] &] bonis, & perpetem vitam mortuis pollicentur; ceteris, vt iniustis, pœnam sempiternam. Multa ad hæc suppetunt, ni festinet oratio; in-

2 labore iustos ipsos magis, nec [2] laboro,] iam docui; quamquam etsi iustos darem, culpam tamen, vel innocentiam fato

3 sententia tribui [3] sententijs] plurimorum [4] & hæc vestram] con-

4 & hæc vestra, vel, etiā vestra sensio est. Nam quidquid agimus, vt alij fato, ita vos Deo

5 addicitis. [5] dicitis.] sic sectæ vestræ non spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquum iudicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen sciscitari,

* sine corpore, an vtrum ne * cum corporibus, & corporibus quibus;

6 corpore, quod ipsis ne, an innouatis surgatur? sine corpore? sine [6] corpore

pore hoc, quod] sciam, neq. mens, neq. anima, nec vita est ipso corpore? sed iam ante dilapsum est. alio corpore? ergo homo nouus nascitur, non prior ille reparatur. & tamen tanta ætas abijt, sæcula innumera fluxerunt, quis [1] vnus, vllus ab] inferis vel Protesilai sorte remeauit horarum saltem permisso commeatu, vel vt exemplo crederemus? Omnia ista figmenta male sanæ opinionis, & inepta solatia a poetis fallacibus in dulcedine carminis lusa; a vobis [2] nimirum] credulis in deum vestrum turpiter reformata sunt. Nec saltem de præsentibus capitis experimentum, quàm vos irritæ pollicitationis cassa vota decipiant: quid post mortem impendeat, miseri dum adhuc viuitis æstimate. Ecce pars vestrum & maior, * melior, vt dicitis, egetis, algetis, opere, fame, laboratis: & Deus patitur, dissimulat; non vult, aut non potest opitulari suis. ita aut inualidus, aut iniquus est: tu qui immortalitatem posthumam somnias, cum [3] periculo] quateris, cum febribus vreris, cum dolore laceraris, non tum condicionem tuam sentis? non tum agnoscis fragilitatem? inuitus miser infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia. ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, [4] etiam] non adorandæ, sed subeundæ cruces: ignes etiam, quos & prædicitis & timetis: vbi deus ille qui subuenire reuiuiscentibus potest, viuentibus non potest? Non ne Romani sine vestro deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestriq. dominantur? vos vero suspensi interim atq. solliciti honestis voluptatibus abstinetis; non spectacula visitis, non pompis intereftis; conuiuia publica absq. vobis; sacra certamina, præcerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis. non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis: reseruatis vnguenta funeribus: coronas etiam sepulchris denegatis. pallidi, trepidi, misericordia digni, sed nostrorum deorum: ita nec resurgitis miseri, nec interim viuitis. Proinde siquid sapientiæ vobis, aut verecundiæ est, desinite cæli plagas, & mundi fata & secreta rimari. satis est pro pedibus aspicere, maxime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus: quibus non est datum intelligere ciuilia, multo magis denegatum est differere diuina. Quamquã

1 vnus ab
2 nimium
* &
3 querquero
4 & iam

si philosophandi libido est, Socratem sapientiæ principem (¹ quisq.] vestrum tantus est) si potuerit imitetur. Eius viri, quoties de cælestibus rogabatur, nota responsio est: Quod supra nos, nihil ad nos. Merito ergo de oraculo testimoniũ meruit prudentiæ singularis: ² quod oraculum idem] ipse præsensit idcirco vniuersis ³ esse] præpositum, non quòd omnia comperisset, sed quòd nihil se scire didicisset: ita ⁴ confessæ imperitiæ] summa prudentia est. Hoc fonte defluxit Arcesilæ, & multo post Carneadis & Academicorum plurimorum in summis quæstionibus tuta dubitatio; quo genere philosophari & caute indocti possunt, & docti gloriose. Quid, Simonidis Melici nonne admiranda omnibus, & sectanda cunctatio? qui cum de eo, quid, & quales arbitraretur deos ab Hierone tyranno quæreretur, primo deliberationi diem petijt, postridie biduum ⁵ prorogauit,] mox alterum tantum admonitus adiunxit; postremo cum causas tantæ moræ tyrannus inquireret, respondit ille, quòd sibi quãto inquisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obscurior. Mea quoq. opinione, quæ sunt dubia, vt sunt, relinquenda sunt: nec tot, ac tantis viris deliberantibus temere & audaciter in alterã partẽ ferenda sententia est; ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruatur. Sic Cæcilius, & renidens (nã indignationis eius tumorem effusæ orationis impetus relaxauerat;) ⁶ Et quid] ad hæc (ait) audet Octauius homo Plautinæ prosapiæ, vt pistorum præcipuus, ita postremus philosophorum? Parce (inquam) in eum plaudere: neq. enim prius exultare te dignum est concinnitate sermonis, quàm vtrinq. plenius fuerit peroratum; maxime cum non laudi, sed & veritati disceptatio vestra nitatur. Et quamquam magnum in modum me subtili varietate tua delectarit oratio, tamen altius moueor, non de præsenti actione, sed de toto genere disputandi: quòd plerumq. pro differentium viribus, & eloquentiæ potestate, etiam perspicuæ veritatis condicio mutetur. Id accidere pernotum est auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio a rerum intentionibus auocantur, sine delectu assentiuntur dictis omnibus: nec a rectis falsa secernunt, nescientes inesse & * incredibili verum, & in verisimili mendacium,

¹ quisquis
² quòd idem
³ se
⁴ confessa imperitia
⁵ prærogauit,
⁶ Ecquid
* in

cium. Itaq. quo sæpius affeuerationibus credunt, eo frequentius a peritioribus arguuntur: sic assidue temeritate decepti, culpam iudicis transferunt ad incerti querelam, vt damnatis omnibus malint vniuersa suspendere, quàm de fallacibus iudicare. Igitur nobis prouidendum est, ne odio identidem sermonum omnium laboremus; ita vt in execrationem & odium hominum pleriq. simpliciores efferantur. Nam incaute creduli circumueniuntur ab his, quos bonos putauerunt: mox errore consimili iam suspectis omnibus, vt improbos metuunt, etiã quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde solliciti, quod vtrinq. * omni negotio differatur, & ex altera parte plerumq. obscura sit veritas, ex [1] altero latere mira] subtilitas, quæ nonnumquam vbertate dicendi, fidem confessæ probationis imitetur: diligenter, quantum potest, singula ponderemus, vt argutias quidem laudare, ea vero quæ recta sunt, eligere, probare, suscipere possimus. Decedis (inquit Cæcilius) officio iudicis religiosi: nam periniurium est, vires te actionis meæ intergressu grauissimæ disputationis infringere, cum Octauius integra & illibata habeat singula. Si potest [2] reputari] id quod criminaris (inquam) in commune, nisi fallor, compendium protuli, vt examine scrupuloso nostram sententiam non eloquentiæ tumore, sed rerum ipsarum soliditate libremus: nec auocanda, quod quereris, diutius intentio, cũ toto silentio liceat responsionem Ianuarij nostri iam gestientis, audire. Et Octauius: Dicam equidem, vt potero, pro viribus & adnitendum tibi mecum est, vt conuiciorum amarissimam labem verborum veracium in lumine diluamus. nec dissimulabo principio ita Natalis mei errantem, vagam, lubricam nutasse sententiam, vt sit nobis ambigendum, vtrum [3] tua] eruditio turbata sit, an vacillauerit per errorem. nam interim deos credere, interim se deliberare variauit, vt propositionis incerto, [4] certior] responsionis nostræ intentio fundaretur. Sed in Natali meo versutiam nolo, non credo, procul est ab [5] eius subtilitate, simplicitate] subtilis vrbanitas. Quid igitur? vt qui rectam viam nescit, vbi vt [6] sit,] in plures vna [7] diffunditur, qui viam nescit, hæret] anxius, nec singulas audet eligere, nec vniuersas probare: sic cui nõ est ve-

* in
[1] altera mira
[2] refutari
[3] sua
[4] incertior
[5] eius simplicitate
[6] sit,
[7] diffunditur, hæret ..

est veri stabile iudicium, prout infida suspicio spargitur, ita eius dubia opinio dissipatur. Nullum itaq. miraculũ est, si Cæcilius identidem in contrarijs ac repugnantibus iactetur æstu & fluctuetur: quod ne fiat vlterius, conuincam & redarguam: quamuis diuersa, quæ dicta sunt, vna veritate confirmata probataq sint: nec dubitandum ei de cetero est, nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illitteratos, pauperes, imperitos, de rebus cælestibus disputare: 1 sciet] omnes homines sine delectu ætatis, sexus, dignitatis, rationis & sensus capaces & habiles procreatos: nec fortuna nactos, sed natura insitos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alij artium repertores in memorias exierunt, priusquam sollertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos; 2 adeo] diuites facultatibus suis illigatos, magis aurum 3 suscipere] consuesse, quàm cælum: nostrates pauperes, & commentos esse prudentiam, & tradidisse ceteris disciplinam. Vnde apparet ingenium nõ dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaq. indignandum, vel dolendũ, si 4 quæcumq.] de diuinis quærat, sentiat, proferat; cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur: atq. etiam, quo imperitior sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam non fucatur pompa facundiæ & gratiæ, sed, vt est, recti regula sustinetur. Nec recuso, quod Cæcilius asserere inter præcipua connixus est: hominem nosse se, & circumspicere debere, quid sit, vnde sit, quare sit, vtrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius a Deo factus, formatus, animatus. Quod ipsum explorare & eruere sine vniuersitatis inquisitione non possumus, cum ita cohærentia, connexa, concatenata sint, vt nisi diuinitatis rationẽ diligenter excusseris, nescias humanitatis: nec possis pulchre gerere rem ciuilem, nisi cognoueris hanc communem omnium mundi ciuitatem: præcipue cum a feris belluis hoc differamus, quòd illa prona, in terramq. vergentia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in cælum datus est, sermo, & ratio, per quæ 5 dominum] agnoscimus, sentimus,

1 sciat
2 at vero
3 suspicere
4 quicumq.
5 Deum

timus, imitamur, ignorare nec fas, nec licet ingerentem ſeſe oculis, & ſenſibus noſtris cæleſtem claritatem. Sacrilegij enim vel maximi inſtar eſt, humi quærere, quod in ſublimi debeas inuenire. Quo magis mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum nō diuina ratione perfectum volunt, ſed fruſtis quibuſdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, ſenſum, oculos deniq. ipſos non habere. Quid enim poteſt eſſe tam apertum, tam confeſſum, tamq. perſpicuum, cum oculos in cælum ſuſtuleris, & quæ ſunt infra, circaq. luſtraueris, quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo omnis natura inſpiretur, moueatur, alatur, gubernetur? Cælum ipſum vide quàm late tenditur, quàm rapide voluitur, vel quod in noctem aſtris diſtinguitur, vel quod in diem ſole luſtratur: iam ſcies quàm ſit in eo ſummi moderatoris mira & diuina libratio. Vide & annum, vt ſolis ambitus faciat, & menſem vide vt luna auctu, ſenio, labore circumagat. Quid tenebrarum & luminis dicam recurſantes vices, vt ſit nobis operis & quietis alterna reparatio? Relinquenda vero aſtrologis prolixior de ſideribus oratio, vel quæ regant curſum nauigandi, vel quæ arandi, metendiq. tempus inducant: quæ ſingula non modo vt crearentur, fierent, diſponerentur, ſummi opificis, & perfectæ rationis eguerunt, verū etiam ſentiri, perſpici, intelligi, ſine ſumma ſollertia & ratione nō poſſunt. Quid cum ordo temporum hac frugum ſtabili varietate diſtinguitur? non ne auctorem ſuum, parentemq. teſtatur? Ver æque cum ſuis floribus, & æſtas cum ſuis meſſibus, & autumni maturitas grata, & hiberna oliuitas neceſſaria: qui ordo facile turbaretur, niſi maxima ratione conſiſteret. Iam prouidentiæ quantæ, ne hiems ſola glacie vreret, aut ſola æſtas ardore torreret, autumni & veris inſerere medium temperamentū, vt per veſtigia ſua anni reuertentis, occulti & innoxij tranſitus laberentur. Mari intende, lege litoris ſtringitur; quidquid arborum eſt vide, quàm e terræ viſceribus animatur. Aſpice Oceanū, refluit reciprocis æſtibus: vide fontes, manant venis perennibus: fluuios intuere, eunt ſemper exercitis lapſibus. Quid loquar apte diſpoſita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? Quidve animantium loquar

aduerſus ſeſe tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus ſeptas, & fundatas vngulis, & ſpicatas aculeis: aut pedū celeritate liberas, aut elatione pinnarum. Ipſa [1] præcipuæ] formæ noſtræ pulchritudo Deū fatetur artificem, ſtatus rigidus, vultus erectus, oculi in ſummo velut in ſpecula conſtituti, & omnes ceteri ſenſus velut in arce compoſiti. Longum eſt ire per ſingula: nihil in homine membrorum eſt, quod non & neceſſitatis cauſa ſit, & decoris: &, quod magis mirum eſt, eadem figura omnibus, ſed quædam vnicuiq. liniamenta deflexa: ſic & ſimiles vniuerſi videmur, & inter ſe ſinguli diſſimiles inuenimur. Quid naſcendi ratio, quid cupido generandi? Non ne a Deo data eſt, & vt vbera partu matureſcente lacteſcant, & vt tener fetus vbertate lactei roris adoleſcat? Nec vniuerſitati ſolummodo Deus, ſed & partibus conſulit. Britannia ſole deficitur, ſed circumfluentis maris tepore recreatur. Aegypti ſiccitatem temperat Nilus amnis: colit Euphrates Meſopotamiam, pro imbribus penſat: Indus flumen & ſerere Orientem dicitur, & rigare. Quòd ſi ingreſſus aliquam domum, omnia exculta, diſpoſita, ornata vidiſſes: vtiq. præeſſe ei crederes dominum, & illis bonis rebus multo eſſe meliorem. Ita in hac mundi domo, cum cælum, terramq. perſpicias, prouidentiam, ordinem, legem, crede eſſe vniuerſitatis dominum, parentemque, ipſis ſideribus, & totius mundi partibus pulchriorem. Ni forte, quoniam de prouidentia nulla dubitatio eſt, inquirendum putas, vtrum vnius imperio, an arbitrio plurimorum cæleſte regnum gubernetur: quod ipſum non eſt multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, † quibus exempla vtiq. de cælo: quando vmquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore [2] diſceſſit?] Omitto Perſas de equorū hinnitu augurantes principatum: & Thebanorū [3] permortuam] fabulam tranſeo, ob paſtorum, & caſæ regnum: de geminis memoria notiſſima eſt: generi, & ſoceri bella toto orbe diffuſa ſunt, & tam magni imperij duos fortuna non cœpit. Vide cetera, rex vnus apibus, dux vnus in gregibus, in armentis rector vnus: tu in cælo ſummā poteſtatem diuidi credas, & ſcindi veri illius ac diuini imperij totam poteſtatem? cum palam ſit parentem omnium

[1] præcipue

† Cypr. Ad diuinum imperiū etiam de terris mutuemur exemplum.

[2] deſijt? Cypr.

[3] præmortuā

nium Deum nec principium habere, nec terminum; qui natiuitatem omnibus præstet, sibi perpetuitatem: qui ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo; qui vniuersa quæcumq. sunt, verbo iubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendi potest, * nec æstimari, sensibus maior est, infinitus, immensus, & soli sibi tantus, quantus est notus. nobis vero ad intellectum pectus angustum est: & ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum sentio, magnitudinem Dei qui se putat nosse, minuit: qui non vult minuere, non nouit: nec nomen [1] Deo] quæras, Deus nomen est: illic vocabulis opus est, cum per singulos proprijs appellationum insignibus multitudo dirimenda est: Deo, qui solus est, Dei vocabulum totum est; quem si patrem dixero, terrenum opineris; si regem, carnalem suspiceris; si dominũ, intelliges vtiq. mortalem. Aufer additamenta nominũ, & perspicies eius claritatem. Quid, quòd omniũ de isto habeo consensum? Audio vulgus, cum ad cælum manus tendunt, nihil aliud quàm Deũ dicunt, & Deus magnus est, & Deus verus est: & si Deus dederit, vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani confitentis oratio? & qui Iouem principem volunt, falluntur in nomine, sed de vna potestate consentiunt. [2] Audio] poetas quoq. vnum patrem diuum atq. hominum prædicantes; † & talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium Deus induxerit. Quid † Mantuanus Maro? non ne apertius, proximius, verius: Principio, ait, cælum & terras, & cetera mundi membra, spiritus intus alit, & infusa mens agitat? Inde hominũ, pecudumq. genus, & quidquid aliud animalium. Idem alio loco, mentem istam & spiritum Deum nominat. hæc enim [3] vera] sunt: † Deũ namq. ire per omnes terrasq. tractusq. maris, cælumq. profundũ. Vnde homines & pecudes, vnde imber & ignes. Quid aliud a nobis Deus, quàm mens, & ratio, & spiritus prædicatur? Recenseamus, si placet, disciplinam philosophorum, deprehendes eos, etsi sermonibus varijs, ipsis tamen rebus in hanc vnam coire & conspirare sententiã. Omitto illos rudes & veteres, qui de suis dictis sapientes esse meruerunt. [4] Si] Thales Milesius omnium primus

* tactu purior est. ex Cypriano, & v. c.

1 Deo

2 Andi

† Ex Homeri Iliade: Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Quos versus ita Cicero interpretatus est. Tales sunt hominũ mentes, qualis pater ipse Iuppiter auctiferas lustrauit lumine terras.

† Aen. lib. vj.

3 eius verba

† Georg. lib. iv.

4 Sic

mus, qui primus omniũ de cælestibus disputauit. idem Milesius Thales rerum initium aquam dixit: Deum autẽ eam mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit: & altior & [1] sublimior aquæ & spiritus ratio, quàm] vt ab homine [2] poterit] inueniri, a Deo tradita. Vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionẽ consonare. Anaximenes deinceps, & post Apolloniates Diogenes aera Deum statuunt, infinitum, & immensum. Horum quoq. similis de diuinitate consensio est. Anaxagoræ vero descriptio & modus infinitæ mentis Deus dicitur: & Pythagoræ Deus est animus, per vniuersam rerum naturam commeans, & intentus; ex quo etiam animalium omniũ vita capiatur. Xenophanem notum est omne infinitum cum mente Deum tradere: & Antisthenem populares deos multos, sed naturalem vnum præcipuum. Speusippus vim naturalem, animalem, qua omnia regantur, Deũ [3] nosse.] Quid Democritus, quamuis atomorum primus inuentor? nonne plerumq. naturam, quæ imagines fundat, & intelligentiam Deum loquitur? Straton quoq. & ipse naturam. etiam Epicurus ille, qui deos aut otiosos fingit, aut nullos, naturam tamen superponit. Aristoteles variat, & assignat tamen vnam potestatem. nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. † Aristoteles Ponticus variat, aliàs mundo, aliàs menti diuinæ tribuens principatũ.] Heraclides Ponticus quoq. Deo diuinam mentẽ (quamuis varie) adscribit. Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus, & Cleanthes, sunt & ipsi multiformes, sed ad vnitatem prouidentiæ omnes reuoluuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo æthera, plerumq. rationem Deum disseruit: Zenon eiusdem magister naturalem legem atq. diuinam, & æthera interim, interdumq. rationem vult omnium esse principium: idem interpretando Iunonem aera, Iouem cælum, Neptunũ mare, ignem esse Vulcanum, & ceteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit grauiter & reuincit errorem. Eadem fere Chrysippus, vim diuinã, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem necessitatem Deum credit, Zenonemq. interpretatione physiologiæ in Hesiodi, Homeri, Orpheiq. carminibus imitatur.

[1] sublimior, quàm
[2] potuerit
[3] esse.
† Hæc videntur abundare.

imitatur. Babylonio etiam Diogeni diſciplina eſt exponendi & differendi, Iouis partum, & ortum Mineruæ, & hoc [1] genus ceterarum rerum] vocabula eſſe, nõ deorum. Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri poſſe,& ideo quæri nõ oportere: Ariſto Chius comprehendi omnino non poſſe. vterq. maieſtatem Dei intelligendi deſperatione ſenſerunt. Platoni apertior de Deo, & rebus ipſis, & nominibus oratio eſt; & quæ tota eſſet cæleſtis, niſi perſuaſionis ciuilis nonnumquam admixtione ſordeſceret. Platoni itaq. in Timæo Deus eſt [2] ipſo ſuo nomine,] mundi parens, artifex animæ, cæleſtium terrenorumq. fabricator: quem & inuenire difficile præ nimia & incredibili poteſtate, & cum inueneris, in publicum dicere impoſſibile præfatur. Eadem fere [3] & iſta quæ] noſtra ſunt; nam & Deum nouimus, & parentem omnium dicimus, & numquam publice niſi interrogati prædicamus. Expoſui opiniones omnium ferme philoſophorum, quibus illuſtrior gloria eſt Deum vnũ multis licet deſignaſſe nominibus: vt quiuis arbitretur aut nunc Chriſtianos philoſophos eſſe, aut philoſophos fuiſſe iam tunc Chriſtianos. Quòd ſi prouidentia mundus regitur,& vnius Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperitorum fabellis ſuis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere conſenſus; cum philoſophorum ſuorum ſententijs refellatur, quibus & rationis, & vetuſtatis adſiſtit auctoritas. Maioribus enim noſtris tam facilis in mendacijs fides fuit, vt temere crediderint etiam alia monſtruoſa miracula: Scyllam multiplicem, chimæram multiformem, & hydram felicibus vulneribus renaſcentem, & Centauros equos ſuis hominibus implexos: & quidquid famæ licet fingere, illis erat libenter audire. Quid illas aniles fabulas de hominibus aues, & feras homines, & de hominibus arbores atq. flores? quæ ſi eſſent facta, fierent quæ fieri non poſſunt, ideo nec facta ſunt. [4] Similiter ac vero] erga deos quoq. maiores noſtri improuidi, creduli, rudi ſimplicitate crediderunt: dum reges ſuos colunt religioſe, dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre, dum geſtiunt eorum memorias inſtantius detinere, ſacra facta ſunt quæ fuerant aſſumpta ſolatia. Deniq. & antequam commercijs orbis pateret,

& ante-

[1] genus rerum

[2] ipſo nomine,

[3] iſta quæ &

[4] Similiter vero

& antequam gentes ritus suos moresq. miscerent, vnaquæq. natio conditorem suum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam sexu suo fortiorem, aut alicuius muneris vel artis repertorem venerabatur, vt ciuem bonæ memoriæ. sic & defunctis præmium, & futuris dabatur
[1] historicorum
exemplum. Lege [1] Stoicorum] scripta, vel scripta sapientium, eadem mecum recognosces, ob merita virtutis, aut muneris deos habitos. Euhemerus exsequitur & eorum natales, patrias, sepulchra dinumerat, & per prouincias monstrat: Dictæi Iouis, & Apollinis Delphici, &
[2] pro dijs
† Plin. lib. 25. cap. 1. At hercule singula quosdã inuenta deorũ numero addidere.
[3] nouis vtilitati
Phariæ Isidis, & Cereris Eleusinæ [2] prodigijs] assumptos in deos loquitur, qui errando † inuentis [3] nouis frugibus vtilitati] hominum profuere. In eandem sententiam & Perseus philosophatur, & annectit inuentas fruges, & frugum ipsarum repertores, ijsdem nominibus (vt Comicus sermo est) Venerem sine Libero & Cerere frigere. Alexander ille magnus Macedo insigni volumine ad matrem suam scripsit metu suæ potestatis proditum sibi de dijs hominibus a sacerdote secretum: ille Vulcanum facit omnium principem, & postea Iouis gentem; & [4] di-
[4] dispice
spicis] Isidis ad hirundinem sistrum, & aspersis membris inanem tui Serapidis, siue Osiridis tumulum considera, deniq. sacra ipsa, & ipsa mysteria, inuenies exitus tristes, fata, & funera, & luctus, atq. planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo & alijs sacerdotibus luget, plangit, inquirit: & Isiaci miseri cædunt pectora, & dolorem infelicissimæ matris imitantur: mox inuento paruulo gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inuentor gloriatur: nec desinunt annis omnibus, vel perdere quod inueniunt, vel inuenire quod perdunt. Non ne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamen Aegyptia quondam, nunc & sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, & serpente circumlata errore, subreptam & corruptam Liberam anxia & sollicita vestigat. Hæc sunt Eleusinia.
[5] At
[5] &] quæ Iouis sacra sunt? Nutrix capella est, & auido patri subtrahitur infans, ne voretur, & Corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur. [6] Cybe-
[6] De Cybele Dyndimena
le dyndima] pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam & ipsa deformis & vetula, vt mul-

torum

torum deorum mater, ad ſtuprum illicere non poterat, exſecuit, vt deum ſcilicet faceret eunuchũ. Propter hanc fabulã Galli eã,& ſemiuiri ſui corporis ſupplicio colunt. hæc iam non ſunt ſacra, tormenta ſunt. Quid formæ ipſæ, & habitus? non ne arguunt ludibria & [1] decora] deorum veſtrorum ? Vulcanus claudus deus, & debilis: Apollo tot ætatibus leuis: Aeſculapius bene barbatus, etſi ſemper adoleſcentis Apollinis filius; Neptunus glaucis oculis, Minerua cæſijs, bubulis Iuno: pedibus Mercurius alatis, Pan vngulatis, Saturnus compeditis: Ianus vero frontes duas geſtat, quaſi [2] vt] auerſus incedat: Diana interim eſt alte ſuccincta venatrix: & Epheſia mãmis multis, & [3] verubus] exſtructa: & Triuia trinis capitibus, & multis manibus horrifica. Quid ipſe Iuppiter [4] noſter?] modo imberbis ſtatuitur, modo barbatus locatur: & cum Hammon dicitur, habet cornua; & cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; & cum Latiaris, cruore perfunditur; & cum Feretrius, non auditur. Et ne longius multos Ioues obeam, tot ſunt Iouis monſtra, quot nomina. Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt, vt virgo inter aſtra ignita ſit: Caſtores alternis moriuntur, vt viuant: Aeſculapius vt in deum ſurgat, fulminatur: Hercules vt hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur. Has fabulas & errores & ab imperitis parentibus didicimus, & (quod eſt grauius) ipſis ſtudijs & diſciplinis elaboramus, carminibus præcipue poetarum, qui permirũ quantum veritati ipſi ſua auctoritate nocuere. Et Plato ideo præclare Homerum illum inclytum laudatum & coronatum de ciuitate [5] quam in ſermone] inſtituebat, eiecit. Hic enim præcipuus bello Troico deos veſtros, etſi ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miſcuit. hic eorum [6] paria] compoſuit, ſauciauit Venerẽ, Martem vinxit, vulnerauit, fugauit: Iouem narrat a Briareo liberatum, ne a dijs ceteris ligaretur: & Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus [7] fleuit; & thoro] Veneris illectum, flagrantius quàm in adulteras ſoleat, cum Iunone vxore concumbere. alibi Hercules ſtercora egerit, & Apollo Admeto pecus paſcit. Laomedonti vero muros Neptunus inſtituit, nec mercedem operis infelix ſtructor accepit. illic * Iouis

1 dedecora
2 &
3 vberibus. a Græcis πολύμαστος, a Latinis. Multimammia dicitur.
4 veſter?
5 quã ſermone
6 prælia. ſed placet, paria; quæ lectio confirmatur ex ijs quæ ſcribit Homerus.
7 fleuiſſe, & ceſto
* Vulcanus

uis fulmen cum Aeneæ armis in incude fabricatur: cum cælum & fulmina & fulgura longe ante fuerint, quàm Iuppiter in Creta nasceretur, & flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Iuppiter non vereri. Quid loquar Martis & Veneris adulterium deprehensum? & in Ganymedem Iouis stuprum cælo consecratum? Quæ omnia in hoc prodita, vt vitijs hominum quædã auctoritas pararetur. His atq. huiusmodi figmentis, & mendacijs dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum; & [1] hisdem] fabulis inhærentibus, adusq. summæ ætatis robur adolescunt, & in ijsdem opinionibus miseri consenescunt: cum sit veritas obuia, sed requirentibus. Saturnum enim principem huius generis & examinis omnes sciptores vetustatis Græci Romaniq. hominem prodiderunt: scit hoc Nepos & Cassius in historia, & † Thallus, ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaq. Saturnus Creta profugus, Italiam metu filij sæuientis [2] accesserat, etiam] susceptus hospitio rudes illos homines & agrestes multa docuit, vt Græculus & politus, litteras imprimere, nummos signare, instrumenta conficere. Itaq. latebram suam, quòd tuto latuisset, vocari maluit Latium; & vrbem [3] Saturniam dedit de] suo nomine; & Ianiculum Ianus ad memoriam vterq. posteritatis reliquerunt. Homo igitur vtiq. qui fugit, homo vtiq. qui latuit, & pater hominis, & natus ex [4] homine: & terræ] enim & cæli filius, quòd apud Italos esset ignotis parentibus proditus: vt in hodiernũ inopinato visos, cælo missos; ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus. eius filius Iuppiter Cretæ, excluso parẽte regnauit, illic obijt, illic filios habuit; adhuc antrũ Iouis visitur, & sepulchrũ eius ostenditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Otiosum est ire per singulos, & totã seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas, in ceteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi forte post mortem deos fingitis, & peierante Proculo deus Romulus, & Iuba Mauris volentibus deus est, & diui ceteri reges, qui consecrantur nõ ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis. Inuitis his deniq. hoc nomen adscribitur; optant in homine perseuerare; fieri se deos metuunt, [5] & si iam] senes nolunt. Ergo nec de mortuis

[1] ijsdem

† Tertull. in apol. cap. xj. Lact. lib. 1. cap. vlt. Thalus. sed cap. xiij. Thallus.

[2] accessit, à Iano

[3] Saturniã de

[4] homine: terræ

[5] etiam

mortuis dij, quoniam Deus mori non possit; nec de natis, quoniam moritur omne quod nascitur: diuinum autem id est, quod nec ortũ habet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, non hodieq. nascuntur: nisi forte iam Iupiter senuit, & partus in Iunone defecit: & Minerua canuit antequam peperit? An ideo cessauit ista generatio, quoniam nulla huiusmodi fabulis præbetur assensio? Ceterum si dij creare possent, interire non possent; plures totis hominibus deos haberemus, vt iam eos nec cælũ contineret, nec aer caperet, nec terra gestaret. Vnde manifestum est homines illos fuisse, quos & natos legimus, & mortuos scimus. Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, & publice colere; dum opinio, & mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore præstringitur, argenti nitore, & candore eboris hebetatur? Quòd si in animum quis inducat tormentis quibus, & quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet temere se [1] materies] ab artifice, vt deum fa- [1] materiá ceret illusam. Deus enim ligneus rogi fortasse, vel infelicis stipitis portio, suspenditur, cæditur, dolatur, runcinatur. & deus [2] cereus,] vel argenteus de immundo va- [2] æreus sculo (vt sæpius) factum Aegyptio regi, conflatur, tunditur malleis, & incudibus figuratur: & lapideus cæditur, scalpitur, & ab imperito homine læuigatur: nec sentit suæ natiuitatis iniuriam, ita vt nec postea de vestra veneratione culturam; nisi forte nondum deus saxum est, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, scalpitur, nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur, nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur; tunc postremo deus est, cum homo ille voluit, & dedicauit. [3] Quanta vero] [3] Quanto uerius de dijs vestris animalia muta naturaliter [4] indicant,] mu- [4] iudicant. res, hirundines, milui, non sentire eos sciunt, norunt, inculcant, insident, ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Araneæ vero faciem eius intexunt, & de ipso capite sua fila suspendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis, & illos, quos facitis, protegitis, & timetis. Dum vnusquisq. vestrum non cogitat, prius se debere deum nosse, quàm colere: dum inconsulte gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris accessio, quàm

sibi credere: dum nihil ex his quæ timent, norunt: sic in auro & argento auaritia consecrata est; sic statuarum inanium consignata forma; sic nata Romana superstitio, quorum ritus, si percenseas, ridenda quàmmulta, multa etiam miseranda sunt. Nudi cruda hieme discurrunt, alij incedunt pileati, scuta vetera circumferunt, pelles cædunt, mendicantes vicatim deos ducunt. Quædam fana semel anno adire permittunt, quædam in totum nefas visere est, quædam viro nō licet, & nonnulla absq. feminis sacra sunt: etiam seruo quibusdam cæremonijs interesse piaculare flagitium est: alia sacra coronat vniuira, alia multiuira, & magna religione conquiritur, quæ plura possit adulteria numerare. Quid, qui sanguine suo libat, & vulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quàm sic religiosus? aut cui [1] exta] sunt obscena demessa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat? cum si eunuchos deus vellet, posset procreare, nō facere. Quis non intelligat male sanos, & vanæ & perditæ mentis in ista desipere, & ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia præstare? Hic defensio communis furoris est furentium multitudo. At tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundauit imperium; cum non tam virtute, quàm religione & pietate pollerent. nimirum insignis & nobilis iustitia Romana ab ipsis imperij nascentis incunabulis auspicata est. Non ne in ortu suo & scelere collecti, & muniti immanitatis suæ terrore creuerunt? Nam Asylo prima plebs congregata est: confluxerant perditi, facinorosi, incesti, sicarij, proditores. Et vt ipse Romulus imperator & rector, populum suum facinore præcelleret, parricidium fecit. Hæc prima sunt auspicia religiosæ ciuitatis. mox alienas virgines iam desponsatas, iam destinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas sine more rapuit, violauit, illusit: & cum earum parentibus, idest cum soceris suis, bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris confidentia tutius? Iam finitimos agro pellere, ciuitates proximas euertere cum templis & altaribus: captos cogere, damnis alienis, & suis sceleribus adolescere. Cum Romulo regibus ceteris, & postremis ducibus disciplina communis est, ita quid-

quid

[1] cula

quid Romani tenent, colunt, possident, audaciæ præda est, templa omnia de manubijs, ideſt, de ruinis vrbium, de ſpolijs deorum, de cædibus ſacerdotum: hoc inſultare & illudere eſt, victis religionibus, ſeruire captiuas, eas poſt victorias adorare. Nam adorare quæ manu ceperis, ſacrilegium eſt conſecrare, non numina. Toties ergo * Romanis impiatum eſt, quoties triumphatum: tot de dijs ſpolia, quot de gentibus & trophæa. Igitur Romani non ideo tanti quòd religioſi, ſed quòd impune ſacrilegi. Neq. enim potuerunt in ipſis bellis deos adiutores habere, aduerſus quos arma rapuerunt: & quos [1] poſtulauerant detriumphatos] colere cœperunt. Quid autem iſti dij pro Romanis poſſunt, qui nihil pro ſuis aduerſus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos nouimus. Romulus, Picus, Tiberinus, & Conſus, & Pilumnus, ac Picunnus dij. Cloacinam Tatius & inuenit & coluit: Pauorem Hoſtilius atq. Pallorem, mox a neſcio quo Febris dedicata: hæc alumna vrbis iſtius ſuperſtitio, morbi & malæ valetudines. Sane & Acca Larentia, & Flora meretrices propudioſæ, inter morbos Romanorum, & deos computandæ, iſti ſcilicet aduerſus ceteros qui in gentibus colebantur, Romanorum imperium protulerunt: neq. enim eos aduerſum ſuos homines vel Mars Thracius, vel Iuppiter Creticus, vel Iuno nunc Argiua, nunc Samia, nunc Pœna, nunc Diana Taurica, vel mater Idæa, vel Aegyptia illa non numina, ſed portenta iuuerunt. Niſi forte apud iſtos maior [2] caſtitatis] virginum, aut religio ſanctior ſacerdotum: cum pæne in pluribus virginibus, [3] &] quæ inconſultius ſe viris miſcuiſſent, Veſta ſane neſciente ſit inceſtum vindicatũ: in reſiduis impunitatem fecerit, non caſtitas tutior, ſed impudicitia felicior. Vbi autem magis a ſacerdotibus, quàm inter aras & delubra [4] conducuntur] ſtupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius deniq. in æditÿuorum cellulis, quàm in ipſis lupanaribus flagrans libido defungitur. & tamen ante eos Deo diſpenſante diu regna tenuerunt Aſſyrij, Medi, Perſæ, Græci etiam, & Aegyptij, cum Pontifices & Aruales, & Salios Veſtales, & Augures non haberent, nec pullos cauea recluſos, quorum cibo vel faſtidio [5] reſpublica] ſumma regere-

* a

1 poſt cladem triumphatos. vel, populauerant, detriumphatos

2 caſtitas

3 vt

4 condicuntur

5 res. Accius apud Nonium: Quib. rẽ ſummam, & patriã noſtram, &c. Virg. Quo res ſumma loco Panthu? Plin. lib. 7. c.28. Super omnia Capitolium, ſummamq. rem in eo ſolus a Gallis ſeruauit.

regeretur. Iam enim venio ad illa auspicia & auguria Romana, quæ summo labore collecta testatus [1] est] & pænitenter omissa, & obseruata feliciter. Clodius scilicet, & Flaminius, & Iunius ideo exercitus perdiderunt, quòd pullorum [2] solemnissimum] tripudium expectandũ non putauerunt? Quid Regulus? non ne auguria seruauit, & captus est? Mancinus religionem tenuit, & sub iugum missus est, & deditus? Pullos edaces habuit & Paulus apud Cannas, tamen cum maiore reipublicæ parte prostratus est? Caius Cæsar ne ante brumam in Africam nauigia transmitteret, augurijs & auspicijs [3] renitentibus] spreuit: eo facilius & nauigauit & vicit? Quæ vero & quanta de oraculis prosequar? Post mortem Amphiaraus ventura respondit, qui proditus est ipse ob monile ab vxore nescius. Tiresias cæcus futurá videbat, qui præsentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythij responsa confinxit, cum iam Apollo versus facere desisset: cuius tunc [4] cantum, illuc] & ambiguum defecit oraculum, cũ & politiores homines, & minus creduli esse cœperunt. Et Demosthenes, quòd sciret responsa simulata, φιλιππίζειν Pythiam querebatur. At nonnumquam tamen veritatem vel auspicia vel oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri possit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ipsum erroris & prauitatis, vnde omnis caligo ista manauit, & altius eruere, & aperire manifestius. Spiritus sunt insinceri, * vagi, a cælesti vigore terrenis labibus & cupiditatibus digrauati. isti igitur spiritus, posteaquam simplicitatem substantiæ suæ, onusti & immersi vitijs perdiderunt, ad solatium calamitatis suæ non desinunt [5] perditi iam perdere,] & deprauati errorem prauitatis infundere, & alienati a Deo, inductis prauis religionibus a Deo segregare. eos spiritus dæmonas esse poetæ sciunt, philosophi disserunt, Socrates nouit, qui ad nutum & arbitrium assidentis sibi dæmonis vel declinabat negotia, vel petebat. Magi quoq. non tantũ sciunt dæmonas, sed etiam quidquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt: illis aspirantibus & infundentibus præstigias edunt: vel quæ non sunt, videri, vel quæ sunt, non videri. eorum & Magorũ eloquio & negotio primus [6] Sosthenes,] & verũ Deum merita maiestate pro-

[1] ei. vel. testatum est

[2] solistimum

[3] retinentibus

[4] cautum illud

* &

[5] perditi perdere,

[6] Hostanes. sed non placet. primum quia vetus liber habet Sosthenes: deinde, quia ita est apud Cyprianum in lib. de idolorum vanitate.

prosequitur, & angelos, ideſt, miniſtros & nuntios Dei, ſed veri, [1] eiusq.] venerationi nouit aſſiſtere: vt & nutu ipſo & vultu domini territi contremiſcant. idem etiã dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato, qui inuenire Deum negotiũ credidit, non ne & angelos ſine negotio narrat & dæmonas? & in Sympoſio etiã ſuo naturam dæmonũ exprimere connititur. vult enim eſſe ſubſtantiam inter mortalem immortalemque, ideſt, inter corpus & ſpiritũ, mediam, terreni ponderis & cæleſtis leuitatis admixtione concretã, ex qua manare in nos procupidinem amoris, & dicit informari, & [2] labi] pectoribus humanis, & ſenſum mouere, & affectus fingere, & ardorẽ cupiditatis infundere. Iſti igitur impuri [3] ſpiritus dæmones (vt] oſtenſum a Magis, a philoſophis, & a Platone) ſub ſtatuis & imaginibus [4] cõſecrati] delitescunt, & afflatu ſuo auctoritatem quaſi præſentis numinis conſequuntur. Dum inſpirantur interim vatibus, dũ fanis immorantur, dum nonnumquam extorum fibras animant, auium volatus gubernant, ſortes regunt, oracula efficiunt falſis plutibus inuoluta. nam & falluntur, & fallunt, vt & neſcientes ſincerã veritatem, & quam ſciunt, in perditionem ſui non confitentes. Sic a cælo deorſum grauant, & a Deo vero ad materias auocant, vitam turbant, [5] omnes] inquietant, irrepentes etiam corporibus occulte, vt ſpiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra diſtorquent, vt ad cultum ſui cogant, vt nidore altarium, vel hoſtijs pecudum ſaginati [6] remiſſius] quæ conſtrinxerant, curaſſe videantur. Hi ſunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere: vates & ipſi abſq. templo ſic inſaniunt, ſic bacchantur, ſic rotantur, par & in illis inſtigatio dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. De ipſis etiam illa quæ paulo ante tibi dicta ſunt, vt Iuppiter ludos repeteret ex ſomnio, vt cum equis Caſtores viderentur, vt cingulum matronæ nauicula ſequeretur. hæc omnia ſciunt pleriq. veſtrum ipſos dæmonas de ſemetipſis confiteri, quoties a nobis & meritis [7] verborum,] & orationis incendijs de corporibus exiguntur. Ipſe Saturnus, & Serapis, & Iuppiter, & quidquid dæmonum colitis, victi dolore, quod ſunt eloquuntur: nec vtiq. in turpitudinem ſui, nonnullis præſertim veſtrum aſſiſtentibus,

[1] eius
[2] illabi
[3] ſpiritus (vt
[4] conſecratis. ex Cypriano.
[5] ſomnos. ex Cypr.
[6] remiſſis. ex Cypr.
[7] verberũ. Cypr. Flagris cædi, igne torreri.

tibus, mentiuntur. Ipsis testibus esse eos dæmonas de se verum confitentibus credite: adiurati enim per Deum verũ & solum, inuiti [1] miseri] corporibus inhorrescunt; & vel exiliunt statim, vel euanescunt gradatim, prout fides patientis adiuuat, aut gratia curãtis aspirat. Sic Christianos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per vos lacessebant. Ideo inserti mentibus imperitorum, odium nostri serunt occulte per timorem. Naturale est enim & odisse quem times, & quem metueris, infestare si possis. Sic occupant animos, & obstruunt pectora, vt ante nos incipiant homines odisse, quàm nosse: ne cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint. Quantum autem vitium sit, incognitis & inexploratis iudicare, quod facitis, nobis ipsis pænitentibus credite: & nos enim idem fuimus, & eadem vobiscum quondam adhuc cæci & hebetes sentiebamus: quasi Christiani monstra colerent, infantes vorarent, conuiuia incesta miscerent: nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, & numquam vel inuestigari, vel probari, nec tanto tempore aliquem existere, qui proderet, non tantum facti veniam, verum etiam [2] iudicij] gratiam consecuturum. Malum autem adeo non esse, vt Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, & vnum solummodo quod non ante fuerit, pæniteret. Nos tamen cum sacrilegos aliquos, & incestos, parricidas etiam defendendos & tuendos suscipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus: nonnumquam etiam miserantes eorum, crudelius sæuiebamus, vt vrgeremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, exercentes in his peruersam quæstionem, non quæ verum erueret, sed quæ mendacium cogeret. Et si quis infirmior malo pressus & victus Christianum se negasset, fauebamus ei, quasi eierato nomine iam omnia facta sua illa negatione purgaret. Agnoscitis ne eadem nos sensisse & egisse, quæ sentitis & geritis? Cum, si ratio, non instigatio dæmonis iudicaret, [3] arguendi] magis, non vt diffiterentur se Christianos, sed vt de incestis, stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim & huiusmodi fabulis ijdem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures aduersus nos referserunt: nec tamen mirũ, cum

[1] miseris

[2] indicij

[3] vrgendi

cum omnium fama, quæ semper insparsis mendacijs alitur, ostensa veritate consumitur. Sic est negotium dæmonum: ab ipsis enim rumor falsus & seritur, & fouetur. Inde est quòd audire te dicis caput asini rem nobis esse diuinam. Quis tam stultus vt hoc colat? quis stultior vt hoc coli credat? nisi quòd vos & totos asinos in stabulis cum [1] vestra vel Hippona] consecratis, & eosdem asinos cum Iside religiose deuoratis: item boum capita, & capita veruecum, & immolatis, & colitis: de capro etiam & homine mixtos deos, & leonum & canum vultus deos dedicatis. Nonne & Apim bouem cum Aegyptijs adoratis, & pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, belluis ceteris, & auibus, & piscibus, quorum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur. Iidem Aegyptij cum plerisq. [2] vobiscum] non magis Isidem, quàm ceparũ acrimonias metuunt: nec Serapidem magis, quàm [3] strepitus] per pudenda corporis expressos extremiscunt. Etiam ille qui de adoratis sacerdotis virilibus aduersum nos fabulatur, tentat in nos conferre quæ sua sunt. Ista enim impudicitiæ eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus prostat, apud quos tota impudicitia vocatur vrbanitas: qui scortorum licentiæ inuident, qui medios viros lambunt, libidinoso ore inguinibus inhærescunt; homines malæ linguæ etiam si tacerent: quos prius tædescit impudicitiæ suæ, quàm pudescit. Proh nefas, id in se pessimi facinoris admittunt, quod nec & ætas potest pati mollior, nec cogi seruitus durior. Hæc & huiusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere est. Ea enim de castis fingitis & pudicis, quæ fieri non crederemus, nisi de vobis probaretis. Nam quòd religioni nostræ hominem noxium, & crucem eius adscribitis, longe de vicinia veritatis erratis, qui putatis Deum credi, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum. næ ille miserabilis, cuius in homine mortali spes omnis innititur: totum enim eius auxilium cum extincto homine finitur. Aegyptij sane hominem sibi quem colant, eligunt, illum vnum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi victimas cædunt, & ille qui ceteris deus, sibi certe homo est, velit

1 vestra Hippona

2 vobis

3 crepitus

nolit: nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam. Etiam principibus & regibus, nō vt magnis & electis viris, sicut fas est, sed vt deis turpiter adulatio falsa blanditur, cum & præclaro viro honor verius, & optimo
1 innocant, amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen [1] vocant,] ad imagines supplicant, genium, idest dæmonem eius, implorant: & est eis tutius per Iouis genium peierare,
2 oramus. quàm regis. Cruces etiam nec colimus, nec [2] optamus.] vos plane qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, vt deorum vestrorum partes, forsitan adoratis. Nam &
3 labara, signa ipsa, & [3] cantabra,] & vexilla castrorum, quid aliud quàm inauratæ cruces sunt & ornatæ? trophæa vestra victricia non tantū simplicis crucis faciem, verum & affixi hominis imitantur. Signum sane crucis naturaliter visimus in naui, cū velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur: & cum erigitur iugum, crucis signū est, & cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur: ita signo crucis aut ratio naturalis innititur, aut vestra religio formatur. Illum iam velim conuenire, qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis & sanguine. Putas posse fieri, vt tam molle, tam paruulum corpus fata vulnerum capiat, vt quisquam illum rudem sanguinem nouelli, & vixdum hominis cædat, fundat, exhau-
4 audere. riat? Nemo hoc potest credere, nisi qui possit [4] audire.] Vos enim video procreatos filios nunc feris & auibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere: sunt quæ in ipsis visceribus medicaminibus epotis
5 immolaretur. originem futuri hominis extinguant, & parricidium faciant antequam pariant. Et hæc vtiq. de deorum vestrorum disciplina descendunt. Nam Saturnus filios suos non exposuit, sed vorauit. Merito ei in nonnullis Africæ partibus a parentibus infantes immolabantur, blandicijs & osculo comprimente vagitum, ne flebilis hostia [5] immoletur.] Tauris etiam Ponticis, & Aegyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare: & Mercurio Gallos humanas, vel inhumanas victimas cædere. Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam sacrifici viuentes obruere: hodieq. ab ipsis † Latiaris Iuppiter homicidio colitur; & quod Saturni filio dignū est, mali & noxij hominis sanguine saginatur. Ipsum credo do-

† Porphyrius: περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον. Vide Festum in Oscillum.

do docuiſſe ſanguinis fœdere coniurare Catilinam: & Bellonam ſeruum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere: & comitialem morbum hominis ſanguine, ideſt morbo grauiore, ſanare. Non diſſimiles & qui de arena feras deuorant illitas & infectas cruore, vel membris hominis & viſcere ſaginatas. Nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumq. ab humano ſanguine cauemus, vt nec eduliũ pecorum in cibis ſanguinem nouerimus. Et de inceſto conuiuio fabulam grandem aduerſum nos dæmonum [1] concio] mentita eſt, vt gloriam pudicitiæ deformis infamiæ auerſione macularet; vt ante exploratam veritatem homines a nobis terrore infandæ opinionis auerteret. Sic de iſto & tuus Fronto, non vt affirmator teſtimonium fecit, ſed conuicium vt orator aſperſit. Hæc enim potius de veſtris gentibus nata ſunt. Ius eſt apud Perſas miſceri cum matribus: Aegyptijs, & Athenis cum ſororibus legitima connubia. [2] Memoriæ,] & tragœdiæ veſtræ inceſtis gloriantur, quas vos libenter & legitis & auditis: ſic & deos colitis inceſtos, cum matre, cum filia, cum ſorore coniunctos. Merito igitur inceſtum penes vos ſæpe deprehenditur, ſemper admittitur: etiam neſcientes miſeri poteſtis in illicita proruere; dum Venerem promiſcue ſpargitis, dum paſſim liberos ſeritis, dum etiam domi natos alienæ miſericordiæ frequenter exponitis, neceſſe eſt in veſtros recurrere, in filios [3] inerrare.] Sic inceſti fabulam nectitis, etiam cum conſcientiam non habetis. At nos pudorem non facie, ſed mente præſtamus: vnius matrimonij vinculo libenter inhæremus: cupiditate procreandi aut vnam ſcimus, aut nullam. conuiuia non tantum pudica colimus, ſed & ſobria. nec enim indulgemus epulis, aut conuiuium mero ducimus, ſed grauitate hilaritatem temperamus. caſto ſermone, corpore caſtiore, pleriq. inuiolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius quàm gloriantur. Tantum deniq. abeſt inceſti cupido, vt nonnullis rubori ſit etiam pudica coniunctio. Nec de vltima ſtatim plebe conſiſtimus, ſi honores veſtros & purpuras recuſamus: nec faſtidioſi ſumus, ſi omnes [4] vnum bonum ſapimus,] eadem congregati quiete, qua ſinguli. nec in angulis garruli, ſi audire nos publice aut erubeſcitis, aut timetis.

[1] coitio
[2] Comœdiæ,
[3] errare.
[4] vnum ſapimus,

Et quòd in dies nostri numerus augetur, non est crimen erroris, sed testimonium laudis. nam in pulchro genere viuendi & perstat & perseuerat suus,& accrescit alienus. Sic nos deniq. non [1] notaculo] corporis, vt putatis, sed innocentiæ ac modestiæ signo facile dignoscimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse nō nouimus: sic nos,quod inuidetis, fratres vocamus,vt vnius Dei parentis homines,vt consortes fidei,vt spei cohæredes. Vos enim nec inuicem agnoscitis, & in mutua odia sæuitis: nec fratres vos, nisi sane ad parricidiū recognoscitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra & aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cum si recte existimes,sit Dei homo ipse simulacrum? templum quod ei extruam, cum totus hic mundus eius opere fabricatus eum capere non possit? & cum homo [2] latius] maneam, intra vnam ædiculam vim tantæ maiestatis includam? Non ne melius in nostra dedicandus est mente? in nostro immo consecrandus est pectore? Hostias & victimas Domino offeram, quas in vsum mei protulit, vt reijciam ei suum munus? ingratum est; cum sit litabilis hostia, bonus animus, & pura mens, & sincera [3] sententia.] Igitur qui innocentiā colit, Domino supplicat: qui iustitiam, Deo libat: qui fraudibus abstinet, propitiat Deum: qui hominem periculo surripit, [4] optimam] victimam cædit. Hæc nostra sacrificia, hæc Dei sacra sunt: sic apud nos religiosior est ille,qui iustior. At enim quem colimus Deum,nec ostendimus, nec videmus: immo ex hoc Deum credimus, quòd eum sentire possumus, videre non possumus. In operibus enim eius, & in mundi omnibus motibus virtutem eius semper præsentem aspicimus,cum tonat, fulgurat, fulminat, cum serenat. Nec mireris si Deum non vides: vento & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, & sub oculis tamen non venit ventus, & flatus. [5] In sole] adeo, qui videndi omnibus causa est, videre non possumus; radijs acies submouetur, obtutus intuentis hebetatur: & si diutius inspicias, omnis visus extinguitur. [6] Quid] ipsum solis artificem, illum luminis fontem possis sustinere, cum te ab eius fulgoribus auertas, a fulminibus abscondas? Deum oculis carnalibus

[1] nota occulta

[2] laxius

[3] conscientia.

[4] opimam.vel, optatam. Vide Festum.

[5] Solem

[6] Qui

bus vis videre, cum ipsam animam tuam, qua uiuificaris & loqueris, nec [1] tenere?] Sed enim Deus actū hominis ignorat; & in cælo constitutus nō potest aut omnes obire, aut singulos nosse. Erras o homo, & falleris: vnde enim Deus longe est, cum omnia cælestia, terrenaque, & quæ extra istam orbis prouinciā sunt, [2] Deo cognita plena] sint? vbiq. non tantum nobis proximus, sed infusus est. [3] In sole] adeo rursus intende, cælo affixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter præsens vbiq. interest, & miscetur omnibus: nusquam enim claritudo violatur: quanto magis Deus auctor omnium, ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? Non tantum sub illo agimus, sed cum [4] illo (vt prope] dixerim) viuimus. Nec nobis de nostra frequentia blandiamur: multi nobis videmur, sed Deo admodum pauci sumus. Nos gentes, nationesq. distinguimus: Deo vna domus est mundus hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorum vniuersa nouere: Deo [5] iudicijs] opus non est. * solum in oculis eius, sed & in sinu viuimus. Sed Iudæis nihil profuit, quòd vnum & ipsi Deum aris atq. templis maxima superstitione coluerunt. Ignorantia laberis, si priorum aut oblitus, aut inscius, posteriorum recordaris. Nam & ipsi Deum nostrum (idem enim omnium Deus est) [6] quamdiu enim eum caste,] innoxie, religioseq. coluerunt, quamdiu præceptis salubribus obtemperauerunt, de paucis innumeri facti, de egentibus diuites, de seruientibus reges; modici multos, inermi armatos dum fugiunt insequentes, Dei iussu, & elementis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel si Romanis magis gaudes, vt transeamus veteres, Flauij Iosephi, vel Antonij Iuliani, de Iudæis require; iam scies nequitia sua hanc eos meruisse fortunam: nec quidquam accidisse, quod non sit his, si in contumacia perseuerarent, ante prædictum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quàm esse desertos: nec, vt impie loqueris, cum Deo suo esse captos, sed a Deo vt disciplinæ transfugas deditos. Ceterū de incendio mundi, aut improuisum ignem cadere, aut [7] difficile,] non credere, vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat,

1 tueri
2 Deo plena
3 Solem
4 illo (prope
5 indicijs. vel, indicibus
* non. vel, nec
6 quamdiu enim caste,
7 difficilem

bitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt occidere, quæ facta sunt interire? Cælum quoq. cum omnibus, quæ cælo continentur, ita vt [1] cœpisset, desinere? Fontium] dulci aqua, marisve nutriri, in vim ignis abiturum, Stoicis constans opinio est: quòd consumpto humore mundus hic omnis ignescat; & Epicureis de elementorũ conflagratione, & mundi ruina eadem ipsa sententia est. Loquitur Plato partes orbis nunc [2] inundare, dicit nunc] alternis vicibus ardescere: & cum ipsum mundum perpetuum & insolubilem diceret esse fabricatum, addit tamen, ipsi artifici Deo soli & solubilem, & esse mortalem. Ita nihil mirum est, si ista moles ab eo, quo exstructa est, destruatur. Animaduertis philosophos eadem disputare quæ dicimus, non quòd nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quòd illi de diuinis [3] prædicationibus] prophetarum vmbram interpolatæ veritatis imitati sint. Sic etiã condicionem renascendi sapientium clariores, Pythagoras primus, & præcipuus Plato corrupta & dimidiata fide tradiderunt: nam corporibus dissolutis solas animas volunt & perpetuo manere, & in alia noua corpora sæpius commeare. Addunt istis & illa ad retorquendam veritatem, in pecudes, aues, bellüas, hominum animas redire. Non philosophi sane studio, sed [4] inimico vitio] digna ista sententia est. Sed ad propositum satis est, etiã in hoc sapientes vestros in aliquem modum nobiscum consonare. Ceterum quis tam stultus, aut brutus est, vt audeat repugnare hominem a Deo vt primum [5] potuisse fingi,] ita posse denuo reformari? nihil esse post obitum, & ante ortum nihil fuisse: sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porro difficilius est id quod nõ sit incipere, quàm id quod fuerit iterare. Tu [6] perire & Deo] credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne siue arescit in puluerem, siue in humorem soluitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur; subducitur nobis, sed Deo elementorum custodia reseruatur. Nec (vt creditis) vllum damnum sepulturæ timemus, sed veterem & meliorem consuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo quàm in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur: sol demergit, & nascitur; astra labuntur, & redeunt; flores occi-

1 cœpisset desi nere fontium
2 inundare, nunc
3 prædictionibus
4 mimi conuicio, vel, mimi officio. quod non placet.
5 potuit effingi,
6 perire Deo

occidunt, & reuiuiſcunt; poſt seniū arbuſta frondeſcunt; ſemina non niſi corrupta reuireſcunt: ita corpus in ſæculo, vt arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid feſtinas vt cruda adhuc hieme reuiuiſcat, & redeat? expectandum nobis etiā corporis ver eſt. Nec ignoro pleroſq. conſcientia meritorum nihil ſe eſſe poſt mortem magis optare, quàm credere: malunt enim extingui penitus, quàm ad ſupplicia reparari. Quorum error augetur, & in ſæculo libertate remiſſa, & Dei patientia maxima, cuius quanto iudicium tardum, tanto magis iuſtum eſt. Et tamen admonentur [1] homines] doctiſſimorum libris, & carminibus poetarum, illius ignei fluminis, & de Stygia palude ſæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indicijs, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipſe rex Iuppiter per torrentes ripas, & atram voraginem iurat religioſe: deſtinatam enim ſibi cum ſuis cultoribus pœnam præſcius perhorreſcit. nec tormentis aut modus vllus, aut terminus. Illic† ſapiens ignis membra vrit, & reficit; carpit, & nutrit: ſicut ignes fulminum corpora tangunt, nec abſumunt: ſicut ignes Aetnæ, & Veſuuij montis, & ardentium vbiq. terrarum flagrant, nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium paſcitur, ſed inexeſa corporum laceratione nutritur: eos autem merito torqueri, qui Deum neſciunt, vt impios, vt iniuſtos, niſi profanus nemo deliberat: cum parentem omnium, & omnium dominum nō minoris ſceleris ſit ignorare, quàm lædere. Et quamquam imperitia Dei ſufficiat ad pœnam, ita vt notitia proſit ad veniam; tamen ſi vobiſcum Chriſtiani comparemur, quamuis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt, multo tamen vobis meliores deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; nos vxoribus noſtris ſolummodo viri naſcimur: vos ſcelera admiſſa punitis; apud nos & cogitare peccare eſt: vos conſcios timetis; nos etiam conſcientiam ſolam, ſine qua eſſe non poſſumus. Deniq. de veſtro numero carcer exæſtuat, Chriſtianus ibi nullus, niſi aut reus ſuæ religionis, aut profugus. Nec de fato quiſquam aut ſolatium captet, aut excuſet, euentum ſit [2] ſortis] fortunæ, mens tamen libera eſt:

[1] hominum

† Clemens in protrep. καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἥρπαζε θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν. Tertull. aduerſus Gnoſticos: Sapiens ignis effigiē vituli, &c.

[2] fortis

ra est: & ideo actus hominis, non dignitas iudicatur. Quid enim aliud est fatum, quàm quod de vnoquoq. nostrum Deus fatus est? qui cum possit præscire materiam, pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenij natura punitur. Ac de fato satis, vel si pauca, pro tempore disputaturi aliàs & verius & plenius. Ceterum quòd pleriq. pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria. animus enim vt luxu soluitur, ita frugalitate firmatur. & tamen quis potest pauper esse, qui non eget, qui nō inhiat alieno, qui Deo diues est? magis pauper ille est, qui cū multa habeat, plura desiderat. Dicam tandē quemadmodū sentio: nemo tam pauper potest esse, quàm natus est. Aues sine patrimonio viuunt, & in [1] diē pascua pascuntur:] & hæc nobis tamen nata sunt: quæ omnia si non concupiscimus, possidemus. Igitur vt qui viam terit, eo felicior, quo leuior incedit: ita beatior in hoc itinere viuendi qui paupertate se subleuat, non sub diuitiarum onere suspirat. & tamen facultates, si vtiles putaremus, a Deo posceremus vtique. indulgere posset aliquantū, cuius est totum. Sed nos contemnere malumus opes, quàm continere: innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos esse, quàm prodigos: & quòd corporis humana vitia sentimus & patimur, non est pœna, militia est. fortitudo enim * infirmitatibus roboratur: & calamitas sæpius disciplina virtutis est: vires deniq. & mentis & corporis sine laboris exercitatione torpescunt. omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplū prædicatis, ærumnis suis inclyti floruerunt. Itaq. & nobis Deus nec non potest subuenire, nec despicit; cum sit & omnium rector, & amator suorum; sed in aduersis vnumquemq. explorat & examinat, ingenium singulorum periculis pensitat, vsq. ad extremam mortem voluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaq. vt aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quàm pulchrum spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congreditur, cum aduersum minas & supplicia & tormenta componitur, cum strepitū mortis & horrorem carnificis [2] irripiens] inculcat, cum libertatem suam aduersus reges & principes erigit; soli Deo

[1] diem pascuntur. vel, diē pecua pascuntur:

* in

[2] irridens

Deo, cuius eſt, cedit; cum triumphator & victor, ipſi qui aduerſum ſe ſententiam dixit, inſultat. Vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. Quis non miles ſub oculis imperatoris audacius periculũ prouocet? nemo enim præmium percipit ante experimentum: & imperator tamen quod non habet non dat: non poteſt propagare vitam, poteſt honeſtare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deſeritur, nec morte finitur. Sic Chriſtianus miſer videri poteſt, non poteſt inueniri. Vos ipſi calamitoſos viros fertis ad cælum, Mucium Scæuolam, qui cum erraſſet in regem, periſſet in hoſtibus, niſi dexteram perdidiſſet. Et quot ex noſtris non dexteram ſolum, ſed totum corpus vri, cremari ſine vllis eiulatibus pertulerunt, cum dimitti præſertim haberent in ſua poteſtate? Viros cum Mucio, vel cum † Aquillio aut Regulo comparo. Pueri & mulierculæ noſtræ cruces & tormenta, feras, & omnes ſuppliciorum terricolas inſpirata patientia doloris illudunt. Nec intelligitis o miſeri, neminem eſſe qui aut ſine ratione velit pœnam ſubire, aut tormenta ſine Deo poſſit ſuſtinere. Niſi forte vos decipit, quòd Deum neſcientes diuitijs affluant, honoribus floreant, polleant poteſtatibus. Miſeri in hoc altius tolluntur, vt decidant altius. Hi enim vt victimæ ad ſupplicium ſaginantur, vt hoſtiæ ad pœnam coronantur. In hoc adeo quidam imperijs ac dominationibus eriguntur, vt ingenium eorum perditæ mentis licentiæ poteſtatis libere nundinentur. Abſq. enim notitia Dei, quæ poteſt eſſe ſolida felicitas, [1] cum mors ſit] ſomnio ſimilis? Antequam tenetur, elabitur. Rex [2] eſſe] tam times, quàm timeris: & quamlibet ſis multo comitatu ſtipatus, ad periculum tamen ſolus es. Diues es: ſed fortunæ male creditur, & magno viatico breue vitæ iter non inſtruitur, ſed oneratur. Faſcibus & purpuris gloriaris: vanus error hominis, & inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente ſordeſcere. Nobilitate generoſus es, parentes tuos laudas: omnes tamen pari ſorte naſcimur, ſola virtute diſtinguimur. Nos igitur qui moribus & pudore cenſemur, merito malis voluptatibus & pompis veſtris & ſpectaculis abſtinemus, quorum & de ſacris originem nouimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis Curulibus quis non horreat

† Arnob. lib. 1. Innumerabiles alij gloria & virtute & exiſtimatione pollentes, acerbiſſima rum mortium experti ſunt formas, vt Aquilius, Trebonius, Regulus, &c.

1 cum ſit

2 es,

horreat populi in se rixantis insaniam? in gladiatorijs, homicidij disciplinam? in scenicis etiam non minor furor, turpitudo prolixior. Nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monstrat. Nunc eneruis histrio amorem dum fingit, infligit. Idem deos vestres induendo stupra, suspiria, odia, dedecorat. Idem simulatis doloribus lacrymas vestras vanis gestibus & nutibus prouocat. Sic homicidiũ in vero flagitatis, in mendacio fletis. Quòd vero sacrificiorum reliquias, & pocula delibata contemnimus: non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio. Nam etsi omne quod nascitur, vt inuiolabile Dei munus nullo opere corrumpitur; abstinemus tamẽ, ne quis existimet aut dæmonijs, quibus libatum est, cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus & rosam veris & lilium, & quidquid aliud in floribus blandi coloris & odoris est? his enim & sparsis vtimur mollibus ac solutis, & sertis colla complectimur. Sane quòd caput non coronamus, ignoscite. Auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillisve solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, [1] quemadmodum tribuatis exanimi, aut non sentienti] facem, aut non sentienti coronam: cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias [2] adoramus] eadem tranquillitate qua viuimus, nec adnectimus arescentem coronam, sed a Deo æternis floribus viuidam sustinemus: qui [3] & modesti] Dei nostri liberalitate securi, [4] spem] futuræ felicitatis, fide præsentis eius maiestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione iam viuimus. Proinde † Socrates scurra Atticus viderit nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis gloriosus: Arcesilas quoque, & Carneades, & Pyrrho, & omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet: philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores & adulteros nouimus & tyrannos, & semper aduersus sua vitia facundos. Nos * non habitu sapientiam, sed mente præferimus: non eloquimur magna, sed viuimus: gloriamur nos consecutos, quod illi summa intentione quæsiuerunt, nec inuenire potue-

1 quòd tribuatis aut sentienti

2 adornamus. sed placet, adoramus. nam adorare est agere. Vnde in legib. xij. Tabul. Adorat furto. vide Festum.

3 de

4 spe

† Cicero lib. 1. de nat. deor. Zeno quidem Socratem ipsum parentem philosophiæ, Latino verbo vtens scurram Atticum fuisse dicebat. Lactant. lib. 3. cap. 19.

* qui, ex Cypr.

potuerunt. Quid ingrati sumus? quid [1] nobis] inuidemus, si veritas diuinitatis nostri temporis ætate maturuit? Fruamur bono nostro, & recti sententiam temperemus, cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio [2] reseruetur.] Cum Octauius perorasset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, intenti vultus tenebamus: & quod ad me est, magnitudine admirationis euanui, quòd ea quæ facilius est sentire, quàm dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornasset: & quòd maleuolos ijsdem illis quibus armantur, philosophorum telis retudisset: ostendisset etiam veritatem nō tantummodo facilem, sed & fauorabilem. Dum istæc igitur apud me tacitus reuoluo, Cæcilius sic erupit: Ego Octauio meo plurimum, quantum [3] eadem tranquillitate,] qua viuimus: sed & mihi gratulor, nec expecto sententiam: vicimus, & ita, vt improbus, vsurpo victoriam: nam vt ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. Itaq. quod [4] pertineat] ad summam quæstionis, & de prouidentia fateor, & * Deo cedo, & de sectæ iam nostræ sinceritate consentio. Etiā nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni necessaria, de quibus crastino (quòd iam sol occasui decliuis est) vt de toto congruentius, promptius requiremus. At ego (inquam) prolixius omnium nostrum vice gaudeo, quòd etiam Octauius mihi vicerit, cum maxima iudicandi mihi inuidia detracta sit. Nec tamen possum meritum eius verborū laudibus repensare: testimonium & hominis & vnius infirmum est. Habet Dei munus eximium, a quo & inspiratus orauit, & obtinuit adiutus. Post hæc læti, hilaresq. discessimus: Cæcilius quòd crediderit: [5] Octauius gaudere quòd] vicerit: ego & quòd hic crediderit, & hic vicerit.

[1] vobis

[2] seruetur.

[3] ad tranquillitatem. vel: Ego Octauio meo plurimum, sed & mihi gratulor, &c. Hieronymus aduersus Luciferianos: Non solū te vicisse existimes, vicimus vterq. nostrū; palmam refers tu mei, & ego erroris.

[4] pertinet

* de

[4] Octauius quòd

M. MINVCII FELICIS OCTAVII FINIS.

SCRIPTORES QVI AB ARNOBIO
ET MINVCIO CITANTVR.

RERVM

RERVM ET VERBORVM MAGIS NOTABILIVM INDEX.

D

omnes

fluuii

Indus

L

S 3 Nouen-

trica

FINIS.

Errata operarum post impressionem deprehensa sic corrigi poterunt.

pag. 5. lin. 15. in margine. tumidis. leg. tumidi.
11. 8. si quan lo vos velle rem venire. in marg. leg. si quando vos bellorum venire.
20. 22. in 4 funestibus bustucetis?] sic distingue. in 4 funestibus] bust icetis?
25. 14. non voluntatis, sed] iudicationis. lege, non voluntatis, &] iudicationis.
39. 22. sub inflati pectoris. leg. subinflati pectoris.
80. 21. in marg. dele, Alba.
138. 15. peniculantem, 1 decuramenta, cantherios]. sic interpunge. peniculantem 2 decuramenta cantherios,]
162. 9. sæpiant. scribe, sepiant.

REGESTVM.

a A B C D E F G H I K L M N O P Q R S

Omnes sunt quaterniones, præter R. qui est duernio, & S. ternio.

ROMAE

Excudebat Franciscus Zannettus
CIↃ. IↃ. LXXXIII.